МАЛАДОСЦЬ

ШТОМЕСЯЧНЫ ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ ЧАСОПІС ЦЭНТРАЛЬНАГА КАМІТЭТА ЛКСМ БЕЛАРУСІ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Год выдання XII

У нумары

ЖНІВЕНЬ

1964

Выдавецтва «ЗВЯЗДА»

МІНСК

Пры гэтым нумары — бясплатны дадатак «А гармонік грае, грае...»

Вокладка В. ШАРАНГОВІЧА.
НА ДРУГОЙ СТАРОНЦЫ ВОКЛАДКІ: На адпачынак. З Мінска кожны дзень ідуць на мора электрапаязды.
Фота А. ДЗІТЛАВА і В. ЖДАНОВІЧА.

НА ТРЭЦЯЙ СТАРОНЦЫ ВОКЛАДКІ: Г. Лойка. Анімалістычныя малюнкі.

Еўдакія ЛОСЬ

ПРА ПАКАЛЕННЕ

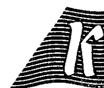

Кажуць, шчаслівае пакаленне
Тое, што зараз прыходзіць...
Жыві, спявай, калі ёсць натхненне,
Хай рукі што любяць — робяць.
Хай ногі вядуць у любыя дзверы —
Адчыняцца, нават без скрыпу.
Маеш дыплом,
маеш кватэру,
Маеш таблетку ад грыпу...
І ўсё да апошняй драбніцы ясна,
Усё, што ні зробіш, хваляць.
Хлопцы, дзяўчаты, як дзеці ў яслі,
Спрытна ў пісьменнікі валяць...
Добра, хай змоладу маладыя
Растуць, як таполі, да неба,
Душою не супраць такой хады я.
Напэўна,
гэтак і трэба.
І шчасця зычу,
скажу па праўдзе,
Я пакаленню гэтаму,
Прыбранаму, быццам бы на парадзе,

Ласкай бацькоў сагрэтаму.
Ды мне
маё
даражэйшым здаецца,
З натруджаным добра крыллем...
Яму не было ля чаго пагрэцца —
Бо каміны не дымілі.
Трывалі такое дзедавы ўнукі,
Што іншыя не стрываюць.
Не ўсё, што хацелі,
рабілі рукі,
А тое, што загадаюць...
А ўсё-ткі раслі, прыгажэлі на дзіва!
Калі не было
і хлеба,
Вершы пісалі пра дзень шчаслівы...
Напэўна,
гэтак і трэба...
Загартаванае наша натхненне —
Яно адгарыць няскора!
Кажуць, шчаслівае пакаленне
Тое, што зведала гора.

ЗЕМЛЯКІ

ямала бярозак пахілых
На ўзбочынах бальшакоў.
Нямала у брацкіх магілах
Няслынных маіх землякоў.

За тое, што вечна ўставалі
За лепшую долю і лад,
Ім помсцілі, іх катавалі
У ценю засценкаў і крат.

Але, як і водзіцца ў свеце,
Жывое — жыло і жыве.
Жыць заставаліся дзеці —
Бацькоўскае ў галаве.

Бацькоўская закаханасць
У шолах жытнёвых ніў,
Сардэчная палымянасць,
Якое вораг не сніў.

Можа таму і сёння
Пра землякоў пяюць.
Іх ведаюць у раёне,
Ім зоркі герояў даюць.

І хай толькі чорныя зграі
Зноў рушаць чыніць разбой,—
Зямляк мой — зямлі абраннік —
Першы выйдзе на бой.

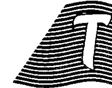

ак, не ва ўсіх я хатах пабыла,
Хацця душой імкнулася, ішла.
Сябрамі часам не сяброў лічу
І не заўжды спяваю, як хачу.

«Спяшаешся»,— той-сёй ды папракне,
«Празмерна захапляешся!» — ўпікне.
Пачуўшы, пасмяюся — і далей:
Іду і захапляюся шчырэй...

Ці ж гэта грэх — даверліваю быць
І веру чалавеку падарыць!
Ці грэх спяшацца ў хаты, буданы,
Дзе столькі харасства і гаманы!

О, хоць бы не спазніцца мне, паспець
Туды, дзе вучаць сябраваць і пець!
Я не ва ўсіх вясёлых пабыла,
Не ўсіх вясёлак барвы здабыла...

ы гучна славім наша
«наша»,
І робім гэта без прынукі.
Ідзём, чырвоны сцяг узняўшы,
Дзядоў няўрымслівыя ўнукі.
Нам «наша» дорага бясконца,
Яго ствараем і баронім.
У ім, нібы праменьчык сонца,
Цвіце «маё»
на ясных гонях.
Мая — харошая задума,
Маё — задумы той здзяйсненне,
Мой — голас праўды сярод тлуму,
Маё — сусвету разуменне.
Мой боль,
Мой гнеў,
Мае паэты...

Хто за мяне маё раскажа!
...Яшчэ, хаваючыся ў «наша»,
«Маё» паганяць прайдзісветы.

ЛЯНІВАЙ

Сядзіць у хаце маладая,
Нічым не звязаныя рукі...
Ні дня душой не прывітае,
Ні вечароў харошых гукі.
Увесь выходны — у пасцелі,
Ажно злуецца маладзіца,
Якую малышы абселі,
А час дзявочы і не сніцца:
«Каб гэта мне — яе гады,
Каб гэта мне — яе свабода,
Ці ж я качалася б тады,
Як непрыгодная калода!
На кожны дзень занятак ёсць,
Такі ён мілы, неабходны!
А кожны дзень — як добры госць
З душой гарачаю і роднай.
Ёсць польны свет,
Ёсць ломкі май,
Ёсць друг — ускраінны трамвай..
А там — *запылены* аўтобус,
Дарогі — тоненькія ніткі...
І круціцца, як буйны глобус,
Твая Зямля увачавідкі...»
Сядзіць у хаце маладая,
Аб маладосці мала дбае...

Шкадую ўсіх, хто за мяне зласней,
Хто багацей кутамі і грахамі...
Хай багацее ліхам ліхадзей,
Скупы — дабром набітымі мяхамі!
Яно ж, напэўна, некалі згніе,
Прысуд кутэм благім напіша плесень...
Мінуўшчына дарэмнае пяе,
Надоўгі век яе бяззубых песень.
Яшчэ грашаць, хаця б адным пітвом,
А то маною, зайздрасцю ліслівай...
Іх цяжка паламаць, грахі — не лом,
Карэнне іх жывучае на дзіва.
Шкадуючы, я паўстаю душой
Супроць таго, што песня не прымае.
Жыву сярод багатых дабратой
І прыгажосцю песеннага краю.
Дык хай «грашыць» адвагай моладзь
І злосцю, што *рабоце аддаецца!*
Хай упрыгожыць лепшыя гады
Каханнем, што здаўна святым завецца!

У РАЁННАЙ ГАСЦІНІЦЫ

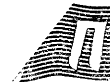
Прыезджы тут не сутыкнецца з «табу».
Тут пасяляйся і жыві на «пяць»...
Тут модніцы раённага маштабу
Удзвюх на ложку устарэлым спяць.
Тут шафярня, прастуджаная ў рэйсе,
Бубухае, аж рэха поўніць дом...
Здарожаны, заходзь сюды і грэйся
Каля шчытка бярозавым душком!
Кладзі партфель на стол — не пад падушку,
Грашовы бог саўгаса ці ларка!
Тут скарб людскі не лічаць за *панюшку*,
Па грошы не пацягнецца рука.
Гасцінны дом — і ў ім заўсёды госці,
З саней, з легкавікоў, пасля хады.
І не бяда, што часам для кагосьці
Не знойдуць тут гарачае вады.

У ЗАВЕЮ

Завея-вея ашалела,
З дасвецця самага мяла,
Сляпіла вочы снегам белым,
Штурхала ў плечы з-за вугла.

Такою непагаддзю ў хаце
Сядзі, як ціхая куцця...
Але ідзеш, таму што маці,
Таму што хворае дзіця.

Страчаюць спуджана ў бальніцы,
З валёнкаў абіваюць снег.
Ды вінавата дактарыца
Глядзіць у вочы: як на грэх

Няма сыроваткі патрэбнай,
А будзе заўтра ці пазней...
Трасе віхура пражай зрэбнай,
Страсае градзінкі з вачэй...

А заўтра будзе гэтак сама,
Ты пойдзеш, дзе Чырвоны Крыж...
І скажуць там: «У гэтай мамы,
Відаць, шчаслівенькі малыш!..»

і пачытаць, ні напісаць...
Палохаюся, што адстала
Ад тых, што могуць працаваць,
Хто каля пражы і металу...
А супакойваю душу
Заўжды надзеяю такою,
Што адпрацую, адпішу,
Як за работу станем
двое!

ГАЛУБЯТНІК

азводзіць галубоў, дзівак,
У хатцы між дубоў...
Сусед — трусоў, другі — сабак,
А гэты — галубоў!

З труса — трусяціна ў гаршчок,
Сабака — вартаўнік.

А галубы? Узмах, штуршок —
І ў небе шызы знік!

За ім сачы,
яму свішчы,
Махай яму шастом...
На галубятніка крычыць
Увесь дарослы дом.

«Здзяцініўся, як той хлапчук,
А ў хаце — драбната!..»
Ды ён не выпускае з рук
Даўжэзнага шаста.

І не згалеў, і не зачах,
І, што б ні гаварылі,
У залатых яго вачах
Заўсёды неба, крылы!

губіць соску, сплючы, і заплача сынок,
Я ратую умомант, знаходжу яе,
І смяюся, што зноўку заснуў сысунок,
Натапырыўшы поўныя губкі свае.

Згубіць мячык ці цацку, што так палюбіў,—
Я знаходжу, ратую ад новай бяды...
Толькі б матчыну радасць сынок не згубіў,
Толькі б матчына сэрца знаходзіў заўжды!

Іван НАВУМЕНКА

Мастак
Фёдар БАРАНОЎСКІ

■ **Аповесць**

БУЛЬБА

ТЫ ДЗІВАК, ШЭКСПІР

Веньямін Сыраежка, высокі і тонкі, як жардзіна, блукае па скверы. Ён трымаецца бліжэй да агароджы, раз-пораз акідваючы позіркам працілеглы бок вуліцы, на якім стаіць вялізная будыніна інтэрната медыкаў. Кожны, хто б зацікавіўся цяпер Веньямінам, мог бы адразу сказаць, што ён некага чакае. Пра чаканне і непакой выразна гаворыць Веньямінаў твар.

На горад апускаецца вераснёвы вечар. Прыгожа ўспыхнулі схаваныя ў зялёнай яшчэ навісі дрэў ліхтары. Дзённы тлум паступова спадае. З лёгкім гулам праносяцца перапоўненыя тралейбусы, ледзь чутна шасцяць па асфальце таксі. Горад пачынае вячэрнюю казку.

Вікця,— дзяўчына, якую чакае Веньямін,— таксама казка. Сфінкс. Веньямін вельмі мала ведае Вікцю. Сустракаліся трохі болей за месяц. Плыў цудоўны чэрвень, месяц спатканняў і залікаў, салаўёў і кветак. Чэрвень даў зарадку на ўсе канікулы. Ніколі раней Веньямін так поўна не адчуваў прыгажосці жыцця, яго паўнаты і багацця, як у гэтае лета. У паэта напісана:

Расцвіла чаромха. Мала
Днём мы бачымся з табой.
Ты мяне прычаравала,
Як гавораць, варажбой.
Сам не сплю. У інтэрнаце
Не даю заснуць сябрам...

Лёгка-журботным настроем, якім афарбавана музыка верша, мог бы жыць і Веньямін, каб не трывожнае прадчуванне нядобрага. Яно тоіцца ў Веньямінавай душы і не дае спакою. Дзяўчына з верша шчыра сказала хлопцу, што любіць другога. Вікця нічога не сказала. Яна проста ўхіляецца ад сустрэчы. Ад нераздзеленага кахання не паміраюць. І ці натрапіш у наш век на Рамео і Джульету? Рамео на пасадзе вясковага настаўніка, з месячнай зарплатай семдзесят рублёў. Ты вялікі дзівак, Шэкспір! Але чаму ты і сёння вялікі? Цябе можна не чытаць, не ведаць, што ты ёсць. Але хто калі скінуў цябе з высокага твайго п'едэстала?..

У пагоні за дзяўчынай ёсць нешта абразлівае, што прыніжае мужчынскі гонар, ідзе ад слабасці натуры і волі, але Веньямін не можа сябе перасіліць. Колькі разоў завітваў ён у інтэрнат!..

У бабулі-вахцёркі добры маршчыністы твар і выцвілыя васільковыя вочы. Усё яе ў мінулым. «Все было уже в прошлом, как сухая трава!..» Калі не зойдзеш, вяжа панчоху. «Вы да каго?.. З семдзесят трэцяга пакоя?.. Пакіньце дакумент...» Цяпер дакумента не пытае. Ведае ў твар і, мабыць, здагадваецца... Васільковыя вочы пазіраюць спагадліва. «Здаецца, не прыходзіла. Хоць я старая, сляпая. Схадзіце наверх...»

Сяброўкі Вікці па пакоі гуляюць у маўчанку. Як бы здзіўляюцца з яго прыходу і з таго, што Вікці няма. Кожны раз новая прычына: «Ёй прынеслі перавод», «Пайшла на пошту палучаць грошы...», «Мабыць у анатамічным музеі: у іх заўтра калёквіум», «Яе звалі на імяніны. Вернецца позна». Выходзячы з пакоя, ён чуў за дзвярыма насцярожаную цішыню. Дзяўчаты не распачыналі гаворку да таго часу, пакуль у калідоры не сціхалі яго крокі. Колькі за хвіліну нараджаецца ў галаве думак? Сотня, дзве? Яны змяняюць адна другую, і няма паміж імі ніякай відавочнай сувязі. Тое, што робіцца ў Веньямінавай душы, цяжка назваць пэўным словам. Там пануе пякельны разлад. Веньяміну балюча і цяжка. Вікця была з ім ласкавая, шукала сустрэч, а цяпер уцякае. «Чем меньше женщину мы любим, тем больше нравимся мы ей...» Веньямін хацеў бы быць гордым і зацятым. Але трэба, каб нарадзілася пагарда, знявага да Вікці, тады б ён здолеў выкінуць, растаптаць у сваім уяўленні яе вобраз. Настроіў бы супраць яе ўсе сілы душы. Але пагарды няма. Ёсць боль і надзея.

Веньямін садзіцца ў тралейбус. Адзінаццаць гадзін вечара. Падпільноўваць Вікцю і засякаць час, калі яна вернецца ў інтэрнат, брыдка. Вікця нічым яму не абавязана. Як і ён ёй. Магчыма, гэта ўцёкі ад рашучай гаворкі, якая мусіць між імі наступіць. Але ўсё адно сустрэчы ў гадзіну ці дзве гадзіны ночы Веньямін не жадае. Здарыцца абразлівае для іх абодвух, калі такая сустрэча адбудзецца.

У тралейбусе — вясёлы тлум. Ёсць і тут студэнты. Вяртаюцца з паркаў, з загародніх вандровак. Верасень — таксама месяц спатканняў. Спатканні пасля летніх ростаняў тояць у сабе яшчэ большую радасць, бо яны як бы замацоўваюць тое, што толькі намецілася вясной.

Дзяўчына і хлопец, што сядзяць перад Веньямінам, па ўсіх прыкметах студэнты. На каленях у яе — ёмісты падручнік палітэканоміі, у яго аж тры кнігі. Маўчаць. Яна пазірае ў акно, і можна падумаць, што яны незнаёмыя. Але Веньямін адчувае, што гэта не так, і шукае пацвярджэння здагадкі. Яму робіцца весела: у русявых валасах дзяўчыны заблыталася травінка. Прадаўгаватая сцяблінка мятліку. Тра-

вінка заўважана суседам дзяўчыны, і Веньямін згледзеў, што той хоча яе зняць. Шукае зручнага выпадку. Нарэшце — прыпынак, у праходзе мітусня, тлум, і хлопец, як бы ненарокам, змахвае далоняй травінку...

Каханне... Якая ты магутная, неадольная сіла! Колькі пра цябе прапета сумных і радасных песень, колькі напісана. Трагедыі і драмы, найвялікшыя ўзлёты чалавечага духу і геніяльныя адкрыцці — усюды ты, каханне. Усё, што ёсць жывое на зямлі, пяе табе гімны. І ніколі-ніколі не разгадае чалавек тваёй вялікай і вечна новай тайны...

У інтэрнаце, дзе жыве Веньямін, танцы. Зрэшты, танцы кожны суботні вечар, але сёння — асаблівыя. Студэнты паедуць на бульбу. Гэта вядома дакладна. Таму шуміць-гаманіць суботні інтэрнат, і водгулле гэтага гоману чуваць далёка навокал.

Узмоцненая дынамікам, раве радыёла, факстроты змяняюцца танга і вальсамі. У вестыбюлі, падпёртым масіўнымі калонамі, збіўшыся ў талаку, таўкуцца можа дзвесце хлопцаў і дзяўчат. Характар музыкі, здаецца, зусім не ўплывае на малюнак танцаў і на іх рытм. Ці вальс ці факстрот — тое самае таптанне на месцы, абыякавыя твары, нібы звернутыя ў небыццё. Калі музыка каму-небудзь і дапамагае, то толькі парачкам, якія вядуць размовы і, вядома, радуюцца, што іх ніхто не чуе.

Веньямін не любіць танцаў. Дый танцаваць ён, бадай, не ўмее. Таму як бы звысоку глядзіць на тых, хто ахвотна лезе ў гэтае вавілонскае стоўпатварэнне. Веньяміну здаецца, што шчыльная, потная талака прыніжае чалавечы гонар і не спрыяе выяўленню высакародных пачуццяў. Сапраўдныя танцы — гэта прыгажосць, пластыка руху, гэта песня, выказаная палётам прыгожага чалавечага цела.

Прабіўшыся праз натоўп хлопцаў і дзяўчат, Веньямін рушыў у свой пакой, на чацвёрты паверх. Гоман і тлум не толькі ў вестыбюлі, але і на лесвіцы, па калідорах, у пакоях. Чатыры гады жыве ў інтэрнаце Веньямін. Тры гады жыў у палатках і ў казармах, калі служыў у арміі. Ён даўно прызвычаіўся да агульнажыцця і можа не зважаць на шум, які стаіць у інтэрнаце ледзь не круглыя суткі. Веньямін ведае другое. Можна быць сумным у моры весялосці і адзінокім сярод соцень таварышаў. «Общежитие, пристань моя путевая...» Ёсць вялікія гарады, многа-многа на свеце людзей, але трэба мець свой куток пад небам і ўсяго толькі аднаго блізкага чалавека. Тут, у інтэрнаце, іх, студэнтаў, семсот, большая палавіна — дзяўчаты, але няма сярод іх ніводнай, якую б Веньямін мог назваць той адзінай, дзеля якой ён не заўважаў бы ўсіх астатніх. «Ты мая пчолка, з табою не ведаю скрухі...»

Ёсць іншае выйсце. Можна цяпер жа выскачыць з інтэрната, купіць у прадуктовым магазіне, які працуе да дванаццаці ночы, бутэльку партвейну і далучыцца да якой-небудзь кампаніі. Ахвотна прымуць. Пасля двух шклянак закружыць у галаве, прыемная цеплыня разальецца па ўсім целе. Згрызоты, сум знікнуць. Тады можна выкрыкваць недарэчныя тосты, чытаць вершы і як бы ненарокам палажыць руку на плячо суседкі. Гаварыць тосты і чытаць вершы Веньямін умее. Яго нават лічаць веселуном і завадатарам у кампаніях. Але што будзе заўтра? Веньямін ведае, што будзе. Боль у галаве і муць на душы. Наўрад ці захочацца ўспамінаць вясёлую кампанію і дзяўчыну, якая ўчора здавалася такой прывабнай. П'янкі, оргіі нібы назнарок выдуманы, каб глушыць, таптаць тое прыгожае, што ёсць у душы. П'янаму ўсё лёгка. Але цяжкае пахмелле...

ДЫСКУСІЯ — РУХАВІК ПРАГРЭСУ

Пакой, у якім жыве Веньямін, тыповы для іхняга інтэрната. Пяць жалезных ложкаў, засланых шэрымі коўдрамі, пяць зялёных тумбачак і круглы стол, заціснуты ў куток да акна. Блакітная каробка рэпрадуктара на сцяне — для сувязі з усімі кантынентамі і са светам мастацтва. Вялікі алюмініевы чайнік пад сталом — для сувязі з кубавой. Сем крокаў па вузкім праходзе ад дзвярэй да акна. Акно ў выгадным месцы: пад поўнач з яго відаць зеленаватая зорка Сірыус і ладны кавалак Млечнага Шляху. Пакой не вельмі ўтульны. Такія самыя пакоі ў дзяўчат маюць куды прыемнейшы выгляд.

Калі Веньямін, набраўшы ў кубавой кіпятку, сеў вячэраць, у пакой увайшлі яшчэ двое тубыльцаў — Змачынскі і Варывончык. У абодвух пад пахамі туга набітыя папкі, а ў руках загорнутыя ў паперу пакункі з правізіяй. Змачынскі і Варывончык — сябры. А калі гаварыць пра іх грамадскае аблічча — то надзвычай дысцыплінаваныя студэнты. Яны вядуць канспекты па ўсіх прадметах, акуратна рыхтуюцца да практычных і семінарскіх заняткаў, праседжваючы вечары ў бібліятэцы. Вучацца добра, ніколі не ведаючы зрываў, правалаў.

— Зубрылі? — прывітаў Веньямін аднакурснікаў.

— Цябе Бандарэнка пытаўся,— замест адказу паведаміў Варывончык.— З медыцынскага, гэты зямляк твой...

— У бібліятэцы сядзеў?

— Не, зайшоў спецыяльна. Шукаў цябе.

Вестка непрыемная для Веньяміна. Меней за ўсё хацеў бы ён бачыць цяпер Бандарэнку. Тады, у чэрвені, зямляк двойчы напаткаў яго з Вікцяй — адзін раз у парку, другі раз, калі хадзілі ў кіно, і з таго часу набіваецца на інтымныя размовы. Не вельмі Веньямін перад ім раскрываўся, але той усё адно здагадваецца. Калі шукае, значыць, хоча сказаць нешта важнае.

Веньямін лёг на ложак і адвярнуўся тварам да сцяны. На душы горыч і боль. Як бы прадчуваў, што Бандарэнка нічога радаснага не скажа, хутчэй за ўсё пацвердзіць тое, аб чым здагадваецца Веньямін сам. З вестыбюля далятаюць прыглушаныя, млявыя гукі музыкі, наваяваючы яшчэ большы сум. Танцы будуць гадзін да двюх ночы, і заснуць наўрад ці ўдасца. «Чаму я не такі, як многія іншыя,— з горыччу думае Веньямін.— Колькі знаёмых хлопцаў сыходзяцца і разыходзяцца з дзяўчатамі і не бачаць у гэтым ніякай трагедыі. Выхваляюцца перамогамі, не лічаць за сорам, калі дзяўчына плеснула па твары, не ўздыхаюць, калі пайшла з другім. Самаўпэўненыя, нахабныя. Такіх якраз і любяць дзяўчаты. Не ўсе, але многія. Ляцяць, як матылькі на агонь. Абпальваюцца, але ляцяць...»

Тое, што адбываецца ў такім выпадку, не закранае глыбінных пачуццяў, думае Веньямін. Не можа быць, каб у чалавека не было жадання бачыць у другім чалавеку свой ідэал, увасабленне сваіх мар, надзей. Адбяры ў чалавека мару, і ён загіне. Дык як жа растлумачыць тое, што многія ўсё-такі вельмі лёгка сыходзяцца і разыходзяцца? Мара любіць і быць любімым — ёсць у кожнага. Няўжо за любоў яны прымаюць лёгкае, мімалётнае, што мінае, як сон... Жыццё — сон... Надарэчнасць і глупства. «Честь безумцу, который навеет человечеству сон золотой...» Чаму ён увесь час думае цытатамі? Можа ў душы няма нічога ўласнага? То чаму ён так пакутуе? Яго заўсёдным настроем з'яўляецца сум. Гэта даўно заўважана многімі. «Ты вялы і рэфлектыўны, як Дон-Кіхот...» Гэта сказала Зіна.

Зіна — слаўная. Найлепшая з дзяўчат, якіх ён ведае. Але ён яе ніколі б не палюбіў. З такімі, як яна, ён можа толькі сябраваць. Чаму так? Чаму адну можна паважаць, а другую любіць? Павага — ад розуму, а любоў — ад сэрца... Хіба сэрца можа што-небудзь бачыць? Што ён ведае пра Вікцю? У яе задуменна-вясёлыя вочы і надзвычай чысты смех. Нібы звініць ручай у лясной цішы. Але ён пра гэта не думае. Хоча яе бачыць, і ўсё. Можа, каханне — загадка, якая стаіць перад усім чалавецтвам? Якое гэта шчасце штодня, штохвіліны глядзець у любімыя вочы! Бачыць у іх водбліск сваіх імкненняў і мар. Што было б, каб усе, хто насяляе планету, сышліся па каханню, знайшлі б тую адзіную і адзінага, без якіх нельга ні жыць, ні дыхаць... Можа тады б нарадзілася здаровае, гарманічнае пакаленне, якое б пазбавіла чалавецтва ад палавіны яго згрызот...

— Увага! Сыраежка ў трансе! — пачуў Веньямін зычны голас над сабой.— Вядзе размову з «потусторонними мирами». Чарговы сеанс спірытызму. Выклічу, Веньямін, цень Напалеона? Хочацца пагаварыць на тэмы сучаснасці...

Голас належыць Мудрыку. Веньямін, захоплены думкамі, не заўважыў, калі той прыйшоў.

Пачынаецца звычайнае. Мудрык не можа пражыць дня, каб не высунуць новай ідэі. Яго ідэі часта не супадаюць з тымі, якіх прытрымліваецца большасць. Нараджаюцца спрэчкі.

— Едзем на бульбу,— паведаміў Мудрык.

Навіну ведаюць — яна не здзівіла. Хлопцы распранаюцца, укладваюцца на ложкі. Зайшоў нізенькі, з нервовым, вузкім тварам Шохан, пяты насельнік пакоя.

— Без нас не могуць,— даводзіць Мудрык, як бы намацваючы грунт для спрэчкі.— Ёсць жа пастанова — студэнтаў не пасылаць.

— Едзем у падшэфны калгас,— гаворыць Змачынскі.— Там васьмігодка. Залічаць пазакласную практыку.

— Шэфства, практыка... Проста — так начальству спадручней... З калгаснікамі трэба размаўляць, падымаць плату. А тут дармовая сіла...

— Не вельмі ты рванеш,— Змачынскі і Варывончык рагочуць.

— Што вы разумееце! — Мудрык бадай увайшоў у ролю.— Просты прыклад — разец і калун. Разцом карыстаецца ювелір, гэта тонкая работа. А каб раптам яго паслалі калоць дровы...

— Ты сябе лічыш, вядома, ювелірам.

Веньямін слухае, не ўступаючы ў спрэчку. Ён ніколі не мог да канца зразумець Мудрыка. У яго не адбярэш розуму, дасціпнасці, трапнасці назірання. На курсе няма лепшага, чым ён, прамоўцы. Гаворыць Мудрык заўсёды насуперак агульнай думцы. За гэта многія лічаць яго смелым. Але Веньяміну часам здаецца, што Мудрык — дэмагог. Не такі, як звычайныя, тыя, што паддобрываюцца да дэкана, гавораць на сходах бясспрэчныя ісціны, але ўсё ж дэмагог.

— Пра нас можна не гаварыць! — ужо крычыць Мудрык.— Мы пораху не выдумляем. Але я сцвярджаў і буду сцвярджаць, што раўняць сапраўднага вучонага і, няхай сабе найлепшага, рабочага — нельга. Уздзеянне ідэй, адкрыццяў на развіццё прагрэсу катэгорыямі палітэканоміі не вымераеш...

— Дык ёсць жа і рабочыя, што робяць адкрыцці,— не вытрымлівае Веньямін.— Напрыклад, Паўзуноў. Ён жа інжынерам не быў.

— Якраз наадварот. Ён па духу адкрывальнік. Няважна, што не ведаў тэорыі. Ён стварыў яе сам. Рабочы не створыць. Ён зробіць толькі тое, што яму загадаюць.

Мудрык спрачаецца заўсёды шчыра. Вось і цяпер ён стаіць пасярод пакоя,— высокі, стройны, валасы, як у вожыка,— і ад узбуджэння размахвае рукамі. Такі ён сімпатычны Веньяміну. А тое, што гаворыць, можна ўсур'ёз не прымаць.

— Ты не арыгінальны, Мудрык. У цябе былі папярэднікі.

— Ніякіх папярэднікаў.

— Напрыклад, Ніцшэ. Дый, наогул, усе, хто гаварыў пра белую косць і блакітную кроў. Твая тэорыя — звычайны арыстакратызм. Адны могуць — другія не могуць...

— Ён проста не хоча ехаць на бульбу,— падколвае Змачынскі.— Пры чым тут арыстакратызм?

— І ты свой грошык прыткнуў, таптун!..

Змачынскага Мудрык заве таптуном, Варывончыка — поварам, Шохана — партфелем. Ён любіць даваць мянушкі. Чамусьці на яго не крыўдуюць. З Веньямінам Мудрык лічыцца, бо яму мянушкі не прыклаў.

— Віктар, не разводзь дэмагогіі...— просіць Веньямін.— Пара спаць, гадзіна ночы. Тое, што скажаш, прыкладна, вядома. Атамную энергію вынайшлі тысячы геніяў. Яны на планеце значаць больш, чым мільярд робатаў. Твая тэза?

— Мая, што з гэтага?

— Тое, што тут ні кроплі сацыяльнага падыходу.

— Твой падыход абрыдзеў. Таксама загадзя вядома, што скажаш. Твае думкі з газет.

— Газеты ўсім трэба чытаць.

Варывончык устае — у трусах і майцы ён падобен на тоўстага хлапчука — і, дацягнуўшыся рукой да выключальніка, гасіць святло. Цяпер праз усю ноч у пакоі будзе светлы паўзмрок. Насупраць акна, праз вуліцу, ззяе на высокім металічным слупе электрычны ліхтар, і яго не патушыш.

— Згадзіся са мной,— зноў пачынае Мудрык.— Ролю асобы мы недаацэньваем...

— Згаджаюся. Давай спаць.

— Ты цюхцяй...

Веньямін не адказвае.

Усталёўваецца цішыня. Яна, вядома, адносная, бо на калідоры чуваць крокі і галасы, а знізу, з вестыбюля, далятаюць гукі музыкі. Атрымана стыпендыя, праз дзень-два паездка на бульбу, так што ёсць усе падставы павесяліцца. Толькі пад раніцу ўтаймуецца інтэрнат.

Змачынскі і Варывончык ужо спяць. Як толькі прыткнуцца да падушкі, так і спяць. Варывончык злёгку пасвіствае носам. Сон у Змачынскага, як у анёла. Лёгка засынае Мудрык. Крычыць, гарачыцца, а варта залезці пад коўдру, як адразу пачынае храпсці. Спіць дзіўна — і зімой і летам укрываецца з галавой. Пакутліва засынаюць Сыраежка і Шохан. Доўга ўздыхаюць, варочаюцца — аж скрыгаціць жалезная сетка. Раніцай у абодвух — цёмныя кругі пад вачамі.

Веньямін быў ужо ў тым прыемным стане напаўзабыцця, за якім пачынаецца сон, калі ў дзверы нехта моцна загрукаў. Услед за гэтым дзверы расчыніліся (іх не замкнулі), запалілася святло, і сярод пакоя паўстаў чырванатвары, шырачэзны ў плячах пяцікурснік Пятро Уцякай. Вучыцца Пятро не надта, стыпендыі не палучае, таму іншы раз задумваецца, дзе б пазычыць. Цяпер ён нават крыху п'янаваты.

— Спіцё? — на ўсе грудзі грыміць Пятро.— Мне есці хочацца, а вы спіцё!.. Дайце мне хлеба і каўбасы і тады можаце спаць. Чорт вас бяры...

Не пытаючы, у каго што ёсць, Пятро шарыць па тумбачках. Найбольшыя прыпасы ў Змачынскага і Варывончыка. Згробшы пакункі і забыўшы выключыць святло, Пятро выходзіць з пакоя.

ПЕРШАЯ НОЧ БЕЗ СНУ

Веньямін разумее — цяпер не засне. Варта адагнаць першы сон, як чорным мядзведзем наваліцца бяссонніца. Думкі, якія прыходзяць ноччу — пакутлівыя. Астаешся сам-насам з сабой, няма ні ад каго падтрымкі, і, калі на душы неспакой, лёгка апынуцца ў палоне роспачы.

Веньямін ведае лекі ад бяссонніцы. Трэба выклікаць ва ўяўленні малюнкі лесу, поля, рэчкі — усё тое, што надзвычай добра памятаеш з дзяцінства, і тады наступае супакаенне. Але на калідоры мітусня, смех, выкрыкі, сум і трывогу нясе млявая музыка радыёлы, і няхай ты сам чараўнік, а супакоіцца цяжка...

Вёска, дзе нарадзіўся і правёў дзяцінства Веньямін, невялікая, раскіданая, але надзвычай прыгожая. Яна як бы складаецца з трох пасёлкаў. Адзін пасёлак у полі — жыты, ячмяні падступаюць ледзь не да самых хат. Пыльная вуліца, стромкія калодзежныя жураўлі, старыя, раскідзістыя вязы на плошчы ля школы. Веньямін жыў не тут. Сюды ён хадзіў у школу цэлых сем гадоў. Мог бы хадзіць разам з сёстрамі і маці, якая працавала настаўніцай, але хадзіў адзін або з сябрамі. Так яму больш падабалася, а маці не нявоііла.

Два астатнія пасёлкі, падзеленыя чыгункай і невялічкай станцыяй, размяшчаліся ў лесе і, мабыць, здаваліся пасажырам дачнымі. Хаты стаялі пад самымі соснамі, а ўпрытык да чыгункі зелянелі агароды з залатымі звернутымі да сонца шапкамі сланечніку. У правым пасёлку, у доміку, пабудаваным для настаўнікаў, жыў Веньямін. Ён аднолькава любіў гудкі імклівых цягнікоў, якія рэдка запыняліся на іхняй станцыі, і бясконцы, таямніча-ўрачысты пошум лесу.

Бацьку Веньямін мала памятае. Ён быў высокі, вясёлы, насіў белую сарочку. Да вайны быў дырэктарам школы, а ў сорак трэцім годзе, калі Веньяміну было пяць гадоў, яго расстралялі немцы за сувязь з партызанамі. Маці таксама памагала партызанам, нават пасля таго, як расстралялі бацьку.

Дзяцінства было галаднаватае, басаногае, але вясёлае. Ён лёгка і добра вучыўся — спяваў, маляваў, змалку палюбіў кнігу. Зважаючы на аўтарытэт маці, якую ўсе ў школе паважалі, ён мог бы асабліва і не налягаць на навукі. Але не! Яму падабалася быць першым, атрымліваць пахвальныя граматы, якімі яго ўзнагароджвалі пры пераходзе з класа ў клас. Ён наведваў усе гурткі, якія толькі былі ў школе, выступаў у самадзейнасці. Здавалася, ён быў нашпігаваны самымі разнастайнымі талентамі і стараўся як мага хутчэй іх выявіць.

Ён, адзіны ў сям'і сын, быў вельмі ўражлівы. Дзве старэйшыя сястры лашчылі яго і песцілі. Маці іншы раз уздыхала. «Які ты непрыгожы! — аднойчы ўсклікнула яна.— І мужчынскай цвёрдасці ў цябе няма. Як расліна мімоза... Табе будзе цяжка жыць. Жанчыны — нягодныя, жорсткія, я ведаю...»

Тады, у дзяцінстве, ён проста пакрыўдзіўся на маці, не зразумеўшы яе слоў. Але яны запалі ў душу. Цяпер, можна лічыць, працтва маці збываецца. У каханні яму не шанцуе. Розумам Веньямін даўно наважыў не дамагацца немагчымага, не заглядвацца на прыгожых, але сэрца не пагаджаецца. Падабаюцца менавіта прыгожыя. У адным чалавеку жывуць як бы дзве істоты, якія вядуць між сабой зацятую вайну.

Першае каханне выбухнула ў школе...

У дзесяцігодцы Веньямін вучыўся ў мястэчку, за дванаццаць вёрст ад роднай вёскі. Кватараваў у знаёмых настаўнікаў. У іх была адзіная прыёмная дачка Ася. Першы год свайго жыцця ў мястэчку, удалечыні ад знаёмых бароў і поля, Веньямін проста не заўважаў дзяўчыну, хоць яны жылі пад адным дахам і вучыліся ў адной школе. Ася ішла на клас вышэй яго, яна канчала дзесяты.

Тая перадапошняя школьная вясна незвычайна пахла чаромхай. Чаромха расцвіла ў палісадніках і садках, стаяла ў паліваных гладышах ледзь не ў кожным акне, галінкі белых, пахучых кветак дзяўчаты прыносілі ў клас. Менавіта тады здарылася гэтае...

Майскім вечарам Веньямін сядзеў за сталом і чытаў пры лямпе. Гаспадары ўжо спалі. Асі не было: яна часта бавілася ў сяброўак. Акно ў палісаднік было расчынена. Адтуль прылятаплі вострыя, церпкія пахі прэлай зямлі. Іншы раз, тыцкаючыся ў лямпавае шкло, у пакой залятаў майскі жук. Жукоў Веньямін выкідаў назад, у палісаднік: шкадаваў іх.

У акне раптам паявілася Ася. Яна, відаць, стаяла там некалькі хвілін, назіраючы за Веньямінам, але, заняты чытаннем, ён яе не заўважаў.

Ася свіснула па-хлапечаму, у два пальцы, і ад нечаканасці Веньямін уздрыгнуў. Дзяўчына звонка засмяялася.

— Ідзі сюды! — паклікала Ася.

Веньямін хацеў выйсці праз дзверы, але яго намер Асі не спадабаўся.

— Лезь праз акно! — загадала яна.

Ён узлез на падаконнік, скочыў. Ася схапіла яго за руку і пацягнула з двара на лавачку. Там адразу прымоўкла, як бы чакаючы, што Веньямін першы пачне гаварыць. Але ён маўчаў, у яго не знаходзілася ніякіх слоў.

— Ты любіш Блока? — нарэшце спытала Ася.

Блока ён чытаў, але без захаплення — многае здалося незразумелым, няясным.

— Туманны ён, Блок...— сказаў Веньямін.— Вершы харошыя, звонкія, але без сэнсу.

— Сам ты без сэнсу,— пырснула смехам Ася.— Блок — вялікі паэт. А ўсе вялікія паэты любяць алегорыю. Гэта якраз добра, што не ўсё адразу зразумееш...

Ася вучылася ў дзесятым, яны праходзілі Блока па праграме, і Веньямін на хвіліну прыкусіў язык. Ася мела права гаварыць так, як гаварыла.

— Ну, а як табе Лермантаў?..— зноў спытала дзяўчына.

Лермантаў таксама не належаў да ліку тых паэтаў, якіх Веньямін мог бы назваць любімымі. Яму падабалася проза паэта — «Герой нашага часу», з вершаў — «Сасна», «Ветразь», «Дубовы лісток», «Хмаркі». Большасць жа вершаў і амаль усе паэмы чамусьці вялікага ўражання на Веньяміна не зрабілі.

— Па-мойму, у Лермантава многа надрыву,— сказаў Веньямін.

— Ты проста не дарос да яго,— думаючы аб сваім, прамовіла Ася.

Асіны словы абразілі.

Ён сам пісаў вершы. І хоць нікому іх не паказваў, але ў душы імі ганарыўся. Ды і кнігі былі яго стыхіяй. Два гады ён жыў у адным доме з Асяй і мог з упэўненасцю сказаць, што чытае намнога болей за яе. Яе рэдка ўбачыш з кнігай — чытае толькі тое, што па праграме. У бібліятэцы, можа, толькі і брала што Лермантава ды Блока. А заносіцца!

Штосьці ўсё ж утрымала Веньяміна ад спрэчкі. Ён хутчэй адчуў, чым зразумеў, што справа не ў Блоку і не ў Лермантаве. Проста быў цудоўны вечар і Ася сумавала. Ёй хацелася з кім-небудзь пагаварыць. І тое, што яна паклікала яго, Веньяміна, узвялічвала хлопца ва ўласных вачах, напаўняючы душу прадчуваннем новай, нязведанай радасці.

З гэтага вечара Веньямін пачаў думаць пра Асю і напісаў пра яе два вершы. Яму хацелася бачыць Асю штохвіліны, і, калі яна затрымлівалася ў сябровак, яму рабілася сумна. Яму прыемна было глядзець на яе тоненькую, зграбную фігурку. Здаецца, сам прыгожы Асін тварык выпраменьваў радасць. Употай Веньямін нават прыдумаў для Асі мянушку — «Ластаўка». Дзяўчына сапраўды нечым нагадвала ластаўку — гэткая ж чарнявая, рухавая, гэтак жа залівіста шчабятала.

Якія гэта былі цудоўныя дні! Веньямін прачынаўся і клаўся спаць з думкай пра Асю. Веданне таго, што ён убачыць яе некалькі разоў на дзень, пачуе яе голас, смех, рабіла хлопца шчаслівым. Ён як бы толькі нарадзіўся на свет. Гэты свет быў цудоўны. Сонца, зямля, зоркі, зялёныя дрэвы, каменная двухпавярховая школа, шэрая незабрукаваная местачковая вуліца — усяго гэтага не існавала без Асі. Бо Ася, як і ён, глядзела на сонца, на зоркі, на дрэвы, той самай, што і ён, вуліцай хадзіла ў школу. Пачуццё ўзнікла раптоўна, як пажар у спякотны летні дзень, і Веньямін не тушыў яго, а як бы і сам памагаў яму яшчэ болей разгарацца.

Было дзіўна, што дзяўчына, якая месяц ці два назад нічога для яго не значыла, не выклікала ніякіх асаблівых думак і пачуццяў, раптам заняла такое вялікае месца ў яго жыцці. Была самай звычайнай і нечакана — паднялася на вышыню, населеную казачнымі, дзівоснымі істотамі.

У цяжкія экзаменацыйныя дні Веньямін нанава перачытаў Лермантава, Блока, і цяпер яму гэтыя паэты страшэнна спадабаліся. Яны пісалі ці, праўдзівей кажучы, намякалі на няўрымслівыя, дэманічныя сілы, якія бушуюць у чалавечай душы. Такую сілу Веньямін адчуваў і ва ўласных грудзях. Ён, не ведаючы таго сам, быў вялікім рамантыкам. Божа, у якое толькі гераічнае становішча ён не трапляў дзякуючы сваёй нястрымнай фантазіі!

Ён здзяйсняў шматлікія подзвігі ў гонар сваёй цудоўнай Дамы, сваёй Незнаёмкі. Ася сапраўды здавалася Незнаёмкай. Што ён пра яе ведае? Яна ходзіць у школу, вечарам бегае да сяброўак, старанна прасуе свае сукенкі, расчэсвае і зноў заплятае доўгую чорную касу. Са сваёй бакоўкі Веньямін прыслухоўваўся да шорахаў, якія даносіліся з Асінага пакойчыка. Ён нібы бачыў, як Ася гартае кнігу, як, абапёршыся на руку, напаўляжыць на канапцы. Цяпер для Веньяміна мелі значэнне шматлікія дробязі, якія акружалі Асіна жыццё. Але дзіўная рэч! Раней, калі дзяўчына была для яго нічым, ён заходзіў да яе ў пакойчык, размаўляў, спрабаваў нават жартаваць. Цяпер не тое. Цяпер нібы ўзнікла нейкая нябачная мяжа, якая адпзяліла яго ад Асі. Пераступіць гэтую мяжу не так то проста.

Кожны Асін крок, кожнае слова, якое ён чуў ад яе, напоўніліся шматзначным сэнсам. Асіна рука, каса, яе твар, усмешка — усё стала тайнай, загадкай.

«Я люблю Асю»,— прызнаўся сам сабе Веньямін. Гэтае адкрыццё і ўзрадавала яго, напоўніўшы ганарлівым пачуццём, і спалохала. Канчалася жыццё зведанае, звычайнае, і пачыналася нешта новае. Гэтае новае таіла ў сабе радасць і трывогу адначасова.

Ці ўбачыла Ася, што ён перамяніўся да яе, што губляецца, чырванее ў яе прысутнасці? Ён не ведаў. Ён зусім не шукаў выпадку пабыць з ёй адзін на адзін. Хочучы бачыць яе, чуць яе голас, ён, тым не менш, пазбягаў яе, надоўга сыходзячы з дому. Усё часцей яму хацелася пабыць аднаму. Куды лепш адчуваў ён сябе, калі размаўляў з Асяй у думках, чым у тыя хвіліны, калі прыходзілася з ёй сутыкацца наяву. Ён мог марыць пра Асю гадзінамі, думкі пра дзяўчыну не пакідалі яго, куды б ён ні ішоў, што б ні рабіў. Але ён зусім губляўся, калі вяртаўся на кватэру і заставаў там Асю.

Ася, занятая сабой, хутчэй за ўсё нічога не заўважала. Яна, відаць, думала пра інстытут, пра горад, куды мелася ехаць пасля заканчэння дзесяцігодкі. Настаўнік і яго жонка, гаспадары кватэры і прыёмныя Асіны бацькі, штосьці заўважылі, бо Веньямін часта лавіў на сабе іх дапытлівыя позіркі. Ад гэтага было яшчэ цяжэй, яшчэ болей непрыемна. Хлопец браў падручнікі і на цэлы дзень ішоў на рэчку, пад мелавую гару, якая высілася на правым, стромкім беразе. Чытаў, глядзеў на спакойныя хвалі Вілюйкі, слухаў гергетанне гусей на лузе.

Яшчэ з юнацкіх дзён, ён стаў задумвацца над тым, што раней нават не прыходзіла ў галаву: што такое дзяўчаты, жанчыны? Жыццё гэтай другой, цудоўнай палавіны чалавечага роду было як бы адгароджана заслонай ружовай смугі, таямнічай невядомасцю. Але гэтая невядомасць якраз і вабіла. Пра што дзяўчаты думаюць, мараць, чаго хочуць ад жыцця? Што падабаецца ім у хлопцах?..

Экзамены скончыліся, Веньямін перайшоў у свой апошні, дзесяты клас. І здарылася так, што Ася запрасіла яго на выпускны вечар дзесяцікласнікаў, куды такія, як Веньямін, не мелі доступу. Ён не ведаў, сама Ася так рашыла ці ёй падказалі бацькі, але ўсё адно яму было прыемна. Там, у гаманлівым гурце хлопцаў і дзяўчат, якія ўжо больш не лічыліся вучнямі, Веньямін зразумеў, што Асі ён не патрэбен. Усе ілюзіі развеяліся. Яе запрашэнне было проста ветлівасцю. На вечар прыйшоў лейтэнант, нядаўні выпускнік дзесяцігодкі. Ён не адыходзіў ад Асі ні на крок — танцаваў, смяшыў яе сваімі жартамі. Божа, як яна на яго глядзела, як лавіла кожнае яго слова, якой здавалася шчаслівай!..

Так, на гэтым школьным вечары скончылася першае Веньямінава каханне. Праўдзівей кажучы, яно не скончылася. Яшчэ доўга — бадай тры ці чатыры гады — ён насіў у сабе вобраз Асі, і ўспамін аб дзяўчыне навяваў лёгкі, прыемны смутак...

ДОМІК НА ВУЛІЦЫ ПАПАНІНЦАЎ

Веньямін спаў позна — была нядзеля — і прачнуўся з добрым настроем. Вікца, учарашнія згрызоты здаваліся далёкімі-далёкімі. За гэтую ноч у душы нешта адбылося. Успомніўшы ўчарашняе, ён злавіў сябе на выразным жаданні не ісці да Вікці, не шукаць сустрэчы, не ставіць сябе ў смешнае становішча. Ён як бы вызваліўся ад пакутлівага цяжару, што прыгнятаў душу, і ад гэтага было радасна. Недзе ў глыбіні свядомасці ўсё ж тлела іскрынка трывожнага

пачуцця, і Веньямін, лежачы ў ложку, стараўся выявіць яе і патушыць. «Шукаў Бандарэнка... Штосьці хоча сказаць...» — успомніў ён учарашнія словы Варывончыка і зразумеў, што якраз яны яго трывожылі. Ён не хацеў бачыць Бандарэнкі, не хацеў нічога чуць пра Вікцю. У гэтым было заспакаенне.

Хлопцы разышліся. У пакоі адзін ён. Варывончык і Змачынскі, вядома, рушылі ў бібліятэку. Мудрык блукае па горадзе. Дзе Шохан, Веньямін не ведае. У апошні час з Шоханам робіцца незразумелае. Раней быў ценем Мудрыка, хадзіў толькі з ім, ва ўсім яму падтакваючы. Цяпер адасобіўся, стаў маўклівы, змрочны. Накінуўся на гісторыю — чытае пра старажытны Вавілон, пра Парыжскую Камуну, пра эпоху Івана Грознага. З хлопцаў, з якімі разам жыве, Веньяміну найболей падабаецца Варывончык і Змачынскі. Галоўнае — у іх не бывае выпадковасцей, зрываў. Ведаюць, што вучоба ёсць вучоба. Свядома рыхтуюцца стаць настаўнікамі. Страсці, каханне іх як бы абмінаюць. Недзе тут пачынаецца і Веньямінава крытыка залішняй цвярозасці дружбакоў. Іншы раз яму здаецца, што ў хлопцаў пэўны прыцэл, разлік, а разліку Веньямін не любіць. Але такія настроі ненадоўга. Варывончык і Змачынскі — з вёскі, ціхмяныя па натуры, сарамлівыя. Так думае пра сяброў Веньямін. Ён старэй за ўсіх, з кім жыве, на тры-чатыры гады, служыў у арміі, таму дазваляе сабе крыху звысоку глядзець на паводзіны і ўчынкі хлопцаў. «Мы почитаем всех нулями, а единицами себя...»

Паснедаўшы ў кафэ, дзе кожны абслугоўваў сам сябе, Веньямін рушыў у букіністычны магазін. З усіх кніжных магазінаў ён найболей любіць букіністычны. Там часам знойдзеш кнігу, пра якую і не марыш. І наогул прыемна трымаць у руках том, выдадзены пяцьдзесят, а то і цэлых сто гадоў назад, гартаць пажоўклыя старонкі, адчуваючы, што кнігу чытала многа людзей, якія належалі да зусім іншых часоў. Старая кніга як бы злучае сённяшняе з даўно мінулым, што адляцела ў нябыт, але тым не меней працягвае жыць.

Калі ў Веньяміна што-небудзь і ёсць, то, у першую чаргу, кнігі. За тры гады навучання ў інстытуце кніг ён накупляў нямала, трацячы на іх добрую палавіну тых грошай, якія ўдаецца зарабіць. Там, у вёсцы, дзе жыве маці, у пакойчыку, які займаў ён, цэлая бібліятэка, што збіраецца ўжо шаснаццаць гадоў — усё свядомае Веньямінава жыццё. Веньямін будзе настаўнікам, а настаўніку перш за ўсё патрэбна кніга.

Веньямін часта думае пра вёску і пра настаўніка. Вёску ён любіць да болю ў сэрцы, любоўю чыстай і самаадданай. На бязмежных прасторах, сярод палёў, лясоў і балот загубіліся тысячы вёсак і вёсачак. Не да ўсіх вядуць шырокія тракты і шасейныя дарогі, не ўсюды горда крочаць высокія слупы электраліній. Ёсць яшчэ вёскі, дзе і радыё няма, дзе кіно бывае гады ў рады. А ўсюды ж жывуць людзі, ім дадзена такое ж жыццё, як і тым, што з бесклапотным выглядам шпацыруюць па асфальце праспектаў, не ведаючы, як стравіць час — пайсці на стадыён, у кіно ці набраць кампанію ў пульку. Вядома, вёска мае многа новага. У сваім жыццёвым побыце яна цягнецца за горадам. У кожным самым глухім кутку не дзіва сёння трактар, аўтамашына, веласіпед. Але ж ёсць яшчэ вёскі з саламянымі стрэхамі, са старасвецкімі пахілымі хатамі, якія сумуюць у доўгія асеннія вечары і ў снежныя зімовыя дні. «Ой, мяцеліца, ой, мяцеліца — усе дарожкі замяла...»

Веньямін нібы бачыць занесеную снегам лясную вёсачку з белымі купкамі хат, з санным следам па адзінай вуліцы, з чародкамі хлапчукоў і дзяўчатак, якія шыбуюць у школу. Вечарам над аснежанымі стрэхамі зацяты пошум лесу, на белай вулачцы ланцужок агнёў. Настаўніца правярае сшыткі, шкаляры, нахіліўшыся над сталом, рыхтуюць урокі. А што робяць астатнія? Добра, калі ёсць гарманіст — які-небудзь дэмабілізаваны сержант, якому знайшлі ў калгасе пасаду і таму ён не паехаў на цаліну ці ў горад. Тады хоць вечарынка, разлівісты рып гармоніка, дзявочы смех і гоман. Кавалераў дзяўчатам не хапае, найлепшыя кавалеры ў арміі ці ў горадзе, і даяркі, цялятніцы танцуюць адна з адной. А калі і гарманіста няма?..

Вёска мае поўнае права на ўсе дары культуры, думае Веньямін, і немалая роля ва ўсім гэтым належыць настаўніку і, наогул, інтэлігенту, які там працуе. Хіба абавязак настаўніка, урача, агранома толькі ў тым, каб трымацца вузкага кола прафесійных заняткаў?..

Заняты гэтымі думкамі, якія нібы прасілі гучных, урачыстых слоў, Веньямін падышоў да букіністычнага магазіна. Магазін, або, калі гаварыць дакладней, не надта вялікая, напалавіну падвальная крамка з патрэсканай, мясцінамі аблузанай шыльдай, якая вісіць на ўзроўні ног пешаходаў, размяшчаецца на бакавой, не вельмі людной, вуліцы горада. Тут грукае трамвай, даўно выгнаны з цэнтральнага праспекта, равуць маторамі грузавікі, іншы раз нават цокаюць па бруку падковамі вялізныя, махнатыя біцюгі, якія развозяць паклажу па раскіданых у глухіх завулках крамках і ларках.

У букіністычнай крамцы — сталае кола наведвальнікаў. Калі б ні завітаў сюды Веньямін, ён сустракае знаёмых. На паліцах, на прылаўку, проста на падлозе ля парудзелай сцяны старыя, пабываўшыя ў сотнях рук кнігі, падклееныя, падрамантаваныя пераплётчыкамі, але ўсё адно з нявытраўленым водарам старадаўнасці, які нібы патыхае ад іх пажаўцелых старонак. Загадчыку крамкі — нізенькаму, рухаваму, з сівой казлінай бародкай — нібы самой прыродай наканавана гандляваць кнігамі. Ён страшэнна ветлівы, а сталых кліентаў сустракае з несхаванай радасцю.

Веньямін падышоў да паліцы. Ля суседняй паліцы — інстытуцкі выкладчык зарубежнай літаратуры Петрашкевіч. Калі Петрашкевіч корпаецца ў кнігах, ён нікога не бачыць і не чуе. Перабіраючы, гартаючы кнігі, Веньямін і сам на ўсё забыўся. Асаблівых знаходак няма, кнігі найболей прыродазнаўчыя, тэхнічныя, відаць, безнадзейна ўстарэлыя. Усё цікавае адразу расхопліваюць прагныя кнігалюбы, якія прыходзяць, калі крамка толькі адчыняецца. Нарэшце і Веньямін натрапіў на скарб. Квадратная кніжачка, з іжыцай і фітой у радках,— томік вершаў французскага паэта Бадлера. Пра Бадлера Веньямін ведае не шмат, бадай, толькі тое, што чуў на лекцыях: заснавальнік паэзіі «сусветнага смутку». Два яго вершы чытаў у хрэстаматыі па зарубежнай літаратуры. Томік называецца «Кветкі зла» і каштуе не танна. Веньямін азірнуўся, хацеў пахваліцца знаходкай Петрашкевічу, але той ужо знік.

Бадлера купіў, выйшаў на вуліцу, смакуючы наперад асалоду, з якой будзе глытаць незнаёмыя звонкія радкі, няхай сабе напоўненыя матывамі «сусветнага смутку». Бадлер — усё-такі паэт, і напісанае ім — паэзія. «Поэзия — пресволочнейшая штуковина, существует и ни в зуб ногой...»

Дзень разгортваўся ўдала. Ды і дзень цудоўны — сонечны, цёплы, з ласкавай сінечай неба, засеянага лёгкімі, белымі хмурынкамі. Верасень — месяц святла, празрыстасці, асмужаных, аксамітавых даляў, якія гавораць сэрцу пра смутак растання з зялёным летам. Гарадскі люд — свядома ці несвядома — у гэты нядзельны дзень імкнецца

на прастор, за межы каменных гмахаў і кварталаў. Трамваі, тралейбусы, прыгарадныя цягнікі перапоўнены. Горад мае цяпер возера — пабудавалі запруды, выйшла з берагоў і разлілася ўшыркі балоцістая рачулка, а далей яшчэ адно, значна большае па памерах, возера, якое нават называюць морам. У моры — рыба, над морам — чайкі, па берагах бярозавыя гаі і сасоннікі. На возера, на мора, у лес па грыбы імкнецца гарадскі люд, уцякаючы ад тлуму і мітусні, прагнучы свежага паветра, сонца, цішыні.

Час падбіраўся пад поўдзень, варта было яшчэ паблукаць па кніжных магазінах, перакусіць, а потым зашыцца куды-небудзь у парк і аддацца Бадлеру. На праспекце Веньямін нечакана сустрэўся з Бандарэнкам. Бандарэнка апрануты фацэтна — сарочка, размаляваная ў чырвона-сінія пакручастыя палосы, блакітнага колеру штаны да таго шчыльна аблягаюць ногі, што нагадваюць падштанікі. Вузкі, прадаўгаваты твар зарос шчаціннай, кучма цёмных валасоў на галаве — як незавершаны стог. Веньямін спахмурнеў: прадчуванне не падвяло.

— Вітанне, стары! — усклікнуў Бандарэнка.— Я шукаю цябе вечнасць.

— Ты, як рабінзон,— не тоячы непрыхільнасці, сказаў Веньямін.

— Не прыдзірайся, стары. Калі ты наконт апранахі, то я проста плыву за модай. І не наскокваю на другіх. Ты, як ахламон, прэш у чорным пінжаку, але ж я маўчу.

— Лепш у пінжаку, чым у вопратцы папуасаў.

— Як на чый густ. Давай без шпілек. Маю навіны. Пра знаёмую нам абодвум сіньярыту...

Тое, чаго баяўся Веньямін, ад чаго ўцякаў нават у думках, мусіла здарыцца.

— Пляваў я на сіньярыт,— сказаў Веньямін.

— Ну, не скажы. Ведаем, як ты плюеш...

Яны звярнулі з праспекта і пайшлі па бакавой вуліцы, якая вяла да стадыёна. На стадыён, на футбольны матч, шчыльным, шырокім натоўпам плыў народ. У натоўпе лёгка згубіцца, і Бандарэнка ўзяў Веньяміна пад руку. Не даходзячы да стадыёна, яны выбіліся на паралельную праспекту вуліцу і пайшлі ў напрамку інтэрната. Веньямін ні аб чым не пытаўся. Бандарэнка, як бы адчуваючы сваю ўладу над ім, глыбакадумна маўчаў.

— Віктя — дрэнь,— нарэшце нібы стрэліў ён.— Такая, як і ўсе. Забудзь пра яе...

— Чаму ты так гаворыш? — халадзеючы ў душы, ціха спытаў Веньямін.

Ён ведаў, што пытацца пра Вікцю ў такога чалавека, як Бандарэнка, нядобра, што той рады бачыць яго панылым, разгубленым. Але інакш не мог. Цяпер ён хацеў усё ведаць пра Вікцю — няхай самае брыдкае і абразлівае. Калі ведаюць другія, павінен ведаць і ён.

— Дрэнь, і ўсё! — тонам, які не дапускае пярэчання, заявіў Бандарэнка.— Ты ведаеш, чаму яна ад цябе ўцякае?

Цяжка такім, як Веньямін, у жыцці. Іх душа настроена на высокае, ідэальнае, што ёсць у чалавеку, і калі прыходзіцца сутыкацца з нізкім і непрывабным, яны перад ім безабаронныя. Трэба час, трэба вялікая работа душы, каб пераадолець бездань, якая ўтварылася паміж уяўленнем пра жыццё і тым, што яно ў дадзеным выпадку падсунула. Веньямін і раней прадчуваў, што Вікця нездарма ад яго ўцякае, што здарылася дрэннае. Але то была здагадка, ён мог думаць

і так і гэтак, цяпер няяснае і хісткае ўвасобілася ў канкрэтныя, горкія словы, якія гаварыў яму Бандарэнка. Веньямін маўчаў.

— Круціць хвастом твая Вікця. Знайшла другога, лепшага. Ты хто? Непрыкметны настаўнік. Загоняць у вёску, закапаешся са сваімі ўрокамі, сшыткамі, бацькоўскімі сходамі. А яна хоча прастору, хоча адчуваць жыццё ўсімі пяццю органамі. Каб святло і ззянне!.. Таму і пабегла за гэтым ардынатарам, як толькі кіўнуў ёй пальцам...

— За якім ардынатарам? — халадзеючы, спытаў Веньямін.

— Ды ёсць такі. Прозвішча Хмялеўскі. Страшэнны бабнік. Але морда нішто — фотагенічная. І краснабай. Каго хочаш звабіць. Дачакаецца, — зробіць яму цёмную...

Бандарэнка гаварыў злосна, з надрывам, сціскаючы кулакі, і Веньямін адчуў — не хлусіць...

Праз гадзіну яны сядзелі пад брызентавым тэнтам на пероне вакзала, пілі гарэлку і піва, закусвалі памідорамі. Адыходзіў маскоўскі цягнік, перад прыгожымі спальнымі вагонамі было людна, тлумна, мужчыны, не саромячыся, абнімалі і цалавалі жанчын, гучна выкрыкваліся развітальныя словы. Потым цягнік паволі крануўся. Тыя, што стаялі ў вокнах вагонаў і тыя, што асталіся на платформе, махалі адны другім рукамі, і гэта быў прыгожы і крыху сумны малюнак. Праз некалькі хвілін пасля таго, як адышоў маскоўскі цягнік, прыбыў прыгарадны. З зялёных запыленых вагонаў вылазілі дачнікі, грыбнікі, рыбаловы і проста ўсе, хто ў гэты нядзельны дзень выязджаў на ўлонне прыроды. Мужчыны неслі на руках дзяцей, кошыкі з грыбамі, вуды, спінінгі. Жанчыны таксама ішлі з кошыкамі і некаторыя — з познімі, асеннімі кветкамі.

— Вып'ем,— сказаў Бандарэнка, наліваючы з бутэлькі, схаванай пад столікам.— Не вешай носа. Яна не вартая таго, каб сумаваць па ёй...

Веньямін маўчаў. Яму было балюча і сумна, і ён не таіў свайго настрою. Думаў пра Вікцю. Не ўсё ў тым, як яна з ім абышлася, было яму зразумела, і якраз гэтае незразумелае болей за ўсё прыгнятала. Тады, вясной і летам, яна была шчырая ў сваіх пачуццях да яго, гэтага нельга забыць, каб ён і захацеў. Шчырасць не выдумаеш, не прымусіш сябе быць шчырым. Гэта ўмеюць адны артысты, ды і то толькі на сцэне. Усё астатняе — найгрыш. Вікця не мела ніякай прычыны перад ім прытварацца. Ён падабаўся ёй. То што ж здарылася? Можна пагадзіцца, што ёй яшчэ болей спадабаўся другі, гэты самы Хмялеўскі, які займаецца ў ардынатуры. Але чаму яна ўцякае ад яго, Веньяміна? Няўжо не можа сказаць ці намякнуць нават, што любіць другога. Ён бы тады ад яе адразу адстаў, не надакучаў ёй, захаваўшы ў душы да яе павагу. Гэта было б прыгожа. А так брыдка. Ёсць штосьці ганебнае, нізкае ў тым, што Вікця не хоча яго бачыць. Смяялася з яго жартаў, цалавала, пісала лісты, а цяпер уцякае. Ніхто не прымушаў яе гэта рабіць. Калі была шчырай раней, то чаму не можа цяпер? Сумленне не дазваляе? Значыць, адчувае сама, што робіць несумленна...

— Пі,— торгае Веньяміна за рукаў Бандарэнка.— Вып'еш, лягчэй стане. Ты хочаш да ўсяго дайсці розумам. Што-што — а розум, брат, у гэтых справах і не начаваў. Я ведаю, сам абпёкся... Звычайны секс. Мы, медыкі, ведаем. Пагоня за вострымі адчуваннямі. Адным словам, хап за мамент...

— Не гавары глупства.

— Не глупства, а сапраўдная рэальнасць. А ты, як той страус, хаваеш галаву ў пер'е. Глядзіш на сённяшніх дзяўчат праз тургенеўскія раманы. Выплюнь і забудзь. Гэта табе не дзевятнаццатае стагоддзе.

— То чаму Тургеневым захапляюцца і цяпер? — спытаў Веньямін.

— Чытаць адно, а жыць другое. Мы, мужчыны, прывыклі да думкі, што жанчыны глядзяць на нас як на рыцараў. Зрабіў подзвіг — атрымлівай ва ўзнагароду каханне. Дзіцячыя байкі, брат. Не тая сёння жанчына... Яна сама робіць подзвігі. Сама канчае інстытут, ляціць у космас, сама зарплату атрымлівае. І хоча пакаштаваць жыццё ва ўсіх яго аспектах.

Веньямін здзіўлена зірнуў на Бандарэнку. Зямляк суцяшаў яго, і не варта блага аб ім думаць. З тым, пра што ён гаварыў, Веньямін не пагаджаўся і ніколі не здолеў бы пагадзіцца. Але нельга было адмаўляць, што ў Бандарэнкі адмысловыя погляды, няхай сабе крыўдныя і абразлівыя. Відаць, таксама пакутаваў і думаў.

— Дык што ж, па-твойму, знікне каханне? — спытаў Веньямін.— Гэта ж самае вялікае і прыгожае, што ёсць у чалавека.

— Давай вып'ем,— падняў шклянку Бандарэнка.— Не люблю філасофіі на цвярозую галаву.

Выпілі. На пероне зацішша — ні цягнікоў, ні пасажыраў. Па перакідному масту крочаць рэдкія прахожыя. Сонца вісіць на ўзроўні парэнчаў моста — зыркае і негарачае. На стадыёне гучна галёкаюць — забілі гол. Стаіць тая асаблівая гадзіна, калі дзень канчаецца, а вечар не наступіў.

— Каханне ёсць,— згаджаецца Бандарэнка.— Толькі яно не такое, як табе хочацца. Ну, не на ўсё жыццё. І ў надзеі напаткаць каханне

дзяўчына не баіцца памыліцца. Памылілася раз, другі, а на трэці знойдзе. Што яна губляе? Прафесія ў яе ёсць, зарплата таксама, а хлопцаў нараджаецца столькі, колькі і дзяўчат. Кожнаму будзе пара. Вынікі эмансіпацыі, з якімі мы, мужчыны, павінны лічыцца.

— Гэта не каханне, а падробка пад яго, сурагат! — злосна выгуквае Веньямін.— Свядомае здрабненне ідэалу. Ад таго, што ты гаворыш, пахне распустай.

— Не распустай, а ўсемагутным сексам. Паняцці каханне і секс у наш атамны век блытаюцца. Ды і наогул чалавецтва ідзе да палігаміі.

Веньямін п'янее. У душы нарастае, шырыцца хваля злосці, невядома на каго. Ён адчувае ў душы пустату, пад нагамі як бы хістаецца зямля, і яму страшна ад гэтага. Рушацца ранейшыя пазіцыі і ўяўленні. Калі праўда ўсё, што гаворыць Бандарэнка, тады не варта жыць.

— Ты хлусіш,— грукае кулаком па стале Веньямін.— Ты злосна хлусіш! Кожны нясе ў сэрцы песню, і без яе няма чалавека! Бо яна тое запаветнае, што можа адгукнуцца толькі ў адным чалавеку, блізкім і родным табе па духу, па адчуванню прыгажосці!..

— Цішэй ты! — спалохана просіць Бандарэнка.— На нас глядзяць...

— Я пытаюся ў цябе: ты верыш у тое, што сказаў? — злосна настойвае на сваім Веньямін.— Няўжо ты не бачыў чыстых, прыгожых дзяўчат? Якім можна даверыць сэрца, розум, душу і пайсці па жыцці? Ніводная табе не сустрэлася?..

— А табе сустрэлася? — павярнуўся Бандарэнка.— Чаго ты да мяне прыстаў?.. Я табе сказаў праўду: Вікця дрэнь. За свае словы адказваю. Як земляку, хацеў памагчы. Хочаш ведаць ведай — гэты Хмялеўскі возіць яе за горад. На таксі. Два разы іх сам бачыў. Ты вазіў яе на таксі за горад? Не дадумаўся. Ну, дык маўчы...

Веньямін апусціў галаву на рукі і цяжка, перарывіста дыхаў. Было пуста, пакутліва і адзінока на душы. У вачах пайшлі чырвоныя і сінія кругі. Хацелася куды-небудзь бегчы, ехаць, каб не бачыць болей гэтага вакзала, вуліц, інтэрната, разарваць раз назаўсёды пакутлівы, зачараваны круг, у які ён трапіў. Да іх падышла афіцыянтка — яны размаўлялі гучней за ўсіх, хто сядзеў за столікамі пад тэнтам, і на іх пачалі звярочваць увагу.

— Ідзіце адсюль, хлопчыкі,— сказала афіцыянтка.—У нас гарэлкі не п'юць, а вы прынеслі. Хочаце ў міліцыю трапіць? Ідзіце зараз жа...

Яны не пярэчылі — усталі і пайшлі.

— Кніжкі забылі! — крыкнула наўздагон афіцыянтка.

Веньямін вярнуўся — на краі століка, сярод піўных бутэлек, ляжаў абшарпаны, шэры томік Бадлера. Ён узяў кніжку са стала і засунуў у кішэнь пінжака.

У прыстанцыйны сквер як бы перамясцілася чытальная зала. Людзі сядзяць на клунках, чамаданах, і хлопцы з цяжкасцю знайшлі вольны канец лаўкі — на другім канцы сядзеў пажылы, няголены селянін з хворай белатварай дзяўчынкай, апранутай у цёплую вопратку.

— Не вешай носа,— зноў сказаў Бандарэнка.— Я не думаў, што ты такі мякіш. Каб ведаў, не гаварыў бы нізавошта. А пра тое, што гаварыў, забудзь. Мала што можна нагаварыць. Асабліва, калі зальеш за каўнер...

Быў адвячорак, над іх галовамі ціха шасцелі лісцем разложыстыя

тапслі: на алейцы было мала апалага пажаўцелага лісця. Селянін устаў і, абняўшы за плечы дзяўчынку, відаць дачку, павёў яе да выхаду са сквера.

— Хочаш, я пра сябе раскажу,— прапанаваў Бандарэнка.— Мая гісторыя яшчэ горшая. Ты колькі знаёмы быў з гэтай Вікцяй? Два месяцы — я ведаю. А я, брат, два гады. У госці да яе бацькоў разам з ёй ездзіў. Жыў у іх цэлы тыдзень. І ад варот паварот... На развітанне сказала, што ў мяне ногі пахнуць потам. Ногі можна і памыць.

— Не трэба нічога гаварыць...— папрасіў Веньямін.

Потым Веньямін бачыў сябе нібы ў паўсне. Бандарэнка спытаў, ці ёсць у яго грошы: узяў тры рублі, тры рублі даклаў сваіх і знік, загадаўшы Веньяміну чакаць яго тут, у скверы. Праз паўгадзіны вярнуўся з ёмістым скруткам пад пахай. Быў ужо вечар, запаліліся вулічныя ліхтары, праз пярэднія дзверы яны ўскочылі ў трамвай і доўга ехалі, пятляючы па ўскраінах гарадскога прадмесця. Потым яшчэ доўга ішлі, пакуль выбіліся на зялёную, усцяж засаджаную таполямі вуліцу. Домікі тут стаялі, як у якім-небудзь мястэчку — прысадзістыя, крытыя гонтам, з бэзавымі палісаднікамі пад вокнамі. Веньямін ведаў, куды ідзе: Бандарэнка вёў яго на вечарынку, якую наладжвалі студэнты-медыкі. Мусілі адзначыць дзень нараджэння нейкай Бэлы, якая вучылася на адным курсе з Бандарэнкам. Веньяміну не было ніякай справы ні да Бэлы, ні да дня яе нараджэння, ён ахвотна згадзіўся ісці на гэтую вечарынку таму, што на ёй меліся быць студэнты-медыкі, з якімі разам вучылася Віктя. Ён не ведаў, чаму яму хочацца быць на гэтай вечарынцы: не хацеў бачыць Вікцю і каб яна раптам аказалася там, ён бы збег. Бандарэнка запэўніў яго, што Вікці не будзе, што ёй не да гэтага, і ўсяляк заспакойваў Веньяміна. «Гульнём»,— гаварыў ён, пахлопваючы Веньяміна па плячы, і Веньямін з ім пагаджаўся, што менавіта ў гэты вечар і ў гэтай кампаніі ім трэба гульнуць.

Яны падышлі да абшаляванага доміка, які нічым асаблівым не вылзяляўся сярод другіх такіх на Зялёнай вуліцы. Бандарэнка пакінуў Веньяміна ля веснічак. З расчыненага ў палісаднік акна даносіліся гукі радыёлы, галасы несліся і з двара. Хутка вярнуўся Бандарэнка разам з высокай, стройнай дзяўчынай у белай атласнай сукенцы з вялікім выразам на грудзях.

— Бэла,— сказала дзяўчына, працягнуўшы яму руку, і ён паціснуў гэтую руку, не ведаючы, што далей трэба гаварыць.

— Ён паэт,— сказаў Бандарэнка.— Друкуецца.

Бэла акінула Веньяміна цікаўным позіркам, усміхнулася і нічога не сказала.

Двор гарадскі, дагледжаны: дарожка да высокага, мураванага ганка пасыпана жоўтым пяском; акуратны, пафарбаваны ў зялёны колер паркан, на які звісаюць кусты агрэсту і жоўтых асенніх вяргінь.

У прасторнай зальцы, дзе апрача накрытага стала і вузенькіх канапак-лежакоў нічога болей не кідаецца ў вочы, стаіць той шматгалосы тлум, які сведчыць, што весялосць у разгары, што госці даўно перайшлі мяжу ўмоўнасці і не вельмі зважаюць адзін на другога. Бандарэнку сустрэлі вясёлымі воклічамі і адразу пакінулі ў спакоі, а на Веньяміна наогул ніхто не звярнуў увагі. Іграе не радыёла, як там, на вуліцы здалося Веньяміну, а пракручваецца лента магнітафона, музыка джазавая, прыглушаная, неспакойна-нервовая.

Хмель у Веньяміна прайшоў, і ён адчувае сябе ніякавата. З усіх, хто ў зальцы, бадай адзін ён парыцца ў чорным пінжаку з вялікімі адвіслымі лацканамі. «Як дзядзька ў Вільні»,— мільгнула думка.

Хлопцы, як і Бандарэнка, усе ў пярэстых сарочках і ў вузкіх, у абцяжку, штанах, дзяўчаты ў кароткіх пярэстых сукенках з вялікімі выразамі на грудзях і спіне. Дзявочыя ўборы, здаецца, маюць на мэце адно — не схаваць ад чужога позірку нічога такога, што ў выгадным святле паказвае ўладальніцу сукенкі.

Веньяміна пасадзілі за стол, побач з ім села маленькая, беленькая, пастрыжаная пад хлопца медычка, якая назвалася Майяй. Па правую руку сядзеў Бандарэнка, і гэта прыдавала Веньяміну ўпэўненасць. Яны маглі піць і не піць — ніхто не прыганяў — але Бандарэнка наліў у шклянкі, і яны спачатку выпілі за Бэлу, якая ў патрэбны момант вынырнула з мітуслівай талакі танцораў, потым за знаёмства з Майяй і каб не было крыўдна Бандарэнкавай суседцы — за яе.

Круцілася лента магнітафона, плыла млявая, як бы з падвываннем і кваканнем музыка, нібы ў паўсне, ледзь перастаўляючы ногі, танцавалі парачкі, і Веньяміну зрабілася весела. Хацелася звярнуць на сябе ўвагу: ён пачаў жартаваць, гучна, каб чулі ўсе, расказаў Майі не вельмі прыстойны анекдот.

Майю ён зацікавіў — спачатку яна нездаволена моршчыла маленькі носік, але праз хвіліну глядзела на Веньяміна здзіўлена, як бы не верачы, што гэты, на першы погляд медзведзяваты, хлапчына можа смяшыць і развясельваць. А Веньямін стараўся з усіх сіл. Ад яго не схавалася, што не толькі Майя, а і Бандарэнкава суседка, і нават дзяўчаты, што сядзелі на працілеглым канцы стала, прыслухоўваюцца да яго слоў і смяюцца.

Веньямін, сам захоплены тым, што расказваў, не заўважыў, як скончылася музыка і як усе, хто танцаваў, паселі за стол. Ён апынуўся ў цэнтры ўвагі. Гэтая акалічнасць калі і збянтэжыла Веньяміна, то толькі на адно кароткае імгненне. Ён устаў і прапанаваў тост за французскага караля Людовіка I, агаварыўшыся, што ўсе наступныя тосты будуць за астатніх Людовікаў, каб нікому з іх не было крыўдна. Стол выбухнуў рогатам. Веньямін сам не чакаў такога поспеху: для медыкаў заезджаны тост за Людовікаў быў навіной.

Садзячыся, Веньямін злавіў на сабе калючы, насмешлівы позірк. Чалавек, які глядзіць на яго, знаёмы, нават добра знаёмы — аспірант Саша Красуцкі. Ён жыве ў тым жа інтэрнаце, што і Веньямін.

Нядобрае пачуццё варухнулася ў Веньямінавай душы. «Ад студэнтаў дзевак адбіваюць тлустыя вучоныя сычы...» Красуцкі высокі, прыгажун, здаравяк, мае спартыўны разрад і піша дысертацыю. Паклоннік ён мае многа і на літаратурным факультэце, але, відаць, яму іх не хапае і ён ходзіць яшчэ сюды, да медыкаў.

Веньямін выпівае адзін за адным тры кілішкі. Бандарэнка торгае яго за рукаў, але ён не слухае. Ён хоча быць п'яны, каб на яго звярталі ўвагу. Праз хвіліну ён зноў устае і звычна заяўляе, што п'е толькі за сінія вочы. Некалькі дзяўчат пляскаюць у далоні, астатнія гучна пратэстуюць.

Хутка ў Веньяміна аб'явіўся канкурэнт, як сказала Майя, студэнт тэатральнага інстытута. Гэта быў высачэзны, яшчэ вышэйшы за Веньяміна, дзяцюк, з вузкім, прадаўгаватым тварам і чорнай грывай валасоў. Ён быў, бадай, прыроджаны комік, бо ўмеў на поўным сур'ёзе гаварыць смешныя рэчы. Яны спаборнічаюць, але лёгка, без жадання прынізіць саперніка, без злосці, прасякнутыя павагай адзін да другога. Ніколі ў жыцці Веньямін не адчуваў сябе такім дасціпным, здольным на выдумку. Сыпаў жартамі, смешнымі выслоўямі, чытаў на памяць Блока і Ясеніна і скончыў тым, што выцягнуў з кішэні томік Бадлера і пачаў нараспеў чытаць сумныя, звонкія радкі. За сталом усталява-

лася мёртвая цішыня. Бадлер пакарыў усіх. На Веньяміна з несхаванай павагай глядзелі нават хлопцы ў стракатых сарочках, некаторыя з іх дагэтуль хмыкалі і пацепвалі плячыма пасля яго жартаў...

Веньямін праводзіў Майю. Пабраўшыся за рукі, яны доўга ішлі ціхай начной вуліцай. Было ўжо далёка за поўнач, шасцелі лісцем таполі, і з неба на сонны, прыцiхлы горад глядзелі чыстыя верасьнёвыя зоркі. Майя маўчала. Завулкам яны павярнулі налева, каб выбіцца на праспект, і, прыхінуўшы дзяўчыну да сябе, Веньямін пацалаваў яе ў вусны. Майя не абаранялася. Яе кароткія, як у хлопчыка, валасы пахлі мятай. Не згаворваючыся, яны дайшлі да лавачкі ля высокага дашчатага паркана, з-за якога навісала вішнёвая галіна, прыселі. Веньямін прытуліў да сябе дзяўчыну і забыў пра ўсё...

АПОШНІ СМЯЯЎСЯ МУДРЫК

Ехалі з песнямі. Маршрутны аўтобус падкідвала і трэсла на выбоінах прасёлкавай дарогі. Кожны добры штуршок выклікае выбух смеху. Студэнты заўсёды смяюцца, калі збіраюцца разам. Нават тады, калі для гэтага няма відавочнай прычыны. Цяпер жа прычына была, і немалая. У чацвёртага курса філфака, які з клункамі і чамаданамі набіўся ў ёмістае чэрава міжгародняга аўтобуса, напярэдадні ў абсягу цэлага месяца не прадбачылася нічога, што б нагадвала сумную вучэбную будзённасць: лекцыі, семінары, практычныя заняткі. Ехалі ў вясковую васьмігодку адбываць практыку пазакласнай работы і памагаць падшэфнаму калгасу капаць бульбу. Там, у вёсцы, ніхто не збіраўся асабліва напінацца. А стыпендыя, тым часам, сэканоміцца. Таму гэты вольны ад заняткаў месяц здаваўся бясцэнным божым дарам.

Факультэцкае кіраўніцтва, паслаўшы трэція і чацвёртыя курсы на вёску, лічыла, што знойдзена ідэальнае выйсце. Па-першае, задаволена просьба падшэфных калгасаў, і гэта добра, гэта можна запісаць у актыў факультэта. Па-другое, студэнты, якія самі хутка стануць настаўнікамі пераважна вясковых школ, адбудуць практыку, можна сказаць, у натуральных умовах. Бо што ёсць практыка пазакласнай работы, як не работа на прышкольным участку, у полі і на ферме? У аспекце збліжэння школы з вытворчасцю справа выглядае менавіта так.

Дзень ціхі, празрысты. Негарачае асенняе сонца лашчыць пажоўклыя бярозавыя гайкі, шырокія загоны зялёнай азіміны, шэрыя, апусцелыя палі, на якіх ужо ўсё зжата, убрана, застагавана і асталася адна толькі бульба. Мільгаюць тэлеграфныя слупы з тоненькай ніткай сельсавецкага праваду, старыя купчастыя ліпы, сям-там па іржышчы і па лугавінах — па атаве — пасвяцца статкі. Пейзаж прыгожы. Жанкі і дзяўчаты, якія капаюць бульбу, а таксама пастухі праводзяць аўтобус доўгімі, здзіўленымі позіркамі. Не часта ўбачыш на крывой прасёлкавай дарозе такі вясёлы аўтобус.

А ў аўтобусе тым часам весялосць у разгары, нягледзячы на тое, што трасе філолагаў ужо болей за гадзіну. Слава Байдакоў — ён у інстытуцкім хоры з першага курса — стаіць у праходзе, спіной да шафёрскай будкі, па-чарзе ўзмахваючы то правай, то левай рукой. Тут, у аўтобусе, Слава дырыжыруе адразу двума хорамі, бо спяваць агульную песню абедзве групы чацвёртага курса не хочуць. Калі гаварыць пра самога Байдакова, то з яго боку проста подзвіг, што ён, удзельнік мастацкай самадзейнасці, едзе на бульбу. Павялося здавён, што ўсе,

хто спявае, танцуе, дэкламуе або прадстаўляе факультэт на розных спартыўных спаборніцтвах, якіх і не злічыш, ад усялякай фізічнай работы выслабаняецца. Аб гэтым своечасова клапоцяцца адказныя за культурна-масавы і спартыўны сектары ў камітэце камсамола і прафкоме.

Слава Байдакоў у дадатак яшчэ і гараджанін. А ніколі такога не было, каб усе гараджане, што вучацца на курсе, дружна паехалі на бульбу. У гэты час або яны самі захворваюць, або ў іх пільных клопатах маюць патрэбу родныя і блізкія. Вось і цяпер у аўтобусе няма Бэлкі Вато і Віры Базыльчык. Звычайна шустрая, як вавёрка, Віра захварэла, штодня яе возяць на водныя працэдуры, што пацвярджаецца медыцынскай даведкай, якая ляжыць у дэкана на стале. Што датычыць Бэлкі, то ў яе пры смерці цётка, вядомая артыстка.

А аўтобус імчыць. Услед за ім курэе лёгкі, шызаваты пылок. Можа гэта нават не пылок, а выхлапныя газы, якія адразу раствараюцца ў паветры, бо праз хвіліну зноў трымціць над полем і дарогай празрыстая асенняя смуга. Мільгаюць пералескі, адзінокія дрэвы, па правы бок паплыла і знікла за гайком невялікая з саламянымі дахамі вёсачка. У вокны аўтобуса ніхто не глядзіць, апроч аспіранта Сашы Красуцкага, які пасланы кіраўніком педпрактыкі і старшым на чацвёртым курсе. Калі падыходзіць па справядлівасці, то яшчэ не было выпадку, каб на бульбу пасылалі аспірантаў трэцяга, а значыць і апошняга года навучання. А Сашу вось паслалі. Па-першае, ён актывіст і лічыцца найлепшым з аспірантаў. Дысертацыя ў яго напісана, рыхтуюцца да друку артыкулы. І на работу Сашу збіраюцца пакінуць у педінстытуце, пры якім ён заканчвае аспірантуру. Так што ў аспіранта, хоць ён і апошняга года навучання, не было ніякіх падстаў адмаўляцца ад паездкі на бульбу і адначасовага кіраўніцтва педпрактыкай студэнтаў у вясковай васьмігодцы.

Саша Красуцкі сядзіць на ўзвышэнні, на тым месцы, дзе звычайна сядзіць касір, і пазірае ў акно. Месца гэтае ён не выбіраў, проста яно асталося не занятым, але ўсё адно некаторыя з дзяўчат, азірнуўшыся, хіхікаюць у кулак. Сашаў твар строгі і засяроджаны. Ён не спявае, усю дарогу маўчыць, нешта абдумваючы. Думае, можа, пра тое, як спалучыць практыку пазакласнай работы з копкай бульбы? Ён, калі вучыўся ў інстытуце, на бульбе не быў ні разу, у школе не працаваў, таму ў душы пабойваецца сваёй місіі.

Дзяўчаты азіраюцца і хіхікаюць хутчэй за ўсё таму, што сёе-тое пра яго ведаюць. Два гады назад, калі чацвёрты курс быў другім, у Сашы была гісторыя са студэнткай гэтага курса. Яе цяпер няма, перавялася на завочнае, але ўсё адно непрыемна.

На твары Веньяміна Сыраежкі, які сядзіць ззаду, сярод клункаў і чамаданаў, выраз задуменнага спакою. Ён рад, што едзе з горада, што сядзіць у аўтобусе, што ў акне мільгаюць палі і пералескі. Месяц у вёсцы — выратаванне для Веньяміна. Шкада толькі, што з імі гэты аспірант, сведка яго п'янага красамоўства на вечарынцы медыкаў. І трэба ж, каб якраз яго паслалі!.. А наогул Веньямін не вельмі зважае на Красуцкага. Ён яго не любіць, пагарджае ім.

Саша ўздрыгнуў. Аўтобус так моцна трасянула, што ўпаў і расчыніўся вялікі фанерны чамадан Варывончыка. Песні сціхлі, патануўшы ў рогаце. Апроч кніг, з чамадана вываліліся пара старых чаравікаў і дзве дзесяцікілаграмавыя гантэлі.

— Увага! — загаманіў Мудрык.— Тайна Варывончыка раскрыта. Ён адчыняе ў Князевым Сяле спартыўны клуб. Запіс пагалоўны. Не

выключаючы дзядоў і бабулек. Намахаўшыся гантэлямі, старыя і малыя кінуцца капаць бульбу!..

Каржакаваты, у вайсковым кіцелі Варывончык, пачырванеўшы, як рак, поўзае па аўтобусе, збірае манаткі. Варывончыка ведаюць на курсе як чалавека практычнага. Аб гэтым сведчаць і старыя чаравікі, якія ён не забыў прыхапіць. Але ж везці дваццаць кілаграмаў жалеза ў чамадане — недарэчнасць...

Саша Красуцкі ўпершыню засмяяўся разам з усімі. Ён адарваў позірк ад акна і таму не заўважыў, што дарога пайшла лесам. Прабегшы метраў з сотню, машына спынілася. Студэнты высыпалі на дарогу.

Шафёр ведаў, дзе спыніцца. Мясціна адменная. Да самай дарогі падступаюць два вялікія дубы і стары, разлапісты клён. Яны выступаюць, нібы вартавыя, пасланыя лесам насустрач падарожным. За палянкай, што зелянее атавай, ідзе суцэльны лес — бярозы, дубы, асіны. Восень аздобіла кожнае дрэва ў свой колер, і лес перад тым, як скінуць летнюю вопратку, зіхаціць дзіўным убраннем. Медна-барвовыя шапкі асін суседнічаюць з сонечна-светлымі, стромкімі макушкамі бяроз. Нібы вялізныя вогнішчы сярод гэтага, шчодрай рукой разлітага золата палымнеюць купчастыя кроны клёнаў. Толькі дубы не спяшаюцца мяняць звычайнага летняга адзення на гэтыя няхай сабе прыгажэйшыя, але няпэўныя, нядоўгія абновы. Дубы стаяць яшчэ зялёныя, толькі зрэдку, нібы сівізна ў валасах, прабіваецца і ў іх шатах жоўтае лісце.

Веньямін, акінуўшы позіркам гэты куток хараства, адчуў прыліў натхнення: хацелася крычаць і дурэць. Ён трасянуў чупрынай, скрыжаваў рукі на грудзях і, задраўшы ўверх галаву, пачаў прамову:

— Слухайце мяне, старыя дубы, і ты, шыракалісты клён, таксама слухай! — загрукаў ён, застыўшы, нібы ў малітве.— Прыміце пад свае шаты дзяцей тлумнага, мітуслівага горада. Дзеці гэтыя, абмачыўшы вусны свае пітвом розных навук, ахмялелі, забылі пра вас, дубы, і пра цябе, асенні лес, таксама забылі. Не ведаюць бо, што робяць. Даруйце ім іхнюю віну, старыя дубы,— яна ад маладой крыві і няспелага розуму.

Дзяўчаты, захіхікаўшы і нават не даслухаўшы да канца Сыраежкавай прамовы, кінуліся ў лес — па левы бок дарогі.

— Пачакайце! — крыкнуў ім услед Веньямін.— Лес вас не прыме. Лес не прымае не пасвечаных!..

Сыраежку не слухалі. Нягледзячы на яго перасцярогу, дзяўчаты ўсе, як адна, зніклі між дрэў. Лес, відаць, іх прыняў, бо ніводная не папрасіла дапамогі.

— Збірайце грыбы-ы-ы! — гукнуў напаследак Веньямін, і сам шуснуў у лес — па правы бок дарогі, услед за хлопцамі.

Хвілін праз дзесяць усе сышліся да аўтобуса. Дзяўчаты вярнуліся з пустымі рукамі, толькі Зіна Бандарчык, высокая, з насмешлівымі вачыма смуглянка, працягнула Веньяміну два крамяныя чырвонагаловыя падасінавікі.

— Ты святая, Зіна!!! — усклікнуў Веньямін, пацалаваўшы кожны грыб у каптурык.— Веру, што ад тваіх рук ніколі не пойдзе пошасць. Яны будуць сеяць толькі вечнае і добрае.

Саша Красуцкі са здзіўленнем зірнуў на Веньяміна: ён не разумеў гэтага доўгага хлопца. Хацелася лічыць яго абмежаваным балбатуном, але штосьці як бы перашкаджала.

Вяртлявы Мудрык сеў у аўтобусе побач з Сыраежкам.

— Ведаеш што, Веньямін. Адзін мой знаёмы служыць на Чукотцы. Дык ён піша...

— Ого, куды загнала!

— Дык ён піша, што ў адным улусе памёр шаман. Патрабуецца новы. Ці не замяніў бы ты яго?

Аўтобус грымнуў рогатам. Даверлівы Веньямін праглынуў горкую пілюлю, а вузкі твар Мудрыка асвяціўся з'едлівай усмешкай.

Праехалі кіламетры два, і лес кончыўся. Вачам адкрылася шырокая ўзгаркаватая даліна. Наперадзе вынырнулі прысады Князева Сяла.

БРЫГАДЗІР КІЁК І ІНШЫЯ

Быў пасляпалудзенны час, калі прыехалі ў Князева Сяло. Аўтобус спыніўся каля праўлення калгаса. Будынак праўлення адрозніваецца ад астатніх хат толькі тым, што стаіць на каменным падмурку і мае высокі ганак. Але затое ў вокнах праўлення не хапае трох шыбін. Яны заклеены пажаўцелымі газетамі.

Князева Сяло — вёска вялікая і даволі раскіданая. Галоўная вуліца пралягае на самым грэбені пакатага ўзгорка, схілы якога заняты агародамі. Астатнія вулачкі і завулкі туляцца ўнізе, узышоўшы на вяршыню ўзгорка, іх нават не ўбачыш. Галоўная вуліца замошчана каменем, ледзь не ў кожным двары садок, перад хатамі старыя ліпы і клёны.

Як толькі аўтобус спыніўся, Саша Красуцкі выскачыў з дзвярэй першы. Ён доўга стаяў і азіраўся, як бы вывучаючы мясцовасць, потым падышоў да талакі студэнтаў.

— Трэба выбраць старшага,— сказаў ён.— Магчыма, я буду адлучацца, ён мяне заменіць.

— Сыраежку! — гукнулі дзяўчаты.— Ён староста групы.

Саша акідвае Веньяміна строгім позіркам:

— Прызначаецеся старшым. Будзеце адказваць за дысцыпліну і парадак.

Усім выглядам сваім Саша паказвае, што лейцы кіраўніцтва бярэ ў свае рукі, а Веньямін толькі памагаты.

— Ну, дык я пайшоў дамаўляцца з дырэкцыяй школы,— гаворыць Саша і крочыць уніз па крывой вулачцы, памахваючы туга напакаваным жоўтым партфелем.

Тое, што Саша Красуцкі адразу пайшоў у школу — памылка, але ні Веньямін, ні студэнты нічога свайму кіраўніку не сказалі. Належыць спачатку дамовіцца з праўленнем калгаса, бо яно, а не хто іншы будзе размяшчаць студэнтаў па хатах і карміць. Зрэшты, яны прыехалі капаць бульбу. Практыка пазакласнай і піянерскай работы — справа другарадная. У горадзе яе праходзяць без адрыву ад заняткаў.

У праўленне накіраваўся Веньямін. Борзда падняўшыся па прыступках ганка, ён зайшоў у калідорчык і пастукаў у першыя дзверы. Ніхто не адазваўся. Тады Веньямін торкнуў дзверы рукой, яны з рыпам адчыніліся, і ён зайшоў у пакой. У нос шыбае кіслым, застоеным паветрам памяшкання, якое даўно не праветрываецца. На дубовым канцылярскім стале навалам, у беспарадку паперы. Неахайнасць і бруд пануюць у пакоі. Сцены даўно не белены, падлога заплёвана, закідана акуркамі, абгрызкамі яблык. «Справа швах,— думае

Веньямін.— Наўрад ці дапусціць добры старшыня такі свінушнік у праўленні».

Веньямін выйшаў у калідорчык і ўжо без стуку адчыніў другія дзверы. Тут сталоў стаіць аж тры. За адным сядзіць яшчэ даволі маладая круглатварая жанчына з прыплюснутым павекам правага вока і ляскае на лічыльніках. На Веньямінава прывітанне яна адказала ледзь прыкметным кіўком.

— Мы прыехалі,— гаворыць Веньямін, стараючыся ўкласці ў свой голас пабольш далікатнасці.

На аднавокую яго словы, аднак, не робяць ніякага ўражання. Яна працягвае ляскаць на лічыльніках.

— Студэнты прыехалі памагаць калгасу капаць бульбу,— паўтарае Веньямін.

Круглатварая абыякава ляскае на лічыльніках, як бы не чуючы яго слоў.

— Дзе старшыня? — павысіўшы голас, пытаецца Веньямін.

— Я за старшынёй не хаджу,— адказвае жанчына, пацвердзіўшы сваімі словамі толькі тое, што яна не глухая.

— Ёсць у калгасе хто-небудзь з кіраўнікоў?

— Шукайце, калі вам трэба. Мне яны адчоту не даюць, дзе ходзяць.

— Калі гэтак нас прымаюць, то мы зараз сядзем у аўтобус і паедзем назад! — са злосцю выгукнуў Веньямін.— Адрываюць ад вучобы, просяць памагчы, а потым чорт ведае што... Як бы мы самі набіваемся. Што ж нам начаваць на двары?

— Чаго вы да мяне прысталі? — лагаднейшым галасам стала апраўдвацца жанчына.— Хіба я старшыня ці брыгадзір. Трэба было спытаць спачатку. Я ўчотчыца з фермы. У мяне вунь нястача, судзіць збіраюцца. Старшыня сёння ўжо не прыедзе. У раёне жыве... А брыгадзір можа спіць дзе-небудзь у катуху. Пахмяляўся з раніцы. Пазаўчора ж была прачыстая. Павінен аграном падысці...

«Парадачак»,— думае Веньямін, і злосць на жанчыну ў яго прападае. Ён ужо дакарае сябе, што пагарачыўся. Паўнамоцтваў крычаць яму ніхто не даваў.

— Скажыце,— зноў пытаецца Веньямін.— Пэўна ж было рашэнне сходу ці праўлення, каб запрасіць нас на помач? Можа мы самі дамовімся з калгаснікамі і размесцімся па хатах?

— Не было ніякага рашэння. Праўленцы былі супраць. Старшыня сам рашыў. У раёне пагаварыў і рашыў.

— Хіба вам помач не трэба?

— А і не трэба,— рашуча выгукнула жанчына.— Далі б дзесяты пуд, то і самі выкапалі б. Ну, можа, пакрыўдзілі б сяго-таго. Такіх, як я, напрыклад. Тыя, што на фермах робяць, бульбы не зарабілі б.

— Дык чаму ж не даюць дзесяты пуд?

— Начальнікам так спакайней. Прывязуць такіх, як вы, пакалупаюць зямлю, а яны зводку ў цэнтр пашлюць. Маўляў, справіліся з задачай. А што палавіна бульбы ў зямлі і якіх-небудзь дваццаць авечак не стане, ім галава не баліць.

— А пры чым тут авечкі?

— Дзівак-чалавек,— жанчына ўсміхнулася, прыязней зірнуўшы на Веньяміна.— Мяска ж вам штодня дай... Вас жа, мусіць, чалавек трыццаць прыехала?

— Трыццаць чатыры са мной,— уздыхнуў Веньямін.

Веньямін выходзіць з памяшкання. Студэнты сядзяць на чамаданах і клунках і глядзяць на яго.

— Нікога няма,— паведамляе ен коратка.— Прыйдзецца пачакаць.

— Ноч пад зоркамі,— удакладняе Мудрык.— Накладзем агню. Як вандроўны скіфскі лагер. Абудзяцца старажытныя пачуцці, якія ў душах нашых дагэтуль драмалі.

Бралася на вечар. На вуліцы бляялі авечкі. Аспірант не спяшаўся вяртацца са школы. Шафёр працягнуў Веньяміну дарожны ліст.

— Падпішыце. Мне на базу трэба.

Веньямін падпісаў ліст, і аўтобус крануўся. Мудрык затрэнькаў на мандаліне. Ён іграе «Дунайскія хвалі». Працяжная, крыху сумная мелодыя прымусіла прыціхнуць нават тых, хто яшчэ размаўляў. Веньямін прысеў на ганку і слухаў. Душа поўнілася прыемным смуткам. Маўклівыя палі, якія рассцілаюцца навокал, старыя, пахілыя вербы на ўзбочыне дарогі, шэрыя вясковыя хаты, схаваныя пад навіссю пажаўцелых прысад,— усё гэта як найлепш імпануе характару музыкі. Горад і вёска — якая яшчэ вялікая розніца паміж імі! У горадзе тлум, мітусня, там чалавеку цяжка засяродзіцца на сваіх думках і пачуццях, шматгалосы вір жыцця падхоплівае яго кожную хвіліну, не дае апамятацца, нясе ў сваім няспынным патоку. Тут, у вёсцы, першабытная цішыня, неразбаўлены, хвалюючы водар зямлі, пах усяго жывога, што расце, цягнецца да сонца, дыша. Але чаму хвалюе ўсё гэта першабытнае, простае, у чым нават, на першы погляд, няма бачнай гармоніі і парадку? Пра ўсё гэта Веньямін думаў не аднойчы, але не знаходзіў адказу на пытанні, якія ўзнікалі самі сабой.

З канцылярыі выходзіць учотчыца.

— Можа я знайду каго-небудзь...— гаворыць яна.— Так у нас і робіцца: падахвоцяць людзей, а потым забудуць.

Сапраўды, не прайшло і дзесяці хвілін, як на вуліцы паяўляецца чалавек у брызентавым плашчы і высокіх гумавых ботах.

— Аграном Латушка,— называе сябе.— Прабачце, сёння мы вас не чакалі. Заўтра, думалі, прыедзеце.

Шырокі, няголены аграномаў твар выдае чалавека сярэдніх год, стомленага і досыць апатычнага. Зайшоўшы разам з Веньямінам у канцылярыю, ён апускаецца ў крэсла, падпірае далонямі твар.

— Зараз брыгадзір прыйдзе,— гаворыць ён.— Развядзе па хатах.

— Наш кіраўнік пайшоў у школу,— гаворыць Веньямін.— Мы павінны прайсці практыку.

— Са старшынёй дамовіцеся.

Болей ні аб чым Латушка не хоча размаўляць, як бы адгарадзіўшыся ад Веньяміна бар'ерам маўклівасці.

Брыгадзір у канцылярыю не завітаў, размаўляе са студэнтамі на двары. Калі Веньямін выходзіць на ганак, студэнты, падхапіўшы клункі і чамаданы, крочылі ўслед за брыгадзірам.

Саша Красуцкі ўбачыў студэнтаў на вуліцы, выйшаўшы са школы, дзе ён размаўляў з дырэктарам. Злосць і гнеў апанавалі аспіранта. Ён узначальвае групу, клапоціцца аб усіх, а з ім нават не знайшлі патрэбы параіцца. Галоўнае — студэнты забылі пра яго. Нібы яго тут і няма.

Саша пайшоў за студэнтамі назіркам. Каля першай хаты талака спынілася, і аспірант маўкліва далучыўся да сваіх падначаленых. Брыгадзір — высокі, худы, з пабітым воспаю тварам — вядзе перагаворы з гаспадыняй, мажнай жанчынай, якая загарадзіла сабой увесь праём веснічак.

— Возьмеш трох дзяўчат, Хадосся. Сама на поле не ходзіш, дык хоць за людзьмі прыгледзь.

— Хіба ты не ведаеш, Сцяпан... Падумай, што гаворыш. У мяне спіна не гнецца, радыкуліт,— Хадосся сыпле словамі.— У мяне ж і спраўка ад доктара ёсць.

— Ведаем тваю справку. На сваім агародзе ты, як машына.

— Дык калі ж не выкапаю агарод, то хто мне бульбы дасць? Табе *ж галава не баліць.*

— Ну, хопіць, Хадосся. Людзі здарожыліся. Дай ім пазвячэраць, а прадукты заўтра выпішам. Працадні будзем табе налічаць. Трэць працадня за кожнага чалавека.

— Вазьмі сабе мае працадні. Проста дзевачак шкада...

Астатнія гаспадыні, да якіх ставяць на пастой студэнтаў, не спрачаюцца, як Хадосся. Відаць толькі, што дзяўчат яны прыймаюць ахвотней, чым хлопцаў. Калі ўсіх развялі па хатах, брыгадзір нарэшце заўважае Сашу Красуцкага. Запыніўшыся позіркам на яго туга напакаваным кнігамі жоўтым партфелі, ён з павагай працягвае аспіранту руку.

— Брыгадзір Кіёк. Кавалер ордэнаў Айчыннай вайны і Чырвонай Зоркі. Малодшы лейтэнант запасу. У мінулым старшыня гэтага калгаса.

Брыгадзір, дыхнуўшы ў твар Сашы перагарам, напаўшэптам пытае:

— Вы кім будзеце? Кандыдатам ці дацэнтам?

— Аспірант я.

— А гэта вышэй ці ніжэй дацэнта?

Саша тлумачыць. Брыгадзір весялее.

— Пазалетась тут быў адзін дацэнт. Як і вы, са студэнтамі. Галавасты, *лекцыю пра міжнароднае становішча прачытаў.* Без ніякіх паперак. Куды да яго тым, што да нас з раёна прыязджаюць!..

Зрэшты, усіх студэнтаў размеркавалі па хатах, і астаўся адзін Саша. Патаемна, у думках ён меў намер пасяліцца адзін, рабіць выпіскі з лекцый, якія трэба было пачынаць чытаць з другога семестра. Але штосьці не дазваляе зачаць пра гэта гаворку з брыгадзірам. Кіёк нібы сам разгадаў Сашавы думкі.

— Вам бы латвей прыткнуцца аднаму. Жыве тут адна разводка. У краме працуе. Маладая, без дзяцей. Можа да яе?

— Мне абы стол, каб пісаць,— паспешліва згаджаецца Саша.— Многа трэба працаваць.

— Будзе вам стол,— запэўнівае брыгадзір.

Заняты сабой, Саша не заўважае, як брыгадзір акінуў яго зняважлівым позіркам.

ХТО ТАКІ ДЖОНІ ПЭДЛЕР?

У хаце атабарыліся ўчатырох — Веньямін, Варывончык, Змачынскі і Мудрык. Не хапае Шохана, а з ім можна было б лічыць, што проста інтэрнацкі пакой перавандраваў у вёску, у бакоўку сялянскай хаты, крытай новай саломай. У бакоўцы два акны, вялікі драўляны ложак, спінка якога ўпрыгожана круглымі дубовымі балбешкамі, і тры табурэткі. Сцены пабеленыя, чыстыя. Пахне ў пакоі яблыкамі-антонаўкамі, якія, відаць, тут нядаўна ляжалі.

Вячэралі на палавіне гаспадароў.

Гаспадыня паставіла на стол ёмістую місу бульбы і крыху меншую — салёных агуркоў. Елі ў маўклівай зацятасці — прагаладаліся. Павячэраўшы, Варывончык сціпла, па-сялянску падзякаваў гаспадыні. Хлопцы рушылі на вуліцу. Веньямін астаўся ў хаце, разгаварыўся з гаспадарамі.

Гаспадар — шчуплаваты, з добрым, прыветлівым тварам, апрануты ў паношаную выцвілую гімнасцёрку і сінія, нібы міліцэйскія галіфэ, увесь вечар сядзіць босы на прыпечку, прытуліўшыся плячыма да ляжанкі, спагадліва пазіраючы на пастаяльцаў.

Гаспадыня — рухавая, буйнейшая целам, завіхалася ля печы, гатуючы вячэру. Есці яна дала першым нават не пастаяльцам, а свайму сыну, хлапчуку гадоў чатырнаццаці, які, увайшоўшы ў хату і ўбачыўшы чужых людзей, забіўся ў запечак і цікаваў адтуль неспакойнымі, акругленымі вачамі. Штосьці ў абліччы хлапчука яшчэ ў першую хвіліну здалося Веньяміну ненармальным, і здагадка пацвердзілася, калі ён разгаварыўся з гаспадарамі. Хлопец мае слабы розум, не здолеў закончыць нават першы клас і цяпер разам з бацькам пасвіць калгасны статак. І яму не чатырнаццаць, а дваццаць чатыры гады.

Гаспадары жывуць не бедна — у другой, чыстай, палавіне хаты стаіць новы, аздоблены пад колер арэхавага дрэва камод, нікеляваны ложак, нажная швейная машына. Фанерныя палічкі сплеценай з лазовых дубцоў этажэркі застаўлены кнігамі. Веньяміна гэтая акалічнасць нават уразіла: кнігі ўсе новыя, апошняга года выдання, і, каб купіць іх, трэба заплаціць немалыя грошы.

— Дачка прывозіць,— сказаў гаспадар.— Яна ў горадзе, на паліграфічным камбінаце.

Гаспадар (яго завуць Іван Піліпавіч Званок) расказвае пра сябе. Тут было прыгранічча, мяжа з Польшчай, і дзесятку вясковых сем'яў было загадана выселіцца. Ці то памылкова, ці па чыёй-небудзь злой волі Званкі трапілі ў спіс людзей, чыя добранадзейнасць выклікала сумненне. Перавезлі іх на Поўнач, аж пад Котлас.

У вайну Званок быў на фронце. Жонка перабівалася з дзецьмі адна. Вярнуліся ў Князева Сяло гады праз два пасля вайны. Жыць, будавацца нанава было цяжка, аднак, калі сумленна робіш, не прападзеш. Цяпер грашовая аплата падпаску і пастуху гарантаваная, хоць і не такая вялікая. Старэйшы сын скончыў тэхнікум, ажаніўся і жыве ў Данбасе. Дачка пасля сямігодкі ў горадзе.

Гаспадар палез на печ — заўтра рана ўставаць. Гаспадыня, прыбраўшы са стала, мела яшчэ адзін клопат — памыць сына. Відаць, саромеючыся чужога чалавека, балею яна паставіла ў чыстым пакоі. Выняла з печы два чыгуны гарачай вады, разбавіла халоднай, прынесенай са студні, і, узяўшы за руку сына, вывела яго з запечка.

Не ўпершыню сутыкаецца Веньямін з такімі вось простымі, як яго гаспадары, людзьмі, якія, здаецца, патрабуюць ад жыцця вельмі няшмат. Яны не гоняцца за высокімі заробкамі, чынамі, не дбаюць аб славе, не прэтэндуюць на ўладу. Не раз ён задумваўся: што кіруе імі ў жыцці, да чаго яны імкнуцца?..

Веньямін выходзіць на вуліцу. Вечар харошы, напоўнены ласкавай мяккасцю яшчэ не сталай восені. Над полем за вёскай вісіць месяц-поўня, у яго таямніча-серабрыстым святле дрэвы, будынкі, парканы набываюць хісткія, няпэўныя абрысы. Блішчаць зоркі, чыстыя, зыркія, нібы вымытыя ў расе. Вулачка жыве вячэрнімі шолахамі і зыкамі: скрыпнуў калодзежны журавель, на другім канцы вёскі пралескаталі калёсы, недзе брэша сабака. Ля адных варот стаіць прыхілены да шула матацыкл; з двара даносяцца хлапечая

гаворка — прыцішаная, але настойлівая — і дзявочы смех. Вуліца ўся ва ўладзе няпэўных тонаў: колеры зліваюцца ў мяккую прывабную шэрань, а гукі як бы трацяць сваю дзённую выразнасць і акрэсленасць. Сам сабе Веньямін не здолеў бы вытлумачыць, чым вабяць яго такія вечары. Няясныя парыванні і надзеі нараджаюцца ў сэрцы, з думак знікае ўсё будзённае, звычайнае, душа поўніцца ціхай лагоднасцю.

Не першы раз Веньямін ловіць сябе на такіх адчуваннях. Жывучы ў інтэрнаце, які нават ноччу не вызначаецца асаблівай цішынёй, назіраючы дзень за днём адны і тыя абрысы будынкаў, масіўную, жалезную агароджу стадыёна, прыступкі і калідор бібліятэкі, аднастайны гарадскі пейзаж, якія адкрываюцца вачам з бібліятэчнага акна, Веньямін не аднойчы адчуваў вострую незадаволенасць жыццём. Гарадскія паркі і скверы залішне правільныя, дагледжаныя, каб, седзячы на скамейцы пад акуратна падстрыжанай ліпай, можна было адчуць прыгажосць і разнастайнае багацце свету.

Не тое ў вёсцы, сярод цішыні палёў, пад купалам зорнага неба, неразгадана-таямнічага і вечна прывабнага. Ёсць, вядома, вялікая паэзія і ў горадзе, яна ў зладжанасці, гарманічнасці форм і ліній будынкаў, у пэўным чаргаванні і парадку гэтых форм, якія лашчаць вока. Горад — тытан, ён як бы ўрачысты помнік вечным чалавечым пошукам і здзяйсненням. Бо чалавек па прыродзе — тварэц, шукальнік. Адбяры ў яго магчымасць думаць, дакопвацца да кораня з'яў, ствараць прыгожае — і ён загіне. Але горад сабраў, відаць, толькі невялікую частку прыгажосці, разлітай у свеце. Таму на першы погляд знешні беспарадак ляснога або палявога краявіду так вабіць і хвалюе, нараджаючы спакой, раўнавагу душы. Нездарма гараджане, нават самыя зацятыя, пры кожнай магчымасці імкнуцца вырвацца на прыроду.

Так думае Веньямін, ідучы крывой вясковай вулкай, чуйна ловячы вячэрнія шорахі і зыкі.

На ўзгорку Веньямін напаткаў хлопцаў са сваёй кватэры. Цяпер з імі і Шохан.

— Князева Сяло нечым нагадвае Пухавічы,— гаворыць Мудрык,— вялікае і раскіданае.

Яшчэ не позна, толькі дзесяць гадзін вечара, і хлопцы наважваюць завітаць да дзяўчат.

— У Зубрыцкай патэфон,— паведамляе Мудрык.— Паслухаем музыку.

Яны рушылі да трох хат, што стаяць крыху наводшыбе ад вуліцы. Чысты, утульны пры святле настольнай лямпы пакой, у якім, акрамя Зубрыцкай, пасяліліся Зіна Бандарчык і Люся Мохава, поўніцца тлумам і мітуснёй. Табурэтак на ўсіх не хапае, і прыходзіцца ўнесці з сянец доўгі ўслон. Болей за дзяўчат мітусіцца сама гаспадыня, досыць маладжавая, апранутая як на свята.

Зубрыцкая завяла патэфон, паставіла пласцінку. Спачатку ў мембране захрыпела, замяўкала, нябачныя людзі, здаецца, білі шыбы, таптапі нагамі шкло — выразна быў чуцен непрыемны для вуха трэск бітага шкла, даносіўся ляскат жалезных талерак, піскявыя гукі музычнага інструмента, назвы якога Веньямін не ведае, а праз увесь гэты хаос шумаў і трэскаў прабіваюцца расцягнутыя высокімі жаночымі галасамі два ўрачыста-гуллівыя словы: «Джо-о-оні Пэ-е-е-длер»!.. Болей слоў у песні няма, толькі гэтыя два — «Джоні Пэдлер» — яны паўтараюцца пасля кожнага прыступу шуму

і ляманту. Хто такі Джоні Пэдлер і завошта яму пяецца слава, зразумець нельга.

— Атамны танец белых лебедзяў,— заяўляе Мудрык.

— Вальс дваццатага стагоддзя,— дадае Шохан.

Зубрыцкая ставіць новыя пласцінкі — песні і танцавальную музыку — але ўсе на адзін капыл, з тымі ж вымудрамі і падвываннем. Гэта яшчэ горш, чым на вечары медыкаў. Веньямін зірнуў на гаспадыню. На пачатку яна была вясёлая, узбуджаная, як бы сабралася пагрэцца ля аганька маладой весялосці. Цяпер сядзіць маўклівая, збянтэжаная, недаўменна пазіраючы на студэнтаў. Пачуццё адзіноты і вострага балючага смутку захопліваюць Веньяміна, і ён, не развітаўшыся з гаспадыняй і дзяўчатамі, выходзіць за дзверы.

ЦІ РАЗУМНЫ ДОН-КІХОТ?

Плыла ціхая вясковая ноч, калі Веньямін выйшаў на двор. Такія ночы, не светлыя і не цёмныя, са срабрыстым падсветам месяца-поўні, ірдзеннем зорнага неба бываюць на стыку лета і восені, трывожаць сваёй спакойна-насцярожанай урачыстасцю. Ростані цёплага, звонкага лета заўсёды сеюць у душы трывогу і смутак. Замкнуўся яшчэ адзін круг, прайшоў яшчэ адзін год, якіх не так многа ў чалавечым жыцці. Калі табе васемнаццаць ці нават дваццаць, гэтага не адчуваеш, наперадзе бачыцца вечнасць. А калі дваццаць шэсць і яшчэ нічога не зроблена з намечанага, і няма поруч той, пра каго марыў і трызніў, то ўжо трошкі не так. Вядома, дваццаць шэсць — не старасць, але задумвацца чалавек пачынае.

Тры крайнія хаты цяпер, пры месячным святле, выдзяляюцца выразней, чым гадзіну назад. Яны стаяць на самым грэбені глыбокага яра, дол якога тоне ў змроку.

Веньямін выбіўся па сцяжыне на вуліцу. Вёска спіць. Адзнака вялікага спакою і цішыні ляжыць на ўсім, што трапляе на вока. Вясковыя людзі скончылі свае дзённыя справы і адпачываюць, каб заўтра ўстаць разам з сонцам.

Мінуўшы апошнюю хату, Веньямін выбраўся ў поле і пакрочыў прасёлкавай дарогай. Узбоч, крокаў за сотню ад дарогі, чарнее курган могільніка. Такія курганы каля кожнай вёскі. Абавязкова засаджаныя дрэвамі. Тоіцца ў гэтым спрадвечная мудрасць: дрэвы на могілках як бы сведчаць пра неўміручасць жыцця.

Наперадзе чарнее масток. Унізе, пад ім, прабіваючыся праз груду камення, булькоча ручай. Над полем полаг сінявата-шэрага змроку. Веньямін сышоў з мастка і, прайшоўшы крокаў з сотню ўздоўж ручайка, прысеў на камені. Камень над самай вадой, пэўна, прыстасавалі рыбакі: у ручайках, якія бяруць пачатак з крыніц, вада нават летам сцюдзёная, і ў ёй водзіцца стронга.

Веньямін ведае, што ноччу не засне. Перамена месца, стрэчы з новымі людзьмі заўсёды ўзрушаюць. Зрэшты, не стрэчы галоўнае. Не ўцячэш ад сябе, ад смутку, які заўсёды з табой. Даўно адчувае Веньямін вострую незадаволенасць жыццём. Можа ён сапраўды дзівак, шукае таго, чаго на свеце няма? Чаго ён хоча?

Жыццё складаецца як бы з дзвюх часцін, думае Веньямін, з таго, што чалавек аддае людзям, грамадству, і яшчэ з таго, што належыць толькі яму аднаму, што звычайна называюць асабістым і да чаго нават блізка не падпусціш першага стрэчнага. І калі няма шчасця ў гэтым асабістым, ніякімі іншымі поспехамі яго не заменіш.

Веньямін лічыць, што ў грамадскім ён не схібіць. Ёсць, няхай сабе невялікая, загартоўка. Вучыцца як след, можа крукам сядзець у бібліятэцы, чытае да ачмурэння. Галоўнае — падабаецца такое жыццё. Няхай хоць сёння пасылаюць у самую далёкую вёску настаўнікам — паедзе. Не хапае той, якая б асвяціла яго жыццё каханнем, стала другой палавінай яго ўласнага «я». Ёсць жа на свеце нават вялікае каханне, калі жывуць адзін дзеля другога і калі без гэтага жыць немагчыма! Усё вялікае ў свеце паэзіі і мастацтва народжана такім каханнем. Петрарка пісаў пра Лауру, Шэкспір пра Рамео і Джульету...

Веньямін думае пра Вікцю. Ён мог бы яе любіць аддана. У яго былі б крыллі. Яна здавалася шчырай, здавалася, прымае душой тое, што ён захоплена гаварыў ёй у чэрвеньскія вечары. Прыгожая Вікця ці не прыгожая? «Вочы — сінія крыніцы, губы — спелыя суніцы, косы — кужаль залаты...» Пра яе сказаць так можна. З крыніц п'е другі, а ў яго душы абраза, часамі пякучая і вострая, як цвік, і пачуццё гэтае прысутнічае ва ўсім, пра што ён думае. З-за Вікці свет пачарнеў для Веньяміна. І хлусіў Бандарэнка — нельга ўсё так хутка забыць і растаптаць. Ранейшыя няўдачы не прыбаўляюць нічога.

Цалуючыся з Майяй, ён хацеў адпомсціць Вікці.

Майя — не Вікця. Там, на лавачцы, калі быў з Майяй, ён хацеў адпомсціць Вікці. Нікому не адпомсціў. Ён успамінае Майю з пяшчотай, але другой стрэчы шукаць не будзе. Гэта не каханне...

Ён, Веньямін, відаць, заскарузлы кніжнік, і дзяўчатам з ім сумна. Начотчык і цытатчык. Дзедмараліст у дваццаць шэсць гадоў. «Блажен кто самолоду был молод...» Дзяўчаты чуюць інстынктам. Ды і тварам, паставай ён не вельмі ўдаўся. Перавага амбіцыі над амуніцыяй. Пастух Раман Варэнік, насмешлівы і языкаты чалавек, якога памятае Веньямін з дзяцінства, пра становішча, у якое ён трапіў, сказаў бы прыкладна так: «Якія самі, такія і сані. Ты, хлопча, на вялікае не замахвайся. Хопіць табе рабенькай, крывенькай...»

«Кожная пачвара знойдзе сабе пару»... Але ў тым то і справа, што Веньямін хоча сустрэць асаблівую дзяўчыну — прыгожую, разумную, якая б ускалыхнула ўсю яго душу. Вікця вось ускалыхнула... А так хіба мала дзяўчат... Веньямін хоча вялікага кахання...

Можа ён Дон-Кіхот, бледная копія смешнага ламанчскага рыцара, які ваяваў з ветракамі? Можа таго, чаго ён прагне душой, да чаго імкнецца, няма ў жыцці? У выдатнага паэта, якога Веньямін любіць да самазабыцця, ёсць радкі: «Толькі трэба яго не шукаць, не лавіць, шчасце трэба ў суровым змаганні здабыць». Выкладчык, які чытае сучасную літаратуру, таксама любіць гэтага паэта і менавіта так, як думае і адчувае Веньямін, вытлумачыў унутраны змест яго лірыкі. Але тады ж, на лекцыі, устаў Мудрык і сказаў: «У паэта рыцарскія адносіны да кахання. Для нашага часу яны не характэрны. Пакуль лірычны герой будзе змагацца, паедзе на цаліну ці ў Сібір, другі захопіць яго дзяўчыну. І змагацца не будзе, а проста захопіць, і ўсё...» Аўдыторыя грымнула рогатам, а Веньяміну стала сумна. У тым, што як бы на смех сказаў Мудрык, жыла доля праўды.

Але ўсё адно найвялікшая праўда на баку Дон-Кіхота. Хіба ён толькі дзівак? Хіба ёсць у сусветнай літаратуры лепшае ўвасабленне вернасці ідэалу, адданасці высокай мары? Дон-Кіхот — вялікі рамантык, чалавек, які мерае свае ўчынкі, пачуцці, думкі самай высокай меркай і ніколі не прымірыцца з нізкім і пошлым у жыцці. Арыстакрат духу, захудалы, слабы на розум ламанчскі гідальго — «Вперед, Дон-Кихоты, вперед, Дон-Кихоты, у нас на планете так много работы...»

Было за поўнач, дружна праспявалі першыя, а за ім і другія пеўні, а Веньямін сядзеў на камені і думаў. Нібы заліваючыся мяккім, бесклапотным смехам, булькатаў ручай, свяціў месяц, ахінаючы наваколле таямнічым, срабрыста-сінім святлом. Прыйшоў той настрой, якога даўно чакаў Веньямін: яго душа як бы яднаалася з гармоніяй і хараством, разлітымі ў наваколлі. Які вялікі і прыгожы свет! Колькі ў ім яшчэ неразгаданых таямніц, і колькі яшчэ трэба прайсці чалавеку, каб стаць уладаром сусвету...

Хораша, лагодна стала ў Веньяміна на душы. Нават крыўда, абраза паўставалі цяпер як бы крыху загладжанымі, падсвечанымі нязлосным смехам. Добра, калі чалавеку выпадае такая прывабная ноч, няхай сабе і без сну, і яшчэ лепей, калі чалавек у думках можа прайсці па ходжаных сцежках, гледзячы на самога сябе крыху звысоку і як бы нават крыху насміхаючыся...

ДЗЕНЬ ПЕРШЫ САШЫ КРАСУЦКАГА

Саша Красуцкі, як толькі зайшоў разам з брыгадзірам Кійком у хату да крамніцы Раісы Троські, адразу адчуў, што тут яму будзе паводзіцца някепска. На такія рэчы ў Сашы добры нюх. Раіса Троська — чарнявая, вяртлявая, з залатым пярэднім зубам — прыняла іх, на першы погляд, няветліва. Сваё нежаданне пусціць у хату пастаяльца, якому толькі і трэба, што стол ды цішыня, яна вытлумачвала тым, што чалавек — не муха, яму і паесці трэба, а не толькі сядзець за сталом ды пісаць, гатаваць жа яна не можа, бо

цэлы дзень у краме за прылаўкам. Так гаварыла Раіса, але тым не менеш Саша адчуваў, што ён астанецца ў гэтай, даволі ўтульнай, з двух пакояў, хаце, бо гаспадыня раз-пораз акідвала яго дапытлівымі, і не сказаць каб злоснымі, позіркамі.

Саша зрабіў высакародны жэст, і гэта вырашыла справу. Ён паклаў на стол дзесятку і, не гаворачы ні слова пра кватаранства, папрасіў прынесці з крамы чаго-небудзь такога, каб замацаваць знаёмства з брыгадзірам Кійком. Раіса ўмомант зразумела. Вядома, ёй не прыйшлося бегчы ні ў якую краму, знайшлося ўсё, што трэба, пад рукой.

Вечар у кампаніі з брыгадзірам і Раісай, якая найболей завіхалася ля стала, прайшоў цудоўна. Раіса — здатная гаспадыня. Ёсць у яе і вяндлінка, і марынаваныя грыбкі, і маласольныя агурочкі. Нічога падобнага ў горадзе не пакаштуеш. Саша ўдзячны лёсу, што ён яго закінуў у гэтую багатую на зямныя дары вёску і да такой гаспадыні, як Раіса. Месяц ён сабе дазволіць пажуіраваць, ён заслужыў гэта. Хіба мала зроблена?..

Брыгадзір хутка захмялеў (хмяльку ў яго было трохі ў запасе) і пайшоў, наказаўшы Сашу, каб з раніцы быў у праўленні.

А Раіса старалася. Як яна ўзбівала падушкі, пухавікі, каб Сашы было мякка спаць, як, не шкадуючы, выкідвала з камода новыя прасціны, коўдру, каб пасцель была свежая і чыстая! Саша ведае, што не нікчэмная дзесятка — прычына такіх клопатаў. Асноўная прычына — ён сам. Рэдка якая жанчына здольна перад ім устаяць. У сэнсе цікавасці да яго асобы з боку жанчын Саша не наракае на лёс. Грэх было б наракаць.

Але спяшацца не варта. Трэба гэтай разводцы Раісе паказаць інтэлігентнасць і вытрымку. А то яшчэ захоча ўзяць над ім уладу. Жанчыны такое любяць, і трэба быць заўсёды на чаку.

Таму Саша ў гэты першы вечар свайго знаходжання пад дахам сельскай крамніцы Раісы сціплы і абыходлівы. Далікатна распытвае гаспадыню пра яе жыццё, як бы мімаходзь робячы нязначныя намёкі. Раіса стараецца паказаць сябе культурнай. Расказала, што скончыла сямігодку, што вучылася ў тэхнікуме, што спецыяльнасць агранома (загоняць у такі, як наш, калгас) была ёй не па душы, таму вучобу кінула. Раісе болей як трыццаць, мае добрую хату, патэфон, прыёмнік (пра мужа не сказала), даўно — і, відаць, з поспехам — працуе ў краме. «Мяшчанка з прэтэнзіямі»,— думае Саша.

Спаць Саша лёг рана — гадзін у адзінаццаць. Правальваючыся на мяккай пасцелі ў сон, чуў, як перад самымі вокнамі загуў і заглух матор аўтамашыны, чуў цвёрдыя крокі, прыцішаны, злосны голас Раісы ў пярэднім пакоі. Машына зноў зараўла маторам, кранулася, і ўсё сціхла.

Прачнуўся Саша а палавіне восьмай,— Раісы не было. На стале, на талерцы, нарэзаная дробнымі скрылікамі вяндліна, расчынена бляшанка кансерваў і ў паўлітровай бутэльцы рэшткі недапітай учора гарэлкі. На падаконніку, пад замком, запіска: «Ключь сховайте под крильцо». «Памылачак Раіса нарабіла, але вяндліна ў яе добрая»,— са змешаным пачуццём самазадаволенасці і лёгкай пагарды да гаспадыні падумаў Саша.

Паснедаўшы, рушыў у праўленне. Са школай усё ясна, з дырэктарам дамовіліся ўчора. Дырэктар так сабе, вясковы цюхцяй, завочна канчае педінстытут. Сашу сустрэў, як бога. Распытваў пра выкладчыкаў, хваліўся, што, як і каму здаваў, нібыта Сашу гэта вельмі цікава. Але Саша дыпламат, і яму ўдалося выведаць у дырэктара, што ўваходзіць у абавязкі студэнтаў на практыцы. Выявілася — нічога страшнага гэтая практыка не ўяўляе. Выпусціць насценгазету, правесці два-тры піянерскія зборы, праверыць пазакласнае чытанне. Студэнтаў прыйдзецца разбіць на групы, бо ўсім адразу ў невялікай школе рабіць нечага.

Па дарозе ў праўленне Саша напаткаў брыгадзіра Кійка. Ідзе панылы, ссутулены, пра ўчарашні вечар не агаварыўся ні словам. Іх даганяе шэры, з разбітай правай фарай «масквіч».

— Старшыня едзе,— абыякава сказаў брыгадзір.

Параўняўшыся з брыгадзірам і Сашам, машына спынілася. З «масквіча» вылез прысадзісты чырванатвары чалавек, апрануты ў жоўты, вайсковага фасону фрэнч.

— Адзярыха,— старшыня калгаса,— адрэкамендаваўся ён Сашу.— Вас колькі прыехала?

— Са мной трыццаць чатыры.

— Абяцалі сорак.

Цвёрда ступаючы хромавымі ботамі па пяску, старшыня рушыў у праўленне. Усім сваім выглядам ён як бы паказваў, што не мае намеру працягваць сур'ёзную размову тут, пасярод вуліцы.

Саша з брыгадзірам пакрочылі ўслед. Машына абагнала іх і спынілася ля праўлення.

У кабінеце Адзярыха садзіцца за стол, падсоўвае да сябе паперы. «Ездзіць на машыне, а кабінет — задрыпаны катух»,— думае Саша.

— Мы вам спуску не дадзім,— голасна гаворыць старшыня, звяртаючыся да аспіранта.— Трэба працаваць не шкадуючы сіл. Дапамога сельскай гаспадарцы — усенародная справа. Людзі пісьменныя — самі павінны разумець...

— У нас яшчэ практыка ў школе,— тлумачыць Саша.— У мяне план — трыццаць чалавек на полі, чатыры ў школу. У школе кожны пабудзе не болей пяці дзён.

— Ніякай практыкі. У калгасе хлеб не дармовы.

— Мяне прыслалі кіраваць практыкай,— стаіць на сваім Саша.— Дні на практыцы студэнты будуць харчавацца за свой кошт.

Адзярыха гарачыцца.

— Я даведу да ведама райкома. Гэта ж не шэфская дапамога, а падрыў дысцыпліны. Гледзячы на вас, і калгаснікі пойдуць з поля. Не, так я гэтага не пакіну!..

— Дзям'ян Іванавіч,— умешваецца Кіёк, які моўчкі слухае спрэчку.— Школа таксама абяцала памагчы. Няхай студэнты падахвоцяць дзяцей. Бульбу хутчэй выкапаем...

— Калі так, то няхай,— адразу згаджаецца Адзярыха.— Толькі каб на поле штодзень па трыццаць.

Высветлілі астатняе. Хлеб студэнтам будуць прывозіць з раёна. У дзень на кожнага па літру малака. Мяса па сто пяцьдзесят грамаў. Бульбы — па тры кілаграмы...

Саша задаволены. Усё абышлося як мае быць. І старшыня Адзярыха не такі благі, як паказаўся спачатку. Можна і з ім дамовіцца. Ідзе, калі трэба, на кампрамісы.

БУЛЬБА — СЛОВА ГРЭЧАСКАЕ

На кватэру Веньямін вярнуўся пад раніцу. Мудрык, Варывончык і Змачынскі спалі ў бакоўцы, разаслаўшы на падлозе куль саломы. Веньяміну, як на смех, пакінулі ложак з дубовымі балбешкамі. Веньямін лёг побач з хлопцамі. Паспаў не болей як дзве гадзіны.

Раніца цудоўная. Узышло сонца, над палямі, асабліва па лагчынах, курыцца лёгкі, як дымок, туман. Поле няроўнае, узгоркавае, праглядаецца ва ўсе бакі ад вёскі, вабячы сваёй шырокай разлеглаю. У гародчыку, пад вокнамі хаты, яркія жоўтыя вяргіні, познія белыя астры, на пялёстках кветак, нібы дыяменты, кропелькі расы. Як церпкае піўо, ядранае, чыстае паветра. Хаты, хлеўчукі раскіданы як папала, парканы няроўныя, вуліца крывая, але ўсе адно малюнак лашчыць вока. Веньямін любіць вёску, і заўсёды вясковы краявід абуджае ў яго душы светлыя, цёплыя пачуцці.

— Апрасцімся, браты! — гукнуў ён, не сыходзячы з ганка, прычэсваючы ўскудлачаныя валасы.— Будзем, як дзеці! Дзеці бо не ўмеюць хлусіць, затое ўмеюць фантазіраваць. Перад намі некранутая першародная прыгажосць. Будзем жа смакаваць яе вачамі і вушамі, удыхаць грудзямі.

Пайшлі снедаць.

Гаспадыня на гэты раз паставіла на стол вялікую міску з бульбай, ладны гладыш з кіслым малаком, чатыры кубкі.

— Будзь блаславёна простая і здаровая ежа! — працягвае Веньямін.— Хто не жыў у вёсцы, той не ведае сапраўднага смаку дароў зямлі. Што можа быць смачней за гэтую бульбу, за гэтую прастаквашу, ад якой патыхае водарам поля і сенажаці?

Бульба з кіслым малаком елася някепска, але нечага як бы не хапае. Варывончык дастае з чамадана колца гарадской каўбасы, рэжа на кавалкі.

Веньямін працягвае руку па свой кавалак першы. Хлопцы, душачыся бульбай, пырскаюць...

Брыгадзір Кіёк зайшоў у хату, калі хлопцы падняліся ад стала.

— Збор каля праўлення,— паведамляе ён.— Кошыкі бярыце ў гаспадыні.

Як студэнты спалі, як яны паснедалі, ён не цікавіцца.

Ля праўлення вясёлы гармідар. Дзяўчаты ў штанах, цёплых фуфайках, світарах. Ад гэтага здаюцца крыху нязграбнымі. Машына старшыні Адзярыхі стаіць на ўзгорку. Праз некалькі хвілін Адзярыха разам з Сашам Красуцкім выходзяць з праўлення да студэнтаў. Выгляд у старшыні крыху разгублены, відаць, яму не часта прыходзіцца мець справу з такой інтэлігентнай публікай.

— Працаваць трэба сумленна,— адкашляўшыся ў кулак, пачынае Адзярыха.— Каб паміж намі не было непаразуменняў...

«Старшыня жыве не ў калгасе,— думае Веньямін.— Відаць, ездзіць на гэтай самай машыне».

— Летась да нас таксама прыязджалі студэнты,— працягвае старшыня.— З вашага інстытута. Некаторыя працавалі добра, нічога кепскага не скажу. Але была адна групка... І гаварыць брыдка. Думалі, што прыехалі на курорт, а не ў калгас. Вылежваліся, нас, калгаснікаў, зняважалі...

«Гаворыць правільна,— думае Веньямін.— Здаецца, не дурань. Чаму ж занядбаны калгас? Палавіна верасня, а бульба не копана...»

Старшыня гаворыць штосьці яшчэ, але Веньямін не слухае. Ён наогул не любіць прамоў. Яму здаецца, што ў прамовах чалавек рэдка бывае дакладны. Калі нават хоча выказаць тое, што на душы. Перашкаджае ці то гіпноз многіх вачэй, звернутых на прамоўцу, ці іншая прычына.

Старшыня адыходзіць, тады ў свае правы ўступае Саша Красуцкі. Ён зачытвае па паперцы, каму і ў якія дні належыць быць у школе на практыцы. Веньяміну ў школу аж праз тры тыдні, пойдзе з апошняй групай. Ён староста, і ў яго абавязку клопат пра хлеб, малако, мяса. Як сказаў аспірант, палучаць і развозіць харч трэба вечарам, каб не траціць марна час, адведзены для работы.

З чатырма дзяўчатамі — першай групай практыкантаў — Саша Красуцкі накіроўваецца ў школу. Дзяўчаты яшчэ пойдуць пераапранацца: у штанах і світарах да вучняў не з'явішся.

Дарога да поля пятляе па самай лысіне ўзгорка, потым спадае ўніз, у лагчыну. Наперадзе грукаюць коламі дзве фурманкі з вялікімі скрынямі. Вазакі бульбы — хлапчукі школьнага ўзросту — прарэзліва свішчуць у два пальцы, штохвіліны ўзмахваючы доўгімі раменнымі пугамі. Коні стрыгуць вушамі, бягуць трушком. З гурту вырываецца Сліва — рухавая, смяшлівая, з хлапечай прычоскай. Віхляючы адтапыраным задам, яна даганяе апошнюю фурманку, і вось ужо на возе, абняла за плечы разгубленага хлапчука, лемантуе на ўсё поле:

— Наперад, таварышы!.. Да новых перамог!..

Студэнты рагочуць.

Веньямін злуецца — знайшла з кім выскаляцца... Хлапчук, з якім яна дазваляе такія штучкі, можа, вучыцца ў школе. Як жа пасля гэтага Сліва пойдзе на практыку? Поруч з Веньямінам ідзе брыгадзір Кіёк, пакеплівае:

— Вострыя дзяўчаты... Такая падэшвы на хаду адарве. Гэта ж і летась былі вашы ў нас. Траіх было — не дай бог. Толькі харч пераводзілі. Праўда, калгаснага не елі. Дзе там, далікатныя! Мамкі з горада прывозілі. Як толькі сонейка, распрануцца ледзь не дагала, і на дах. Загараюць. Маўляў, дзівіся, вёска, якія ў нас фацэтныя фігуры. Хіба з такімі фігурамі бульбу капаюць? Як толькі дождж, яны на печ. Качаргой адтуль не згоніш. Прыйшоў я аднойчы ў хату, саромлю: «Адумайцеся, дзяўчаты, вас жа на работу прыслалі»... А адна мне — чорненькая такая, едкая: «Ідзі сваёй дарогай, чалавек. Натацыі нам і без цябе ёсць каму чытаць». Бач, якая вострая! Калі ясі булку, то хоць жа павагу май да таго, хто табе гэтую булку паклаў на стол...

Нявыбранай бульбы — цэлы загон. Бульбоўнік — чэзлы, чорны, заглушаны высокім бадыллём пустазелля, і, каб не барозны абгонкі, нават разгадаць было б цяжка, што на гэтым полі пасевы.

Некалькі жанчын корпаюцца ў зямлі. Калі падыходзяць студэнты, яны разгінаюць спіны і доўга глядзяць на іх з-пад рукі.

Копку пачалі ад лесу. Лес — рэдкі пажоўклы бярэзнік, які, нібы падковай, акаймляе бульбяное поле. Пакуль хлапчукі падворваюць плугамі барозны, студэнты ляжаць на лугавіне ўскрай поля, пацвельваюцца.

— Бульба — па-грэчаску больбас,— дае этымалагічную даведку Мудрык.— Па-латыні — вульва. Адно і тое ж слова.

— Па-англійску бульба — патэйтаўн,— гаворыць Варывончык.

— Па-французску — ля пом дэ тэр,— дадае Змачынскі.— Гэта значыць — земляныя яблыкі.

— Па-нямецку, так як і па-руску,— заяўляе брыгадзір Кіёк.— Я быў у Германіі, ведаю. Немцы дужа любяць бульбу. Іх хлебам не кармі, а бульбы дай.

Веньямін даў даведку гістарычную:

— Бульбу пачаў заводзіць Пётр Першы. Былі нават бульбяныя бунты. Сяляне не хацелі садзіць бульбу і бунтавалі.

Мудрык ляжыць на спіне, закінуўшы рукі пад галаву, жуе тра-

вінку. Выраз яго твару такі, нібыта ўсё, што сказана, даўно яму вядома і даўно абрыдла.

— Выходзіць, нашы продкі не вызначаліся кемлівасцю,— гаворыць ён скрозь зубы.— Тады не хацелі садзіць, цяпер не спяшаюцца капаць, нас прывалаклі.

— Ва ўсім вінават Калумб! — падхапіўшыся, крычыць Шохан.— Не трэба было яму адкрываць Амерыку! Прывёз адтуль бульбу, тытунь і адну далікатную хваробу. За першае яму не дзякуе Мудрык, за апошняе —усё чалавецтва...

Дзіўная рэч — Шохан падколвае Мудрыка!

Хлопцы рагочуць. Дзяўчаты апускаюць вочы долу. Толькі Сліва запытальна глядзіць на Шохана.

— А я і не ведала?

— Чаго ты не ведала, Юля?

— Што мы так нядаўна пачалі есці бульбу. Калумб жа адкрыў Амерыку нядаўна...

Цяпер смех агульны. Сліву гэта не бянтэжыць — смяецца разам з усімі.

Брыгадзір падняўся.

— Для калгасніц у нас норма — пяць сотак,— гаворыць ён.— Для вас спачатку можна менш. А далей трэба даваць норму. Бульбу ссыпаць у скрыню.

Веньямін устаў услед за брыгадзірам. Ён стараста, і трэба пачынаць работу. Сонца стаіць ужо высока. На полі чарнеюць развораныя барозны. Пад'ехаў хлапчук з возам-скрыняй.

— Кожны бярэ па баразне,— сказаў Веньямін.— Індывідуальная здзельшчына. Будзе відаць работа кожнага.

— Правільна,— ухваліў брыгадзір.

Студэнты падымаюцца без вялікай ахвоты. Веньямін узяў кошык і першы нагнуўся над баразной. Праз некалькі хвілін галасы і перамовы змоўклі. Чуваць было толькі, як стукае аб кошыкі і бляшаныя вёдры бульба. Карціна стала звычайная і тыповая для асенняга поля.

Веньямін ідзе над баразной, не разгінаючыся. Бульба ўрадзіла не надта добрая: у карчы два-тры прыстойныя клубні, астатнія дробныя, як арэхі. Відаць, садзілі па няўгноенай зямлі. Трапляецца шмат камення. Прайшоўшы баразну амаль напалавіну і напоўніўшы кошык, Веньямін нарэшце разагнуўся.

Цяпер можна паглядзець, як хто капае. Паперадзе Зіна Бандарчык і, як не дзіўна, Сліва. Зіна выбірае бульбу ўпэўнена, па-гаспадарску, не робячы ніводнага непатрэбнага руху. Відаць адразу, што гэтая работа для яе не ў навіну. З ахвотай працуе Сліва — выкрыквае штосьці смешнае і сама ледзь не папалам згінаецца ад смеху. Хлопцы выбіраюць бульбу з яўнымі прыкметамі незадаволенасці — хіба гэта мужчынская работа? Мудрык стаіць на самым пачатку баразны і курыць, Шохан злавіў палявую мыш і кінуў дзяўчатам у вядро. Дзяўчаты пішчаць, а Шохан, узяўшы рукі ў бокі, стаіць над вядром і рагоча. З хлопцаў толькі Варывончык і Змачынскі ідуць упоравень з дзяўчатамі. На жарты і смех увагі не звярачаюць, сагнуўшыся, старанна разграбаюць рукамі зямлю і ў сваёй дбайнасці падобны да вялікіх шэрых кратоў.

Горш, чым ва ўсіх, вядома, у Зубрыцкай з кампаніяй. Гэтага трэба было чакаць. Далікатныя стварэнні. Іх непрыстасаванасць да работы такая відавочная, што не ўбачыць толькі сляпы. Смеху варта — на руках чорныя пальчаткі. Не бульбу выбіраюць, а стараюцца не запэцкаць спартыўныя штаны і джэмперы.

Веньямін спыніўся позіркам на Зубрыцкай — у параўнанні з Валасевіч і Мохавай выдзяляецца яна поўнай бездапаможнасцю. Выварочвае зямлю адной толькі рукой, а другой увесь час папраўляе завіўку. Бульбіну бярэ ў пальцы асцярожна, як слізкую жабу, і грэбліва кідае ў кошык. А «Джоні Пэдлера» любіць!.. «Гатовыя паненкі,— з непрыхільнасцю думае Веньямін.— Не надта нехта ўзрадуецца, калі возьме за жонку. Будзе слухаць «Джоні Пэдлера», а абеду не пытай...»

Другі кошык, трэці... Пачынае балець спіна — няёмка стаяць сагнуўшыся. Сонца, хоць і асенняе, пячэ здорава. Веньямін намячае мяжу, на якой перадыхне, разагнецца. Трэба дайсці да той вунь высокай бадыліны. Цяпер ужо Веньяміну не хочацца глядзець, як спраўляюцца другія. Не адстаць бы самому. Варывончык і Змачынскі, вядома, наперадзе.

Веньямін разгінае спіну. Мудрык усё-такі свіння. Самая звычайная свіння. Усе працуюць, а яму хоць бы што. Стаіць на раллі, стругае дручок. Трэба будзе сказаць. Проста ў вочы, пры ўсіх. Усё-такі тут норма. На кожнага, хто на полі. Не выцягне адзін, другі павінен дацягваць.

Хлапчук-вазак пад'ехаў са скрыняй да Веньяміна, і не прыйшлося праз увесь загон валачыць кошык. Веньямін рад. Земляныя краты — Варывончык і Змачынскі — наперадзе, і трэба іх дагнаць.

Да дзесятага Веньямін яшчэ дакладна памятае лік кошыкаў. Потым збіваецца. Дваццаць тры ці проста дваццаць? Ці не ўсё адно. Усё-такі страшэнна аднастайная работа — копка бульбы. Праца — творчасць... Якая творчасць, калі наступны корч будзе такі, як і гэты. Тры ці чатыры буйныя бульбіны, некалькі дробных. У пятым, дзесятым — тое самае...

Чым вымяраецца работа на бульбяным полі? Вядома, не натхненнем. Проста трэба цярпець і выварочваць рукамі зямлю. Забываць, што баліць спіна і закарэлі рукі. Зубрыцкая нацягнула пальчаткі. Ёй агідна корпацца ў зямлі. Яна, калі і згодна што-небудзь рабіць, то толькі такое, што было б новым у кожную новую хвіліну. А як адчуваюць сябе жанчыны-калгасніцы, якія дзень пры дні, тыднямі і месяцамі тут, на полі. Уся палявая работа аднастайная. Прапалка, жніво. Ды не толькі палявая. Даенне кароў. Тры разы ў дзень адно і тое ж... Паміж Зубрыцкай і жанчынамі-калгасніцамі — мяжа, прорва. Працілеглыя адносіны да жыцця. Для Зубрыцкай сэнс жыцця ў тым, каб штодня атрымліваць асалоду. Кожны раз — новую, бо аднолькавае прыядаецца. Можа, і ў каханні тое самае. Кожны раз новае... Веньямін робіцца злосны. Зубрыцкая — вылітая панечка. Што яна ўмее рабіць яшчэ, каб грэбаваць чорнай работай? Вучыцца ж не надта. Спытай пра Петрарку — не чула. Умее апранацца. Любіць модную музыку...

Да абеду накапалі пяць скрынь. Ныла паясніца, спіна, і Веньяміну страшна было падумаць, што прыйдзецца прыйсці сюды, на поле, пасля абеду, і заўтра, і паслязаўтра, і ўсе наступныя дні...

ДЗЕНЬ ДРУГІ САШЫ КРАСУЦКАГА

Саша ведае, што важна не ўпусціць першы дзень, стварыць неабходную атмасферу, якая будзе ўплываць на ўсё далейшае. Ён чалавек дзеяння, таму не стане адкладваць на заўтра тое, што належыць зрабіць сёння.

У школе Саша прабыў да абеду. Тут звычайная мітусня. У настаўніцкай цесна, нават прысесці няма дзе. Мужчын-настаўнікаў трое — дырэктар, які выкладае гісторыю, тоўсты літаратар і зялёненькі, відаць, толькі з педвучылішча настаўнік, які вядзе трэці клас. Астатнія — немаладыя жанчыны, шэрыя і нецікавыя.

Студэнткі пайшлі на ўрок да літаратара. Саша пахадзіў па скрыпучых масніцах калідора, пастаяў ля насценгазеты. Зрэшты, рабіць яму ў школе нечага. Тое, што трэба студэнтам, падкажуць настаўнікі і піянерважатыя.

Саша дачакаўся званка, пагаварыў са студэнтамі. Ім спадабаўся пяты клас — той, дзе былі на ўроку — і яны папрасіліся весці ў ім пазакласную работу. Саша згадзіўся. Якая розніца — пяты ці шосты клас...

У школе — нецікава. Усё тут ардынарнае, някідкае. Настаўнікі — відаць адразу — цягнуць надакучлівае ярэмца вучэбнай нагрузкі. Тоўсты літаратар — прозвішча яго Янкоўскі — паставіўся да Сашы абыякава. Можа, пакрыўдзіўся, што не наведаўся да яго на ўрок. Саша прымусіў сябе пагаварыць з Янкоўскім ветліва. Усё-такі стары настаўнік, і не варта кідаць цень на яго заслужаную сівізну.

З дырэктарам шчырая размова, якая мела яшчэ цікавейшы працяг у дырэктарскай кватэры. Тут усё загадзя падрыхтавана: засланы белым абрусам стол, заліты воцатам селядзец, нарэзана сала і сухая дамашняя каўбаса. Саша любіць, калі яго сустракаюць як госця. Тым болей прыемна, калі і дырэктар, і яго жонка — досыць прывабная, маладая смуглянка — бачаць у ім прадстаўніка інстытута і належным чынам абыходзяцца. І кватэра дырэктарава, хоць маленькая — два пакойчыкі, але ўтульная, лашчыць погляд.

Саша выпіў, павесялеў, гаварыў прыемныя словы гаспадарам. Вельмі хацелася пахваліцца сваім поспехам, дысертацыяй, якая будзе хутка абаронена, але стрымаўся. Не пераскочыў — не кажы гоп. Дый не варта адразу раскрываць карты. Дырэктар жа не проста частуе. Заднюю думку, відаць, мае — можа хоча дапамогі на экзамене ці што іншае. Не пашкодзіць прыглядзецца...

Адпачываў на канапцы, у другім пакойчыку, дзе спецыяльна завесілі акно.

Нават асенні дзень доўгі. Саша праспаў ледзь не дзве гадзіны, а калі ўстаў, спаласнуў твар вадой і выйшаў на двор — сонца весела яшчэ высока. Па вуліцы праехалі, стоячы ў скрынях, хлапчукі-вазакі, а ўслед за імі па двое-трое ідуць студэнты. Хлопцы, відаць, стаміліся болей, крочаць ззаду, павольна і паважна, як бы хочуць такой хадою выйграць пабалей часу.

Саша Красуцкі запыніў Веньяміна.

— Усе ў зборы?

— Няма Мудрыка і Варлена Ціхага.

— Чаму няма?

— Яны вядомыя хімікі.

— Што значыць хімікі? Вы вучыцеся на філалагічным факультэце.

— Хімікі таму,— стараста адказвае з незразумелым выклікам,— што пераводзяць хлеб, малако ў іншыя рэчывы. Вядома, у меней каштоўныя.

Студэнты глядзяць на аспіранта, усміхаюцца.

— Ды я не жартую! — крычыць Саша.— Вы прыехалі працаваць ці скаліць зубы?

У голасе старасты ранейшая непавага:

— Загараюць Мудрык і Ціхі. Хапаюць апошнія сонечныя праменні.

Усё ў Сашавай душы кіпіць, але ён стрымліваецца. Не варта паказваць слабасць. Для яго ясна — стараста не бачыць у ім кіраўніка. Нікчэмны вершаплёт... Няўдачнік, злосны на ўвесь свет. Зрэшты, трэба высветліць, чаму ў першы ж дзень гэты прыкры выпадак. Запытаўшы, дзе Мудрык і Ціхі, Саша шпарка пакрочыў вясковай вуліцай.

Мудырк і Ціхі ляжаць у гародчыку, на разасланай дзяружцы, кураць, пускаючы дым акуратнымі шызымі колцамі. Яны сапраўды загараюць, бо ляжаць у адных трусах.

— На работу калі? — стараючыся гаварыць спакойна, пытаецца Саша.

Мудрык і Ціхі падхопліваюцца. На тварах іх вялікае здзіўленне. Каб зірнуў на гэтыя твары чалавек, які не ведае, што перад ім звычайныя лодыры, то падумаў бы, што хлопцы забавіліся і цяпер каюцца.

— Хіба кончыўся абед? — усклікае Мудрык.

— У нас няма гадзіннікаў,— заяўляе Ціхі.

Саша міжволі весялее. Яму падабаюцца людзі, якія ўмеюць выходзіць сухімі з вады. Тып студэнтаў, да якога належаць Мудрык і Ціхі, знаёмы. Сам быў студэнтам. З такімі можна згаварыцца. Але ўшчуць хлопцаў не перашкодзіць.

— Мы прыехалі памагаць калгасу,— пачынае Саша.— Перад намі такая задача. Мы яе павінны выканаць...

— Мы не адмаўляемся ад работы,— стаіць на сваім Мудрык.

— Проста трохі спазніліся,— падтаквае Ціхі.

Саша сам захапіўся сваім красамоўствам:

— Вы амаль настаўнікі. Прыехалі на практыку. Трэба паказаць вёсцы прыклад. Каб вучыць другіх, трэба мець маральнае права. Як жа вы будзеце вучыць, калі самі недысцыплінаваныя?..

— Па праграме будзем вучыць,— бадзёра заяўляе Мудрык.— Ёсць праграма.

— Кніжак колькі хочаш,— дадае Ціхі.— Знойдзем, адкуль браць матэрыял.

Мудрык нагнуўся, каб падняць карабок запалак, і нечакана нагой адгарнуў край дзяружкі. На траве ёмісты сшытак з цвёрдымі вокладкамі. Сшытак залішне акуратны, каб быць канспектам.

— Што гэта?

Хлопцы на момант збянтэжыліся.

— Спеўнік мясцовай прыгажуні,— нарэшце гаворыць Мудрык.— Трапіў у якасці трафея.

Саша перагортвае старонкі з яўнай цікавасцю, Мудрык і Ціхі пераміргваюцца. Каб Саша быў болей праніклівы, то заўважыў бы выраз зняважлівасці на тварах хлопцаў. Але аспірант заняты сшыткам. У ім не толькі песні, а і размаляваныя фотакарткі, наклееныя на лісткі. Двое вуснаў, якія зліліся ў прагным пацалунку. Белыя лебедзі на люстранай роўнядзі азярка, і на беразе пышнагрудая прыгажуня з голубам на плячы.

Раптам Саша, не могучы стрымацца, рагоча. Песня да таго недарэчная, што нельга не смяяцца:

А по морским по волнам
Женский труп несётся,
А он на палубе с другой
Стоит и смеётся...

— Тут яшчэ «Кармэн» ёсць,— гаворыць Ціхі і таксама рагоча.

Саша пераліствае сшытак. Вось і «Кармэн». Цыганка стала асобай мужчынскага роду:

> На неё, подбоченясь игриво,
> Загляделся проезжий Кармен...

— Пайшлі,— нарэшце гаворыць Саша.— Я яшчэ не быў на полі.

Мудрык і Ціхі бадзёра выдыгаюць побач з Сашам. Настрой у іх вясёлы. «З гэтым аспірантам можна жыць,— думае Мудрык.— Птушка недалёкага палёту. Любіць кісленькае і востранькае. Нездарма пра яго гавораць...»

Мінулі вёску, выйшлі ў поле. Едуць гружаныя бульбай скрыні.

— Гэты ваш Сыраежка недысцыплінаваны,— гаворыць Саша.— Хоць і стараста.

— Многа пра сябе думае,— ахвотна пацвярджае Мудрык.

— Задавака, якіх не бачыў свет,— падтаквае Ціхі.

Там, за ўзгоркам, бульбяное поле...

СОН

Баляць ногі, рукі, плечы. Апетыт страшэнны. Смешна падумаць, колькі яны ядуць! Па кілаграму хлеба, па вялізнай місе бульбянога супу тры разы на дзень. А яшчэ літр малака, бульба, агуркі, памідоры, мяса. «Эх, жывот, мой жывот, колькі ты паравёў...»

Хлопцы пасопваюць насамі. Мудрык храпе. Выводзіць рулады. Іерыхонская труба. Гавораць, што ў сне храпуць толькі бесклапотныя людзі. Мудрык не здаецца бесклапотным. Хто болей за яго спрачаецца? Усё ставіць пад сумненне. «Печально я гляжу на наше поколенье, в безверии состарится оно...»

Колькі Веньямін жыве па інтэрнатах і слухае, як цяпер, чужы храп? Калі лічыць з арміяй, з казармай — восьмы год. Каб не гэта, быў бы на пятым курсе. У арміі ён спаў добра. Прыткнецца да падушкі і — гатоў. У інстытуце — не. Колькі ў яго было бяссонных начэй? Спачатку палохаўся. Няма нічога страшней за бяссонніцу. У памяці ўсплывае ўсё самае благое, што было ў жыцці. Пакутлівае пачуццё адзіноты. Свет здаецца чорным, нямілым. Раніцай — другі настрой. Дзённае святло дае зусім інакшы паварот думкам і пачуццям. Баліць галава, моташна, але жыць весялей. Відаць, каб чалавек адчуваў сябе ўпэўнена, трэба каб свяціла сонца. «Пусть всегда будет солнце»... Ноч — для сну. Дзень — для радасці...

Цяпер Веньямін не баіцца бессонніцы. Галоўнае — не палохацца, калі не спіш. Сон прыйдзе. Няхай пад самую раніцу, але прыйдзе. І трэба думаць не пра змрочнае, а пра што-небудзь прыемнае. Веньяміну вельмі памагае, калі ўспамінае ваколіцы вёскі, у якой вырас. Блукае ў думках па родных гаях і бярэзніках. Ён там ведае кожнае дрэўца і пяньчук. Слухае спеў птушак. Знаходзіць грыбы па імшарынах, верасах. Вяртаецца спакой, раўнавага, і ён засынае.

Дзіўна, чаму ён не спіць цяпер. Работа нялёгкая, і на полі яны гадзін па восем. Нормы не даюць. Не такая лёгкая штука норма. Вечарам стомленыя ўсе. Нават Мудрык, які віляе як можа. І Ціхі віляе. Зубрыцкая, Валасевіч і Мохава проста не могуць. Шкада глядзець. Поўная непрыстасаванасць. Пасадзі іх, як рабінзонаў, на бязлюдны востраў, на якім шумяць нівы,— загінуць. Зрэшты, што трымае чалавека ў жыцці? Што самае галоўнае? Відаць, усё-такі пачуццё сваёй карыснасці для другіх. Можна ўявіць, што адчувае машыніст, які вядзе даўжэзны эшалон. Імклівы лёт, вецер у твар. Машына, падпарадкаваная волі чалавека. Ведае, адчувае машыніст, што робіць карыснае. Вязе тысячу тон нафты ці вугалю. Сагрэе, асвеціць цэлы горад. Ён, машыніст, і тысячы людзей, якіх ён сагрэе. Ясна — ён адчувае амаль тое, што і палкаводзец ці вучоны, які зрабіў найвялікшае адкрыццё. «Когда труд удовольствие, жизнь хороша...» Насалода жыццём — у пачуцці сілы, карыснасці, уменні зрабіць так, як другія не зробяць. Маральная ўлада...

Даўно, яшчэ на першым годзе вучобы, Веньямін быў на экскурсіі на трактарным заводзе. Убачыў там каваля. Такой вялікаснай фігуры ён болей ніколі не бачыў. Здаравіла, падобны на Геркулеса, глядзеў на іх, студэнтаў, як бы звысоку. Можа таму, што дзяўчаты папрасілі паказаць молат, якім куе. Паказаў. Грукнуў дваццацітонным паравым молатам па балванцы і задаволена ўсміхнуўся. Усмешкай караля...

Ён, Веньямін, не зрабіў нічога, каб так усміхацца. Студэнт у дваццаць шэсць гадоў. Піша няўдалыя вершы, якія не друкуюць. Поўн няўпэўненасці, рэфлексіі...

Да чыгуначнай станцыі, ля якой Веньямін вырас, праз лес ад далёкай рачулкі ідзе прамая, як страла, ляжнёўка — пясчаны насып, пад якім схавана жалезная труба. Некалі па трубе качалі на станцыю ваду. Цяпер ляжнёўка закінута. Над ёю густая навісь арэшніку, а паабапал ягадны і грыбны бор. Веньяміну прыемна ісці зялёным лясным калідорам. Наперадзе мільгае дзявочая постаць, і ён адразу пазнае дзяўчыну — гэта Віцця. Вельмі радасна, што Віцця тут, у родным бары. Ён прыспешвае крок, бяжыць, але Віцця ідзе вельмі шпарка. Вось ужо і не відаць яе, знікла...

За рачулкай адразу горад. Веньямін не ведаў, што ён так блізка. Не трэба ехаць па чыгунцы, варта толькі перайсці рэчку. Яны з Віццяй ідуць гарадской вуліцай і маўчаць. Веньяміну трэба сказаць Віцці штосьці важнае, але ён не можа ўспомніць, што. Проста пасярод вуліцы, на асфальце, растуць сосны. Такія, як у бары. Белыя гарадскія будынкі стаяць сярод соснаў, а людзей няма. Ніводнага чалавека. Толькі яны з Віццяй. Веньяміну страшна. Над горадам, як ноччу, чорнае неба. Белыя дамы, сосны на вуліцы і чорнае неба...

— Была атамная вайна,— гаворыць Віцця.— Горад зарос лесам, а людзей няма. Толькі мы з табою...

Веньямін крычыць, але голасу няма. Ад жаху ў яго прапаў голас. Ён хоча бегчы, уцякаць, але Віцця трымае яго за руку...

Веньямін прачынаецца. Месяц свеціць у самае акно, і ў пакоі сінявы паўзмрок. Мудрык перастаў храпсці, павярнуўся, відаць, на другі бок. Веньяміну і цяпер, калі прачнуўся, страшна. Ён увесь спацеў і адчувае, што баліць сэрца. Ніколі ў жыцці не бачыў ён такі жудасны сон. Плялося і раней страшнае, нават жудаснае, але ён адразу ўсё забываў, як толькі прачынаўся. Яны былі хісткія, як цені, тыя сны. Таму не заставаліся ў памяці. Маўклівы белы горад, які зарос лесам, ён бачыць і цяпер. Да болю выразны малюнак. Страшна ўспомніць. Здаецца, не спаў, забыўся на лічаныя хвіліны. Ляжнёўку, па якой ішоў да ракі, ён уяўляў свядома, каб хутчэй заснуць. Сон пачаўся з Віцці. Віцця на ляжнёўцы, а за рачулкай горад, у якім ён вучыцца. Дзе мяжа паміж явай і сном? Паўлаў тлумачыць, што і ў сне пэўныя нервовыя цэнтры працуюць. Значыць, і ў сне жыве і думае чалавек. Веньямін усур'ёз пра атамную вайну ніколі не думаў. Не ўяўляў ніякіх малюнкаў. Вайна ў свядомым яго жыцці не займае ніякага месца. Ён не верыць, што яна калі-

небудзь будзе. Не такое дурное чалавецтва, каб ісці на смерць. То чаму ж такі сон і такі выразны малюнак? Льву Талстому таксама прысніўся некалі страшны сон, ён яго запомніў, адзін з тысячы, і расказваў Горкаму. Веньямін чытаў... Валёнкі без чалавека ідуць па снезе... Сапраўды страшна. Страх прыходзіць, відаць, тады, калі чалавек адчувае сябе бездапаможным, калі пагроза над яго жыццём або калі імгненна ломяцца ўсе прывычныя ўяўленні пра жыццё. Валёнкі ідуць без чалавека...

Што ж такое сон? У газетах ёсць паведамленні, што некаторыя вывучаюць у сне замежныя мовы. З дапамогай магнітафона, які некалькі разоў паўтарае адно і тое ж слова. Дзівакі! Навошта вучыць мову ў сне, калі можна прачнуўшыся. Веньямін не верыць, што тым начным студэнтам не хапае часу днём. Або звычайныя лодыры або тупыя, як абухі...

Вякамі чалавек шукае тлумачэння відовішчам, якія паўстаюць перад ім у сне. Шукае алегарычны сэнс сноў. Ёсць людзі, якія снам вераць. Веньямінава маці, настаўніца, таксама крыху верыць. Да рэвалюцыі друкавалі нават кнігі, соннікі, якія тлумачылі кожны вобраз, што мільгаў у сне. Гэта звычайнае шарлатанства. Заўсёды знойдуцца ахвотнікі зарабіць на невуцтве людзей.

Веньямін, калі і верыць у што-небудзь такое, што называюць падсвядомым жыццём, то толькі ў прадчуванне. Прадчуванне ў чалавека можа быць. Гэта стан душы на грані думкі і пачуцця, накіраваны ў разведку заўтрашняга дня, будучыні. Відаць, нервовы цэнтр прадчування ў чалавека ёсць, але недастаткова развіты. Магчыма матэрыяльная аснова прадчування. Аналіз мінулага жыцця, як вопыт для будучага. Кажуць, што мозг вылучае радыёхвалі пэўнай даўжыні. Можна паверыць, што чалавечая галава — радыёстанцыя і аднaчасова прыёмнік. Чалавек — гэта ж цэлы сусвет!.. І як мала чалавек ведае самога сябе... Веньямін верыць, што чалавек як арганізм, як форма жыцця ўвабраў у сябе ўсю мудрасць сусвету, усю яго дасканаласць і прыгажосць...

Пад раніцу Веньямін заснуў. Але і засынаючы баяўся, каб зноў не ўзнік страшны прывід белага горада пад чорным небам...

ПРЫБЛУДЫ

Восень харошая. Мяккая, лагодная — цёплыя ночы, сонечныя — з лётам павуціны, сінімі засмужанымі далямі — дні. Добрае надвор'е — саюзнік студэнтаў.

Учора была нядзеля — першы выхадны. Болей як палавіна дзяўчат і хлопцаў ездзілі ў горад. Зубрыцкая, як і трэба было чакаць, не вярнулася. Для ўсіх ясна — пайшла здабываць даведку. А Мохава — сапраўды хворая. У яе на правай руцэ страшэнна распух палец. Суседская бабка называе хваробу валасень і лечыць палец, абкладваючы руку параным жытнім калоссем. Па ідэі — калоссе павінна выцягнуць з пальца хваробу. Але не выцягвае. І Мохава паедзе ў горад. Наўрад ці вернецца.

З астатніх, што адсутнічаюць,— Мудрык і аспірант. Мудрык прыедзе з горада ў абед і скажа, што спазніўся на цягнік. Аспіранта ўжо няма тры дні. Паехаў, як толькі ўбачыў, што работа ўвайшла ў належныя берагі. Мусіць прыехаць сёння.

Трохі пазней ідуць дзяўчаты і хлопцы на бульбяное поле. Ідуць уразвалачку, не спяшаючыся, і тым не меней ёсць у іх паходцы, абліччах штосьці такое, што сведчыць пра перамены. Размоў і жартаў стала меней, і цяпер не скажаш, што студэнты — тыя ж дураслівыя школьнікі. Дзяўчаты трохі нязграбныя ў сваіх цёплых спартыўных штанах, у шэрых хустках і разлезлых, аблепленых зямлёю туфлях і ботах. Рукі ў дзяўчат за тыдзень загрубелі, сталі шурпатыя, шорсткія. Такія рукі ў даярак і цялятніц.

Зрэшты, асаблівага нічога не здарылася. Проста работа стала звычайнасцю і да яе збольшага прывыклі. Перасталі стамляцца. Вечарам зноў смяюцца, спяваюць, іграюць на патэфоне ў тых кватэрах, дзе жывуць дзяўчаты. Брыгадзір Кіёк — добры дыпламат. На поле прыходзіць раз у два дні. І няма патрэбы часцей прыходзіць. Чацвёрты курс філфака добра ведае, што ўсю лагчыну — ад лесу да ўзгорка — належыць выкапаць яму. Калгасніц брыгадзір сюды не пасылае. Лагчына — трыццаць гектараў. Трыццаць дзён — трыццаць гектараў. У дзень — па гектару. Можна — па два. Брыгадзір цвёрда заявіў, што лагчына — заданне студэнтам. Бульбу на другіх участках выберуць самі калгаснікі.

Разворваюць барозны самі хлопцы — Варывончык, Змачынскі і нават Слава Байдакоў. Так хутчэй. Не трэба рабіць перакуры і падоўгу чакаць, пакуль хлапчукі-вазакі пройдуць з плугамі па полі. Няхай хлапчукі возяць бульбу. Было б хутчэй і лепей, каб яны падносілі да воза кошыкі і ссыпалі ў скрыню. Але хлапчукі падносіць кошыкаў не хочуць. Сядзяць на скрынях з выглядам начальнікаў і, узмахваючы пугамі, нокаюць на коней. Палёгка, якую ім зрабілі студэнты, іх як бы не датычыць. Такія ў гэтым калгасе парадкі. Калі чалавек робіць тут якую-небудзь справу, то няхай хоць неба расколваецца — на другое ён ужо не звяртае ўвагі.

Засыпаюць бульбу ў капцы таксама хлопцы. Хлопцы ўпэўнены, што бульба не памерзне. Саломы і зямлі яны не шкадуюць. Але было б зноў жа лепей, каб бульба хоць трохі прасушвалася і перабіралася. Яна ідзе ў капцы адразу ж з зямлі, буйная і дробная разам. Трапляюцца пашкоджаныя, парэзаныя клубні. Вясной будзе ўрон. Брыгадзір Кіёк запэўняе, што нічога благога не здарыцца. Каб бульба прасыхала і не гарэла — у капцах паставяць душнікі. А калі трохі і згніе — не бяда. І гнілую з'ядуць свінні. Ніхто бульбы не важыць і не мерае. Яе колькасць у капцы брыгадзір Кіёк вызначае на вока і запісвае лічбы ў зашмальцаваны блакноцік.

Перад абедам, калі хлопцы канчаюць засыпаць капец, на ўзгорку курэе пылок. Імчыць легкавая машына. Веньяміну здаецца, што старшыня Адзярыха едзе на поле паглядзець, як працуюць студэнты, і ён гаворыць пра гэта хлопцам. Старшыні на полі яшчэ не было, работы студэнтаў ён не бачыў, і хлопцы ўвішней ходзяць ля капца. Адзярыха здаецца строгі і можа лёгка знайсці непарадак. Але пад'ехала блакітная «Волга», а не шэры, аблузаны «масквіч». З машыны вылазіць мажная высокая жанчына ў жоўтым жакеце паверх светлай сукенкі, размаляванай вялікімі кветкамі. Цвёрдай хадою ідзе да дзяўчат, якія ўсе разагнулі спіны і з цікавасцю глядзяць на госцю. З гурту выскоквае Клара Валасевіч, подбегам шыбуе да жанчыны і кідаецца ёй на грудзі. «Маці прыехала,— здагадваецца Веньямін.— Валасевіч — гараджанка...»

Дзяўчаты абступілі Клару і яе маці, махаюць рукамі хлопцам. Веньямін пачуў, што клічуць яго. Не спяшаючыся, не ведаючы, навошта ён патрэбен, ідзе Веньямін да дзяўчат. Падышоў, прывітаўся. У жанчыны шырокі, нібы вылеплены з белага цеста, твар і густа падведзеныя бровы. Дзяўчаты маўчаць, запытальна пазіраючы на Веньяміна.

— Вы старшы? — пытае жанчына з уладнымі ноткамі ў добра пастаўленым голасе.— Клару кладуць на лячэнне. Вось вызваленне ад дэкана...

Яна працягвае паперку.

— Я студэнт,— стрымліваючыся, каб не крыкнуць, гаворыць Веньямін.— Працую, як і ўсе...

Не зірнуўшы на Клару, Веньямін крочыць назад да хлопцаў. Ён не бачыць, як жанчына, колькі хвілін пастаяўшы ў нерашучасці, такой жа цвёрдай хадою, падаецца на дарогу, да машыны. Апусціўшы галаву, Клара павольна ідзе ўслед за ёю. Падышоўшы да «Волгі», не адразу садзіцца. Стаіць, нібы ў задуме, як бы не ведаючы, што рабіць. Потым паварочваецца тварам да дзяўчат, махае на развітанне рукой. А дзяўчаты не глядзяць — зноў сагнуліся над барознамі. Хутчэй разграбаюць зямлю шурпатыя, пагрубелыя ад работы рукі, гучней стукаюць клубні, падаючы ў жалезныя вёдры і лазовыя кошыкі. Блакітная «Волга», пусціўшы воблачка сіняга дыму, рушыла па вузкім гліністым прасёлку на ўзгорак.

У абед —сенсацыя. Мудрык, ідучы са станцыі ў вёску (Князева Сяло ад чыгункі за шэсць кіламетраў), напаткаў па дарозе траіх фізікаў і прывалок з сабой. Фізікі, відаць, і самі не надта працівіліся. Прыехалі з горада — таксама на бульбу і на практыку — яшчэ раніцай, але ў вёсцы, якую ім назвалі ў дэканаце фізмата, курса свайго не знайшлі. У той вёсцы працуюць хімікі. З хімікамі фізікі не асталіся, а да філолагаў пайшлі.

— Трое паехалі, трое прыехалі...— задаволена размахвае рукамі Мудрык, які ўжо ведае навіны.— Поўны баланс. Прадукты на ўсіх выпісаны...

Прыняць фізікаў згодны ўсе. Толькі дзяўчаты выказваюць сумненне:

— А як жа з практыкай? Трэба ж, каб ім практыку залічылі...

— Знайшлі мне практыку — пазакласную работу,— гарачыцца Мудрык.— Яна аднолькавая на ўсіх кантынентах і для ўсіх спецыяльнасцей. Залічаць. Абы добра бульбу капалі...

Мудрык — самы гарачы заступнік фізікаў. Можа таму, што, прывёўшы іх, ён як бы знімае з сябе віну за спазненне, за тое, што паўдня не працаваў.

Фізікі — дзве дзяўчыны і хлопец. Па ўсіх прыкметах, яны з тых, хто ехаць на бульбу не збіраўся. Відаць, прымусілі акалічнасці. Мудрык вядзе фізікаў уладкоўваць на кватэры.

Пасля абеду — хлопцам новае заданне. Да заўтрашняга дня прыйдзецца развітацца з бульбай. Трэба перанесці насеннае зерне на другі паверх збожжасховішча, дзе яно будзе ляжаць да вясны. Збожжасховішча — новы, досыць прасторны будынак, поўны рабочага тлуму. Грукоча трыер, каля яго завіхаюцца маладыя калгасніцы, адграбаючы драўлянымі лапатамі зерне, насыпаючы і завязваючы мяхі. Гэтыя мяхі трэба цягаць па сходках на другі паверх. Экзамен на мужчынскую сталасць, вам, гарадскія хлопчыкі! Любіце есці белыя булкі, пацягайце мяхі!..

Пад зацікаўленымі позіркамі калгасніц Веньямін ускінуў на плечы цяжкі, ледзь не чатырохпудовы мех і паволі панёс. Калі падымаўся па сходках, падгіналіся ногі, кружылася галава, і было такое адчуванне, што не вытрымае і вось-вось зваліцца са сваёй цяжкай ношай уніз. Але перад яго вачамі на дзве-тры прыступкі вышэй упэўнена ступалі жоўтыя туфлі Славы Байдакова, які не толькі кіраваў інстытуцкім хорам, але меў і спартыўны разрад, і Веньямін,

знемагаючы ад непасільнага цяжару, дрыжучы ўсім целам, ішоў наверх, болей за ўсё баючыся, што не ўтрымае вузел мяшка ў руках і асароміцца перад хлопцамі і калгасніцамі.

Калі сышоў уніз і зірнуў на хлопцаў, супакоіўся. Ва ўсіх — у Варывончыка, Змачынскага, Мудрыка, нават у Славы Байдакова — чырвоныя ад натугі твары, і ніхто з іх не спяшаецца хапацца за наступны мех. На трэцім ці чацвёртым заходзе Веньямін зразумеў, як лепш несці мех. Яго трэба ўскідваць на ўсю даўжыню плячэй, ніжэй згінацца, тады меншая нагрузка прыпадае на рукі. Зрэшты, добра, што яны папрацавалі на полі. Нейкая фізічная загартоўка за тыдзень набыта. Наўрад ці цягалі б яны гэтак мяхі, каб не згіналіся над барознамі, не завіхаліся ля капцоў.

Тое, што пачалося потым, можна назваць спаборніцтвам. Веньямін не любіць гэтае слова. Яно вельмі прымільгалася ў газетах. Пішуць дзе трэба і дзе не трэба. Але яно ёсць, жыве — усё тое, што хаваецца пад гэтым словам. Веньямін перакананы цяпер сам. Ускідвае на плечы мяшок Слава Байдакоў, за ім Веньямін, потым Змачынскі, Варывончык і астатнія. Падымаюцца па прыступках у такім жа парадку. За час, пакуль падымаюцца і спускаюцца, калгасніцы паспяваюць насыпаць зернем новыя мяхі.

Хлопцаў ахоплівае рабочы запал. Гул трыера, як музыка. Усё спрытней узбягаюць і спускаюцца па сходках хлопцы. Падпарадкоўваючыся радаснай, бадзёрай хвалі, якая захліснула грудзі, напоўніла ўсяго, Веньямін не адчувае стомленасці. Часу не існуе. Прыемна адчуваць сябе дужым, моцным, здольным, як цацку, ускінуць на плечы цяжкі мяшок і валачыць яго амаль подбегам туды, наверх, праз дваццаць ці трыццаць прыступак.

Лёт наверх усё нарастае ў сваім тэмпе, і невядома, чым кончылася б гэтае маладое буйства сілы і дужасці, каб у зернесховішча не зайшоў брыгадзір Кіёк.

— Цішэй, хлопцы! — гукнуў ён на ўвесь голас.— Пупы нарвяце... Вы не думайце — калгас не будзе аплачваць вашы бюлетэні!..

Але радасны запал працягваецца яшчэ з паўгадзіны — да таго часу, пакуль не змаўкае трыер і з падлогі не знікае гара насеннай пшаніцы.

— Малайцы! — хваліць Кіёк.— Сёння працадзень паўнацэнны. Але добры конь не той, што рве, а што доўга цягне. Пагляджу, як вы заўтра выйдзеце на бульбу...

Прыцемкам Веньямін са Змачынскім развозілі па хатах хлеб, памідоры і мяса, атрыманыя ў кладовай. На вуліцы напаткалі аспіранта Сашу Красуцкага, які, відаць, прыехаў вячэрнім цягніком. Веньямін спыніў каня, злазячы з воза, сказаў пра дзяўчат, што пакінулі работу, і пра фізікаў, якія прыбіліся.

— Вы зусім тут распусціліся! — не хаваючы раздражнення, крычыць аспірант.— Ніякай дысцыпліны... Сваіх адпускаеце, чужых прымаеце... Майце на ўвазе, я пра ўсё далажу дэкану...

Веньямін торгае лейцамі. З першага дня ў яго сутычкі з аспірантам...

ДЗЕНЬ СЁМЫ САШЫ КРАСУЦКАГА

Як увіхалася ў гэты вечар ля Сашы крамніца Раіса! Як старалася спадабацца, дагадзіць свайму часоваму пастаяльцу. Відаць, моцна засумавала, а можа нават уявіла, што ён болей не прыедзе. Жанчыны ўмеюць гэта. Ён, Саша, правільна зрабіў, што не дазволіў сабе нічога такога ў першыя дні. Паставіў сябе мужчынам. Каханне, як і віно, патрабуе вытрымкі. Вядома — каханне ўсялякае бывае. Мужчынам найбольш падабаецца тое, калі трэба дамагацца, пераадольваць перашкоды. Гэта называецца перамога і цешыць самалюбства. А здараецца, сама жанчына прагне свайго абранніка. Як цяпер. Насалода для самалюбства меншая, але ёсць і свае выгоды. Такія жанчыны звычайна пакорлівыя. Можна з іх віць вяроўкі. Галоўнае ва ўсіх выпадках — у час паставіць кропку. Не даць сябе звязаць па руках і нагах. Жанчыны ахвочыя аблытаць. У іх магутны арсенал розных сродкаў. Але Саша ўмее своечасова ставіць кропкі. Да апошняга часу ўдавалася. Ды так і будзе...

У пакоі — прыемны паўзмрок. Спецыяльна купіла Раіса сіні абажур на лямпу, каб стварыць інтымную абстаноўку, утульнасць. Мыўся на двары — сама выйшла паліць на рукі. Трохі няёмка, могуць з вуліцы ўбачыць студэнты, хоць і нясветла. Трэба даць зразумець Раісе. Ніякіх праяў інтымнасці на людзях. Яму трэба трымацца на вышыні.

На Раісе белая шаўковая сукенка з вялікім выразам на грудзях. Шоўк прыемна шамаціць. Ды і сама Раіса зграбная, павабная — гнуткі стан, круглы твар, шэрыя вочы як бы зацягнуты павалокай смугі. Прыгожая Раіса. Можа трошкі вульгарная. Але калі жанчына прагне кахання, яна выстаўляе ўсё лепшае, што ў яе ёсць. Горшае праяўляецца, калі жанчына не любіць або любіць перастае.

— Выпіце, Саша,— гаворыць Раіса.

Ён раскрывае партфель, дастае і ставіць на стол яшчэ і сваю бутэльку віна. Калі хочаш падабацца, пра выдаткі забывай. Смачная цукерка яшчэ смачней у бліскучай паперцы.

— Якое харошае віно! Я яшчэ ніколі такога не піла.

Ён любіць гэты найінтымнейшы момант збліжэння. Сапраўды, калі ў людзях ёсць ідэальнае, то яно праяўляецца менавіта тады, калі яны ідуць адно другому насустрач у сваіх жаданнях. Сумнае сямейнае жыццё забівае ідэальнае. Пачынаецца будзённасць. Нездарма нават замужнія жанчыны шукаюць такіх вось сустрэч з чужымі мужчынамі. Хочуць пагрэцца ля аганька кахання. Калі кахання няма, выдумляюць яго.

— Выпіце, Саша,— просіць Раіса.

Яны чокаюцца кілішкамі, пазіраючы адно аднаму ў вочы. Віно церпкае, але прыемнае на смак. Раіса не закусвае. Саша трохі закусіць. Ён з дарогі прагаладаўся.

— Вы ў горад па рабоце ездзілі? — пытаецца Раіса.
— Так, па справе.
— Вы вучыце студэнтаў?
— Пачынаю.
— Які вы разумны!

Пахвала прыемная.

Сашу хочацца расказаць пра дысертацыю, пра тое, як цяжка было яе пісаць, але ён стрымліваецца. Не варта гаварыць такое Раісе.

— Выпіце, Саша!

Злёгку пашумлівае ў галаве. Самы прыемны стан, калі хочацца расказаць пра сябе, раскрыць душу перад другім чалавекам, пачуць ад яго словы спагады і ласкі. Чаму ён, Саша, заўсёды стрымліваецца? Сарамлівасць? Не, не тое. Відаць, проста пачуццё няўпэўненасці. Так, ён не ўпэўнены, што ўсё будзе так, як ён хоча. Дысертацыя на-

пісана, гэта праўда. Тэма важная — таксама праўда. «Матывы калектывізму ў вуснай народнай творчасці». Такую тэму мог знайсці толькі ён, Саша. Што далей? Работа ўхвалена кіраўніком. Але кіраўнік сам не вялікі дока. Тыповы серадняк.

— Вы, Саша, пішаце кнігі?

— Мае кнігі, Раіса, сумныя. Вы іх чытаць не будзеце.

— Выпіце, Саша.

Ён не інтымнічае ад таго, што рана раскрываць свае карты. Нічога яшчэ ён не дамогся. Вядома, не геній ён,— звычайны чалавек. «Вучоным можаш ты не быць, а кандыдатам быць павінен...» Інтэлігент у другім пакаленні. Ведае людзей. Бацька не зычыў яму ісці ў вучоныя. Бацька — дзівак. Няўрымслівы дзівак, які не ўмее жыць і не ведае, з якіх часцін складаецца жыццё. Часы рамантыкі прайшлі, беззваротна канулі ў Лету. Бацька разумны, дапытлівы, шукальнік ад прыроды, але не хапае хваткі і ведання людзей. Прэ на ражон, таму на старасці год нават з дырэктара школы знялі. Піша, што адмовіўся сам. Можа і такое быць. На бацьку падобна... Але бясспрэчна і тое, што бацька нічога не разумее. Не ведае, што такой фігуры, як прамавугольнік ці квадрат, нельга каціцца па зямлі. Коціцца шар. Зямля таксама шар. Нехта геніяльны выдумаў кола. Ён, Саша, бачыць сябе геаметрычнай фігурай, якая нагадвае круг, кола. Дзякуючы колу стаў магчымы велізарны прагрэс на планеце. Кола коціцца, а не слізгае. Яно, так сказаць, самастойнае ў дачыненні да тых матэрый, з якімі мае справу. Жыццё рухаюць людзі з такімі характарамі, як у яго, Сашы...

— Вы сумны, Саша. Пра што вы думаеце?

— Давайце вып'ем, Раіса. За вас. Вы маладая і прыгожая...

У яе на шчоках прабілася прыемная чырвань. Вочы свецяцца ўдзячнасцю. Як нямнога трэба, каб усцешыць жанчыну... Пару банальных фраз і трошкі цеплыні ў голасе. Раіса — бяскрылая птушка. Ёсць і болей крылатыя. Але ключ да жаночага сэрца — адзін. Паболей хвалі яе і старайся здавацца таямнічым, неразгаданым. Коціцца шар, прамавугольнік і квадрат не могуць каціцца...

— Вы доўга будзеце ў нас, Саша?

— Яшчэ тры тыдні. Для мяне гэта шчасце. Я па горла заняты работай.

— А я так хачу ў тэатр. У нас тут сумна...

«Птушачка з кіпцюрамі,— мільгае ў ахмялелай Сашавай галаве.— Робіць задзел. Трэба даць адпор. Неадкладна...»

— У тэатры я не быў два гады. І няхутка пайду. Работа. У мяне якраз вячэрнія гадзіны.

— Давайце вып'ем, Саша. Толькі мне да палавінкі. Кружыцца галава.

«Клюнула,— з радасцю думае Саша.— Усе яны аднолькавыя. Калі нельга залаты пярсцёнак, то хоць сярэбраны. Вялікая перспектыва — паявіцца ў тэатры з Раісай... Яму наогул цяпер не да жанчын. На першым плане — справа. З дысертацыяй варта пачакаць. Не пёрці на ражон. Павыкладаць год ці два, каб заваяваць на факультэце вагу. Каб прывыклі і прызвычаіліся. Тады пойдзе, як па маслe. Іначай можа здарыцца так, як на першым абмеркаванні: «У вашай дысертацыі думак не больш, чым у папулярнай брашуры...» А ў вашай, шаноўны калега, думаеце, больш? Няма нічога новага пад месяцам. Проста вы — дацэнт, а я не, і я не магу вам запярэчыць... Але пачакайце. Будзе і мой верх. Коціцца *шар*. Прамавугольнік і квадрат не коцяцца...

Раіса маўчыць. Паклала сваю руку на Сашаву. Рука мяккая, гарачая. Ён перабірае яе пальцы. Зусім недарэчы ўспамінаецца песенька, чутая ў Ялце, у доме адпачынку, дзе Саша быў летась. Пустая песенька, але якраз на гэты выпадак:

Ты пришла в малиновом платочке,
Целовал малиновые щёчки,
Тучка шла и дождик шёл —
И тибе и мине — хорошо...

Раіса ўстала. Папраўляе перад люстэркам валасы. Ведае, што прыгожая. Разводка. Відаць, не соладка жылося таму, хто яе пакінуў. Саша не хоча болей стрымлівацца і — тушыць святло...

САЛОН ЖЭНІ ТКАЧЭНКІ

Паміж студэнтамі аднаго і таго ж курса каханне бывае рэдка. Можна нават сказаць, што ў парадку выключэння. Пацвярджаецца тая ісціна, што для кахання патрэбен арэол таямнічасці, неразгаданасці, у якім для закаханых паўстае Ён і Яна. Нічога гэтага не можа быць, калі хлопец і дзяўчына на адным курсе. Па-першае, няма ніякай таямнічасці. Тыя, што вучацца разам, адзін пра аднаго ведаюць усё. Па-другое, Ён і Яна часта трапляюць у становішча, якое нельга назваць гераічным. Гераізм мала, калі прыходзіцца дрыжаць перад дзвярамі аўдыторыі, дзе ідзе экзамен. А выдатнікі дрыжаць болей, чым астатнія.

Трое студэнтак з курса ўжо замужам. І ўсе пайшлі за хлопцаў з другіх факультэтаў.

На чацвёртым курсе філфака выключэнне складаюць Сеўрукі. Праўда, ёсць толькі адзін Сяўрук — Міша. З першага курса ён сябруе з Кацяй Чыжык. Яна і ён — невялікія ростам, ціхія і нават тварам падобныя адно на аднаго. Калектыўная памяць курса запісала ўсе

этапы гэтага сяброўства. На першым курсе Міша з Кацяй сталі хадзіць у кіно. Удваіх яшчэ не хадзілі. Міша запрашаў каго-небудзь з хлопцаў, Каця — сяброўку. Квартэт з цягам часу распаўся і застаўся дуэт — Міша і Каця. Тым, хто запрашаўся дзеля кампаніі, відаць, апрыкрала роля статыстаў. Тым болей, што справа не ішла далей прыязных позіркаў, якімі абменьваліся Міша і Каця. Але без статыстаў ледзь не здарылася благое. Быў перыяд, калі закаханыя не выказвалі ніякіх прыкмет узаемнай прыхільнасці. Толькі ў канцы другога курса Міша адважыўся запрасіць Кацю ў кіно адну. З таго часу яны заўсёды разам. Разам сядзяць у бібліятэцы, ходзяць у сталовую. Дзяўчаты, якія жывуць у адным пакоі з Кацяй, расказваюць, што пасля дванаццаці яна выстаўляе Мішу за дзверы, але хусцінкі і наскі яму мые і прасуе. Курс даўно прызвычаіўся, што паміж гэтымі дваімі ўсё вырашана, і называе іх — Сеўрукі.

Сеўрукі разам і на бульбе. Іх барозны — побач. Міша не дазваляе Каці насіць цяжкія кошыкі да скрыні. Носіць сам. Так што на чацвёртым курсе ёсць прыклад для пераймання. Але пачын Сеўрукоў не прывіваецца. Якраз наадварот...

З прыходам у Князева Сяло студэнтак-фізікаў дзяўчаты-філолагі ў поўнай адзіноце. Вечары харошыя — цёплыя, зорныя. Можна пахадзіць па вёсцы, паспяваць, прайсці аж да мастка, дзе булькае вясёлы ручай. Дзяўчаты ходзяць і спяваюць. Але адны, без хлопцаў. Хлопцы па вечарах увіваюцца каля «прыблуд» — так называюць студэнтак-фізікаў.

Жэня Ткачэнка з сяброўкай Алай Бірыч ахвотна прымаюць заляцанні філолагаў. Кватэра ў іх прасторная: чыстая палавіна новага — ён нават пахне смалой — дома. Гаспадыня маладая, вясёлая, не меней, чым кватаранткі, любіць, калі ў хату прыходзяць хлопцы.

Кватэра Жэні Ткачэнкі — салон. Уздоўж сцен — высокія, ледзь не пад столь, фікусы, падлога заслана палавікамі, на сценах — дываны. У гаспадароў — прыёмнік з радыёлай і тэлевізар. Слава Байдакоў з Варленам Ціхім перанеслі сюды ўсе пласцінкі, якія прывезлі з сабой філолагі. Вечарам у Жэні Ткачэнкі ёсць усё, што трэба для душы. Слухай музыку, глядзі тэлевізар, можна і патанцаваць. Гаспадыня не скупіцца і штовечар ставіць на стол графін з дамашнім яблычным квасам.

Жэня — прыгожая і дасціпная. Чарнявая, стройная, высокая ростам. Яна з тых дзяўчат, якія ніколі і нідзе не губляюцца, але робяць гэта з прыроджаным тактам і далікатнасцю. Сяброўка Жэні — бялявая, меншая ростам, але таксама прывабная. Яна гаворыць мала, болей слухае, мяккая, загадкавая ўсмешка не сыходзіць з яе вуснаў. Можна ўсё, што хочаш, думаць пра гэтую ўсмешку.

Філолагам пашанцавала, што да іх стану прыбіліся такія дзяўчаты. Вечарам у салоне Жэні Ткачэнкі людна, тлумна. Хлопцы апранаюць святочныя касцюмы і прыходзяць сюды. Маглі б прыходзіць і дзяўчаты, Жэня нават запрашае, але яны не ідуць. Нібы Жэня перад імі ў чым-небудзь вінавата.

Жэня проста расцвіла. Там, на полі, у вязанай сіняй шапачцы, шэрым світары, спартыўных штанах яна нічым не адрозніваецца ад астатніх дзяўчат. Пераапрануўшыся ў светлую шаўковую сукенку, расчасаўшы кудзеркі чорных валасоў, робіцца багіняй. Ёй вельмі пасуе роля гаспадыні: умее запрашаць, камандаваць хлопцамі, накіраваць гаворку ў патрэбнае рэчышча.

Штатныя кавалеры — Слава Байдакоў і Варлен Ціхі. Слава — хлопец гарадскі, рухавы, у яго заўсёды запас смешных анекдотаў,

для кожнай кампаніі ён — знаходка. Рэфлектыўны Варлен таксама пажвавеў. Маўчыць-маўчыць і выпаліць такое, што ўсе кладуцца са смеху. Жэня з сяброўкай прымаюць красамоўства Славы і Варлена як належнае. Але перавагі толькі гэтым не аддаюць. Можна сказаць, што дзяўчаты з аднолькавай увагай адносяцца да ўсіх хлопцаў, якія да іх прыходзяць.

Аднойчы ў салон завітаў Міша Сяўрук.

— Што, Міша, абрыдзела сямейнае жыццё? —сустрэў яго Мудрык.

Дзяўчаты — Жэня і Ала — з цікавасцю глядзяць на Мішу. Такі малады, хлапчук, а ўжо жанаты.

Просталінейны Мудрык ахвотна абмалёўвае Мішава становішча. Дзяўчаты весялеюць. Слава ўключае радыёлу, круціць факстроты і танга, Жэня з Алай, тоячы ўсмешкі, наперабой запрашаюць Мішу танцаваць. Ён не адмаўляецца, таптун! Чырванеючы, млеючы ад разгубленасці, шоргае па падлозе вялікімі чаравікамі, камечачы палавікі.

У салоне двое, каму не надта весела. Веньямін глядзіць на Жэню і хмурыцца. Такая ж была Вікця. Зусім інакшая тварам, паставай, але схаваным, унутраным вельмі падобная. Магла быць ласкавай, шчырай. Няўжо ў яе хапае шчырасці на ўсіх? Хапала на яго, цяпер на Хмялеўскага з ардынатуры...

Хмурыцца і фізік — рослы, стрыманы хлопец. Прозвішча яго Плашчынскі. Відаць, Плашчынскаму непрыемна, што тут, у асяроддзі хлопцаў-філолагаў, якія выдыгаюць перад дзяўчатамі наперабой, ён адышоў на задні план. Фізікі наогул трохі звысоку глядзяць на філолагаў, як і на ўсіх астатніх, хто не мае справы з канкрэтнымі матэрыяламі.

Веньямін з Плашчынскім выходзяць на вуліцу і штовечар спрачаюцца пра кібернетыку.

— Чалавек — машына,— кажа Плашчынскі.— Вельмі складаная, але машына. Таму кібернетыка здольна мадуляваць усе працэсы, якія адбываюцца ў чалавечым арганізме.

— Глупства! — гарачыцца Веньямін.— Акрамя фізічнага, чалавек мае і духоўнае жыццё. Што ж, па-твойму, кібернетыка і чалавека створыць?

— Створыць! Яшчэ лепшага, чым ёсць...

— І твой чалавек будзе марыць, любіць жанчыну?

— Будзе. Кожны чалавечы імпульс можна перадаць сігналам. Значыць, магчыма яго мадуляваць.

— Чалавека трэба вывучаць яшчэ мільён гадоў,— даказвае Веньямін.— І за мільён не вывучыш. Бо чалавек — цэлы сусвет... Такі ж велізарны, як космас... Практычна, бясконцы...

— Не хвалюйся, пазнаюць твайго чалавека хутчэй. Ён не загадка.

На вуліцы, амаль насупраць дома, дзе жывуць «прыблуды», куча сасновых бярвенняў. Вечарам тут збіраюцца мужчыны. Сядзяць, кураць, вядуць размовы. Да студэнтаў прызвычаіліся — як бы і няма іх тут. Ні аб чым не распытваюць. Найбольш цікавіць Веньяміна загадчык фермы Мікіцёнак, стары, ссутулены, са злосным, маршчыністым тварам. Веньяміну расказваў гаспадар: Мікіцёнак партызаніў яшчэ ў белапольскую акупацыю, потым пры немцах. Веньямін глядзіць на Мікіцёнка са стоенай павагай. У першы тыдзень, калі «прыблуд» яшчэ не было, у яго з партызанам узнікла непрыемная размова. Мікіцёнак з незнаёмым мужчынам сядзелі на бярвеннях.

— Як, студэнт, хутка да нас на аселасць? — спытаў Мікіцёнак.

— А я нікуды, акрамя вёскі, не паеду. Зраблю такую школу, што загрыміць на рэспубліку.

— Дык ты, значыць, едзеш дырэктарам школы. Табе што — ужо і месца прызначылі?..

Чырвань заліла Веньяміну твар. У думках ён сапраўды бачыў сябе толькі дырэктарам школы...

ДЗІВА

Зноў настала нядзеля. У горад шмат хто не паехаў, бо выйшла на бульбу школа. Школьнікам адвялі два гектары за ўзгоркам, і студэнты там у новай ролі — кіраўнікоў. Як хутка ўваходзяць у ролю настаўніц дзяўчаты! У іх прыроджаны дар. Нават у тых, хто не надта добра вучыцца, не ведае, што такое пяцёрка ў заліковай кніжцы. Веньямін даўно заўважыў: дзяўчаты не любяць пытанняў філасофскіх, адцягненых, як бы псўнасцю перадаваяраючы ўсё гэта ім, мужчынам. Затое як яны ўмеюць падысці да школьніка, заваяваць яго давер, паставіць на сваім. Ходзяць па полі, размаўляюць з дзятвой, і не адрозніш іх ад настаўніц, якія ў школе доўгія гады. І прозвішчы вучняў ведаюць, і — галоўнае — вучні іх слухаюцца. Не тое ў хлопцаў. Стаяць на полі, як непатрэбныя. З хлопцаў на практыцы пабывалі толькі Шохан і Міша Сяўрук. Камандуюць Зіна Бандарчык, Ніна Лагацкая, Каця Чыжык і астатнія.

З двух вельмі не падобных часцін складаецца чалавечы род, думае Веньямін, ідучы з поля. Што ёсць такое адметнае ў дзяўчат? Прыехалі і сталі настаўніцамі. У хлопцаў — нават у самых здольных — адразу не выйдзе. Хлопцы маюць большы поспех у старэйшых класах — ад дзевятага да адзінаццатага. Пацверджана мінулагодняй педпрактыкай. Лепшых урокаў было болей у хлопцаў. А тут, сярод малодшых школьнікаў, перавага ў дзяўчат...

Канец верасня, а па-ранейшаму цёпла, як летам. Лётае павуцінне, трымцяць спавітыя смугой далі, якія адкрываюцца позірку з узгорка. Бярэзнікі як аблітыя золатам. Дзень вольны, і Веньямін наважыў схадзіць па грыбы. У горад не паехаў, хоць мог, і радуецца гэтаму. Няма чаго рабіць у горадзе. На тым, што было з Вікцяй, пастаўлена кропка. «К старому возврата больше нет...»

У напарнікі да Веньяміна набіўся Варлен Ціхі. Проста так, ад бяздзейнасці, бо ў горад таксама не паехаў. Выбраўся ў грыбы, а нават кошыка з сабой не ўзяў. Ідзе ў лес з сукаватым кіем і з нажом.

Ідуць паўз могілкі. На кургане могільніка старыя, разгалістыя бярозы, клёны і сосны. Маўклівая ўрачыстасць і цішыня.

— Рандэву Мудрыка,— кідае Ціхі.— Сустрэча пад месяцам...

Веньямін здагадваецца, пра што гаворыць Варлен. Тут, на могілках, Мудрык праседжвае вечары і ночы з Нінай Лагацкай. Як бы помсціць дзяўчатам-фізікам, якія не надта добра яго прынялі. Яшчэ адна загадка прыроды. Што агульнае ў разумнай, ціхай Ніны з няўрымслівым Мудрыкам, які сам не ведае, што будзе рабіць заўтра?..

— Мудрык — кар'ерыст,— раптам заяўляе Ціхі.

— Кінь ты. Кар'ерысты выслужваюцца. Ён проста крытыкан.

— Кар'ерыст.

— Гаворыш глупства.

— Не глупства.

Ціхі ніколі нічога не даказвае. Сцвярджае — і ўсё. Хочаш — вер, хочаш — не. Спрачацца з ім у Веньяміна няма ахвоты. Хочацца вось так, дыхаючы на ўсе грудзі, ісці прасёлкавай дарогай, глядзець на лес, на ўзгаркаватае шэрае поле. Веньямін любіць мяккія, задуменныя краявіды Беларусі. Дзе б ні быў за час службы ў арміі, а такіх прыгожых мясцін, як тут, нідзе не бачыў. Ёсць нешта агульнае паміж прыродай — вось гэтым сінім небам, пералескамі, што жаўцеюць паблізу, пясчанай палявой дарогай — і музыкай. Найвышэйшая прыгажосць тая, што пазнаецца з дзяцінства, бо яна глыбей западае ў душу. Таму такія любыя родныя мясціны — і на яве, і ва ўспамінах. Яны, як песня, як музыка. Відаць, сама прырода нараджае музыку роднай зямлі, дакранаючыся да нябачных струн душы.

Веньямін нарадзіўся і вырас на Палессі. Там адметныя, трохі аднастайныя краявіды, якія вабяць разлогамі і шырынёй. Там калі лес, то ад вёскі да вёскі, на нялічаныя доўгія вёрсты. Дзень ідзі, а канца не ўбачыш. І вёскі на Палессі не такія, як тут, у сярэдняй Беларусі. Там — сёлы: мнагалюдныя, пыльныя, з вуліцамі, што па даўжыні могуць сапернічаць з гарадскімі праспектамі. Ёсць яшчэ дубровы на Палессі. Хто не быў у дуброве, той не бачыў лесу. Спакойныя, велічныя, стаяць разлапістыя дубы, высока, ледзь не пад самыя аблокі, узносяць зялёныя шаты. І там, наверсе, паважна гамоняць з вятрамі.

Сярэдняя Беларусь, да абсягаў якой належыць Князева Сяло, мае сваё хараство. Лясы тут невялікія, балот мала, найболей — палі. Але краявіды, бадай, прыгажэйшыя, чым там, на Палессі. Узыдзеш на высокі ўзгорак, і перад табой, як на далоні, шырокая разлегласць: няроўнае, як бы ўздыбленае застыглымі хвалямі поле, пералескі на схілах узгоркаў, прыгожыя вёсачкі, што туляцца па ярах. І на ўсім адбітак мяккасці, лагоднасці...

Лес пачаўся маладым сасоннікам. Пясчаная дарога вільнула ўлева, і хлопцы рушылі па сцяжынцы, якая віецца паміж хвойкамі. Сям-там дол зарос верасам, а найчасцей голы, з сівымі пляшынамі лішайнікаў. Цінькаюць сініцы, патыхае лясным грыбным духам.

Веньяміна заўсёды, калі ён толькі ступае пад шаты лесу, ахоплівае асаблівы настрой. Настрой гэты дзіўны і прыемны. З думак знікае будзённае, звычайнае, і ўсё тое, што яшчэ ўчора хвалявала, засмучала, здаецца дробным і мізэрным. У лесе Веньямін глядзіць толькі пад ногі. Інстынкт грыбніка як бы не дазваляе яму рассейваць увагу. Інакш паводзіць сябе Варлен Ціхі. Ён, відаць, абыякавы да грыбоў, бо ідзе па лесе, задраўшы галаву. Убачыў сойку, падняў камень, шпурлянуў у вершаліну сасонкі. Сойка спалохана піскнула, пераляцела на другое дрэва.

Першыя грыбы, на якія натрапляе Веньямін — сямейка маслюкоў. Вытыркнуліся на самай лысіне пясчанага грудка, зарослага наздраватым лішайнікам. Цёмныя каптурыкі ільсняцца тлустым глянцам. Нехта тут ужо меў прыпаску, але пакінуў і Веньяміну.

Трапляюцца сыраежкі. Іх многа, але Веньямін падбірае цёмнабарвовыя і зеленаватыя. Яны, калі не чарвівыя, моцныя, як капыты, і прыемныя на смак. Веньямін усміхаецца: прозвішча яго паходзіць ад самага распаўсюджанага ў лесе грыба. Відаць, далёкі продак быў грыбнік, але не самы ўдалы.

Пасадкі маладога сасонніку скончыліся, і наперадзе заросшая верасам паляна з рэдкімі бярозкамі. Верас у самым цвеце. Заліты бледна-ліловым полымем дол, і як залатыя ўспышкі — бярозкі.

— Варлен! — паклікаў Веньямін.

— Што? — пачуўся голас ззаду.

Варлен падышоў — выстругвае новую палку.

— Паглядзі, як прыгожа...

— Што тут прыгожага?

— Верас цвіце!
— Што верас? Звычайная трава...
— Абух ты, Варлен.

Варлен не крыўдуе. Гэта тое лепшае, што ёсць у яго характары. Хлопцы рушылі па верасе. Веньяміну хочацца знайсці баравік. Пара баравікоў мінула, але бывае, што і ў гэты час трапляюцца. Днём цёпла, і ночы не халодныя. Але баравікоў па верасе няма. Трэба шукаць у іншым месцы. Хутчэй за ўсё па імхах, дзе цяплейшы дол. Прыгожая паляна ўзнагародзіла Веньяміна толькі двума дробнымі абабкамі.

Далей ідуць па дарозе, бо наперадзе суцэльнай сцяной яловы лес. Веньямін не любіць ельніку. На Палессі елкі не растуць. Канчаюцца недзе перад Бабруйскам. Елкі прагныя да святла, іх галіны так шчыльна пераплецены, што пад імі заўсёды цёмна і змрочна. Дарога рудая, глiністая, ідзе ўгору, раўчукі парабілі на ёй глыбокія вымоіны.

— Мудрык — свіння,— паведамляе Варлен.
— Ты ж з ім сябруеш.
— Усё адно свіння.
— Чаму ты такі злосны?
— Ён падманвае дзяўчыну.
— Каго? Лагацкую?
— Не, тую, што з ім у школе вучылася. Яна яму грошы прысылае.

Мудрык — ветрагон, але пра грошы Веньямін не чуў. Можа і няпраўда. Чаму ўсё-такі дзяўчаты кідаюцца на ветрагонаў? Тая, што вучылася з Мудрыкам у школе і жыве ў раённым гарадку, няхай сабе не ведае. А Ніна ведае. Разумная дзяўчына. І ходзіць з Мудрыкам на могілкі. Ці паможаш тут масава-растлумачальнай работай?

— Што ты думаеш пра дзяўчат? — пытаецца Веньямін.
— Нічога не думаю.
— А якую б хацеў палюбіць?
— Кахання няма.
— Ёсць сексуальныя эмоцыі,— падказвае Веньямін.— Жаніцца ўсё адно калі-небудзь трэба. На кім?
— Ажанюся па разліку.

Варлен не хоча скідаць маскі. Даўно напяў на сябе выгодную вопратку абыякавасці і расчаравання. А самога штосьці ўзрушыла. Чаго б інакш пайшоў з ім, Веньямінам, у лес і стаў такім шчырым наконт Мудрыка.

За ельнікам — лугавіна. Перасякае яе насып-дарога, абсаджаная зялёнымі яшчэ вольхамі, абступаюць купчастыя лазнякі, вясёлыя бярэзнікі, курганы-ўзгоркі, зарослыя векавымі елкамі і хвоямі. І далей, як акінуць вокам, такія ж узгоркі, па схілах якіх зялёная шчэць хвойнага лесу. Там, дзе дарога губляецца ў зарасніку ляшчыны, праглядвае некалькі хат вёсачкі. Хаты з сінімі аканіцамі.

— Паглядзі як прыгожа! — усклікае Веньямін.
— Што тут прыгожага? — абыякава азываецца Варлен.—Балота...

Лугавінай, чвякаючы чаравікамі па мокрым доле, хлопцы дабіраюцца да ручая. Ручай, бадай, той самы, што цячэ каля Князева Сяла. Нават не ручай, а маленькая рачулка. Пятляе і віхляе рачулка між лазнякоў, падточвае навіслыя тарфяныя берагі. Вада чыстая, як сляза: відаць чорнае дно — на ім прэлае жоўтае лісце, рэдкія каменьчыкі. Кладкі праз ручай няма, і хлопцы зноў узбіраюцца на дарогу-насып, каб перайсці яго па мастку, які віднеецца ўдалечыні.

На мастку — новая прыгода. На краі насцілу ляжаць на жыватах два дзецюкі ў блішчастых хромавых ботах, звесіўшы галовы ўніз, да вады, і трымаючы ў руках нацэленыя ў рачулку палкі. На канцы палак замацаваны звычайныя відэльцы. «Рыбакі,— здагадваецца Веньямін.— Ловяць астрогамі...»

— Відэльцам за рыбку ды ў рот,— кідае Веньямін замест прывітання.

Рыбакі незадаволена маўчаць.

— Злавілі што-небудзь? — пытаецца Варлен, поўны цікавасці да гэтай незвычайнай лоўлі.

Адзін з хлопцаў нецярпліва махае рукой, паказваючы на ўзбочыну насыпу. Там на траве плотка-краснапёрка. Адна на дваіх.

Веньямін хацеў выбіцца на пароcлы соснамі пагорак, але натрапіў на грыбы тут, у лугавіне. За ручаём, як толькі грунт стаў цвярдзейшы, ён спыніўся, уражаны. Па нізкай траве растуць рыжыкі. Веньямін не паверыў вачам, нагнуўся, падняў грыб. Сумненняў не магло быць — рыжык! Грыб пясчаных узгоркаў перабраўся на лугавіну, на торф!..

— Варлен! — гукнуў Веньямін.— Алюрам сюды. Рыжыкі...

Але Варлена зацікавіла рыба. Ён ляжыць на мосце, поруч з хлопцамі, і нішто на свеце яго болей не цікавіць.

Знаёмая, зведаная стыхія летуценнасці захліствае Веньяміну грудзі. Ён вандруе па лугавіне, па ўзлеску, напаўняе кошык рыжыкамі і думае пра Вікцю. Думаць пра Вікцю хочацца. З успамінам пра яе, пра стрэчы, што былі між імі, душу агортвае ціхі, прыемны смутак. «Мне грустно и легко, печаль моя светла, печаль моя полна тобою...» Якая яна далёкая, Вікця. Далёкая, як недасяжная зорка. Яго не ацаніла, не зразумела.

У жалі да сябе Веньямін знаходзіць уцеху. Ён — няўдачнік у каханні. Дзяўчаты не прагнуць яго. Не ўсе, а толькі такія прыгожыя, як Вікця. Яны яго не разумеюць. Пачакайце, прыйдзе час. Ён сябе яшчэ пакажа. Што будзе, калі праз тры ці чатыры гады, пасля таго як надрукуюць кнігу яго вершаў і аб ёй напішуць у газетах, ён напаткае Вікцю? Як яна на яго паглядзіць? Цяпер між імі ўсё скончана. А тады...

Думкі-летуценні не перашкаджаюць Веньяміну вышукваць рыжыкі і спраўна напаўняць кошык. Дзіўна, чаму не кінуліся сюды вяскоўцы? На лугавіне яшчэ нікога не было...

Задаволены, Веньямін выбіраецца на дарогу-насып. Кошык поўны. За гадзіну часу. Гаспадыня згатуе грыбы — ёй таксама хопіць — і будзе смачная вячэра. Варлен па-ранейшаму ляжыць з хлопцамі на мосце. На траве — дзве рыбкі.

— Твая юшка, мае грыбы! — заве Веньямін Варлена.— Пойдзем.

Хлопцы незадаволена махаюць рукамі. Маўляў, ідзіце, не пужайце рыбы. Нібы рыба валіць да іх касякамі.

— Паганак набраў,— падколвае Варлен.

— Рыжыкаў. Пасля баравіка рыжык найпершы грыб.

Хлопцы вяртаюцца ў Князева Сяло дарогай-насыпам. У кошыку няма ніводнага баравіка, але Веньямін шчаслівы. Дзень не прапаў дарма. Сонца хіліцца за лес, але цёпла, светла. Ногі ныюць прыемнай стомай. Усё-такі здорава яны загартаваліся на бульбе. Хопіць зарадкі на ўвесь семестр.

Насустрач хлопцам па насыпе ідзе дзяўчына. Параўняўшыся, ківае, як знаёмым, усміхаецца. Веньямін у захапленні. Якая прыгожая!.. Ісці далей ён не можа, стаіць, як укопаны, глядзіць услед дзяўчыне. Прайшоўшы крокаў дзесяць, дзяўчына азіраецца. Чарнявы смуглы твар, белая сукенка, рыдыкюльчык у правай руцэ. Жывая Джыяконда, якая вандруе між алешын і лазнякоў, ад вёскі да вёскі. У Веньяміна выразнае жаданне — запыніць, дагнаць дзяўчыну, завязаць размову, дазнацца, адкуль яна і хто такая. Але ў першую хвіліну ён проста захоплены, здзіўлены, і момант упушчан. А дзяўчына тым часам далёка. Ідзе лёгка, пружыніста, памахвае рыдыкюльчыкам і болей не азіраецца.

— Прыгожая? — пытаецца Веньямін у Варлена.

— Прыгожая.

Вісіць над лесам сонца, зелянее лугавіна, бруіцца ў навіслых тарфяных берагах празрыстая рачулка. Свет такі самы, як і пяць хвілін назад. І ўжо не такі. Усё навакольнае,— задуменныя бярэзнікі, сасновыя, ахутаныя смугой пагоркі, дарога-насып, па якім прайшла дзяўчына,— усё стала прыгажэйшым, шырэйшым, напоўнілася глыбокім, стоеным сэнсам. Якая ты магутная, неадольная сіла, прыгажосць! Ёсць на свеце розныя формы ўлады, якой падначальваешся ты, чалавек. Падначальваешся абавязку, неабходнасці, абставінам, перакананню, розуму. Але самая прыемная ўлада — пад якую падпадаеш ты з радасцю — прыгажосць. І ці не ў гэтым сакрэт і сэнс жыцця — сеяць прыгожае і з радасцю схіляць перад ім галаву...

Ахоплены смутна-радасным настроем, вяртаецца Веньямін у Князева Сяло. Хто яна, гэтая дзяўчына, чый вобраз прамільгнуў на дарозе-насыпе, сярод асенняга лесу? Чаму ўслед за ёй паляцелі думкі-жаданні? Чым яна ўзварушыла душу? Упершыню за ўвесь месяц Веньямін не думае пра Вікцю. Цяпер яе няма, яна як бы знікла, растварыўшыся ў бясконцасці.

Насып толькі на лугавіне, а ў лесе хлопцы зноў крочаць размытай, каляіністай дарогай. Выбіліся да Князева Сяла трохі з другога боку — курган могільніка цяпер злева. Яны выбраліся на поле, на высокі пагорак, калі да іх слыхуданесліся ледзь чутныя сумныя зыкі. Як бы ціхі журботны звон лясцеў з паднябесся. Веньямін спыніўся і стаў углядацца. Высока-высока — ледзь заўважыць — двума доўгімі паскамі незамкнутага трохкутнічка ляцелі на поўдзень журавы.

ЦІ ПАДОБНЫ МУДРЫК НА ГАМЛЕТА?

Прыехалі на поле намеснік дэкана Якаў Піліпавіч Вырай, а з ім сакратар інстытуцкай камсамольскай арганізацыі Іван Сыраквашка. Вырай — высокі, з худым, маршчыністым тварам, і хоць яму толькі сорак — зусім лысы. Выкладае мову, прадмет ведае, але страшэнна крыклівы на сходах. Пагражае ўсімі карамі тым, хто ўцякае з лекцый і семінараў. Пагрозы павісаюць у паветры. Па натуры Вырай добры і мяккі.

У дзяўчат да намесніка дэкана прэтэнзіі:

— Чаму паблажкі ўдзельнікам хору?..

— Віра Базыльчык ні разу не была на бульбе...

— Экзамен па методыцы перанесці на другі семестр...

— На занятк і прыйдзем чатырнаццатага. Паедзем дадому па паліто...

Вырай крочыць па баразне, усміхаецца. Пытаецца пра харчаванне, пра здароўе. Дастае з патайной кішэні паліто некалькі пісем, раздае дзяўчатам. Шум, крыкі сціхаюць.

— Усім, хто добра працуе, трохдзённы адгул,— гаворыць Вырай.
— І бульбяныя медалі,— дадае Мудрык.

Іван Сыраквашка — ён аспірант першага года навучання, гісторык па спецыяльнасці — адзывае ў бок Зіну Бандарчык. Яна сакратар курсавога камсамольскага бюро. Зрэшты, усе чуюць, пра што гавораць два сакратары. Сыраквашка прапануе правесці справаздачна-выбарчы сход тут, на бульбе. Тым больш, што выбары ў інстытуце канчаюцца. Прычын, якія б перашкодзілі правесці сход, Іван не бачыць. Кворум ёсць. У наяўнасці працоўная абстаноўка. Такім чынам забяспечаны высокі ўзровень крытыкі недахопаў. Усіх, хто несумленна ставіцца да сваіх абавязкаў, можна вывесці на чыстую ваду.

Зіна не рашаецца. Вельмі нязвычайныя ўмовы. Як гэта тут, на полі, праводзіць сход? Такога не было. Як пісаць пратакол, аформіць рашэнне?

— Паможа кіраўнік вашай групы,— заяўляе Сыраквашка.— Ён ведае. А пратакол можна аформіць пазней. Важны сход, а не пратакол.

Саша Красуцкі на полі з самай раніцы. Цэлы тыдзень не было яго, з'явіўся ўчора. Відаць, ведаў, што прыедзе начальства. Цяпер — як вартавы на пасту.

Веньямін ловіць сябе на зласлівым пачуцці да аспіранта. Ходзіць, як індык, надзьмуты. Кантакту са студэнтамі няма, ды ён і не шукае кантакту. Стараецца ўсяляк падкрэсліць мяжу. А сам быў на выпіўцы ў медыкаў. Паказная сур'ёзнасць. Няўжо аспірант пазбаўлены пачуцця гумару? Людзі працуюць, а ён, як прыганяты, пахаджвае. Ішоў бы лепш прэч. Веньямін ведае — хлопцы ставяцца да Красуцкага абыякава. Як бы няма яго. Зусім інакш — дзяўчаты. У іх да аспіранта цікавасць. Хіхікаюць, кідаюць дапытлівыя позіркі, задаюць пытанні.

Вырай і Сыраквашка паехалі. Інстытуцкі «масквіч» памчаў іх у другія вёскі — раздаваць пісьмы і дамаўляцца наконт справаздачных сходаў.

Быў надвячорак, палявая цішыня. Хлапчукі-вазакі, нокаючы на коней, рушылі на ўзгорак, у вёску, а студэнты да стажка на ўзлессі, дзе наважылі праводзіць сход. Ёсць штосьці мілае, незабыўнае ў гэтым незвычайным зборышчы. Стажок парадкам абскубаны — стаіць блізка ля дарогі. У дзяўчат пасіверылі твары, пабляжэлі,— ад даярак і цялятніц яны адрозніваюцца цяпер толькі тым, што ходзяць у спартыўных штанах. І дзяўчаты, і хлопцы расселіся пад стогам нехаця, з абыякавасцю на тварах. Ведаюць — нічога новага не будзе. Разам яны чацвёрты год, сакрэтаў няма, хто благі, хто добры — вядома. Што дасць ім гэты сход?..

Не садзіцца адзін Саша Красуцкі.

— Адкрывайце,— просіць ён Зіну Бандарчык.

Новае пачынаецца адразу. Прэзідыума няма, пратакола няма, але Зіна ўстае. Голас у яе трохі хрыплаваты.

— Давайце сур'ёзна,— гаворыць Зіна.— Мы настаўнікі. Прыедзем у такія, як гэта, вёскі. Яшчэ не настаўнік той, хто толькі здае экзамены. Настаўнік павінен верыць у тое, што гаворыць. Тым, хто не быў на бульбе, запішам у выпускной характарыстыцы. Без скідак. У мяне ўсё...

Маўчыць курс. Яшчэ ніколі не было такога кароткага справаздачнага даклада. Хоць ад Зіны можна чакаць. Яна заўсёды гаворыць тое, што думае. Яна і наіўная, і прасталінейная — усё разам.

Маўчанне не можа быць бясконцым.

— Хто хоча гаварыць? — пытаецца Саша Красуцкі.

— Я,— *Мудрык не ўстае. Ён сядзіць на* пеньчуку, яшчэ і сена падклаў, каб мякчэй было.

— Зіна загнула,— гаворыць Мудрык.— У падрыхтоўцы настаўніка ўменне выбіраць бульбу — не галоўнае. Мы — людзі інтэлігентнай прафесіі. Трэба трэніраваць інтэлект, а не паясніцу. Кожны павінен рабіць сваю справу: настаўнік — вучыць, калгаснік — капаць бульбу. Пазакласную практыку можна і ў горадзе прайсці. Дагэтуль праходзілі. Таму не абавязкова бульбу запісваць у характарыстыку...

Бязладна загаманілі дзяўчаты.

— Сам такі!..

— Базыльчык ні разу ў калгас не ездзіла!

— Ды не ў бульбе справа... Бэла Вато і ў школу не паедзе...

— Запісаць у характарыстыцы!..

У іх, студэнтаў, запас *маладой бадзёрасці, і яны лёгка* ператвараюць драму ў камедыю. Такое лічыцца шыкам. Нормай паводзін. Крычаць на сходах заўсёды. У адносінах да дэкана, выкладчыкаў цвёрдая і непахісная сцяна студэнцкай салідарнасці. Хто ідзе насуперак, наткнецца... Але тут іншае. Болей сур'ёзнае...

Пра ўсё гэта падумаў Веньямін, калі рашаў — варта ці не варта выступаць. Падняўся з-пад стога, сказаў:

— Зіна кажа праўду. Справа не ў бульбе. Справа ў тым, што мы настаўнікі. І наша права вучыць вынікае не з таго, што мы ведаем свой прадмет. Будзем вучыць жыць. Павінны быць цэльнымі. Базыльчык, Вато, КлараВаласевіч, па якую прыехала мамка,— яны ж таксама скажуць вучням... (Веньямінаў голас тут узняўся на самую высокую ноту) яны ж таксама будуць сеяць вечнае і добрае... Якое вечнае?.. Грош-цана тваім словам, калі ты гніляк!.. Гаворыш *адно*, а робіш другое... Нібы той рыжы поп, што вучыў паству: «Рабіце не *як я раблю, а як кажу...*» Мудрык са сваім выступленнем нагадвае такога папа...

— Сам ты поп! — агрызаецца Мудрык.— Шаман!

Пасля Веньяміна гаворыць Байдакоў, потым Варывончык (запісаць у характарыстыцы!), зноў Мудрык. На гэты раз устае. Мудрык чытае Пушкіна, і голас яго дрыжыць:

Пока не требует поэта
К священной жертве Аполлон,
В заботах суетного света
Он малодушно погружен...

— Аб чым у Пушкіна? — крычыць Мудрык.— Аб уладзе таленту!.. А работа настаўніка — не прызванне, не талент?.. Настаўнік — чалавек і можа мець чалавечыя слабасці. Але тое, што ён ведае, што ўмее,— вышэй за яго слабасці. І толькі гэта дае яму права вучыць. Калі слухаць Сыраежку, то на настаўніка патрэбна навесіць вярыгі. Так не ступі, так не скажы. Тыповыя культаўскія слоўцы...

Зноў абураная дзявочая рознагалосіца:

— Які талент у Віры Базыльчык? Па атэлье бегае...

— Бэлка Вато лічыць сябе артысткай. Трэба было ісці ў тэатральны...

— Валасевіч як на бульбу, адразу хворая...

Разрадка наступае пасля Мішы Сеўрука.

— Запісаць трэба,— павучальна, спакойна гаворыць Міша.— Але

не ўсім. Дзяўчатам, якія замужам, не варта. У Галі Спірыдовіч — дзіцё. Куды яна паедзе?..

— Правільна, Міша! — крычаць хлопцы.— Абараняй свае інтарэсы.

— Дзяўчат, якія замужам, называюць жанчыны...

— Бываюць жанчыны і незамужнія...

Саша Красуцкі ўсё-такі дыпламат. Бярэ слова, калі хваля ўзрушанасці спала.

— Недысцыплінаваных трэба пакараць,— гаворыць аспірант.— Гэта не да твару будучым настаўнікам. Але таварыш Сыраежка (аспірант пра астатніх як бы забыў)... таварыш Сыраежка залішне катэгарычны. Характарыстыкі выпускнікам падпісвае дэкан. Яго справа даваць характарыстыкі. Мы можам уносіць прапановы. Прапаную абмеркаваць паводзіны Базыльчык і астатніх на наступным сходзе...

Супраць — нікога. Прапанова маўкліва прымаецца. Работа бюро і сакратара Зіны Бандарчык прызнаецца здавальняючай.

Выбары на курсе заўсёды дружныя. Колькі трэба ў бюро, столькі назавуць. Выгукваюцца кандыдатуры:

— Зіна Бандарчык...

— Каця Чыжык...

— Веньямін Сыраежка...

— Віктар Мудрык...

— Павел Змачынскі...

Прозвішча Мудрыка назвала Ніна Лагацкая. Сёй-той хавае ўсмешку. Ночы на могілках даюць вынік. Але справа не ў могілках. Усе з вылучаных у бюро адмаўляюцца. Так патрабуе этыкет. Адмовы ніхто не прымае пад увагу. (Трэба хутчэй канчаць!) Маўчыць адзін Мудрык. Дзіўная рэч — раней камсамольскую работу ставіў ні ў грош, цяпер як бы згодзен.

І галасаванне дружнае. Толькі нечакана спатыкаецца на Мудрыку. За яго падымаюць рукі Ніна Лагацкая, яшчэ тры-чатыры дзяўчыны і ён сам. Сам за сябе галасуе! Такога на курсе яшчэ не было...

Зіна бязлітасная ў сваёй прасталінейнасці:

— Мудрык па большасці галасоў не прайшоў. Прашу назваць другую кандыдатуру:..

— Слава Байдакоў...

Байдакоў (адмовіцца не паспеў) праходзіць аднагалосна.

Мудрык сядзіць на пеньчуку, твар белы, спакойны...

Сыраежка, Варывончык і Змачынскі ідуць полем у вёску. З імі Шохан. Інтэрнацкі пакой у поўным складзе, выключаючы Мудрыка. Шохан узбуджаны, вочы блішчаць, махае рукамі:

— Я думаў: Мудрык — Гамлет. Моцная асоба, магутны інтэлект, але не ведае па які бок праўда... Гора ад розуму... А ў яго шкурная праўда. Нават не эгаіст ён. Эгацэнтрыст...

Хлопцы маўчаць. Шохан заўсёды падводзіць пад усё высокія катэгорыі.

КАНЦЭРТ

Школа стаіць на пясчаным пагорку, трохі ўзбоч ад вуліцы: крытая бляхай, з вялікімі светлымі вокнамі. Будынак, бадай, самы прыгожы ў Князевым Сяле. І ўсё ж малаваты для вясковай дзятвы. Пяці класных пакояў не хапае. Заняткі ў дзве змены. Ранішай шыбуюць у навуку малодшыя шкаляры — ад першага да пятага класа, пасля абеду — старэйшыя. Акалічнасці не

вельмі спрыяюць пазакласнай і піянерскай рабоце, дзейнасці гурткоў. Аднак сёе-тое ёсць. Ёсць прышкольны ўчастак, на якім вырашчана найлепшая ў сельсавеце кукуруза. Вялізны сноп — сцябліны ледзь не пад столь — высіцца ў настаўніцкай, у кутку. Побач з геаграфічнымі картамі. Кукуруза — прадмет гонару, і сноп у настаўніцкай пастаўлен нездарма. Кожны, хто прыязджае, можа ўбачыць і пераканацца. Другі такі сноп узяты на раённую выстаўку.

Ёсць у школе літаратурны і краязнаўчы гурткі, хор і танцавальная група. Піянеры, як і ўсюды. Збіраюць жалезны лом, паперу. А бібліятэка — бедненькая. Няма нават кніг, якія патрэбны для пазакласнага чытання. Не адпускаюцца на кнігі грошы.

Веньямін са Змачынскім і Варывончыкам другі дзень на практыцы. У школе ўсталяваная плынь жыцця, і яны тут не памагаюць, а хутчэй перашкаджаюць. Тое, што можна было зрабіць, зроблена. Вісяць на калідоры дзве сценгазеты, з дапамогай студэнтаў шкаляры нарабілі табліцы па марфалогіі рускай і беларускай мовы. Складзен каталог кніг у бібліятэцы.

Хлопцы ходзяць на ўрокі да Янкоўскага. Лепшага не прыдумаеш. Янкоўскі — мажны, рослы, не таропкі ў рухах і жэстах. Павольна, нібы смакуючы кожнае слова, гаворыць. З першага позірку можа здацца абыякавым, нават ленаватым. Але гэта ўсё знешняе.

Веньямін захоплен Янкоўскім. Можна сказаць — з першага ўрока. Павольны дзядзька, які і гаворкай, і вопраткай мала чым адрозніваецца ад вяскоўцаў, шмат ведае і ўмее. У пятым класе разбіраюць верш Якуба Коласа «Дуб». Пачынае ўрок настаўнік нязвычна:

— Пеця, ты бачыў дуб?

Пеця — рудаваты, стрыжаны, на плячах абшарпаны пінжак, бацькаў ці старэйшага брата. У голасе — поўная абыякавасць.

— Бачыў?

— Можа і лазіў?

Пеця насцярожваецца.

— Лазіў.

— А чаму табе захацелася ўзлезці на дуб?

Адпірацца немагчыма, Пеця прызнаецца:

— Думаў, галубы ёсць. Там дупло...

У класе рогат. Але настаўнік ведае, чаго хоча.

— Што ты можаш сказаць пра дуб? Ты ж нават лазіў на яго.

— Дуб высокі...

— А яшчэ?

— Відаць далёка-далёка.

— Яшчэ што?

— У мяне закружылася галава.

— Хопіць, Пеця. Малайчына. Правільна ўсё расказаў. Цяпер, дзеці, я вам прачытаю верш Якуба Коласа «Дуб». Якуб Колас нарадзіўся і жыў у хаце лесніка. Бачыў многа дубоў. Вельмі іх любіў. Бо калі зірнеш на дуб — радасна. Радасна, што ён такі велізарны, магутны. Чалавек сам адчувае сябе дужым, калі глядзіць на такое велізарнае дрэва. Пра гэта Якуб Колас напісаў так:

Сілачом стаіць
Дуб разложысты.
І здалёк відаць
Пышны верх яго...

Настаўнік чытае выразна, хоць, можа, крыху аднастайна. Потым чытаюць верш вучні. Дзве дзяўчынкі, потым надзвычай звонка і прыгожа хлапчук у сіняй паркалёвай сарочцы. Апошнім — Пеця.

— Хто раскажа верш на памяць? Можа глядзець у кнігу.

Цуд — мноства паднятых рук! Трое, трохі збіваючыся, заглядаючы ў хрэстаматыю, нараспеў дэкламуюць.

— Закрыйце кнігі. Хто пойдзе да дошкі?

Ідзе хлапчук у паркалёвай сарочцы. Гэтак жа звонка, як чытаў па кнізе, дэкламуе на памяць.

— Малайчына, Загорскі. Стаўлю «пяць». Давай дзённік. Наступны раз ведаць верш усім.

Якое пачуццё часу ў Янкоўскага! Якраз званок. Хвіліна ў хвіліну. Ні разу не зірнуў на гадзіннік, нікога не падганяў. Поўная злітнасць з класам, абсалютная ўпэўненасць у поспеху. Вось што азначае — настаўнік! Веньямін успамінае свае дзесяць урокаў, дадзеныя мінулай зімой. На першых уроках ён, не ведаючы, дзе падзець рукі, гаварыў на памяць вывучаны тэкст. Страшэнна хваляваўся. Далей асвоіўся. Навучыўся не баяцца, заходзячы ў клас. Гэта, бадай, і ўсё.

Хлопцы ходзяць на ўрокі і да другіх настаўнікаў. Хочацца зрабіць у школе што-небудзь карыснае. Веньяміну прыйшла думка запрасіць да пяцікласнікаў Мікіцёнка. Няхай раскажа пра партызанскія баі. Але Янкоўскі — ён класны кіраўнік — адмовіўся:

— Хопіць з Мікіцёнка фермы. Дый быў ён у нас. І другія былі...

— У вёсцы многа партызан?

— Ёсць. Я і сам партызан.

Вечарам у салоне «прыблуд» Слава Байдакоў даў канцэрт імправізацыі. У Славы прыроджаны талент пераўвасаблення. Каб пайшоў у тэатральны, быў бы артыстам. Вось сагнуўся, адтапырыў ніжнюю губу, па-старэчаму шоргае падэшвамі па падлозе. Хлопцы заціхлі.

— Водная лекцыя,— загугнявіў Слава, утаропіўшы вочы паверх галоў, у сцяну.— Ліцяратура ёсць сацыяльны прадукт... У творчасці Якуба Коласа праваліруя і праваблaдая сацыяльная цема. Я падкрэсліваю — праваліруя і праваблaдая...

Пераапранацца Славу не трэба — на хвіліну мільгнуў жывы дацэнт Зязюля. Менавіта так, шкрабаючы нагамі па падлозе, ходзіць, так адтапырвае губу, так гаворыць — «праваліруя і праваблaдая...»

— Сасноўскага! — просяць хлопцы.

Што значыць талент! У адно імгненне Слава пераўвасобіўся. Імклівы, парывісты крок, рашучы позірк вачэй, грамавы голас.

— Су-у-тнасць бальшога Юса ў тым,— скандыруе Слава,— што ён праліває святло не заканаме-е-рнасці ў іншых славянскіх мовах. Дзе па-ру-у-скі дуб — па-по-о-льскі домб... Зразумелі?..

Хлопцы смяюцца. Смяюцца «прыблуды» і нават гаспадыня, рухавая жонка брыгадзіра трактарыстаў, якая ў філалогіі нічога не разумее.

Слава ўвайшоў у азарт. На гэты раз абвязвае галаву ручніком на манер чэпчыка. Садзіцца за стол, падслепавата жмурыць вочы.

— Ты што ж, мілачка,— голас жаночы, скрыпучы, якраз такі, як у выкладчыцы Петэрсон.— Ты што ж, мілачка, расфуфырылася, як на спатканне... Тут табе экзамен, а не спатканне... Па-французскі да дзесяці лічыць не ўмееш, а ногці нафарбавала... А што за прычоска ў цябе?.. Назаві інфінітыў ад дзеяслоўнай формы траверсэ... Не можаш назваць...

Усё праўда: менавіта так экзаменуе прыгожых дзяўчат пастарэлая, незамужняя Петэрсон.

Назаўтра дзяўчаты загаварылі пра канцэрт. І ясна стала, што не могуць яны, студэнты, проста так выехаць з Князева Сяла...

Вечар цёплы, ціхі, зорны — рэдка бываюць такія вечары ў кастрычніку. Сцэна — школьны ганак. Каб мець хоць мінімальнае асвятленне, на пераклaдзіне павесілі ліхтар «лятучая мыш».

Вечарам на школьным двары густы, шчыльны натоўп. Найболей моладзі — вучні, дзяўчаты з фермы, але нямала людзей сталага ўзросту. Слава Байдакоў — ён будзе весці канцэрт — разгублены.

— Не хопіць праграмы,— чамусьці шэпча ён.

Артысты стоўпіліся ў настаўніцкай. Пабялелыя, узбуджаныя твары. Вось так, курсам, ніколі не давалі канцэрта. Хто ў факультэцкай самадзейнасці, на бульбу не паехаў. Адзін Слава Байдакоў. Людзей на двары болей за сотню.

Першым выйшаў на ганак Веньямін. Слава аб'явіў, што інстытуцкі паэт будзе чытаць свае вершы. Чытаў Веньямін бадзёра, звычна — ніякага страху не было. Пасля кожнага верша — дружныя воплескі. Потым Слава Байдакоў выканаў на акардыёне папуры з вядомых песень. Наступны нумар — хор. Дзяўчаты пад акампанемент Славы доўга і хораша спявалі. Зрэшты, гэта і была тая першапачатковая — хвілін на сорак — праграма, з якой студэнты наважылі выступіць.

Людны школьны двор тоне ў воплесках. Стаіць даверлівая цішыня — ніхто не разыходзіцца. І ў Славы Байдакова не паварочваецца язык аб'явіць, што канцэрт закончан.

Збялелы, убягае ён у настаўніцкую.

— Нельга канчаць!

Нядоўгае замяшанне, і здараецца цуд. На ганак, на імправізаваную сцэну ідуць тыя, хто ніколі, ні ў якія часы не выступаў у ролі артыста. Юля Сліва спявае народныя песні. Адна, без акампанементу. У яе грудны, прыемны голас. Варлен Ціхі, падробліваючыся пад пявучую вясковую гаворку, чытае вывучанае яшчэ ў школе гумарыстычнае апавяданне. Варывончык, Змачынскі, Шохан чытаюць вершы. Слава Байдакоў зноў выконвае папуры, цяпер з народных песень. І яшчэ раз выходзіць на ганак Веньямін...

Поспех поўны. Вечар працягваўся болей як дзве гадзіны. Ніколі не забудуць яго студэнты...

Ужо на выхадзе са школьнага двара Веньяміна крануў за рукаў хлапчук.

— Вы сапраўдны паэт?

— Цяжка, браце, сказаць.

— У вас ёсць кніжка?

— Няма,— прызнаецца Веньямін.— Ды і з вершаў маіх толькі два надрукаваны.

Хлапчук змоўк, задумаўся.

— А можна навучыцца пісаць, як Пушкін?

— Мабыць, можна. Толькі мець трэба, брат, вялікі талент.

— Я таксама пішу вершы,— прызнаецца хлапчук.— Івану Піліпавічу паказваў. Кажа, пішы. Хочаце вам пачытаю.

— Пачытай. Ты ў якім класе вучышся?

— У сёмым.

Апусціўшы галаву і зрабіўшыся ад гэтага як бы меншым, сямікласнік выгуквае глухім ад хвалявання голасам звонкія, меладычныя радкі:

Мчыць дарога за вёску, рвецца ў сінюю даль,
Прысыпшае мой поступ між сярэбраных хваль,
Над дарогай, над полем — караваны аблокаў,
Свет прыгожы, раздольны і шырокі-шырокі...

— Рытм ёсць — гаворыць Веньямін.— I настрой. Толькі словы вельмі квяцістыя. Пішы, брат. Як тваё прозвішча?

Прозвішча ў сямікласніка паэтычнае—Кудравец. Задаволены пахвалой, ён шмыгае за веснічкі.

Веньямін ідзе па вуліцы, азіраючыся. Наўмысна адзін, без хлопцаў, пайшоў. Учора другі раз бачыў дзяўчыну, якую яны з Ціхім сустрэлі на дарозе-насыпе ў нядзелю. Ведае яе імя — Галя. Галіна Іванаўна Зайчык. Настаўніца трэцяга і чацвёртага класаў у вёсачцы, дзе хаты з сінімі аканіцамі. Там, у вёсачцы, школа. Чатыры класы, два настаўнікі. Учора Галя ішла па вуліцы Князева Сяла. Веньяміну радасна, што вечар удаўся, што яго вершы так хораша прымалі. Не выключана, што на вечары была настаўніца з сіняй вёскі...

ВУЗЕЛ

Старшыня Адзярыха жыве ў раённым цэнтры. Але сказаць так — будзе не зусім дакладна. Ёсць у старшыні кватэра і ў Князевым Сяле. Летам тут збіраецца ўся сям'я. А восенню і зімой нельга, бо дзве дачкі Адзярыхі вучацца — адна ў дзевятым, другая ў адзінаццатым класе.

Старшыня здымае кватэру. Палавіну хаты. Але гэта часова, бо ўжо гатовы зруб новага дома, які сабе ставіць Адзярыха. Добрая, вялікая пяцісценка стаіць на ўзгорку пад клёнам і радуе вока сваім выглядам і размахам.

Цёплая восень скончылася. Кастрычнік паказвае сваё. Зранку неба зацягнулі калматыя, шэрыя воблакі і заімжыў нудны дождж. Такі дождж надоўга. У абедзенны час старшыня выклікаў у праўленне Сашу Красуцкага. У праўленні, нягледзячы на хмурны дзень, як бы пасвятлела. Пабелены сцены, вымыта падлога. Старшыня цяпер мала адлучаецца з калгаса і навёў парадак.

— Вы сваю задачу выканалі,— гаворыць Адзярыха,— павітаўшыся з Сашам за руку.— Працавалі як трэба. Памаглі калгасу. Культурную работу правялі. Мы вам напішам добрую характарыстыку.

Саша задаволен. Словы старшыні аўтарытэтныя. Дый наогул пахвала — рэч прыемная, ад каго б яна ні ішла.

Адзярыха як бы нечым усхваляваны. Ходзіць па пакоі, зазірае ў акно.

— Можа зойдзем да мяне,— нарэшце гаворыць Адзярыха.—Я цяпер па-халастому. Жонка хворая, дзеці вучацца.

У палавіне хаты, дзе кватаруе старшыня, прыбрана, утульна. Фікусы, як лес, на падаконніках — гераньні. Тут нават не адзін, а два пакоі. Невялічкая зала і бакоўка-спальня. Старшыня і спальню паказвае — на сцяне дзве паляўнічыя стрэльбы, а падлога ля ложка заслана шкурай звера.

— Воўка зімой забіў,— хваліцца старшыня.— Уласнаручна. Аблажылі цэлы вывадак.

Прыслугвае маўклівая, з маршчыністым тварам кабеціна. На стале нарэзанае буйнымі скрылямі сала, варанае мяса, марынаваныя грыбы. Адзярыха ставіць на стол аж два паўлітры — гарэлкі і пладовага віна. Саша здзіўлены. Вельмі неблагі чалавек гэты Адзярыха. А на пачатку такім суровым нелюдзем здаваўся.

— Вы жанаты? — пытаецца Адзярыха, калі яны сядзяць за сталом і закусваюць пасля першай чаркі.

— Не меў шчасця. Вучуся. Васемнаццаць год без перадыху.

— Паспееце,— заспакойвае Адзярыха.— У такіх справах спяшацца не варта.

Прыемна пашумлівае ў галаве. Саша рад, што сядзіць за сталом са старшынёй, што месяц на бульбе канчаецца. Непрыкметна праляцеў гэты месяц. Усюды Сашу так гасцінна прымаюць. Нават сам старшыня...

— Вы з намі сувязі не губляйце,— гаворыць старшыня, чокаючыся шклянкаю з Сашам.— У горадзе — культура, а ў нас — сала. Калі што трэба, прыязджайце. Адразу да мяне...

Выпіваюць, закусваюць. Саша амаль не п'янее. Адзярыха расказвае пра сябе. Старшынёй другі год. Да калгаса ў раёне працаваў — загадваў камунгасам, быў дырэктарам цагельнага завода і мэблевага камбіната. Вопыт работы ёсць. Калгас падцягнуў. Не ўсё, вядома, зроблена, але зрухі ў наяўнасці...

Саша згодна ківае. Адзярыха, даверлівая яго гаворка, пакой, застаўлены фікусамі,— усё здаецца Сашу мілым, прыемным.

— Да вас у мяне просьба,— працягвае між тым Адзярыха.— Бульбы мы пасеялі трохі больш, чым у зводцы паказалі. Ствараем рэзервы для фермаў. Бывае ў гаспадарцы... Нічога не папішаш... То пару гектараў і ў вас аднімем...

«Вось куды гнеш,— мільгае ў Сашавай галаве.— Мякка сцелеш, дык як спаць пакладзеш. Не выйдзе, брат... Дудкі... З крымінальным кодэксам мець знаёмства няма ахвоты...»

— Дык студэнты ж ведаюць, колькі яны бульбы выкапалі,— як бы не разумеючы закіду, заяўляе Саша.

— Дзівак чалавек. Колькі выкапалі, столькі пакажам. Дадзім афіцыяльную даведку. З пячаткай. Гэта, так сказаць, для ўнутранага нашага карыстання. Я на праўленні далажу, вы папрысутнічаеце. I ўсё. А даведку вам напішам фактычную.

Саша спакайнее. Такі ход справы яго задавальняе. «Жук, гэты Адзярыха,— думае Саша.— Не пра фермы, вядома, клапоціцца. Але ліха з ім. Яго, Сашава, хата з краю. Назад кінь, наперадзе знойдзеш. Можа і прыйдзецца калі-небудзь заехаць...

Выпіваюць, закусваюць. Адзярыха адкаркоўвае бутэльку ягаднага віна.

Дробны, надакучлівы дождж, імжа. На поле выбраліся позна. Дзяўчаты ў хустках-канаплянках, хлопцы — у ватоўках. Двое зусім не выйшлі — Каця Чыжык і Юля Сліва. Учора на полі прамоклі. У Юлі — ангіна. Каця не можа разагнуць спіны. Міша Сяўрук ідзе адзін, хмуры і маўклівы. Хліпкі, ненадзейны народ — студэнты. Першая нягода — і раскіслі. Ніякая загартоўка не памагае...

Веньямін зайшоў у праўленне. Трэба выпісаць прадукты на апошнія тры дні. За сталом — уютчыца з фермы, тая самая, што гэтак няветліва сустрэла Веньяміна ў першы дзень іх прыезду.

— Падаруначак старшыні зрабілі,— гаворыць уютчыца, насмешліва пазіраючы на Веньяміна.— Тры гектары падаравалі.

— Якія тры гектары?

— Звычайныя. Учора праўленне было. Старшыня далажыў, што студэнты выкапалі дваццаць шэсць гектараў. Ваш кіраўнік пацвердзіў.

— А навошта гэта? — не разумее Веньямін.

— Як навошта? За бульбу працантоўку даюць. З дзесяці пудоў — пуд. Сотня пудзікаў каму-небудзь набяжыць.

— А брыгадзір Кіёк што?.. Ён жа ведае.

— Што брыгадзір... Пад старшынёй ходзіць...

Куляй вылятае Веньямін з праўлення. Бяжыць па вуліцы, не памятаючы сябе, не чуючы пад сабой ног. Саша Красуцкі мыецца на двары. Да поясы голы. Расцірае касматым ручніком чырвонае цела.

— Ты падлюга! — крычыць Веньямін.— Нягоднік... Ты ведаеш, што такое гектар!..

Сашаў твар белы, як мел. Чырвонае, расцёртае ручніком цела, і белы твар... Але Веньямін на аспіранта не глядзіць. Сігануўшы за веснічкі, шыбуе на поле...

На полі, пасля таго як Веньямін, задыхаючыся, пераказаў размову з учотчыцай, гамонка, тлум. Дзяўчаты паспелі накапаць толькі па кошыку. Хлапчукі-вазакі запозніваюцца. Яшчэ далёка да абеду, а студэнты чарадой, як гусі, валакуцца ў вёску...

Саша Красуцкі спалохаўся. Упершыню ў жыцці спалохаўся да самазабыцця, да агіднага, ганебнага ляскання зубамі і дрыжыкаў у каленях. На момант уявіў хваравіты, без крывінкі твар дэкана, калючыя вочы з-пад навіслых броваў. Калегі па кафедры ўзрадуюцца. Толькі такое і чакалі... Красуцкі заблытаўся ў крымінальшчыне... Знюхаўся з жулікам... Шэпты... Насмешлівыя позіркі...

Зрэшты, Саша ўзяў сябе ў рукі. Добра хоць, што Раісы няма. Яшчэ нічога страшнага не здарылася. Старшыня абяцаў даць даведку. То няхай дае цяпер...

Саша рушыў у праўленне. Даведаўшыся, што Адзярыха ў раёне, падаўся на гравійку.

СЛЕДСТВА

Саша ідзе вуліцай да Раісы. Вярнуўся з горада вячэрнім цягніком. Два тыдні назад такой часінай было яшчэ светла. Цяпер, хоць вока выкалі. У прагалінах між хат, дзе не свецяць вокны, цемень, як дзёгаць. Панылыя асеннія вечары. Дзень наогул пракляты выдаўся. Зрэшты, Саша зрабіў усё, што мог. Даведка з пячаткай на стале ў дэкана. Усё, як мае быць. Пра вершаплёта расказана. Проста нечувана, як ён на Сашу накінуўся! Столькі нянавісці ў голасе, у вачах...

На душы ў Сашы — прыкры асадак. І як бы страх. Прадчуванне такое, што не ўсё яшчэ скончана. Трэба добра выспацца. Саша абмінае грузавік. Стаіць нібы цёмная гара пасярод вуліцы, і ў кабіне — нікога. Саша заходзіць у двор, выцірае на прыступкай ганка ногі. І падае, як падкошаны, ад удару ў галаву. У вачах — агонь. Зыркі, чырвоны агонь...

Камлюкаваты шафёр з раёнай базы райспажыўсаюза Стах Каляда, які, прытаіўшыся ля вугла, чакаў Сашу, не хацеў біць яго па галаве заводной ручкай. Хацеў пагаварыць па-мужчынску, на кулаках. Так выйшла. Можа таму, што Стах выпіў. Ды і Раіса вінавата. Завіляла хвастом, як толькі пасяліўся гарадскі хлюст. На парог Стаха не пускае. А гэтак яму абавязана... Шлюндра Раіса, таму адразу здрадзіла. У Стаха — жонка, двое дзяцей, але вінаватым сябе не лічыць. Вінавата Раіса...

Шафёр выбег з двара, ускочыў у кабіну.

На другі дзень, надвячоркам, у праўленні — факультэцкае кіраўніцтва. Інстытуцкі «масквіч» стаіць перад ганкам. Прыехаў дэкан, дацэнт Гус, бледнатвары, з прыпухлай левай шчакой. Калі хто ўпершыню ўбачыць дэкана, падумае, што ў яго баляць зубы. Разам з Гусам прыехаў Іван Сыраквашка і незнаёмы таварыш з райкома.

Дэкан па чарзе выклікае студэнтаў. Гаварыў амаль з усімі хлопцамі. З многімі дзяўчатамі таксама. Веньяміна не выклікае. Нібы загадзя вядома, што вінават адзін ён. Мудрык — яго пазвалі ў кабінет старшыні ледзь не першым — не захацеў з Веньямінам гаварыць. Прайшоў міма, нібы Веньяміна няма на свеце, нібы ён мёртвы.

Хлопцы суцяшаюць.

— Разбяруцца,— паведамляе Варывончык.— Пытаўся, ці сказаў ты, што тры гектары ў нас скруцілі. Ведама, усім учотчыца расказала...

— Дзе ты быў вечарам, як Красуцкаму праламалі галаву, таксама пытаўся,— дадае Змачынскі.— У Гуса даведка. Напісана — мы выкапалі дваццаць дзевяць гектараў. Усе, як ёсць...

Настрой панылы, змрочны. Веньямін у душы дакарае сябе: паверыў бабе, зняважыў Красуцкага. Было відаць адразу, учотчыца злосная на ўвесь свет. Паддаўся настрою. Дзіўна, чаму няма брыгадзіра Кійка. Знік, нібы скрозь зямлю праваліўся. Доўгія, пакутлівыя цягнуліся хвіліны.

Ідзе Мікіцёнак. На студэнтаў не глядзіць. Хвілін праз дзесяць на ганак выходзіць Сыраквашка. Заве Веньяміна. На твары — ніякай пагрозы. Усміхаецца.

Веньямін заходзіць у праўленне. Дэкан за сталом. Мікіцёнак на табурэтцы ля стала. Сыраквашка з райкомаўцам стаяць ля акна, глядзяць на вуліцу. Нібы ім зусім не цікава, пра што будзе пытацца дэкан у Веньяміна.

— Што за вершы вы чыталі на вечары ў медыкаў? — пытаецца дэкан.

Веньямін здзіўлены. Зусім не такога пытання ён чакаў.

— Бадлера чытаў,— прызнаецца Веньямін.— Купіў у букіністычным магазіне.

— Бадлера? — перапытвае дэкан.

— Застаяцеся за старшага,— гаворыць ён пасля хвіліннага маўчання.— Працавалі добра, яшчэ два дні папрацуйце. Каб такіх эксцэсаў, як учора, не было. Вы ж рабочы дзень сарвалі. Ясна?

— Ясна,— адказвае Веньямін.

Як гара звалілася з плеч. З удзячнасцю глядзіць Веньямін на Мікіцёнка. Усё перавярнулася, як толькі зайшоў Мікіцёнак у праўленне...

КАСЦЁР НА ПОЛІ

Студэнты капаюць ямкі пад яблыні. Аграном Латушка, які замяняе старшыню, на бульбу нікога не паслаў. Дакопваюць бульбу на паляне самі калгаснікі. Старшыня нібыта хворы. Красуцкі таксама ў бальніцы.

Ямкі трэба ўмець рабіць. Каб былі роўныя рады крыж-накрыж. З якога боку не паглядзіш.

Заўтра — у горад. Бывай, прыгожае Князева Сяло, школа-васьмігодка, узгаркаватае поле і залатыя бярозавыя пералескі! Веньямін думае пра ад'езд, і штосьці шчыміць у грудзях. Як бы зрадніўся за месяц з навакольнымі мясцінамі, з гэтымі раскіданымі ўздоўж няроўнай вуліцы хатамі, старымі ліпамі, шэрымі платамі і парканамі з навіслым на ім збуцвелым гарбузнікам. За Князевым Сялом — вёсачка, дзе хаты з сінімі аканіцамі. Там — Галіна Зайчык, настаўніца...

Ямкі выкапалі, а дрэўцаў няма. Пасля абеду некаторыя рушылі на станцыю. Тыя, што збіраюцца ехаць дамоў на вольныя дні.

Як бы развітваючыся з вёскай, вандруюць надвячоркам студэнты па вуліцы. Хлопцы з дзяўчатамі разам.

— Сходзім на поле! — выгуквае Веньямін.— Раскладзем агонь, бульбы напячом. Мы ж печанай бульбы не пакаштавалі...

Шугае на чорным бульбянішчы вялізнае вогнішча, адганяе сінія вячэрнія змрокі. Студэнты сядзяць шырокім колам наўкруг, спяваюць. Хораша, цёпла, светла...

— Веньямін, прачытай верш,— просіць Зіна Бандарчык.— Толькі які-небудзь новы.

Веньямін згаджаецца. Чытае на памяць, і голас ледзь-ледзь дрыжыць:

Мы з табою ля рэчкі
Не страчалі зары,
Не вяло з намі спрэчкі
Рэха ў звонкім бары.
Не хадзілі ў арэхі,
Не збіралі грыбоў,
Неігралі нам стрэхі
На гуслях капяжоў.
У жыце буйным, высокім
Не вязалі пражма,
І палацы з аблокаў
Праплывалі дарма.
Не купаліся ў хвалях
Мурагу ў сенакос,
Нас не вабілі далі
Ні зямлі, ні нябёс.
І за ўсё, што згубілі,
Не зрабілі што ў час,
Лёс суровы, нямілы
Пакараў бедных нас.
За спеў птушак нячуты
Намі ў сініх гаях
Крыж нясу я пакуты —
Ты цяпер не мая.
За той страчаны месяц,
Як цвітуць верасы,
Болей мне не засвецяць
Вочы дзіўнай красы.
І за тое, што росы
Не абмылі нам ног,
Нам прысуджана ростань
На развілцы дарог.

— Верш з настроем,— задуменна гаворыць Зіна.— Ты, Веньямін, некалі будзеш паэтам.

Яркі, зыркі гарыць на полі агонь...

Іван ГРАМОВІЧ

Мастак
Пятро КАЛІНІН

ДВА АПАВЯДАННІ

З кніжкі «Сонца скрозь воблакі»

ЯК ПРЫЙШЛА ВЯСНА

Размытай, каляіністай дарогай я і Люба ідзём дадому. Мы вяртаемся са школы, дзе абое вучымся ў сёмым класе. Сямігодку пабудавалі пры сельсавеце, кіламетры за чатыры ад нашага сяла, і таму вучні штодня ходзяць туды і назад гэтай дарогай, палова якой бяжыць праз лес.

Мы ідзём у лесе. Позняя восень. Ужо канец лістапада. Шэрыя, рваныя хмары нізка мчацца над лесам, амаль чапляючыся за вяршаліны дрэў. Цярушыць дробны дожджык.

Абыходзім лужыны, гразь. Абапал дарогі стаяць, злёгку ківаючыся, мокрыя, хмурыя сосны, асыпаюць на галаву буйныя дажджавыя кроплі. Непрыветліва пазірае голы бярэзнік, асіннік. Вунь толькі зімні дубок трымае на сабе рыжае, сырое адзенне.

І ўсё ж тут цяплей, чым у полі. Мы з Любай зайшлі ў лес, нібыта ў хату, дзе можна абагрэцца ад халоднага, золкага ветру. Тут дарога зацішней. Яе мы, як кажуць, ведаем на памяць і, сапраўды, прыйшлі б да свайго сяла з заплюшчанымі вачыма.

У Любы ў руках партфелік з кніжкамі, а ў мяне — на папрузе цераз плячо скураная паштовая сумка. Апроч заняткаў у школе, я маю яшчэ абавязак зайсці ў сельсавет, на пошту: забраць газеты, пісьмы — усю карэспандэнцыю для нашага сяла. За гэта мне ў праўленні калгаса налічваюць, як пісьманосцу, дзесяць працадзён — першы сціплы заробак у маёй працоўнай дзейнасці. А што я — зломак?.. У гэтай сумцы і кніжкі-падручнікі, і сшыткі, і вялікая кіпа газет і часопісаў, так што папруга яе часамі добра-такі ўразаецца ў плячо. Але нічога не цяжка!

З Любай мы заўсёды разам: дзелімся падручнікамі, разам збіраемся ў школу, разам робім хатнія заданні. Часамі вось так ідзём, гаворым, спрачаемся, які настаўнік лепш выкладае, каму якая дысцыпліна найбольш падабаецца, як хто зразумеў заданне па ўроку. І здараецца, што пасварымся,— тады яна ўжо не чакае мяне на мосце ля млына, калі я вяртаюся з пошты... Або пачакае, але ўсю дарогу маўчым, аж да самых агародаў нашага сяла. Ідзём адно за адным: я — паперадзе, яна — за мной. Нават словам не перакінемся. Толькі такое бывае рэдка. Часцей за ўсё нам весела — ідзём, жартуем. Аднойчы летась, у зімку, усю дарогу кацілі перад сабою лядзяш, то я носікам дзеравянік падштурхну, то яна валёнкам падфутболіць...

Сёлета, кажуць, зіма будзе раптоўная. Пералётныя птушкі ўжо ўсе адляцелі, засталіся сарокі ды вераб'і. Лісце, апалае на зямлю, пачарнела. Цэлымі тыднямі дажджы і дажджы. Столькі вільгаці выпадае, што зямля не здольна паглынуць усю ваду, і яна стаіць лужынамі на паверхні.

Холадна. Надакучыла такое надвор'е... Але мы ўжо не маленькія, каб на яго скардзіцца ці баяцца.

Вось, бывае, бліснe сонца, і ў гэтых лужынах на лясной дарозе адаб'ецца крыштальна-сіняе неба. І гэта чыста-сіняе неба, і мокры лес, і яркая празрыстасць у паветры — чымсьці нагадваюць іншую пару. Такую пару, калі ўжо сышоў снег, дарогі яшчэ не высахлі, зямля яшчэ не зацвярдзела пасля разводдзя, яшчэ ў лесе сыра, яшчэ не надышло цяпло, але ўжо наўкол адчуваецца вясна. Сапраўдная вясна!

От гэтую хвіліну той радаснай цёплай пары, якая чакала нас у будучым, раптам адчулі мы цяпер, ідучы па асенняй лясной дарозе.

...Дождж перастаў. Хмары над лесам падняліся ўгору. Павесялела. А потым выглянула сонца. Сосны дружна загаманілі, зашумелі...

Мы якраз былі на лясным узгорку. Далей дарога дзвюма каляінамі бегла ўніз, на палянку. Спускалася яна па глiністых прыпеках і парогах, перад якімі колы павыбівалі глыбокія калдобіны. У адной такой калдобіне стаяла вялікая лужына. Ад самага ранку сюдой, відаць, яшчэ ніхто не ехаў, яшчэ не замуціў ваду, і яна ў лужыне была светлая, нібы крынічная. Люба і я зірнулі ў яе, як у люстэрка. Угледзелі адзін аднаго... Убачылі кавалак блакітнага неба, круглыя галіны зялёнай сасны над намі.

— Хочаш, я зараз зраблю вясну,— сказала Люба.

Прызнацца, я спачатку не ўгадаў яе намер. Спыніўся.

Люба паклала партфелік на ўзбочыну, знайшла ёмкую ламачыну і пачала вострым канцом капаць раўчук у белым глiністым прыпеку. Тады і я скеміў, нагнуўся, пачаў ёй памагаць.

Лужына адлюстроўвала неба, сонца, дрэвы. Яна застыла, чакаючы блізкіх замаразкаў, той сцюдзёнай раніцы, калі дыхне першы мароз і вада ў ёй сатнецца тоненькім, празрыстым, як шкло, лёдам.

Шырокая, нерухомая, яна сабралася чакаць гэтае хвіліны.

І раптам — рухнула перад ёй плаціна: Люба пракапала раўчук... А я дапамог.

Вада шуганула ўніз, па каляіне, забулькала, заструменіла. У ёй заіскрылася сонца, зазіхацела неба, як вясной. Здаецца, толькі гэтага і не хапала на глухой асенняй дарозе.

Нам стала цёпла, як вясной. Ва ўсякім выпадку, такое адчуванне было на сэрцы і ў яе, і ў мяне. Люба глянула і засмяялася. Вочы яе былі сінія, як неба, і пераможна іскрыліся, як сонца ў вадзе, якое таксама ўмее рабіць вясну.

Калі лужына ўся сышла і на дне засталіся толькі шышальнік ды пачарнелае лісце, мы заўважылі, як прыток нашага ручая напоўніў другое такое вадазборышча. Вада там вось-вось магла пераліцца цераз гліністы парог. Люба пабегла і памагла ёй шугануць далей, уніз, да палянкі...

Так мы і ішлі ўслед за вадой узбоч дарогі: я нёс Любін партфель, а яна ламачынай прапускала, падганяла шумлівы ручай. Між намі струменіла веснавая плынь. Ну, чым не вясна!

Раптам Люба сказала:

— Вясной, як закончым сем класаў, паедзем у Мінск вучыцца?

— Не ведаю,— адказаў я.— А ты?

— І я не ведаю.

Гледзячы на бруістую, каламутную ваду, мы прайшлі колькі крокаў, і Люба зноў запыталася:

— А як мы калі-небудзь разлучымся, ты будзеш пісаць пісьмы?

Я не ведаў, што адказаць. Безумоўна, у сямігодцы — толькі сем класаў. Калі хочаш далей вучыцца, трэба нешта думаць. Мы ўжо не малыя. Але я так прывык хадзіць разам, што разлука між намі, здаецца, не магла здарыцца.

— Усім ты носіш пісьмы,— ні то з дакорам, ні то з кепікамі сказала Люба,— а мне дык ніхто не напіша...

Яна зноў засмяялася і, выхапіўшы з маіх рук свой партфелік, пераскочыла на ўзбочыну.

На палянцы Люба ўспомніла, як хадзіла вясной глядзець паводку. На рэчку. Яна з захапленнем расказвала, а я, мабыць, не слухаў. Думаў нешта такое, ад чаго на сэрцы было горача і радасна. У галаве кружылася думка: «А што, каб мне ёй напісаць?.. Можна напісаць?.. Можна ці не можна?..»

І я напісаў. Украдкам, каб ніхто не бачыў і не ўведаў. Напісаў: «Люба!..» І яшчэ тры словы. (Самі ведаеце якія!) Унізе — сваё імя...

На гэта пайшло шмат часу. Цэлы вечар. Заклеіў у канверт і рашыў заўтра аддаць Любе, вяртаючыся дадому, там, пад круглай сасной.

...Не аддаў. Маўчаў усю дарогу. Дома расклеіў канверт, перачытаў і дамаляваў сасну. Намаляваў такую, якая адлюстроўвалася ў нашай лужыне...

А на другі дзень выпаў снег. Снегам занесла ўсю нашу меліярацыю. Успамінаць, як Люба рабіла вясну, было неяк не дарэчы. Стаяў холад, круціла мяцеліца...

Скора Люба сама, напэўна, забылася пра сваю выдумку.

Так мы канчалі апошні клас сямігодкі.

Але я не забываўся пра тое здарэнне ў лесе. Я насіў у паштовай сумцы сваё пісьмо, аж пакуль не прыйшла сапраўды вясна...

І аддаў яго Любе на тым самым месцы, на дарозе, пад сасной, дзе летась, увосень, было так золка, холадна, і дзе, як выглянула сонца, нашы юнацкія сэрцы ўжо адчулі вясну.

ЯК МЫ САРВАЛІ ЎРОК

Эх, навука!.. Праз яе трапілі ў бяду мае хлопцы, суседзі па кватэры. Яны сарвалі ўрок па фізіцы.

Вось скрыначка, абматаная дротам! Гэта тэлефонны апарат, вынайдзены Славікам. Сябры выкарысталі яго для падказкі ў класе. І, вядома, «пагарэлі».

— Што ж цяпер нам будзе? — палахліва запытаўся Славік.

— Трэба падумаць,— не адразу адказаў я.

— Можа вы сходзіце да нашага дырэктара,— папрасіў Гена.

Не! Ні з фізікам, ні з дырэктарам, ні з кім я за іх гаварыць не збіраўся. Хоць хлопцы добра ведалі маю памяркоўную натуру і адчувалі, што я ім благога не жадаю.

Я ім толькі расказаў здарэнне, якое было некалі са мной у школе.

* * *

Гэта здарылася там, дзе я нарадзіўся, у вёсцы. Вёска наша між двух гасцінцаў. Гэтыя гасцінцы праходзяць па ўзгорках, а ў міжгор'і, дзе прасціраюцца лугі, балоты, алешнікі, працякае Пціч. Рэчка, як і гасцінцы, кіруецца на поўдзень. Каб цераз яе быў пакладзен мост, то вуліца нашага сяла, забудаванага на невысокім гарбатым узгорку, была б пераездам, злучала б гэтыя дзве бойкія дарогі. Але мост цераз

Пціч збудаван уверсе, за кіламетры чатыры, у Крупінах. У Крупінах знаходзіўся сельсавет, стаяў млын, крухмальня.

Усе гэтыя каардынаты патрэбны для гісторыі, якую я раскажу.

Мы жылі ў глухім кутку: на захадзе цячэ рэчка, з поўдня падступае лес, на поўнач — балота і тарфянікі. І толькі на ўсход прасёлкавай, каляіністай дарогай можна было выбрацца на шлях. Цераз наша сяло не магло быць ніякага вялікага руху транспарту.

У ціхі летні дзень стаіш, бывала, на бугры і чуеш, як за ракою па слуцкім гасцінцы ляскочуць падмазаныя калёсы. Іх не відно, але чуваць, як едуць абозы са Слуцка ў Мінск, або з Мінска ў Слуцк, у Шацк.

А з кніжак я ўжо ведаў пра такія навінкі транспарту, як аўтамабілі, аўтобусы, самалёты. Аб іх размова хадзіла, як цяпер аб караблях на падводных крыллях, аб спадарожніках у космасе.

Здарыўся цуд і на нашай вясковай глухой вуліцы.

Было гэта ў верасні. Настаўніцай тады працавала Яўгення Пятроўна. Прозвішча вучні на сяле не запамінаюць.

Яўгення Пятроўна была строгая. Калі мы не ведалі ўрокаў, яна карала, ставячы «ў куток», пакідала «без абеду». Яна хацела, каб мы старанна вучыліся, каб мы толькі тым і жылі, што гаварылася ў школе. У Яўгенні Пятроўны я лічыўся добрым вучнем. Але вось атрымалася так, што гэты добры вучань аднойчы сарваў не адзін урок, як сёння хлопцы, а ўсе чатыры.

Паслухайце, як гэта было.

Сядзім мы ў школе. Слухаем Яўгенню Пятроўну, а праз адчыненае акно чуецца нейкае гудзенне. Такога гудзення яшчэ не чутно было. Малатарня — не малатарня, млын — не млын. Слухаем урок — і не слухаем.

Раптам на вуліцы пад вокны школы выскоквае нешта зялёнае са скрынкай на чатырох колах. І грукаціць... Я здагадаўся, хоць ніколі яшчэ не бачыў аўтамабіля. Аўтамабіль!

Машына, грукочучы, прамчалася каля школы, пакінуўшы на вуліцы пыл і сіні дымок.

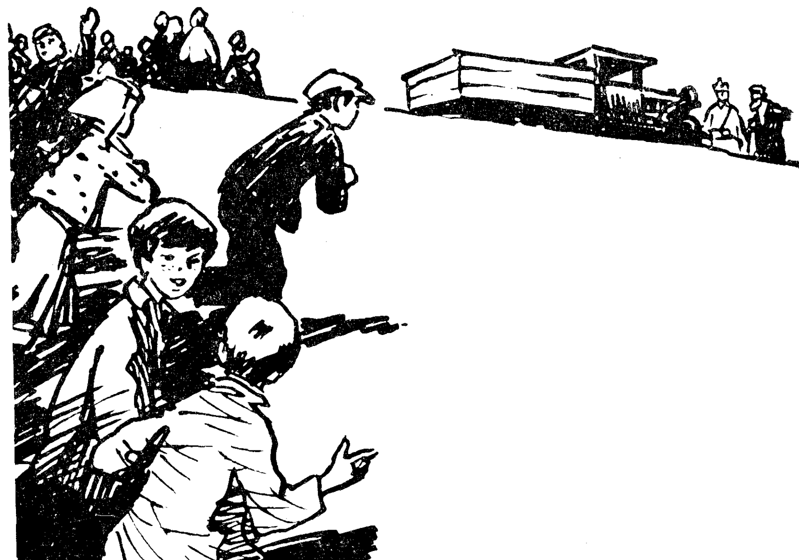

— Спакойна, дзеці! Слухайце мяне, не глядзіце ў вокны! — сказала настаўніца.

Але дзе там спакойна ўседзіш? З-за вугла хаты Сцёпачкі Казла выскачыла другая машына. Такая ж зялёная, са скрынкай ззаду, і прыпынілася ля школы.

— Дзеці, усім сядзець на месцы! — строга загадала Яўгення Пятроўна.— У нас урок!

Што мяне ашаламаціла, я пазней зразумеў, а ў той момант я забыўся на ўрок. Паглядзець на цуд было мацней за ўсё. Пагроза Яўгенні Пятроўны не стрымала. Я падхапіўся з месца, ускочыў на парту, потым на падаконнік расчыненага акна і — на вуліцу. З крыкам і лямантам усе рынуліся за мною. Хто, як я, праз акно, хто — праз дзверы.

— Куды вы? — закрычала настаўніца.— Сядзець на месцы!

Але палавіна вучняў, сярод якіх большасць хлапчукі, высыпала са школы паглядзець, што гэта такое... Я ўбачыў за рулём чырвонаармейца, а побач з ім камандзіра. На шапках зоркі... Чырвоная Армія!

Калі машына кранулася і памчалася ўслед за першай, я ўжо не вярнуўся ў школу. Я кінуўся за ёю. Вельмі хацелася дагнаць. Абавязкова дагнаць! Я гэта жаданне не хацеў уступіць нікому, ні Сцяпану, ні Паўлу. Меншыя адставалі. Але таксама беглі. З намі, брэшучы, імчаліся ашалелыя сабакі. З хат выбеглі старэйшыя.

Каля рэчкі, да якой з бугра спускалася наша вуліца, аўтамабіль спыніўся. Тут ужо сабраўся натоўп ля першай машыны. Камандзір размаўляў з канцавым Міколам Станіжэўскім. Падбегшы да іх, я пачуў, што дзядзька Мікола кажа:

— У ампярылісцічаскую вайну тут быў мост... От, як кусты сядзяць, была грэбля да поля. Але вясной у паводку мост знесла...

— Як жа дабрацца да Возера? — пазіраючы на карту, пытаўся камандзір.

— Толькі аб'ездам,— паказаў рукой на Крупіны дзядзька Мікола.— Абратна, назад... От так!.. А там цераз мост... У Крупінах...

Камандзір падзякаваў. Усміхнуўся. Сярод пажылых вяскоўцаў, што пакідалі работу і прыбеглі да рэчкі, нас, дзяцей, было сама больш.

— Хочаце пакатацца? — запытаўся камандзір.— Сядайце ў кузаў!

Вось гэта ўжо было больш, чым паглядзець на машыну. Праехацца на аўтамабілі! Ніколі не ездзіўшы... Не, у мяне не хапіла волі адмовіцца! Няхай сабе Яўгення Пятроўна пакідае «без абеду» цэлы тыдзень!

Я ўскараскаўся на скрынку машыны, як кот.

— Не стойце ў кузаве, сядайце! — загадаў камандзір.— Голле з дрэў па вуліцы вам галовы пазносіць!

Мы — на калені. Загад камандзіра — усё! Я ашчарэпіўся рукамі за скрынку, а хто прысеў, хто трымаўся адзін за другога...

Мы ўсе, відаць, аднолькава перажывалі той момант. Калі машыны нырнулі пад ліпы і клёны, я адчуў, што заняло дыханне. Ад ветру. Ад таго, што невядомы цуд, які жыў толькі ў марах, магутна грыміць пад табою, імчыць па вясковай вуліцы. Казка — не казка, сон — не сон! Усё на яве. Родныя клёны шумлівымі галінамі з пажоўклым, залатым лісцем замахваліся над маёй галавой. Ліпы на вуліцы вось-вось прыбліжаліся і кідаліся на мяне. А я і вокам не міргаў. І не прыгінаўся, калі яны са свістам і шумам абдавалі мяне... Мне хацелася яшчэ шпарчэй імчацца наперад. І, здавалася, што я і сам, і думкамі — не на зямлі, а ў паветры, што мчуся не па вуліцы сяла, не прасялкавай дарогай, а нямаведама дзе. Захацелася ўведаць, як жа гэта кіраваць такой машынай, што гэта за тэхніка? Ото, каб сесці

і вось так, самому кіруючы, імчацца... Па ўзгорках. Па нізінах. Праз палеткі... Праз лясы... у будучыню!

Толькі за Крупінамі спыніліся камандзіры. Адзін сказаў:

— Цяпер злазце! — і засмяяўся.— Хораша?.. Запомніцца гэтае падарожжа?

Ну, вядома! Падарожжа застанецца на ўсё жыццё. І думкамі, якія яно абудзіла, а не толькі прыемнасцю, якую мы мелі ўсю дарогу. Злезлі, не маглі вымавіць слова, акалелі на версе, у скрынцы: мы ж, як выбеглі са школы, так і пусціліся ў дарогу неапранутыя, без шапак... Калені ва ўсіх былі пазбіваны. Мы толькі цяпер гэта агледзелі. Па калдобінах, па ямах машыну падгоцквала, і нас у скрынцы падкідала, шпурляла з боку ў бок. Мы качаліся на дне скрынкі, як гарбузы.

І толькі цяпер са спалохам падумалі пра настаўніцу. Подбегам, грэючыся, вярталіся і думалі пра заняткі, аб якіх успомнілі. Як магло так здарыцца? Што скажа Яўгення Пятроўна? Яна ж сварылася: «У нас урок. Сядзець на месцы!..» А я першы выскачыў праз акно...

Дзве дзяўчынкі, што трапілі ў нашу кампанію, ледзь паспявалі ісці. Яны плакалі. А мы толькі шморгалі насамі.

Машыны правезлі нас кіламетраў пяць. Пяць кіламетраў да сяла пакуль адмералі, заняткі ў школе скончыліся.

Настаўніцу спаткалі на ганку. Усіх, хто заходзіў у памяшканне, яна ставіла гуськом «у куток». Адзін за адным станавіліся мы, цяжка сапучы пасля бегатні. Калі апошні з самавольшчыкаў увайшоў у клас, разгневаная Яўгення Пятроўна пачала:

— Дык, як жа цяпер будзе? Чаму вы сарвалі заняткі?

Іншага, апроч строгага пакарання, чакаць не маглі. Што адкажаш? Вінаваты, але маўчы. Не выкажаш тое перажытае, якое яшчэ нядаўна гэтак захапляла цябе і было з табою...

— Хто першы ўскочыў на парту?.. Хто парушыў мой загад сядзець на месцы?..

Не, адмоўчвацца нельга.

— Я.

— А-а, дык гэта ты першы выбег на вуліцу? — з гневам накінулася на мяне Яўгення Пятроўна.— Ты падаў прыклад меншым? Ты, самы прыкладны? Не паслухаў мяне і пакінуў заняткі... Каму ж я тут дзень пры дні гавару? Каго я навучаю?! Дзеля чаго?! Адказвай, чаму ты гэта зрабіў?..

Я маўчаў.

— Чаму ты сарваў урокі? — паўтарыла настаўніца.

— Я не хацеў зрываць урокі,— адказаў я.

— А ты? — звярнулася Яўгення Пятроўна да Сцяпана.

— Мы не хацелі зрываць урокі,— адказаў Сцяпан.

— Бач ты, якія яны?.. А што ж вы хацелі? Паглядзець на машыну?..

— Паглядзець на машыну... і... і...,— я заікаўся,— паглядзець, як яна ходзіць...

— І... і што з таго? І для чаго табе гэта?..

Я прызнаўся проста:

— Каб ведаць, як яе вадзіць...

— Бач ты яго?! — неяк з усмешкай вымавіла Яўгення Пятроўна.— Ён захацеў вадзіцелем стаць?! Скажыце, калі ласка!.. І ты захацеў? — звярнулася яна да Сцяпана.

— Хачу!

— І ты? — звярнулася яна да Паўла.

— Хачу!

Суровы голас Яўгенні Пятроўны тут памякчэў. Мы, вядома, не чакалі ад яе літасці. Вінаватыя — пакарай!.. Але раптоўную перамену ў настроі настаўніцы мы не маглі не заўважыць. Можа яна збянтэжылася, што мы нібыта згаварыліся? А мы ж не згаворваліся. Самыя большыя, Сцяпан, Павел і я... Настаўніца схадзіла ў свой пакойчык, дзе жыла, тут, пры школе, вярнулася і загадала:

— Усе марш дадому! Заўтра не пазніцеся на заняткі!.. А ты!.. Ты і ты,— паказала на мяне, Сцяпана і Паўла,— застаньцеся!

«Вінаваты — няхай карае!» — думаў я. Але Яўгення Пятроўна, не гневаючыся, спакойна пачала распытваць нас, як мы ехалі на машынах. І мы па-аднаму расказалі ёй усё. Што нас усхвалявала, як захацелася сесці за руль машыны і пакіраваць... Яўгення Пятроўна выслухала і сказала:

— Пра гэта напішыце кантрольную работу. Напішыце, каб назаўсёды запомнілі тое, што абяцаеце... Так і назва будзе... «Кім я хачу быць...» — сказала настаўніца.— А цяпер і вы дадому марш, свавольнікі!.. Каб гэта было ў апошні раз!

Настаўніца нам паверыла. І даравала. Мы пісалі, кім хочам быць. І мы яе не падманулі. Павел у Вялікую Айчынную вайну быў камандзірам танка, а Сцяпан — лётчыкам...

* * *

Сонца па-асенняму свяціла, і праменні яго коса падступалі да нашай лаўкі, дзе мы сядзелі. Над намі шапацела і ападала лісце.

— Адным словам, я за вас гаварыць не буду. Ні з кім! — закончыў я.— Машыны, тэхніка, навуковыя адкрыцці, навінкі запаляюць сэрцы... Так было тады. Так і цяпер. Вы цяпер сарвалі ўрок, а я тады... У нас мільгнула тады думка. Мы захапіліся будучым... Захацелася ўзяцца за руль у машыне... І настаўніца нам паверыла!.. У вас цяпер нешта падобнае, электрычнасць... Самі вынаходзіце. Вам падуладны ракеты...

Я глянуў у вочы Славіку, сказаў:

— Не чакай хадатаяў! Ідзі назад у школу і скажы. Калі ты гэта зрабіў дзеля таго, каб зрываць урокі, то так і прызнайся. Хто зрабіў, скажы. Не таіся. Гэта зневажае настаўніка. Скажы сумленна!.. А калі у вас, ва ўсіх, ёсць у думках нейкая мэта, нешта большае, чым гэтая скрыначка, абмотаная дротам... Тады таксама скажыце. Сумленна скажыце! Ідзі, Славік! Не чакай, пакуль пойдзе бацька!..

Ён устаў. За ім усталі сябры і пайшлі да пад'езда. А там — на вуліцу.

Дні праз тры я спаткаў аднаго Гену.

— Нам усім паставілі двойкі па паводзінах,— сказаў ён.— Мы прызналіся. Усё, усё расказалі... Дырэктар чуў. І фізік... І нам сказалі, каб мы ў гурток юных радыстаў запісаліся... Там наш Славік будзе старастам.

Васіль МАКАРЭВІЧ

КРЭДА

таўлю задачу перад сабой —
думаць канкрэтна!
Скажам:
паўзе на скалу прыбой
і ад натугі крэкча.

Потым, нібыта прас,
праедзе па цёплай гальцы.
Сонца скажа сабе:
— Пара!
І цягнецца тонкімі пальцамі:

трэба перагартаць туман,
што з тоненькай
пасмай-вяровачкай
у сарака залатых тамах
на беразе наварочаны.

І там, дзе дымок павіс,
без пыхі пустой,
параднай
пойдзе сонца увысь
па залатой парабале.

Кожны лісток сухі
ажывіць на кожным загоне,
цені, быццам штыхі,
апоўдні ў зямлю загоніць.

Тады на лугах,
на мастах
пішу я промнем-крэйдай:
яснасць і прастата,—
вось маё вечнае крэда.

асцёр ядлоўцавы страляў,
дзіцё кугакала ля мамы,
а недзе
тонкая страла
ляцела, звонячы,
да маманта.

Не знаю,
летам ці зімой,
рукой стралка удалеч пушчана,
яна ляцела
над зямлёй
барамі гулкімі
і пушчамі.

Страла залела на вятрах
у промнях сонечных
купалася.
і, чыркануўшы па вяках,
да ног упала
ў ноч купальскую.

Стралу падняў я
і пасля
лук напінаю,
дзень свой хвалячы,
каб рэактыўную
паслаць
праз небасхілы
і праз далечы.

е шкадавала мора нас,
не шкадавала мора
кацера.
Ударыць хваля —
і штораз
былі амаль што мы ў накауце.

О мора,
найвышэйшы бал
табе арбітры ўсе паставілі б.

То бушаваў
дзевяты вал,
хоць малады,
але па-сталаму.

А мы наперад так ішлі
што аж сівеў бурун за кілем.
Шырокі промень,
як рушнік,
з-за хмар
нарэшце сонца кінула.

Каціўся хваляў грозны рык
і заціхаў
за сіняй даллю.
Гайдала мора
мірны рынг
і нас,
прыціхлае,
гайдала.

СПЁКА

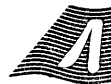

яжыць,
ад мух не адбіваецца,
здаецца, што сабака спіць,
а ў зрэнках ззянне адбіваецца
стальных веласіпедных спіц.

Пад гул шырокі манатонны
ліствы,
гарачыні,
вады
імчаць машыны, матаролеры,
грымяць па бруку абады.

Ад шуму як тут не злавацца?
Ды вось гарачым летнім днём
усё зрываецца й зліваецца
у кола хісткае адно.

І пачынае ў бляску вогненным
яно перад вачмі кружыць:
ляцяць дамы
з садамі, з вокнамі
і з агароджай
гаражы.

Нібы ў віхоры ўсё мільгае,
і ўсё не сон, а наяву.

Сабака вочы закрывае
кладзе на лапы галаву.

Яму здаецца, што сасмяглая
зямля хістаецца над ім.
А спёка паліць,
спёка смаліць,
пажарам коціцца рудым.

КАЛЯСКА ІНВАЛІДА

аварыш,— просіць,—
падштурхні!
І я штурхаю —
калі ласка!
Сярод натоўпу,
таўкатні
паволі коціцца каляска.

Гляджу услед.
Каго вініць?
І прад'яўляць каму прэтэнзіі?
Здаецца мне, што здань вайны
балюча рыпае пратэзамі.

А думы стануць катаваць,—
і апячэ здагадка сумная,
што не каляска —
катафалк
шырокай вуліцаю сунецца.

О, колькі выцерплю пакут,
о, колькі раз
бываю знішчаны
за хвілі гэтыя,
пакуль
каляска з воч маіх не знікне!

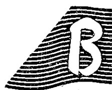
етрам прасвідраваны барак.
Ціша узрывалася гранатай.
Кнігу у настаўніка я браў —
«Дзеці капітана Гранта».

На губах — марской вады
палын.
Мора і смяялася і грала там.
У краіну казачную плыў
з дзецьмі капітана Гранта.

Вёў па джунглях злодзей-
праваднік —
мала для жыцця гарантыі.
Скуты у турме, лічыў я дні
з дзецьмі капітана Гранта.

Ды не месца турмам на зямлі,—
сонца іх раскідвала баграмі.
Вырваліся к мору,
паплылі
дзеці капітана Гранта.

Я хаджу, я п'ю расол і квас,
аб жыцці я разважаю граматна.
Толькі як балюча мне без вас,
дзеці капітана Гранта!..

ГОРАДУ

ылы я лесаруб, каваль,
глядзеў:
асфальт на сонцы плавіцца.
І ты, здаралася, ківаў
мне, як старэйшы,
строга пальцам.

Гулі ускраіны трубой
па-над запыленымі ружамі,
і думаў я:
няўжо з табой
ніколі, горад, не надружым?

Ды вось
за гаражом гараж,
дамы,
палацы
і пакгаузы
пачаў, нібыта эрмітаж,
свае багацці
мне паказваць.

Іх, быццам тайны, адкрываў,
а вечарам
з агню і полымя

ты на праспекце акрываў
дрыготкім
электрычным полагам.

Ты на мяне не кідаў цень,
глядзеў разумнымі
вачыма,
я прамаце і прастаце
нібыта грамаце
вучыўся.

Ты на плячо руку мне клаў,
свяціў мне словам,
бы паходняю.
І як у школе з класа ў клас,
так з года ў год
я пераходзіў.

Ты пазнаваў мяне здалёк,
зусім забыўся пра былое.
Дык вось табе мая далонь,
прыпайвай да свае далоні!

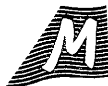

ама! Я твой наказ
абавязкова выканаю!
І нізашто напаказ
«коніка» больш не выкіну.

Я ведаю, што за мяне
і за маё гарэнне
вечарам пры каміне
сэрцам усім хварэеш.

Быццам дубцом сцебане,
сціснешся, як на холадзе,
штораз,
калі да цябе
весткі благія даходзяць.

Вачэй затуманіцца сінь,
Пройдзеш па хаце разутая.
Ты ж гэтак хочаш,
каб сын
быў паважаным, разумным.

Хочаш, каб, чысты душой,
наперад твой сын не высоўваўся,
ды усё роўна пайшоў,
далёка пайшоў
і высока.

Нямала б вады сплыло,
апала у лесе арэхаў,

і вось бы аднойчы ў сяло
сын твой дадому прыехаў.

Глядзела б! Нібы на свет
ты нарадзілася нанава.
Жанчыны казалі б услед:
сын Лізаветы Іванавай.

Шыбамі б дом наш ззяў.
Ішла б ты шчаслівая, ціхая,
і нечакана сляза
знічкай па твары скацілася б.

Мяў бы я шапку ў руках,
вітаўся б з бабулямі, з дзецьмі.
Мама, я здзейсню наказ!

Як яго цяжка здзейсніць...

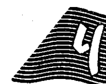

ырвоны, дужы, як смаляк,
там, дзе дыміць трубою фабрыка,
з усходам сонца
мой зямляк
чаруе пэндзалем і фарбамі.

Мастак-маляр! Ён з роду тых,
што, фарбы ў жорнах размалоўшы,
ярчэй ад розных Візантый,
саборы й цэрквы
размалёўвалі.

А шчэ раней ля сцен чужых
яны агнём
мушкетаў рыгалі,
і везлі ў край,
каб з ёю жыць,
царэўну звабную —
рэлігію.

Рукамі лашчылі ільны,
перабіваліся заціркаю.
А купалы,
як валуны,
на плечы ціснулі і ціснулі.

Тырчаў у небе шпіль-багор
і рваў, як посцілкі,
хмурыны.
А час прыйшоў —
усіх багоў
патомкі з дому патурылі.

Даволі на каленях стыць!
Пайшлі ў міністры, рыбаловы.

Гляджу я —
з пэндзалем стаіць
нашчадак і унук Рублёва.

Л. П.

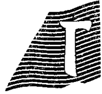

Губляць мне вечна галаву,
ад позірку твайго нямець!
Саджуся побач на траву,
як параход на мель.

Так суджана!
Я не прашу
тваёй спагады.
Гэтак суджана!
Ты увайшла ў маю душу,
як бухта сіняя
у сушу.

І гэта слова —
не падман:
ты мне на ўсё жыццё патрэбна,
як параходам —
акіян,
а лёгкім птахам —
неба.

Сяргей ГРАХОЎСКІ

Мастак
Сяргей ВОЛКАЎ

ЯКІ ВЯЛІКІ ДЗЕНЬ

Апавяданне

Дождж лье трэція суткі. Трэція, гэта калі лічыць ад нядзелі. А так, усё лета хвошча, бадай, без перадышкі. «І адкуль толькі бярэцца? Дзірку, ці што, у небе прабілі?» — злуюць брыгадзіры.

Ну, якая тут работа? Рубца сухога няма, боты з глею за халявы выцягваеш, гусенічныя трактары крэкчуць і коўзаюцца ў тлустай, як масла, гліне — і ні з месца. А рабіць трэба, усё ж спланавана на кожны дзень. Не запланаваны толькі дождж.

— Ну, і лупіць! — аж плюнуў ад злосці перапэцканы глінаю, мокры Алёшка Акінчыц. Ён паставіў у гразь цяжкую яловую стойку, прыпёр яе да пляча, сцягнуў з рукі набрынялую рукавіцу і пальцамі праціраў запацелыя акуляры.

— Эй, прафесар, «снимите очки-велосипед», пара збірацца на абед,— выскаляючыся, крычыць Колька. Ён стаіць на рыштаванні над вялізным бліШчастым рэзервуарам і на зыбкіх дошках адбівае дробную чачотку. Вось ён пацешна, як на малітву, склаў рукі і тоненькім фальцэтам заспяваў:

Эх ты, бог, эх ты, бог, што ты ботаеш» *
Ты на небе сядзіш, не работаеш.

Колька падставіў пад буйныя кроплі свой кірпаты вяснушкавы тварык, ссунуў бровы, нібы і сапраўды кагосьці ўбачыў у нізкіх шэрых воблаках. І так смешна зрабілася Алёшку, што ён ледзьве ўтрымаў мокрую слізкую стойку. У гэтую хвіліну ён нават пазайздросціў свайму бесклапотнаму напарніку. Яму заўсёды весела, лёгка, усё зразумела і проста ў жыцці. Ён ніколі не сумуе, не сумняваецца і не пакутуе. Ды і сур'ёзным яго ніколі не бачыў Алёшка.

Які год яму можа быць? Пэўна, не больш дзевятнаццаці, а ўжо жыццё пацёрла яго. Пабадзяўся па свеце, а цяпер прыбіўся да іх брыгады. Хоць і не вельмі гарачы да работы, але з ім нават у такую непагадзь весялей, а брыгадзе — яшчэ адзін бал: перавыхаванне даручылі, пераковачкай займаемся. Гэта значыць, з Колькі пыл выбіваем, каб чалавекам стаў.

А ён, руды, канапаты, усё разумее і толькі пасміхаецца: «Што,—

* Ботаеш — (жаргон) гаворыш.

кажа,— па Макаранку працуеце? Давайце, давайце, я згодзен. Вучыце. На чацвёрку выцягну, а пяцёрак не абяцаю. З пяцёрачнікаў падхалімы выходзяць. Ух — не люблю».

Колька стаіць на самым версе рыштавання. Ён бачыць, што брыгада знялася на абед. Месячы нагамі гліну, ідуць цыбатыя, ускудлачаныя ветрам, як мокрыя вераб'і, знаёмыя хлопцы.

— Пайшлі, Лёха, парубаем,— гаворыць Колька свайму напарніку і, насунуўшы на вочы маленькі казырок стракатай кепачкі, па кладках першы бяжыць у бытоўку. Добра, што збілі з аполкаў гэтую будку — хоць ёсць дзе пагрэцца і пакурыць спакойна. У бытоўцы адно маленькае акенца, пасярэдзіне стаіць бляшаная печка, доўгі, з няструганых дошчак стол і дзве хісткія лавы. Над печкаю нацягнуты дрот. На ім сушацца вялікія мокрыя рукавіцы.

Хлопцы запіваюць хлеб кефірам, а Лёшка ножычкам наразае тонкія скрылёчкі ружовага сала. Колька зірнуў на яго, крыва ўсміхнуўся:

— Як стойкі цягаць, дык разам, а сала есці — паасобку. Вось і змагайся з такімі куркулямі за званне камуністычнай. Не даспелі яшчэ! Свядомасць нізкая. Феадалізм! Дзевятнаццатае стагоддзе!

Усе засмяяліся. Лёшка пачырванеў, але не разгубіўся:

— Хлопцы, а Колька праўду кажа. Давайце абагулім авоські, каб не жаваць кожнаму з кулака.

Дзверы адчыніліся, і ў бытоўку ўбегла вясёлая гаваркая ларочніца Нюрка з кашом, поўным «гумовых» пончыкаў.

— Свежанькія, цёпленькія! Налятай, хлопчыкі!

— Яны твае равеснікі, толькі ты цёпленькая, а пончыкі яшчэ летась закляклі,— азваўся Колька.

Усе зарагаталі, а Нюрка адрэзала:

— Памаўчаў бы, канапаты. Лепш скажы, што ў цябе, як у таго галыша, толькі — кепка ды душа.

— От адбрыла! Малайчына, Нюрка!

— Ды ну вас,— адмахнулася дзяўчына.— Мясі гразь, каб людзей накарміць, а тут яшчэ выскаляюцца.

Нюрка ўзялася за клямку, але нешта ўспомніла і затрымалася каля парога:

— Брыгадзір, там у трэсце цябе нейкая фіфачка чакае. Глядзі, ціхоня, можа стрыечная жонка знайшлася.

— Ты не плявузгай абы-што, а кажы толкам,— азваўся брыгадзір.

— Не, сур'ёзна. Чакае ў аддзеле кадраў. Кажа па «лічнаму дзелу». Нібыта сваячка твая. Відаць, з раніцы сядзіць.

Красікаў нібыта і не зважаў на гэта. Ён запісваў у свой распухлы блакнот заданне на другую палову дня, а думка: «Хто б гэта мог яго чакаць, ды яшчэ па асабістай справе?» — не пакідала яго.

Ён перабіраў у памяці ўсіх сваіх знаёмых. Кажа, сваячка, але ж іх проста не было ў Сымона Пятровіча. Успомнілася дзетдомаўскае дзяцінства, рамеснае вучылішча, армія. Можа якая дзетдомаўская «сястрычка» даведалася і прыкаціла. От было б здорава!

Думка пра «сваячку» не давала яму спакою аж да самага канца работы.

Дзень канчаўся, а з ім кончыўся і дождж. З-за хмары, што спаўзла за небасхіл, выбліснула сонца. Ад святла адразу ажыло ўсё вакол: зазелянеў надрэчны луг, ажыў і заіскрыўся недалёкі лес, заблішчалі мокрыя стрэхі бытовак, складаў і прарабскіх вагончыкаў, а шыбіны наліліся зіхатлівым барвовым бляскам.

«Калі не трэба, і сонца свеціць, і дождж перастаў,— думаў брыгадзір, выходзячы са сваімі хлопцамі на дарогу.— Ну што пісаць у нарадзе? Алёшка з гэтым «выхаванцам» яшчэ нешта зарабілі, а астатнія перацягалі цэлае мора вады з катлавана: помпа захрасла зранку, пакруціліся-пакруціліся, узялі вёдры і «запусцілі канвеер». А дзе ты яе адкачаеш, калі і зверху лье, і глеба набракла: наступіш — вада з-пад абцаса свішча».

Кожны натупаўся за дзень, як конь у малатарні, а што зарабілі? Нуль цэлых і нуль дзесятых? Вось і пішы ў нарадзе: «Пераліванне з пустога ў парожняе, разгонка дыму і затрымка сонца». А ўсё «аб'ектыўныя прычыны», усё дожджык, каб ён спрах,— думае Сымон Пятровіч. Гэта яго так для саліднасці завуць. Ну, які ён там Пятровіч? Дваццаць шосты год хлопцу, ростам, як кажуць, аршын з шапкаю, адукацыя восем класаў. Газеты, праўда, не скупіліся на хвалу яму — і заметкі, і партрэты друкавалі, і нарысы пра яго пісалі. А што ён зрабіў? Нічога асаблівага: сумленна працаваў бетоншчыкам, потым далі брыгаду — хлопцы падабраліся такія, як сам, па паўтары нормы давалі. Толькі гэтыя дні дажджы пасадзілі.

Брыгада Красікава спынілася каля дарогі, каб дачакацца якоганебудзь самазвала і даехаць на ім да шашы. Не мясіць жа гразь яшчэ тры кіламетры... Намясіліся, хопіць. Хлопцы перакульваліся праз жалезныя барты самазвалаў у гулкія кузавы, перамазаныя бетонам і цагляным пылам, і выязджалі на магістраль. З машыны добра відаць уся будоўля. І сёння, за гэты кароткі дажджлівы дзень, тут нешта прыбавілася, нешта змянілася. Што — адразу і не прыкмеціш.

Сымон Пятровіч пастукаў па кабіне, а як толькі самазвал прытармазіў, саскочыў і пайшоў у новы будынак трэста. Ён лёгка ўзбег на трэці паверх і пайшоў па доўгім, гулкім калідоры.

На ўслончыку каля аддзела кадраў сядзела дзяўчына ў цёмна-чырвоным паліто, у новенькіх сацінавых шараварах і ў туфельках на высокіх абцасіках. Убачыўшы Сымона Пятровіча, яна паднялася, зрабіла крок насустрач.

— Прабачце, ці не вы таварыш Красікаў?

— Я.

— Сымон Пятровіч?

— І гэта праўда. Адкуль вы мяне ведаеце?..

Кадравік за дзвярыма пачуў брыгадзіраў голас і крыкнуў яму:

— Колькі ж можна чакаць? Заходзь, Пятровіч!

Дзяўчына памкнулася затрымаць брыгадзіра, хацела яму нешта сказаць, але дзверы адчыніліся, і на парозе з'явіўся Асмаловіч.

— Ну, вось і дачакалася сваяка. Заходзьце, калі ласка,— ён паціснуў руку Сымону Пятровічу, прапусціў дзяўчыну ў кабінет, ухапіў яе цяжкі фанерны чамадан і ўнёс у пакой.

Красікаў нічога не разумеў: чаму «сваячка»? Чаму перад ёю так увіхаецца Асмаловіч?

Дзяўчына першая ўвайшла ў кабінет, пачырванелая і разгубленая. Сымон Пятровіч моўчкі паглядаў на яе.

— Вы, калі ласка, прабачце,— загаварыла яна.— Я сказала няпраўду, што ваша сваячка. Ведаю вас толькі па газетах. Таму і хачу ў вашу брыгаду.— Яна вінавата ўсміхнулася: — Вы мне здаваліся высокім, дужым і чамусьці чарнявым.

— А ўбачылі і расчараваліся? — спытаўся Красікаў.

Дзяўчына не паспела нічога сказаць. Яе перапыніў начальнік аддзела кадраў:

— Адразу б так і сказала. Даўно б афармілі і быў бы поўны парадак.

— Баялася, што пашляцё ў якую-небудзь іншую. Вось і чакала Сымона Пятровіча.

Брыгадзір заўважыў: як толькі гэтае дзеўчанё перастала быць яго «сваячкаю», адразу знікла ўсё далікацтва кадравіка. Ён ужо ёй казаў «ты», і тон адразу стаў службовы.

Сымон Пятровіч углядаўся ў тонкія рысы дзявочага твару, у зграбную постаць і думаў, што таксама ўяўляў яе зусім іншаю.

— Як вас хоць завуць? Адкуль вы? А то прыбег да «сваячкі» і нічога пра яе не ведаю.

— Надзя. Прозвішча Радкевіч. Родам з Баранавіч. Скончыла адзінаццаць класаў, паступала на факультэт журналістыкі, але туды без стажу не прымаюць. Кажуць, жыцця не ведаеш. Вось я і прыехала да вас вывучаць яго.

— А можа вам толькі даведка патрэбна? — нахмурыўся Красікаў.

— Мне трэба работа... у вашай брыгадзе. Я многа ў газетах чытала пра вас, па радыё чула... вось і прыехала.

— У газетах пра нас складна пішуць. Кожнага такім херувімчыкам размалююць, што самому бывае смешна. Эх, і ўмеюць жа некаторыя: «усмешачка, здымаю! Дзякую. Наступны». Вось і выглядаем мы на партрэтах асілкамі. Рамантыка! — Ён падышоў да акна: — А вы зірніце на гэтую рамантыку: гразь па самую рэпіцу, мокнем, як тыя вадзянікі, і «ўкалваем»... Ведаем, што за нас ніхто не зробіць. План — ёсць план. Дзеці — ёсць дзеці, яны есці хочуць. А вам стаж патрэбен і моднае імя «будаўнік Нафтабуда». Гучыць! Пачуе прыёмная камісія і адразу залічыць. А да нас праз некалькі год прыедзе яшчэ адзін карэспандэнт. З магнітафонам ці фотаапаратам?

Надзя зразумела ўсё і, стрымліваючы хваляванне, сказала:

— Я працаваць хачу, а даведка не абавязкова. Вазьміце мяне, Сымон Пятровіч.

— Вунь электразваршчыцы ідуць. Бачыце? Слаўныя дзяўчаты, прыгожыя, начытаныя, сціплыя, ім бы ў туфельках на шпілечках, у капронах ды ў нейлонах там розных хадзіць, а яны ў брызентавых камбінезонах, у гумавых ботах гразь месяць. Для стажу, думаеце? Тут нешта іншае ёсць. Папрацуеце — зразумееце...

Яны памаўчалі.

— Ну, дык як, не страшна?!

Надзя пакруціла галавой.

— *Людзі нам патрэбны.* Тады афармляй, Леанід Кандратавіч.

* * *

Праз два дні Надзя выйшла на работу. На пляцоўку яе вёў брыгадзір.

Зграбная, лёгкая і чысценькая, яна пераскоквала калюжыны, каб не вельмі перавэдзгаць свае блішчастыя гумавыя боты.

Хлопцы сядзелі ў бытоўцы, курылі і жартавалі адзін з аднаго. Праз акно нехта ўбачыў брыгадзіра з «новым папаўненнем». Сказаў хлопцам. Колька ўсхапіўся першы:

— Нішто тавар. Цікава толькі, каму ён дастанецца.

Алёшка зверху акуляраў зірнуў на яго, а Юрка папярэдзіў:

— *Ты, хлопец, свае блатныя выбрыкі кінь і не палохай дзяўчыну.* Зразумела?

— Ці не паспееў урэзацца? — зарагатаў Колька, але ўсе хлопцы сурова маўчалі. Ён крышку разгубіўся і «папоўз на тармазах»: — Будзьце спакойны, забяспечым галантарэйнае абыходжанне,— ён зняў маленькую кепачку і зрабіў нязграбны рэверанс.

Дзверы адчыніліся. Сымон Пятровіч прапусціў Надзю. Яна прывіталася і стала ў парозе.

— Знаёмцеся, хлопцы. Гэта новы член нашай брыгады Надзя Радкевіч.

— Да ручкі падыходзіць па старшынству ці па алфавіту? Хоць так і так Акінчыц першы,— не стрымаўся Колька.

Хлопцы пырснулі ад смеху. Усміхнулася і Надзя. Яна працягвала сваю маленькую чысценькую руку і *кожнаму гаварыла «Надзя».* Апошні падышоў Колька. Ён цырымонна расшаркаўся перад ёю:

— Мікола. Да сённяшняга дня лічыўся «новенькі», а цяпер «новенькая» ты. Дзякую. Выручыла. Адзью! — ён крутнуўся, як у балеце, *дастаў з-за вуха папяроску і закурыў.*

Надзя маўчала. Усё было не так, як ёй здавалася. Яна бачыла твары, падобныя на тыя, што былі на газетных здымках, а хлопцы тут, на рабоце, выглядалі прасцей. І панарама зусім не такая. Больш прастору і ўсё сапраўднае: дождж, раскоўзаная гліна, луг за рэчкаю, Красікаў зусім не волат, проста чалавек ніжэй сярэдняга росту, відаць, уважлівы і чулы да людзей. Хлопцы? Вось пазнаёмілася з імі, а ўсіх не запомніла. Вунь той, у акулярах, здаецца, Аляксей, гэты, з прыгожымі цыганскімі вачыма, Юрка, а вяртлявы жартаўнік, зусім хлопчык, Коля. Іх яна запомніла. А каторы Роберт, Валодзя і другі Валодзя, Антон і Стась — не разбярэш адразу.

Яна абвяла позіркам цьмяную бытоўку. На цвічках віселі авоські з полуднем. А яна ж нічога не ўзяла з сабою. І Надзя пачырванела. Прыйдзецца хлусіць, *што зусім не хочацца есці. Яна яшчэ раз* акінула позіркам усіх хлопцаў і падумала: пройдзе тыдзень, другі і яна будзе ведаць і характары, і звычкі, і біяграфію кожнага, напэўна, пасябруе з імі. І тут жа дала сабе слова — быць аднолькаваю да ўсіх. «*Буду весці дзённік,*— падумала яна,— а пасля напішу нарыс пра сваю брыгаду». Яна яе ўжо называла сваёй.

Сымон Пятровіч разгарнуў на стале складзеную ў дзесяць столак сіньку. Алёшка і Юрка адразу звесілі чубы над чарцяжом.

Брыгадзір кожнаму сказаў, што рабіць, зірнуў на свой наручны «будзільнік» і скамандаваў: «Пайшлі».

Надзю ён паставіў разбіраць арматуру. Чула гэтае слова і раней. Ведала, што ёсць арматуршчыкі, а ніколі не думала, што арматура — гэта пераплеценыя жалезныя прэнцікі.

Колька мімаходзь кінуў ёй свае брызентавыя рукавіцы.

— Трымай, намесніца, а пальчаткі схавай: не па сезону.

Надзя нагнулася над іржавымі жалезнымі пляцёнкамі і пачала іх разбіраць. Было ветрана, няўтульна. Нізка вісела шэрае неба. Добра яшчэ, што не ішоў дождж. Успомнілася матчына цёплая хата вось у такія дні позняй восені. Патрэскваюць дровы ў печы, вецер дзынькае шыбінаю, ча́каюць «ходзікі». І так зрабілася сумна, так захацелася дамоў, што аж слязінкі заказыталі ў горле. Яна азірнулася. Усё было незнаёмае, чужое, убачанае ўпершыню. Усе спяшаюцца, мітусяцца, цягнуць бярвенні і дошкі ў нейкі катлаван, грузаюць па перамешанай трактарамі багне. Гэта нялёгка. Вось і пісалі б так, як ёсць. Няхай бы кожны ведаў, як цяжка трапіць на Дошку гонару, на газетную паласу, як нялёгка заслужыць працоўную славу.

Надзя ўспомніла, што сёння субота, кароткі дзень. Яна рана прыйдзе дадому, скіне цяжкія боты, гаматную целагрэйку і ў лёгкіх туфельках пабяжыць у кіно. І тут яна ловіць сябе на думцы: гэта ж толькі першы рабочы дзень у яе жыцці, а ёй ужо хутчэй хочацца ў цёплы пакойчык дзявочага інтэрната, яна марыць пра свой беленькі ложак, пра туфелькі і кіно.

Можа ёй сумна таму, што яна яшчэ нічога не ўмее, што ніколі не рабіла і не любіць аднастайнай работы, пра якую кажуць: «паднімі і кінь».

* * *

Перад самым канцом работы да брыгадзіра прыбег нейкі пажылы чалавек і пачаў упрошваць разгрузіць чатыры вагоны шчэбеню.

— Дзве гадзінкі — і вашых нет,— угаворваў ён.— А то прастой запішуць, акты складай, штрафы плаці, а вам раз плюнуць і — вашых нет. Ды і шчэбень (ён правёў далонню па шыі) во як патрэбен.

Брыгадзір згадзіўся.

Рухавы чалавек, што так клапаціўся пра разгрузку, выскачыў на дарогу, спыніў самазвал, усю брыгаду Красікава пасадзіў у мокры халодны кузаў, сам прыляпіўся недзе каля шафёра і... паехалі.

— Я так і ведаў, што кіношка сёння будзе бортам,— абураўся Колька.— Тар-р-ракан гэты вусаты! Апрача нашай брыгады нікога больш не ведае. Ішакоў знайшоў!

— А якое кіно сёння? — спытаў хтосьці з хлопцаў.

— Каляровы ў двух серыях «Разгрузка шчэбеню» і «вашых нет»,— адказаў Колька.

У тупіку каля складаў, прыцярушаных цэментавым пылам, стаялі скрэмзаныя крэйдаю вагоны.

— Начальнічак, а плаціць колькі будзеш за каробачку? — зноў не вытрымаў Колька.

— Ёсць дзяржаўная расцэнка,— хацеў ухіліцца дзесятнік.

— Ты не цямні, баця, кажы, як ёсць.

Пакуль Колька часаў языком, Юрка з Алёшам адсоўвалі цяжкія вагонныя дзверы, астатнія хлопцы падцягвалі трапы, пад колы падкладвалі чуркі, здымалі целагрэйкі і хавалі іх пад вагоны, каб часам не змачыў дождж.

— Гэта ж не ваенная тайна. Ну, скажы, баця.

— Сціхні ты, Носаў, без цябе разбяромся,— сунімаў яго брыгадзір.

Надзі было сорамна за гэтага настырнага хлапчука, за непачцівасць да пажылога чалавека.

— Сем дваццаць за вагон і адчапіся, смала,— злосна кінуў дзесятнік.

— Фю-і-і-ць,— свіснуў Колька.— Дык ты да раніцы, баця, можаш адхваціць 28 рублёў і 80 капеек. Перабіваць не будзем. Разгружай сам, а ў нас няма дурных. Праўда, хлопцы? — ён прытупнуў і заспяваў: «Субота, субота, харошы вечарок».

— Ніяк не пайму, Красікаў, цырк ці вар'яцкі дом у тваёй хваленай брыгадзе.

Брыгадзір маўчаў.

Хлопцы ўцягвалі трапы, разбіралі насілкі, разыходзіліся па вагонах. Колька стаяў збоку адзін. Ён падміргваў то Алёшку, то Юрку, нібы гаварыў: «Давайце напалохаем старога». Але ніхто на яго не зважаў.

Ужо тарахцелі па шчэбеню шуфлі, угіналіся трапы, калі хлопцы праходзілі па іх з цяжкімі насілкамі. Толькі Надзі не было пары. Калі вярталіся хлопцы паражняком, яна хуценька загружала іхнія насілкі. Страшэнна ныла спіна, на далонях ускочылі і палопаліся вадзяныя пухіры. Да іх прыліпалі цубкія брызентавыя рукавіцы, а калі аддзіраліся, здавалася, з рук злазіць скура.

Вечарэла. Паміж нізкіх цёмна-сініх хмар прабілася малінавая палоска, потым выкацілася вялікае барвовае сонца і павісла над далёкім задзвінскім борам. Ад вагонаў, ад слупоў электраліініі, ад штабялёў дошак пацягнуліся доўгія пачварныя цені. Праз шчыліны ў вагон прабіваліся чырвоныя палоскі, і твары хлопцаў заружавелі, нібы ад полымя кавальскага горна. За стосам мяхоў з цэментам мільгануў нейчы цень. Гэта — Колька. Яго кепачка. Значыць, ён бачыць, што Надзя засталася без напарніка, што апошні вагон разгружае толькі тры чалавекі, што пустуе яго месца. Не разгружае і не едзе дахаты.

Потым Колька павольна ўвайшоў у вагон. Відаць, было няёмка туляцца за мяхамі. Ён узяў насілкі і пачаў у іх насыпаць шчэбень.

— Панеслі,— сказаў ён Надзі такім тонам, нібыта нічога і не было. Яна ўзялася за доўгія заднія ручкі і пайшла ўслед за Колькам.

— Прыдумалі машыны, што кніжкі перакладаюць, у космас лётаем, аўтаматыка і кібернетыка кругом, а шчэбень насілкамі цягаем. Гэта яшчэ маліна! А цэмент, вось гэта дык разгрузачка! Родная мама не пазнае. Дзве гадзіны разгружаеш, а месяц плюешся. Любата! А што б падвесці шланг і пампуй з вагона ў бункер. Цэмент жа, як вада. Зручна, выгадна і надзейна, як у ашчадкасе.

— Ты б падаў рацыяналізатарскую прапанову. Гэта ж сапраўды здорава,— ажывілася Надзя.

— Ха-ха-ха! Колька Носаў рацыяналізатар, першая прэмія, партрэт у шматтыражцы: «Раўняйцеся на перадавіка вытворчасці!» Цырк дый толькі.

— Што тут смешнага?
— Давай, пайшлі. Пасля разбяромся.
Асенняя ноч насунулася адразу, і *зрабілася зусім цёмна.* У вагонах запалілі ліхтары. Высока ў небе дрыжалі блакітныя зоры, але ад іх не станавілася ні святлей, ні цяплей.
Гразь пад нагамі падшэрхла і зрабілася пругкай. Лягчэй дыхалася і хадзілася.
— Ну, як у вас? — зазірнуў у вагон змакрэлы брыгадзір.— Мо памагнуць?
— Спасібачкі, заканчваем. Па руб восемдзесят адхапілі — вашых нет.
— Табе і рубля даваць не варта. Пратуляўся за штабелем ледзь не гадзіну.
— А ўнутраная барацьба чаго варта, брыгадзір? Пакуль вырашаў «быць або не быць», Надзя ўкалвала за мяне. Ёй і пішы дзве нормы. З першага дня — ударніца.
У аўтобусе Надзя ледзь не задрамала. Ёй здалося, што яна ляціць у нейкую зорную бездань: чырвоныя, сінія, жоўтыя агеньчыкі мільгалі паміж соснаў і мчаліся ёй насустрач. Толькі за паваротках зда*гадалася, што гэта агні гарадка.*
Яны набліжаліся, станавіліся вялікімі вокнамі, з фіранкамі і фікусамі, з незнаёмымі сілуэтамі на шыбах, з адкрытымі форткамі, з абрыўкамі музыкі, што вырывалася ў асеннюю ноч. Надзя пазайздросціла людзям, якія жывуць у гэтых дамах: у іх ёсць сем'і, блізкія, яе ніхто не чакае, ніхто не спытае, як ёй працавалася ў першы дзень.
У інтэрнат Надзя бегла адна. Яна нізка апусціла галаву, схавала ў кішэні рукі. З непрывычкі далоні смылелі і нылі ад стомы і першых мазалёў. У новым, толькі што заселеным доме, было светла і шумна. Гармонікі нібы хацелі заглушыць адзін аднаго: «Падмаскоўныя вечары» пераблыталіся з «Агурочкамі», а недзе на чацвёртым паверсе ўжо «Шумеў камыш». Відаць, увесь дом спраўляў наваселле.
Прайшоўшы з паўквартала, Надзя адчула, што яе нехта даганяе. Хоць і было страшнавата, але азірнулася:
— Надзя, пачакай, гэта я... Хвіліначку, справа ёсць.
Яна не спынілася, а толькі прыцішыла крок.
— Ты мяне можаш лаяць, колькі хочаш. Ведаю, што па глупству затрымліваю, але, апрача цябе, мне няма з кім параіцца. Ты ж у шмотках разбіраешся.
— У чым, у чым? — перапытала Надзя.— Наогул, цябе, Мікалай, без перакладчыка не зразумееш.
— Ну, як табе растлумачыць? Адным словам, у бабскім абмундзіраванні толк разумееш? Мне трэба купіць нейкую добрую рэч, а што, і сам не ведаю.
— Нічога не разумею, Коля. Навошта табе жаночыя рэчы?
— Не рэчы, хоць бы адну. Толькі паміж намі... Заўтра ў мамы маёй дзень нараджэння. Разумееш?
— Разумею.
— Мы яго заўсёды адзначаем удваіх, *чаем з пячэннем або тор*там, але ніхто ніколі не прыносіў ёй ніякіх падарункаў...
— Колькі гадоў тваёй маме?
— Сорак адзін.
— А *якая яна?*
— Вельмі харошая,— зусім па-дзіцячаму адказаў Колька.

— Мамы ўсе харошыя. Але каб купляць завочна, трэба ведаць, якія ў яе валасы, высокая яна ці нізкая, поўная ці худая, нават які колер вачэй, ну, і размер, канечне.
— Адбіткі пальцаў не трэба? — пажартаваў Колька.— Ну, дык як, дапаможаш? І дай слова — нікому ні гу-гу. Заўтра ў дванаццаць каля магазіна. Добра?
— Калі для мамы, прыйду,— Надзя павярнулася, прабегла яшчэ некалькі дзесяткаў крокаў і знікла ў дзвярах інтэрната.
Колька пастаяў каля ганка. Праз хвіліну засвяцілася яшчэ адно акно. Колька падышоў да яго.
— Ага, значыць, у восьмым пакоі.

* * *

Назаўтра яны сустрэліся каля магазіна. Здалёк Надзя нават не пазнала Кольку. На ім было моднае кароценькае паліто, чорны касцюмчык і белая накрухмаленая кашуля. Старанна прычасаныя валасы здаваліся не рудымі, а проста светлымі.
Чакаў ён, відаць, даўно, хадзіў, прагна курыў і пазіраў на ўсе бакі. А ўбачыў — пабег ёй насустрач. Сёння ён увесь быў нейкі светлы, далікатны і стрыманы. Яны хадзілі ад прылаўка да прылаўка, пераходзілі з аддзела ў аддзел, разглядалі нейлонавыя блузкі і шарсцяныя кофтачкі, модныя туфелькі і імпартныя сумкі. Але Надзя нічога не магла выбраць. «Гэта не модна», «гэта не практычна», «для сталай жанчыны — легкадумна», «абутак, не памераўшы, купляць нельга».
Колька пачынаў трывожыцца, што так яны нічога і не выберуць, ён нават асцярожна спрабаваў яе ўгаворваць. На іх пазіралі дзесяткі вачэй. Адны дакаралі, другія спачувалі, трэція двухсэнсоўна падміргвалі Кольку, а ён чырванеў і адварочваўся. «Падлабуніўся рыжы да новенькай». «Глядзі, глядзі, ужо і падарункі купляе», «За што б гэта»?! — перашэптваліся дзяўчаты, якія даўно ведалі Кольку. А ён бянтэжыўся, рабіўся нязграбны і маўклівы.
Яны выйшлі з магазіна, так нічога і не купіўшы.
— Ну, што будзем рабіць? Без падарунка мне ніяк нельга.
— Ты ж сам бачыў, што купіць абы-што — толькі грошы выкінуць. Падарыць трэба такое, каб на ўсё жыццё памяць была.
— Прыдумаў! Толькі вельмі прашу, з'ездзі са мною ў горад...
Колька заўважыў, што Надзя насцярожылася і пачаў упрошваць яе, як малое дзіця:
— Гэта ж зусім побач, аўтобусы ідуць праз кожныя дзесяць хвілін. Толькі зойдзем, купім і прыедзеш назад. Ну, прашу...
Надзі было шкада часу. Хацелася сёння напісаць пісьмы, схадзіць у бібліятэку і наогул крыху агледзецца. Ды і няёмка ездзіць з гэтым мала знаёмым хлопцам. Але хіба можна адмовіцца? Гэта ж не абы-што, а падарунак маме. Надзі ўспомнілася свая мама і зрабілася крышку сумна.
Яны дабеглі да прыпынку і ледзь не на хаду ўскочылі ў аўтобус. У ім было людна, весела і шумна. Ехалі такія ж, як і яны, юнакі і дзяўчаты і, мабыць, былі рады, што ў аўтобусе цесна і што ён не вельмі спяшаецца ў горад.
Надзя з Колем прыйшлі ў ювелірны магазін. Яны прабегліся вачыма па радочках маленькіх гадзіннікаў, раскладзеных у вітрыне. Надзя глядзела на форму, марку, на цыферблат, а Колька яшчэ пры-

глядаўся і да цаны. Нарэшце яны выбралі маленькі зіхатлівы гадзіннік «Слава», купілі і раменьчык да яго.

— Памерай, калі ласка,— папрасіў Колька.

Надзя прыклала гадзіннік да свае тонкае рукі, сама паглядзела на яго з усіх бакоў і паціху сказала: «Добра».

— Пры-го-жа! — пацвердзіў Колька.

Яны выйшлі на людную вуліцу. Надзя разглядала незнаёмы горад. Ён увесь быў новы, прасторны і нават у гэты асенні дзень здаваўся светлым і незвычайна чыстым.

Надзя і не заўважыла, як яны зайшлі ў маладзенькі гарадскі скверык. Ён увесь свяціўся асенняй пазалотай, нібыта недзе ў вершалінах тапаляў і ліп схавалася сонца.

— Давай пасядзім хвілінку. Зірні, як тут хораша.

— Хіба толькі хвілінку,— адказала Надзя, і яны пайшлі да зацішнай лавачкі, што стаяла паміж кустоў парудзелай акацыі.

— Я нават не ведаю, як табе дзякаваць, што ты ледзь не ўвесь выхадны...— Колька замяўся, шукаючы патрэбнае слова,— ну, хадзіш са мною па магазінах.

— Па-мойму, кожны пайшоў бы памагчы купіць маме падарунак. А мы з табою купілі добры гадзіннічак. Вось будзе рада!

— Думаю, што будзе. Яна ж ад мяне, апрача непрыемнасцей, нічога добрага не бачыла. З трэцяга класа яе цягалі ў школу за мае фокусы, а потым і ў міліцыю не раз «запрашалі». Цяпер і самому смешна, якія дурні былі. Разумееш, вучыліся ў сёмым класе. У кіно хочацца, а грошай няма. Думалі, думалі і дадумаліся. Непадалёк ад нас ларок стаяў. Так, фанерная будачка, штурхні — паваліцца. Віно, кілбасу, цукеркі і кансервы там розныя прадавала цётка Сіма. Нагледзелі мы гэты ларок. Як добра сцямнела, падкапаліся пад яго. Залез туды адзін пацан, падняў маснічыну і падае нам пляшку за пляшкай. Пакаштавалі, віно — кіслае, як воцат, аж у роце сцягвае, пакаштавалі з другой — крыху саладзейшае, пацягнулі ўсе з рыльца па глытку, а рэшту вылілі. Носім бутэлькі, адкаркоўваем і выліваем віно ў канаўку, а пляшкі ў сетку складаем. Штук дванаццаць так адкаркавалі. Сетку схавалі ў густых лапухах за нашым агародам. А назаўтра панеслі здаваць бутэлькі. Тут нас і застукалі. Ну — міліцыя, допыты: «Хто кіраваў? Куды схавалі грошы?» «Якія грошы?» — пытаемся. Мы ж яшчэ не паспелі іх выручыць за пляшкі. А нам кажуць, што мы дзве тысячы з касы забралі. Ну ж і пакруцілі нас вакол гэтых дзвюх тысяч. Гэта таўстуха Сіма выдумала — разбагацець хацела. А нас у суд цягнуць — крадзёж з узломам. Патрабуюць выдаць кіраўніка, у камеры трымаюць. Ледзь выпуталіся. Добра, што школа на парукі ўзяла. А мама ажно пасівела за гэтыя дванаццаць бутэлек. І ў мяне жыццё пайшло з перакосам. У школе «ларочнікам» пачалі дражніць. Двойку схаплю, зноў папракаюць: «Гэта табе не бутэлькі цягаць». І так мне ўсё агоркла, так надакучыла, што пасля дзевятага класа кінуў усё і пайшоў працаваць на льнозавод сушыльшчыкам. А сёлета да Сымона Пятровіча паступіў. Харошы ён мужык, справядлівы...

Надзя слухала, апусціўшы галаву.

— Вось і дзякуй, што згадзілася пайсці з «падонкам», як некаторыя мяне называюць. А чаму? За язык. Ведаю, што не пушкінскім стылем гавару. Некаторыя аж зелянеюць, што праўду ў вочы кажу.

Надзя ўстала з лавачкі, і яны пайшлі па замеценых лістамі дарожках. Над імі кружыліся і коса падалі пад ногі жоўтыя лісты.

Кольку было прыемна ісці з гэтаю харошаю дзяўчынаю. Яму хацелася, каб іх убачылі знаёмыя, каб пазайздросцілі сябры. І ён павёў Надзю да аўтобуса па самай люднай вуліцы. Яны ішлі каля магазінаў. Колька скоса пазіраў у вялікія вітрыны. У іх ён бачыў сябе і Надзю.

— Коля-я! — пачулася зусім блізка. Яны азірнуліся. Следам бегла невысокая жанчына з поўнаю гаспадарчаю сеткаю і з тортам у руках.

— Гэта мама,— паспеў сказаць Колька.

— Добра, што цябе ўбачыла, а то не данясу адна.— І яна падала сыну набітую пакункамі доўгую сетку.

— Пазнаёмся, мама, гэта Надзя... з нашай брыгады.

Колева мама сказала, што яе завуць Кацярына Рыгораўна і што ёй «вельмі прыемна». Надзя заўважыла, як прыглядаецца да яе Колева мама, і пачырванела да вушэй. Яна гатова была бегчы адсюль, ні на кога не зважаючы. Але стрымала сябе. Толькі ў думках паўтарала: «Дурніца, дурніца, і панёс жа мяне чорт з гэтым Колькам».

Кацярына Рыгораўна ўзяла Надзю пад руку, і яны, нібыта даўнія сяброўкі, пайшлі наперад, а Коля за імі нёс цяжкую сетку. Ён не ведаў, што яму рабіць: адправіць маці дадому адну, а самому пайсці праводзіць Надзю да аўтобуса? І насіцца з гэтаю пудоваю сеткаю, як дурань з пісанаю торбай! Пакінуць Надзю адну і пайсці з мамай таксама нельга. Што ж рабіць? Праз квартал ім трэба разыходзіцца — Надзі направа, а маме налева. А куды яму ісці?

На рагу мама з Надзяю спыніліся.

— Вось прашу Надзю, каб зайшла да нас. Пасядзелі б, выпілі б чаю з тортам, адзначылі б мой дзень нараджэння.— Колька ледзь не падскочыў ад радасці.

— Сапраўды, Надзя, хадзем. Гэта зусім побач, а потым я цябе да самага інтэрната правяду.

Надзя аднеквалася, але не вельмі настойліва і рашуча. Яна недзе чула, што ў дзень нараджэння нельга крыўдзіць юбіляра. Кацярына Рыгораўна энергічна ўзяла яе пад руку і павяла ўніз ад плошчы ў вузкі завулак, што бег да самай ракі.

Колька ішоў побач і ўсміхаўся.

* * *

Яны пілі чай. Вялікі гадзіннік дакладна адбіваў час. На падлозе ў цэбрыку рос лапушысты фікус. На сцяне вісела рэпрадукцыя з рэпінскай карціны «Не чакалі». Усё тут было проста і сціпла: стол, ложак за шырмачкай, каля другой сцяны вузкая канапка, над ёю — каляровая паштоўка з партрэтам Германа Цітова. Вось і ўсё.

Праз паўгадзіны Надзі ўжо здавалася, што яна ледзь не з маленства ведае і гэты пакой, і саматканыя палавічкі на вышараваной

падлозе і гэтую жанчыну ў сіняй шарсцяной кофтачцы з зацыраванымі рукавамі, з добраю, крышку сумнаю ўсмешкай. У яе яшчэ зусім маладыя вочы і свежыя, ружовыя вусны. Толькі каля вачэй разбегліся гусіныя лапкі зморшчынак, ды на скронях валасы крыху святлейшыя, чым за вушамі. Відаць, што яна вельмі добрая і даверлівая. Пакуль Колька бегаў у магазін, яны сядзелі, як даўнія сяброўкі, і Кацярына Рыгораўна коратка, але вельмі выразна расказала пра сваё нялёгкае жыццё. Яна мімаходзь сказала, што Колькавага бацьку, ваеннага марака, забралі ў сорак дзевятым годзе. Азваўся ён двума лістамі і змоўк. Тады яе ўсе баяліся. З тэлеграфістак знялі. Была паштальёнам, кур'ерам, прыбіральшчыцай у школе. Толькі пасля дваццатага з'езда зноў сябе чалавекам адчула. Тады і паведамілі, што муж рэабілітаваны пасмяротна. А пакуты, абразы і знявагі не рэабілітуеш. Усё гэта прайшло, але самая вялікая крыўда засталася на сябе самую, што сына не дагледзела, не davучыла, што ледзь было зусім яго не страціла.

Надзя разумела ўсё і спачувала Кацярыне Рыгораўне. У яе было мала радасцей, звычайнага чалавечага і жаночага шчасця, і вельмі многа гора і слёз. Надзя падумала, што большасць людзей з цяжкім лёсам ад гора не чарсцвеюць, а робяцца чуллівымі і спагадлівымі. Такою была Кацярына Рыгораўна.

Надзя ледзь стрымала слёзы, калі Колька зашпіліў раменьчык з гадзіннікам на тонкай матчынай руцэ. Такога падарунка Кацярына Рыгораўна не чакала. Спачатку яна спалохалася, адхапіла руку, відаць, ледзь стрымалася, каб не спытаць: «Дзе ты ўзяў?» Але Колька ўсё зразумеў. Ён усміхнуўся, кіўнуў галавою ў Надзін бок і сказаў:

— Разам выбіралі. Табе падабаецца, мама? — яна прыцягнула сынаву галаву, моцна пацалавала і выскачыла ў кухню. Колька стаяў разгублены, як хлопчык.

Надзя адчувала, што яна замінае ім шчыра парадавацца, можа пасмяяцца, а можа і паплакаць у гэты дзень. І наогул, чаго яна тут? Як яна трапіла ў гэтую чужую ёй сям'ю? Кольку яна ведала толькі адзін дзень. Нават пабойвалася яго, лічыла блацяком. А ён не зусім такі. І мама яго — вельмі ж добрая жанчына.

На вуліцы зусім змеркла, і Надзя заспяшалася.

— Сапраўды, вас Коля правядзе дадому.

А Коля ўжо трымаў Надзіна паліто, як самы далікатны кавалер.

— Я вельмі рада, што пазнаёмілася з вамі,— гаварыла на развітанне Кацярына Рыгораўна.— Заходзьце да нас, калі ласка, да мяне заходзьце. Я буду заўсёды вельмі рада. І дзякую, што памаглі гэтаму шалапуту купіць такую слаўную рэч, а то сам прывалок бы які-небудзь будзільнік.— Яна ласкава паглядзела на сына і ўсміхнулася добрай усмешкаю.

Надзя развіталася з Колем на аўтобуснай станцыі. Па слаба асветленай плошчы вецер гнаў і кружыў апалае лісце, згінаў верхавіны маладых прысад. Напалову пусты аўтобус хутка памчаўся па вуліцы. Надзя зірнула ў акно: на прыпынку ў крузе электрычнага святла гайдаўся адзінокі цень. Сёння Колька быў зусім іншы, далікатны, мяккі, чулы, як і яго маці. А той, блатнаваты хлапчук, здавалася, недзе застаўся пад дажджом каля пустога вагона з-пад шчэбеню. І чаго гэта я думаю пра яго? Што ён мне, брат, сват ці друг дзяцінства? — спахапілася Надзя, каб адагнаць думкі, пачала чытаць плакаты і абвесткі, расклееныя ў аўтобусе.

«Дадатковы прыём на першы курс вячэрняга нафтавага тэхнікума».

Яна дачытала да канца абвестку і задумалася: «А можа з мяне выйдзе лепшы хімік, чым журналіст? Ды што я ведаю пра гэтую журналістыку? Не болей, як і пра нафту. А тэхнікум не пашкодзіць і ва ўніверсітэт паступіць. Трэба будзе і Мікалаю параіць падаць дакументы. Разам пададзім. І маці будзе рада. Цьфу ты! Зноў тое ж самае лезе ў галаву».

У інтэрнаце сяброўкам па пакоі Надзя сказала:

— Паехала ў Полацк, паглядзела горад і трапіла ў кіно.

Яе суседка, маленькая, шустрая электразваршчыца Паша паківала галавою і разанула ў вочы:

— Кі-і-но-о! Расказвай маме — яна паверыць. Ты глядзі, дзеўка, закруціць табе мазгі гэты рыжы. Бач ты, з першага дня падарункі купляе. А ты і клюнула, дурнічка.

Надзя ледзь не заплакала ад крыўды, але і апраўдвацца не хацела і расказваць нічога не магла. Раздзелася і лягла на свой вузенькі ложак. Яна толькі цяпер адчула страшэнную стому, заплюшчыла вочы, але ўсё адчутае, убачанае і перажытае не давала ёй заснуць. Яна не шкадавала, што так здарылася, што яна сустрэла Кацярыну Рыгораўну і Кольку, што ведае іх лепш, чым усе іншыя, што ўбачыла абвестку ў аўтобусе, што ўсё жыццё пачалося не так, як яна думала! А як? Будзе відаць!

Які вялікі дзень прайшоў!

За чорнай шыбінай Надзя ўбачыла буйныя блакітныя зоры. Значыць, заўтра будзе пагода.

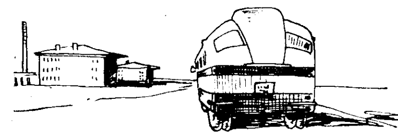

АДЗІНАЯ МНОГАНАЦЫЯНАЛЬНАЯ...

Да трыццацігоддзя Першага Усесаюзнага з'езда савецкіх пісьменнікаў

У пагодлівыя жнівеньскія дні 1934 года ў Маскве сабраўся Першы Усесаюзны з'езд савецкіх пісьменнікаў. На ім прысутнічаў 591 дэлегат ад 1 500 савецкіх пісьменнікаў. Дэлегаты прадстаўлялі літаратуры 52 братніх нацыянальнасцей СССР. На з'ездзе прысутнічала 40 пісьменнікаў, прадстаўнікоў ад 13 зарубежных краін. Нават па сучасных маштабах гэта — унушальны форум мастацтва!

Адкрываючы з'езд, Максім Горкі падкрэсліў, што «рознаплямённая, разнамоўная літаратура ўсіх нашых рэспублік выступае як адзінае цэлае перад тварам пралетарыяту Краіны Саветаў, перад тварам рэвалюцыйнага пралетарыяту ўсіх краін і перад тварам дружалюбных нам літаратараў усяго свету».

Паўмесяца працягвалася плённая работа з'езда. Былі заслуханы даклады аб савецкай літаратуры, прозе, паэзіі, дзіцячай літаратуры, крытыцы, аб прагрэсіўнай зарубежнай літаратуры. На з'ездзе выступілі многія савецкія пісьменнікі. І сёння гэтыя выступленні чытаеш з хваляваннем і гордасцю. Але самымі характэрнымі былі, вядома, выступленні Максіма Горкага: перад адкрыццём з'езда, даклад аб савецкай літаратуры, заключнае слова, якія з'явіліся каштоўным укладам у савецкае літаратуразнаўства.

Першы з'езд пісьменнікаў стварыў і аформіў Саюз савецкіх пісьменнікаў СССР, прыняў Статут саюза, сцвердзіў сацыялістычны рэалізм як асноўны творчы метад савецкай літаратуры.

З'езд аказаў велізарны ўплыў на далейшае развіццё савецкай літаратуры, на яе імклівае зблiжэнне з сацыялістычнай рэчаіснасцю, з жыццём народа.

Як вядома, у дваццатыя гады існавала многа літаратурных арганізацый, аб'яднанняў, груп. Палітыка партыі ў галіне мастацкай літаратуры

Янка Купала і Аляксей Талстой у прэзідыуме Першага Усесаюзнага з'езда савецкіх пісьменнікаў.

заключалася ў тым, каб у вольным творчым спаборніцтве (пазбаўляючы ў гэтай справе манаполіі якую-небудзь «нават самую пралетарскую па сваймy ідэйнаму зместу» групу) пісьменнікі кансалідаваліся на глебе служэння справе рэвалюцыі і сацыялізма. У вядомай рэзалюцыі ЦК РКП (б) ад 18 чэрвеня 1925 года «Аб палітыцы партыі ў галіне мастацкай літаратуры» абвяшчаліся самыя цярпімыя, тактоўныя і беражлівыя адносіны да пісьменнікаў розных кірункаў, да іх стыляў, манер, творчых почыркаў з тым, каб забяспечыць усе ўмовы «магчыма больш хуткага іх пераходу на бок камуністычнай ідэалогіі». Нават у адносінах пралетарскіх пісьменнікаў у рэзалюцыі гаварылася, што «гегемоніі пралетарскіх пісьменнікаў яшчэ няма, і партыя павінна памагчы гэтым пісьменнікам **зарабіць сабе** гістарычнае права на гэтую гегемонію». Апошняе вельмі характэрна для сутнасці партыйнага кіраўніцтва мастацтвам і літаратурай. Гэта было развіццё ленінскага прынцыпу партыйнасці літаратуры, якое і забяспечыла поспех у развіцці савецкай літаратуры.

Акрылёныя рашэннем ЦК партыі, пісьменнікі-камуністы і беспартыйныя, пралетарскія і спадарожнікі смела вялі барацьбу за аб'яднанне ўсёй рэвалюцыйнай літаратуры, за творчую кансалідацыю сіл. Становячыся «на рэйкі пралетарскай ідэалогіі», яны былі заклапочаны стварэннем паўнацэнных твораў новага мастацтва, якое б разумеў і любіў народ. Народжаная імкненнем рэвалюцыйнага народа бачыць сваё жыццё адлюстраваным у мастацтве, савецкая літаратура к канцу дваццатых гадоў стала прыкметнай з'явай ва ўсім свеце. На рахунку рэвалюцыйнага мастацтва ўжо былі «Чапаеў» Д. Фурманава, «Жалезны паток» А. Серафімовіча, «Разгром» А. Фадзеева, «Уладзімір Ільіч Ленін» У. Маякоўскага, «Справа Артамонавых» М. Горкага, і пачаты ім раман «Жыццё Кліма Самгіна», «Блуканне па пакутах» А. Талстога і многа іншых твораў на мовах усіх народаў СССР. Паток мастацкай творчасці нарастаў па меры росту сацыялістычнага будаўніцтва.

Літаратура ішла па гарачых слядах часу, была мастацкім адгалоскам рэвалюцыі на этапе яе шырокага наступу па ўсяму фронту. «Соць» Л. Лянова, «Дзень другі» І. Эрэнбурга, «Лесазавод» А. Караваевай, «Брускі» Ф. Панфёрава, «Над ракой Арэсай» Янкі Купалы, «Дрыгва»

Якуба Коласа — не злічыць аўтараў і іх новых твораў, іх шматлікіх выступленняў! Верш і песня сапраўды станавіліся бомбай і сцягам; з імі будавалі новае, з імі перамагалі старое, якое перашкаджала рэвалюцыйнаму поступу сацыялізма.

Рамкі існаваўшых літаратурных арганізацый (ВоАПП, РАПП, МААП і інш.) сталі вузкія і цесныя, тармазілі мастацкую творчасць. Стваралася небяспека «ператварэння гэтых арганізацый са сродкаў найбольшай мабілізацыі савецкіх пісьменнікаў і мастакоў вакол задач сацыялістычнага будаўніцтва ў сродкі культывавання гуртковай замкнутасці, адрыву ад палітычных задач сучаснасці»,— гаварылася ў гістарычнай пастанове ЦК ВКП (б) ад 23 красавіка 1932 года «Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый». Асацыяцыя пралетарскіх пісьменнікаў і аналагічныя аб'яднанні былі гэтай пастановай ліквідаваны. Арганізацыйны камітэт Саюза пісьменнікаў узначаліў усю работу па падрыхтоўцы Першага з'езда пісьменнікаў, імкнучыся аб'яднаць усіх пісьменнікаў, якія падтрымлівалі «платформу Савецкай улады і імкнуліся ўдзельнічаць у сацыялістычным будаўніцтве, у адзіны Саюз савецкіх пісьменнікаў з камуністычнай фракцыяй у ім». Пастанова ЦК ВКП(б) была праведзена ў жыццё па ўсіх нацыянальных рэспубліках, краях і абласцях пры вялікай падтрымцы ўсёй творчай інтэлігенцыі. У Беларусі гэтую работу ўзначальвалі пісьменнікі М. Лынькоў, К. Крапіва, К. Чорны, А. Александровіч і іншыя. Можна сказаць, што Першы Усесаюзны з'езд савецкіх пісьменнікаў рыхтавала ўся краіна. Падрыхтоўка да яго вялася доўга, шырока. Давялося пры гэтым пераадолець і нямала цяжкасцей, прайсці пэўны этап барацьбы з няправільнымі палітычнымі тэндэнцыямі асобных груп творчай інтэлігенцыі. Работа ўвянчалася поспехам. На з'ездзе была прадэманстравана, як сказаў М. Горкі, перамога бальшавікоў у літаратуры, у творчасці.

З таго часу прайшло трыццаць гадоў. Ды якіх гадоў! Па насычанасці гістарычнымі падзеямі яны роўныя іншаму стагоддзю! Гэта і небывалыя будоўлі першых пяцігодак, і рэвалюцыйны пераварот у сельскай гаспадарцы, і тытанічная схватка з фашызмам, і радасная перамога над ім, перамога сацыялізма ў радзе краін, і нашы неймаверныя па маштабу пасляваенныя мірныя работы: расшчэплены атам і легендарны палёт у неба савецкіх людзей, узброеных перадавой навукай і тэхнікай! І за ўсім гэтым стаіць чалавек, наш савецкі чалавек! Свядомы будаўнік камунізма, ён ужо не той, якім быў трыццаць гадоў таму назад: па-іншаму жыве, інакш мысліць і адчувае, шырэе, паглыбляецца, умацоўваецца яго сувязь са светам, з чалавецтвам. Гэта — новы чалавек сацыялістычнага грамадства, маральны кодэкс якога прыцягвае да сябе ўвагу ўсяго лепшага, што ёсць на зямлі. За трыццаць гадоў вырасла цудоўнае пакаленне людзей, самаадданых будаўнікоў камунізма. Трыццаць гадоў — гэта ўжо гісторыя. А ў гісторыі многа знамянальных вех. Ад кожнай з іх можна аглядаць яе шлях, яе этапы.

Вечна жывым, хвалюючым летапісам гэтай гісторыі з'яўляецца савецкая мастацкая літаратура. Яна, па трапнаму выразу Якуба Коласа, разам з народам будавала, арала і ваявала. І той, хто хоча адчуць «кіпучую бучу» тых гадоў, павінен перш за ўсё акунуцца ў свет ідэй, вобразаў, пачуццяў — цудоўны, як само жыццё, свет нашай літаратуры.

Першы Усесаюзны з'езд пісьменнікаў — знамянальная веха ў гісторыі савецкай літаратуры. Ён падвёў вынікі заваёвам Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі ў галіне літаратуры за 17 гадоў Савецкай улады, паказаў, як разбуджаная рэвалюцыяй актыўнасць народа праявілася ў літаратурнай творчасці, як раскрыліся і выявіліся скрытыя ў масе народаў СССР здольнасці і таленты. Рэвалюцыя прынесла абнаўленне мастацтва свету. Гэтая думка падкрэслівалася і ў дакладах, і ў выступленнях на з'ездзе пісьменнікаў. Ідэі сацыяльнага прагрэсу, ідэі новага мастацтва, сапраўды народнага, можа ажыццявіць толькі народная рэвалюцыя.

З'езд прадэманстраваў ідэйнае адзінства і многанацыянальнасць, як наватарскую якасць савецкай літаратуры — самай перадавой, рэвалюцыйнай літаратуры свету. Партыйнасць і высокаідэйнасць літаратуры не супярэчаць яге «разнамоўнасці». Пісьменнікі розных нацыянальнасцей паказалі на з'ездзе, што высокая ідэйнасць савецкай літаратуры — гэта тая спажыўная вільгаць, без якой няма росту мастацтва, яна падобна на вільгаць глебы, без якой не расце ні бавоўна Узбекістана, ні рыс Таджыкістана, ні лён Беларусі, ні пшаніца Украіны, ні раскошныя сады Расіі. Адзіная і разнастайная — вось дыялектыка савецкай літаратуры, раскрытая на з'ездзе.

Першы Усесаюзны з'езд пісьменнікаў аказаў вялікі ўплыў на далейшы лёс савецкай літаратуры, вызначыў, калі можна так сказаць, той азімут, па якому яна працягвае свой шлях служэння народу па сённяшні дзень.

Пасляз'ездаўскія гады былі азнаменаваны вялікімі літаратурнымі здзяйсненнямі. Літаратура напоўнілася пафасам сацыялістычнага будаўніцтва, пафасам працы і пераўтварэння. У тэорыі быў дадзены бой вульгарнаму сацыялагізму, пераадолена нацыянальная абмежаванасць і элементы нацыяналізму ў некаторых братніх літаратурах, падняты праблемы ўзаемасувязей літаратур, пакладзены плённы пачатак міжнацыянальнаму супрацоўніцтву (дэкады нацыянальных літаратур у Маскве, у рэспубліках, выязныя творчыя брыгады, пленумы праўлення Саюза пісьменнікаў у нацыянальных рэспубліках і г. д.). Павысілася цікавасць да тэорыі марксісцка-ленінскай эстэтыкі, да праблем сацыялістычнага рэалізму.

Глыбока ў жыццё народа праніклі лепшыя творы савецкай літаратуры гэтых гадоў: «Паднятая цаліна» і «Ціхі Дон» М. Шолахава, «Як гартавалася сталь» М. Астроўскага, «Педагагічная паэма» А. Макаранкі, «Пётр Першы» А. Талстога, «Людзі з захалусця» А. Малышкіна, «Цімур і яго каманда» А. Гайдара, песні М. Ісакоўскага і В. Лебедзева-Кумача, вершы і паэмы А. Твардоўскага, дзіцячыя вершы К. Чукоўскага і С. Маршака, п'есы М. Пагодзіна, А. Афінагенава, А. Карнейчука, У. Вішнеўскага. Паэзія П. Тычыны, Янкі Купалы, А. Лахуці, Г. Табідзе, С. Вургуна, Джамбула Джабаева і Сулеймана Стальскага — лепшых прадстаўнікоў нацыянальных савецкіх літаратур — стала такім жа фактам усесаюзнай літаратуры, як і сваёй нацыянальнай.

Зусім відавочна негрунтоўнасць буржуазных зарубежных «спецыялістаў» па савецкай літаратуры тыпу Струве і Слоніма характарызаваць трыццатыя гады як гады ўпадку і дэградацыі савецкай літаратуры ў сувязі з культам асобы.

Прызнаючы адмоўнае ўздзеянне культу асобы на літаратурны працэс, на творчасць раду пісьменнікаў, трэба ўсё ж рашуча адвергнуць гэтую «канцэпцыю» зарубежных крытыкаў. Савецкая літаратура развівалася і ўдасканальвалася ідэйна і мастацкі пад дабратворным уплывам поспехаў сацыялістычнага будаўніцтва, яе рух здзяйсняўся па ўзыходзячай лініі.

Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР у студзені 1939 года за выдатныя поспехі і дасягненні ў развіцці савецкай мастацкай літаратуры 172 пісьменнікі былі ўзнагароджаны ордэнамі Леніна, Працоўнага Чырвонага Сцяга і Знакам Пашаны. Сярод узнагароджаных былі пісьменнікі з нацыянальных рэспублік — Янка Купала і Якуб Колас, А. Карняйчук, Ш. Дадзіяні, Дэмірчан і іншыя.

Другі Усесаюзны з'езд пісьменнікаў, які сабраўся ў 1954 годзе — праз дваццаць гадоў пасля Першага, адзначыў росквіт многанацыянальнай савецкай літаратуры на этапах вайны і пасляваеннага будаўніцтва. У прывітанні ЦК КПСС з'езду гаварылася: «Бурны эканамічны, палітычны і культурны ўздым савецкіх рэспублік прывёў да росквіту літаратур народаў СССР. Развіццё і ўзаемнае ўзбагачэнне нацыянальных літаратур адбываецца ў цеснай садружнасці ўсіх братніх рэспублік. У Савецкім Саюзе створана многанацыянальная мастацкая літаратура вялікага гістарычнага значэння, якая ўвасабляе перадавыя ідэі нашага часу».

За гады паміж першым і другім з'ездамі пісьменнікаў у склад савецкай літаратуры ўліліся і былі прадстаўлены на Другім з'ездзе пісьменнікі народаў Латвіі, Літвы, Эстоніі, Малдавіі, Букавіны, Закарпацкай Украіны, заходніх абласцей Украіны і Беларусі. Пашырыліся межы многанацыянальнай савецкай літаратуры, якая вырасла колькасна.

На другі з'езд было выбрана 738 дэлегатаў ад 3 695 пісьменнікаў Савецкага Саюза, а напярэдадні трэцяга з'езда, у 1959 годзе, пісьменніцкая арганізацыя налічвала 4 801 чалавек! І ў гэтым ліку — каля двухсот пісьменнікаў Беларусі.

Ледзь не за паўвека савецкай улады ўзнікла многамільённая аўдыторыя чытачоў, агульная для ўсіх пісьменнікаў народаў СССР. Нацыянальнае і інтэрнацыянальнае ў эстэтыцы сацыялістычнай літаратуры непарыўна звязаны між сабою. Велізарнай эстэтычнай сілай валодае сучасная наша літаратура. У новай Праграме КПСС, прынятай XXII з'ездам, літаратура разглядаецца як магутны сродак фарміравання чалавека камуністычнай будучыні. Сустрэчы кіраўнікоў партыі і ўрада з дзеячамі літаратуры і мастацтва, Ленінскія прэміі за лепшыя творы — усё гэта садзейнічае развіццю літаратуры, магутнаму прытоку ў яе новых маладых сіл. З кожным днём мацнее сувязь літаратуры з жыццём народа, а ў гэтай сувязі — сіла савецкай літаратуры.

Насустрач свайму чацвёртаму з'езду савецкая літаратура ідзе многатысячным атрадам ідэйна ўзброеных байцоў за справу камунізма. Адзіная многанацыянальная, самая передавая рэвалюцыйная літаратура свету, якой яе назваў трыццаць гадоў назад Першы Усесаюзны з'езд пісьменнікаў, сягоння ператварылася ў магутную сілу, якая стварае «духоўны базіс» камунізма.

Дзмітры ПАЛІТЫКА.

У дружбе з прыродай

Чатыры гады таму назад выпускнік графічнага аддзялення Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута Генадзь Лойка паказаў экзаменацыйнай камісіі серыю каляровых літаграфій на тэмы з калгаснага жыцця.

У работах маладога мастака адчувалася паэтычнае ўспрыняцце роднай прыроды. Паэтычнасць была ва ўсім: у цёплым подыху раллі, над якой кружаць шпакі («Зябліва»); у густой, хвалістай, як мора, збажыне («Збожжа паспела»); у сакавітай зеляніне лугу, на якім пасвіцца статак («Першы выган»). Усё, што моцна вабіла Генадзя ў дзяцінстве, што сфарміравалася ў свядомасці мастака ў гады вучобы, адлюстраваў ён на графічных лістах, прысвечаных будням калгаснай вёскі.

Закончана вучоба. Па якім жа шляху пайсці далей? Як знайсці сваё месца ў выяўленчым мастацтве?

Тое, што часам бывае пакутлівым і цяжкім для многіх, для маладога мастака вырашылася само сабою. Ён стаў анімалістам. Свет жывёл, цудоўных і гарманічных стварэнняў прыроды — зрабіўся светам мастака.

Доўга і дапытліва назірае Генадзь Лойка за жывёламі ў Гродзенскім заапарку, робіць сотні накідаў, эцюдаў, спрабуе стварыць кампазіцыі.

Праходзіць два гады напружанай працы, і вось — першыя творы маладога мастака з'яўляюцца на рэспубліканскіх мастацкіх выстаўках. Многія з іх глядзяцца як станковыя. Яны добра скампанаваны, прыемныя па колеру. Вельмі дакладна перададзены характэрныя рысы той ці іншай жывёлы: рысі — мяккія і каварныя; буйвалы — санлівыя, цяжкія; антылопы — лёгкія і грацыёзныя, нібы гатовы кожную секунду рынуцца ў бег; ганарыстыя і зоркія страусы Эму. Застаецца ў памяці цяжкі позірк ільва ў клетцы, высакародны воблік аленяў, што горда нясуць свае прыгожыя рогі.

Было б няправільна сцвярджаць, што творы Генадзя Лойкі проста ілюстрацыі. Тут няма той скрупулёзнасці, якая заўсёды бывае на малюнках жывёл у навуковых працах і падручніках. Мастака ў першую чаргу цікавіць абагулена-пластычная прыгажосць, эмацыянальны стан жывёлы.

Пры ўсіх бясспрэчных удачах, гэта пакуль што першыя крокі маладога анімаліста. Перад маладым мастаком — доўгі, захапляючы шлях пошукаў і ўдасканалення.

Георгі БАРЫШАЎ.

НАПЕРАГОНКІ З СОНЦАМ

Рэпартаж

Два брыгадзіры — пажылы Канстанцін Іванавіч Хацкевіч і малады, з чубам, Алік Селівец — абышлі новы будынак школы, прыкідваючы, адкуль пачаць «наступленне». На будаўнічай пляцоўцы звычайны шум працоўнага дня. Трудзяга-экскаватар завіхаўся ў глыбокім катлаване. Адзін за адным, ледзь паспяваючы, пад'язджалі самазвалы. Недалёка, зашыўшыся па самыя грудзі ў зямлю, сунуў перад сабой цэлую гару зямлі бульдозер. Па будучых тратуарах прагульваліся каткі. Стук малаткоў, вішчанне піл, дабрадушнае бурчанне матораў, сполахі электразваркі, адрывістыя галасы і смех — усё злівалася ў сімфонію працы.

— Зноў сантэхнікі падводзяць, — хмурыцца Алік. — Вось пафарбуем дом, усё свежае, а яны і пачнуць абстукваць батарэі ды «размалёўваць» сцены. І зноў, маляры, бярыцеся за работу!..

— Не выходзіць у нас, Алік, па раскладу, — адказаў Канстанцін Іванавіч. — Жыццё. Мы вось чакаем таго дня, калі будаўнікі нам ключы ў рукі аддадуць. Тады нам раскоша, толькі паспявай за намі, сонейка, прымай нашу малярскую справу!..

Брыгадзіры ўзялі кірунак да будана-дашчаніка, што ўжо каторы год вандруе з імі. Тут дзяўчаты і хлопцы гаманлівай талакой разбіралі свае малярскія прылады і адзін за адным знікалі ў пад'ездзе.

І вось ужо заходзяць у дом. Шэрыя сцены, па іх змяяцца ружова-чорныя рагі. Узмахне маляр пэндзлем, заззяюць сцены, напоўняцца святлом. Адразу ўсё стане іпакшым, узрадуе сэрца.

Спрытна працуюць шырокімі шпатэлямі Васіль Буланаў і Гена Лісоўскі. Глядзіш на іх збоку — залюбуешся. Лёгкасць, суладнасць у руках, нейкі проста музычны рытм. А следам за імі, згладжваючы шурпіны і няроўнасці, танюсенькім слоем кладуць шпаклёўку Васіль і Ганна. У гэтай справе яны, бадай, нікому не ўступяць. Некалі першым быў Толік Яско. Цяпер ён нясе службу на Чорным моры. Сыдзе марак на сушу, можа і прыйдзецца тады хлопцам пацясніцца.

— Эх, пагодка! — жмурыцца ад сонца Васіль Ракаў, — самае што карціну пісаць!..

— Ты, Вася, глядзі на сонца ды спрытней колер кладзі.

Гэта гавораць дзяўчаты. Яны вядуць «падрэзку» кромак, вуглоў

Хутка сюды прыйдуць дзеці. Школа ім спадабаецца.

Ф. Бараноўскі. Кранаўшчыца. Салігорск.

Г. Лойка. Ветраны дзень (акварэль).

А. Волкаў. Бахчысарай. «Масток».

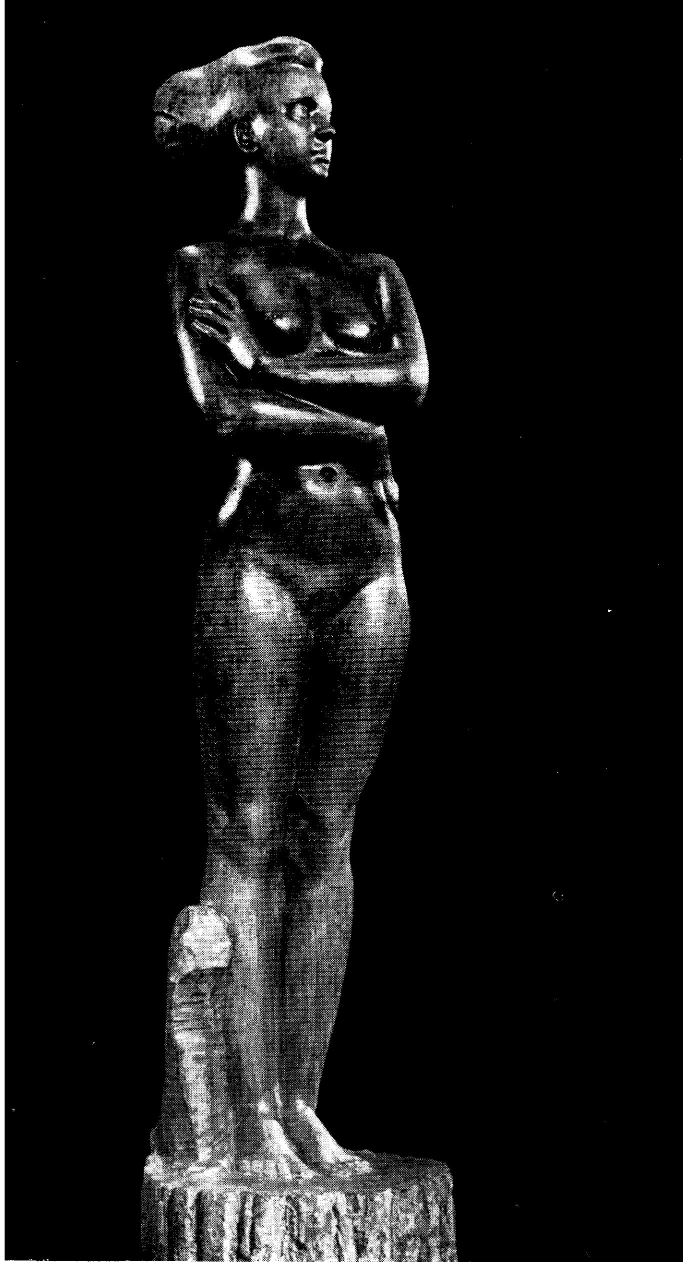

А. Глебаў. Юнацтва.

К. Пятроў. Гродзенскі азотнатукавы.
Вежа. Дзень пачаўся.

Брыгадзіру маляроў Канстанціну Іванавічу Хацкевічу заўсёды хапае работы.

і там, дзе з валікам не падлезці, фарбуюць сталярку.

Самая маладая Валя Абражкова — дзяўчына з гарэзлівымі вачыма — увішніца. Пафарбуе радыятары, і ніводнай кроплі на падлозе. Валя — віртуоз. Не ўсім удаецца такая ювелірная дакладнасць лініі, як Валі.

І ў час адпачынку Мікалай Аўласёнак і Васіль Буланаў заняты размовай аб тым, як лепей зрабіць колер.

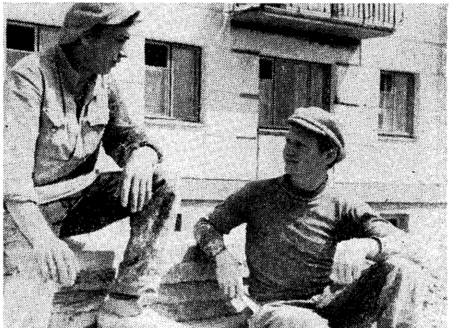

За дзяўчатамі з валікамі на доўгіх кіях ідуць сам брыгадзір і здаравяк у армейскай гімнасцёрцы — Мікалай Аўласёнак. Узмах, і валік у махнатай кажурыне коціцца, бяжыць па сцяне, цягне за сабой колер. Узмах, і на сцяне палоска неба. След к следу — і пакой як бы раздаецца, напаўняецца святлом і ўрачыстасцю. Мікалай Аўласёнак адчувае радасны прыліў энергіі. Яму хочацца разгарнуцца, даць поўную нагрузку мускулам.

— Не развучыўся, танкіст? — усміхаецца Канстанцін Іванавіч.

— Сёе-тое прыгадваем...

— Цяпер у нас, Коля, пэндзаль дажывае свой век. Колер валікам кладзем. І хутчэй, і спарней. А самае важнае — выгляд. Ён спыніўся, пазіраючы на блакітную прастору пакоя: — Адна тарцоўка чаго вартая!

— І лягчэй намнога, — дадаў Мікалай.

— Гэта чэхі прыдумалі. Іх валік абыдзе ўвесь свет. — Канстанцін Іванавіч стаў побач з Мікалаем, прыставіў валік да сцяны. — Заўваж, валік патрабуе харошай падрыхтоўкі. Сцяна павінна быць як матавае шкло. Працуем нашай арцеллю, як і раней, дружна...

І Канстанцін Іванавіч расказаў, як маляры працавалі, калі Мікалай быў на вайсковай службе. Пройдзены цэлыя кварталы, заводскія цэхі, бальніцы, лабараторыі, інстытуты. Ранняй вясною на плошчы Якуба Коласа аздаблялі апартаменты філармоніі. Пабывалі і ў горадзе беларускіх шахцёраў. А цяпер на чарзе — школа. І трэба спяшацца. Верасень не за гарамі.

... На лесвіцы пачуліся крокі: беглі дзяўчаты.

— Канстанцін Іванавіч, на трэцім гатова.

— Якія фарбы пакладзем на другім? — спытала Аня Макавіцкая.

— Вунь охру прывезлі!.. — пажартаваў хтосьці.

— Хай вязуць назад. Псаваць сцены не будзем, — пачуліся галасы.

— Нічога, дзяўчаткі, — супакоіў іх брыгадзір. — Знойдзем патрэбную фарбу.

З густам фарбуюць кватэры Ніна Шубянок, Ліда Панкавец, Валя Абражкова, Ала Варывончык.

Дзяўчаты пайшлі, а брыгадзір яшчэ доўга стаяў каля акна. Прыгадалася, як ён пачынаў сваё брыгадзірства. Трынаццаць чалавек. Стаяць купкай, глядзяць на брыгадзіра трынаццаць пар вачэй. І ва ўсіх адно: «А што новы брыгадзір сказаць мае? Якія парадкі павядзе?»

Хлопцы добрыя, а працаваць яшчэ не ўмелі. І жыць таксама. Усе вучыліся, у Віцебску школу маляроў скончылі, а навошта маляру шпатэль — не ведалі. Сам брыгадзір станавіўся поплеч, кожнаму паказваў прыёмы шпаклёўкі сцен, падпраўляў, вучыў. І патрабаваў.

Паступова ў брыгадзе наладжвалася дысцыпліна, перамаглі новыя ўзаемаадносіны паміж людзьмі. Той месяц быў сур'ёзным экзаменам і для новага брыгадзіра, і для ўсёй брыгады. Там, на рагу вуліц Кузьмы Чорнага і Талбухіна, нарадзілася новая брыгада маляроў камуніста Канстанціна Хацкевіча. З таго часу прайшло ўжо больш пяці гадоў. Іх першы дом тады камісія прыняла з добрай ацэнкай. Хлопцы зарабілі па сто пяцьдзесят рублёў. Упершыню яны трымалі такія грошы. Ды хіба справа ў грашах? Першы раз у жыцці яны адчулі, якая вялікая сіла — калектыў. Хоць кожны з іх яшчэ не мог з поўным правам назваць сябе спецыялістам, але ўсе разам, ды з такім брыгадзірам, як Канстанцін Іванавіч, яны — вялікая сіла.

Бягуць дні. Школа, дзе працуюць хлопцы і дзяўчаты з брыгады Канстанціна Хацкевіча, прыгажэе на вачах. У празрыстых шыбах акон — сонца. Яно апяразвае будынак трыма залатымі паясамі. Гэта заслуга маладых мастакоў, што бетон і камень заззяў казачным бляскам.

У школу, дзе сёння завіхаюцца маляры, заўтра прыйдуць дзеці. А маляры пойдуць далей, у новыя будынкі, у новыя кварталы. А за імі спяшаецца сонца.

Пятро РАЗУМОВІЧ.

Фота **Генадзя Навумава.**

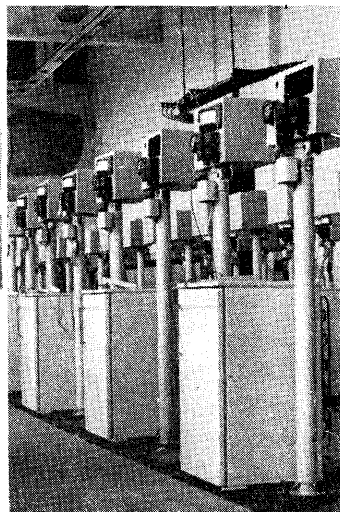

Рэпартаж аб тым, што мінскай прамысловасцю зроблена ў 1964 годзе, мы пачынаем з беларускага волата — з машыны, якая стала сімвалам магутнасці народа.

У Жодзіна — горадзе-спадарожніку Мінска — знаходзіцца вядомы ўсяму свету Беларускі аўтамабільны завод. З варот яго вось ужо колькі гадоў выходзяць магутныя самазвалы. Грузападымальнасць іх даведзена цяпер да 45 тон! Беларускія аўтамабілі-волаты працуюць на новабудоўлях, на новых рудніках. Яны, нібы паслы савецкага народа, нясуць службу і за рубяжом.

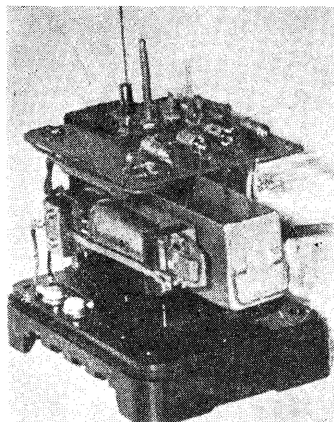

Зроблена ў 1964

Сярод прадукцыі, якая ледзь паспела набыць правы грамадзянства, але ўжо заваявала папулярнасць, — бытавыя электрахаладзільнікі. Выпуск іх расце вельмі хутка. З уводам у строй усіх цэхаў Мінскі завод электрахаладзільнікаў стане адным з буйнейшых у Еўропе.

Канструктары паклапаціліся аб прыгожай знешнасці апаратаў. Імі вельмі зручна карыстацца. Мінскія халадзільнікі вызначаюцца высокай надзейнасцю.

Атрымаць медаль Выстаўкі дасягненняў народнай гаспадаркі — вялікі гонар. У ліку работ, адзначаных сярэбраным медалем ВДНГ, фотарэле, якое выпускаецца Мінскім электратэхнічным заводам. Фотарэле — асабліва чулы вартаўнік і дбайны гаспадар вулічнага асвятлення. Яно аўтаматычна ўключае і выключае ліхтары з наступленнем досвітку і змроку. У канструкцыі яго выкарыстаны дасягненні навейшай электратэхнікі.

Навінка радыёпрамысловасці — стэрэафанічная радыёла «Беларусь-62-С-2». Гэта пятнаццацілямпавы супергетарадзінны прыёмнік, забяспечаны ўніверсальным прайгравальнікам. Акустычная сістэма новай радыёлы складаецца з дзесяці гучнагаварыцеляў, мае вельмі дакладную рэгуліроўку і дазваляе дабівацца эфекту аб'ёмнага гучання.

З дапамогай гэтага апарата можна рабіць падарожжа па эфіру ў самых шырокіх межах. Ён прымае перадачы на доўгіх, сярэдніх і ультракароткіх хвалях.

Калі ў вас хто-небудзь запытаецца, што вы ведаеце пра гадзіннікі, якія выпускае вытворчае аб'яднанне «Луч», смела адказвайце:

— Яны самыя, самыя...

Вас папросяць удакладніць:

— А іменна?

Адказвайце:

— Самыя маленькія і самыя тонкія. «Луч-1300» — гадзіннічкі для жанчын, маюць найменшы калібр — усяго 13 міліметраў. Найменшую таўшчыню механізма маюць гадзіннікі для мужчын «Луч-2209» — усяго 2,9 мм.

Не забудзьце таксама паведаміць, што ў гэтым годзе звернута асаблівая ўвага на афармленне корпуса. На Мінскім гадзіннікавым заводзе ўжываецца цяпер алмазны інструмент, які дазваляе дабівацца асаблівай чысціні работы.

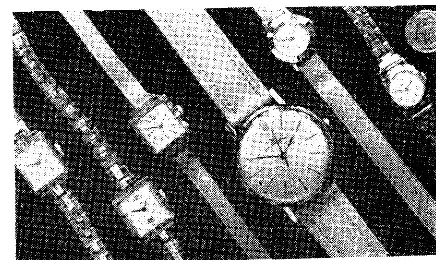

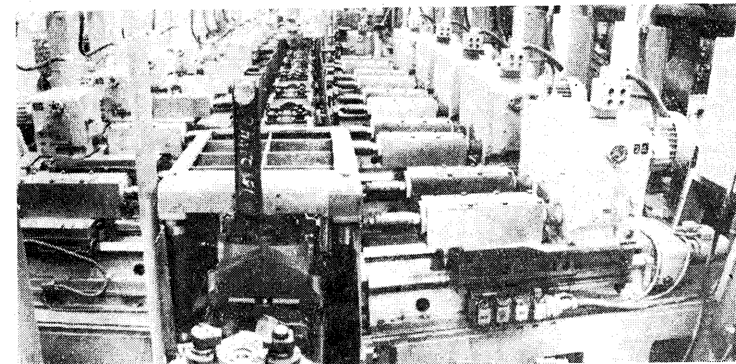

Мінскія заводы выпускаюць нямала унікальных станкоў, кожны з якіх можна лічыць гордасцю індустрыі. Аўтаматы, аснашчаныя праграмным кіраваннем, агрэгатныя станкі, буйныя аўтаматычныя лініі... Выкарыстанне гэтых станкоў рэзка ўзнімае прадукцыйнасць працы, павялічвае дакладнасць апрацоўкі дэталей, дазваляе пашырыць вытворчасць без павелічэння заводскіх плошчаў.

На верхнім здымку можна меркаваць аб тым, як выглядае адна з аўтаматычных ліній, выпушчаных МЗАЛам па праекту СКБ-8. Па сутнасці, гэта вялікі ўчастак цэха, на якім ручная праца зведзена да мінімуму. Адзін аператар будзе ўмацоўваць дэталі, якія належыць апрацоўваць і адпраўляць «у дарогу». Яго таварыш на другім канцы лініі будзе прымаць іх. На ўчастку будуць дзяжурыць наладчык, электрык і ўборшчык, які будзе сачыць за чысцінёй.

На ніжнім здымку — адзін са складаных станкоў, якія выпускае завод імя Кірава. На ім дэталі апрацоўваюцца па метаду працягвання. Гэты найбольш прагрэсіўны метад халоднай апрацоўкі металу дазваляе за адзін ход інструмента з высокай дакладнасцю зрабіць тое, што патрабавала б вялікай затраты часу і працы на розных станках, — даўбсці, стругаць, шліфаваць, фрэзераваць, разгортваць, расточваць алмазным інструментам.

Так, пачаўшы рэпартаж з машыны-волата, мы заканчваем яго станком-асілкам.

А. ДЗІТЛАЎ.

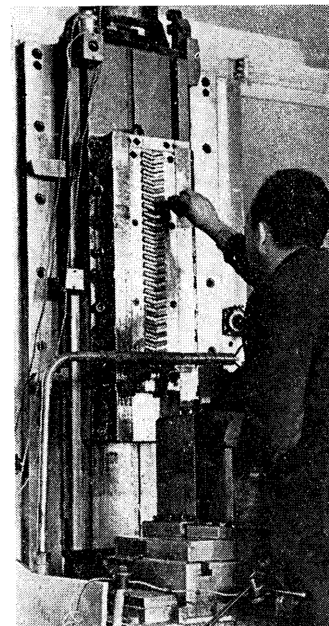

РЫТМ НАФТАБУДА

Усю ноч па дахах і вокнах дамоў глуха барабаніў дождж. Раскаты грому нібы дапаўнялі гэты аднастайны канцэрт. А раніца выдалася светлая, ласкава свяціла сонца. З добрым настроем падымаліся мы на борт самалёта «ІЛ-14». І вось, нарэшце, пад намі паплылі зялёныя кварталы горада, тэлевізійная вышка, карпусы заводаў, іх змянілі роўныя квадраты палёў і бясконцыя лясы. Але раптоўна вокны самалёта засланілі густыя воблакі. Пад імі дзесьці знікла зямля, а над імі схавалася сонца. Адчуванне такое, нібы на санях мы імчым па вялізнаму заснежанаму полю. Праз момант па вокнах самалёта пацяклі касыя раўчукі. Полацк таксама сустрэў нас дажджом.

З балкона гасцініцы мы доўга глядзелі на шматпавярховыя дамы аднаўленага горада, на скверы з купчастымі ліпамі і шырокія вуліцы, на шэрую гладзь ракі. Там, дзесьці на яе левым беразе, кіламетраў за пяць ад нас, зарослы мохам, ляжыць самы стары гістарычны помнік — Барысаў камень. У тым жа баку віднеюцца купалы Сафійскага сабора, пабудаванага ў XI стагоддзі. Ад яго да Краснага моста вялізнай падковай выгнуўся вал Івана Грознага. З яго праз гушчар вербаў добра відаць царква Спаса — яшчэ адзін помнік старажытнасці. Яе будаваў палачанін Іаан у XII стагоддзі. Прабачце за такі доўгі экскурс у гісторыю. Справа ў тым, што на берагах Заходняй Дзвіны будаваліся не толькі архітэктурныя помнікі. Тут жылі людзі, якія ўславілі свой стольны горад. Палачане памятаюць свайго земляка Якава Палачаніна, які жыў сем стагоддзяў назад. Гэта ён са сваёй дружынай граміў на неўскім лёдзе рыцараў-крыжаносцаў. Памятаюць палачане і славутага асветніка, вучонага Сімеона Полацкага. У старажытным горадзе над Дзвіной друкаваў свае першыя кнігі і Георгі Скарына. У 1812 годзе стаў на абарону зямлі рускай ад нашэсця французаў палачанін генерал-маёр Якаў Пятровіч Кульнёў. Вучань Суворава разбіў французскія армады пад вёскай Клясціцы. Французаў білі і полацкія партызаны з вёскі Жарцы. Гнаў іх з-пад Клясціц і генерал-лейтэнант Вітгенштэйн.

Запомнілі чужынцы палачан і ў дні Вялікай Айчыннай вайны. На полацкай зямлі іх білі партызаны брыгады Пруднікава і брыгады імя Фрунзе, брыгады Ахоціна і брыгады Марчанкі, брыгады імя Ракасоўскага і брыгады імя У. І. Леніна. Палачане з гонарам расказваюць пра гвардзейцаў шостай арміі, якія гналі фашыстаў з гэтых мясцін, і пра сваю зямлячку Зіну Тусналобаву, пра героязвызваліцеляў, што аддалі сваё жыццё на стромкіх берагах Заходняй Дзвіны, як Кульнёў і тыя, чые імёны золатам гараць на помніку, узведзеным у скверы каля Плошчы міру.

Сёння славу Полацка множаць новыя людзі — нашы сучаснікі. Падняўся з попелу і руін старажытны горад, а побач з ім вырас новы, зусім малады і не менш слаўны. Гэта — Нова-Полацк. Які ён? Якія там людзі, што ўзнялі за кароткі тэрмін волат беларускай хіміі?

...Машына імчыцца па дарозе ўздоўж Заходняй Дзвіны. Месцамі за прыдарожным ельнікам віднеюцца стромкія берагі ракі з невялікімі вёскамі, а далей — суцэльны сіні лес.

Аўтобус, пераваліўшыся праз гарбіну бетоннага моста, пакідае ззаду невялікую вёску Плаксы. І адразу, нібы ў шырокаэкранным кіно, на нас папаўзлі гмахі дамоў новага горада. Спыняемся на ўскраіне лесу. Тут аўтобусная станцыя, запоўненая гаманкімі пасажырамі.

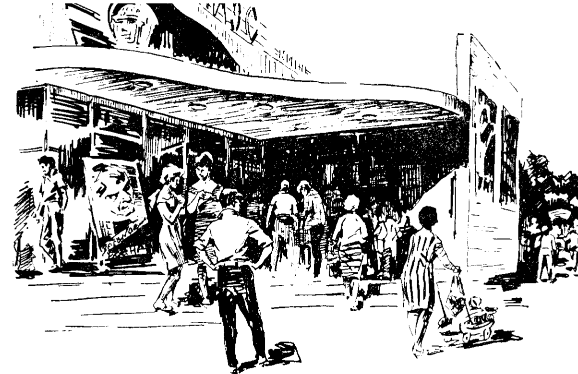

Мы аглядаем наваколле і па новых будынках чытаем узрост маладога горада. На гэтым месцы шэсць гадоў назад камсамольцы паставілі першыя палаткі, а побач пачалі будаваць капітальнае жыллё. Аднапавярховыя, прыземістыя інтэрнаты цяпер выглядаюць, як помнікі «старажытнасці». Побач з імі сярод лесу бялеюць карпусы клінічнага гарадка і прафілакторыя будаўнікоў. Гэтыя будынкі ўзведзены ў «пазнейшыя» часы. Там, дзе цяпер знаходзіцца шматпавярховы дзіцячы сад і школа, калісьці першыя будаўнікі збіралі суніцы і журавіны. Пяціпавярховыя дамы Нова-Полацка — гэта другі этап яго будаўніцтва. За імі ў рыштаваннях узняліся сяміпавярховыя. Горад расце, яго кварталы адзін за другім паўстаюць уздоўж берагу Заходняй Дзвіны. З другога боку да горада падступае непраходны лес. Не парушаючы яго першабытнай прыгажосці, маладыя будаўнікі зрабілі ў ім парк, летні тэатр, спартыўныя пляцоўкі. Моладзь вельмі любіць свой горад, і можа таму яго вуліцы назвалі Маладзёжнай і імем заснавальніка камуністычнага вучэння Карла Маркса. У гэтым горадзе не пераблытаеш назвы магазінаў. Адзін з іх паэтычна назвалі «Спадарожнік», другі — «Ёлачка», трэці — «Камета», чацвёрты «Колас». У прахадной завода народны кніжны магазін з такой жа прывабнай назвай — «Светлячок». Ён працуе на грамадскіх пачатках. Наваполацкі паэт Валянцін Лукша назваў Нафтабуд — касмадромам. Ён здалёк і сапраўды нагадвае касмадром. Закаваныя ў рыштаванні і лесвіцы, нібы ракеты, гатовыя да старту, стаяць тэхналагічныя калоны. Сюды, як на пярэдні край, спяшаюцца аўтамашыны, а на іх мірныя грузы — цэгла, жвір, бетон, сталь. У калонах, што падобны на ракеты, расчапляецца нафта на састаўныя часткі. Нафта, якая прыйшла сюды з далёкай Татарыі па нафтаправодзе «Дружба», каб даць дыханне трактарам і цеплавозам, самалётам і аўтамашынам.

Ля прахадной завода нас сустрэла дзяўчына ў паўвайсковай форме і ў хустачцы.

— Пропуск. Акрамя яго, трэба прайсці таксама і інструктаж па супрацьпажарнай бяспецы.

У гэты час з прахадной, закінуўшы за плячо спяцоўку, выбегла другая дзяўчына — бялявая, з доўгімі косамі. Ледзь не збіўшы нас з ног і паглядзеўшы на нашу разгубленасць, яна спытала:

— Вы да нас на будоўлю ці на завод?

— І да вас і на завод.

— Пайшлі, я вам пакажу завод.

Дзяўчына пабегла наперадзе нас, падвяла да акенца, дзе выпісваюць пропускі, а калі яны былі ў нашых руках, скептычна агледзела наш абутак.

— І ў гэтых чаравіках вы хочаце ісці на будоўлю? — Яна ўсміхнулася. — Пайшлі за мной.

Калі мы разгаварыліся, выявілася, што Тамара Аляксеева — так звалі дзяўчыну — з'яўляецца важаком камсамольцаў будаўнічага ўпраўлення. Яна пабегла ў кантору і неўзабаве вярнулася з дзвюма парамі гумавых ботаў.

— Абувайце гэтыя самаходы і пайшлі. Быў дождж, а ў нас гліна ліпучая,— растлумачыла яна.

Сапраўды, гліна горш за палескія пяскі. Яна амаль на паверхні. Яе выносяць на бетонныя дарогі аўтамашыны, яна прыліпае да гусеніц трактараў і бульдозераў, ліпне да падэшваў. Яе з дарог счышчаюць скрэперы. Але ж у гумавых ботах яна не страшная. Мы ідзём па заводскіх вуліцах, яны дзеляць завод на кварталы. Уздоўж іх эстакады з трубаправодамі, якія то ляжаць на бетонных падстаўках, то знікаюць пад зямлю. Адны з іх ідуць ад зліва-наліўных да электраабяссольваючых установак, другія цягнуцца да атмасферна-вакуумнай трубчаткі. Бялеюць шары электраабяссольваючых і чарнеюць вежы бітумных установак. Бакі, бачкі, вентылі, цыстэрны, нафтасховішчы, і навокал людзі! Яны на эстакадах, на рыштаваннях, у катлаванах і па-

бач з намі. Здаецца, мы трапілі ў людскі вір і ён закружыў нас. Здаецца, мы ўжо не мы, а часцінка *гэтай магутнай плыні* — *маладога*, няўрымслівага і працавітага калектыву. Неўзабаве Тамара прапанавала:

— Хочаце я вас пазнаёмлю з нашымі дзяўчатамі-камсоргамі? Яны ў нас усюды: у трэсце, на ЦЭЦ, у тэхнікуме нафтавікоў і на заводзе.

Па бетоннаму борціку дарогі, насустрач нам ішла маладая дзяўчына.

— Гэта Валя Собаль. Камсорг завода. Пахадзіце з ёй па заводу, а заўтра, калі падсохне, прыходзьце да нас...

Просім Валю паказаць нам цэх перапрацоўкі нафты, пазнаёміць з тымі, хто працуе там. Валя ўсміхаецца.

— Цэх? Вось ён.— Яна паказвае на гушчар трубаправодаў і калон.

— Цэх вялізны, але ж яго агледзець можна. А вось пагутарыць з людзьмі, якія працуюць на нафтаперапрацоўцы, відаць, не давядзецца. Справа ў тым, што людзей там няма. За іх працуюць машыны. Калі раней на нафтаперагонных заводах атмасферна-вакуумную ўстаноўку абслугоўвала сто чалавек, то сёння на ўсім комплексе працуе пяць апаратараў. Яны сочаць за работай *разумных* і *вельмі* складаных прыбораў.

У цэху шмат кантрольна-вымяральных прыбораў. Чалавек, які там працуе, павінен ведаць не толькі фізіку, гідраўліку, пнеўматыку, электрадынаміку, электроніку, але ж і разбірацца ў будове прыбораў, умець кіраваць імі.

Валя Собаль спыняецца каля калоны разгону мазуты. Там, уверсе, на вышыні пятага паверха працуе юнак у сіняй спяцоўцы.

— Вось адзін з нашых кіпаўцаў Алег Праскуракаў. Ён прыйшоў да нас з арміі, закончыў паскораныя курсы, і вось ужо амаль паўтара года ён кіруе аўтаматамі. Бывалі выпадкі, калі нават людзі з вышэйшай адукацыяй не спраўляліся з такой работай. Таму Алега ўсе мы лічым самародкам.

Валя запрашае нас падняцца наверх. Падымаемся па лесвіцах і па розных мосціках. З вышыні завод і будоўля як на далоні. Чакаем, калі хлопец скончыць работу, а ён чамусьці не спяшаецца. Калі Алег паставіў на прыбор пломбачку і даведаўся, чаго мы прыйшлі, запярэчыў, а пасля зірнуў на камсорга з дакорам:

— Валя, ты лепш пазнаём мастакоў з Какуевымі. *Гэта ж сапраўдныя кіпаўцы.*

Усё ж нам удалося замаляваць Алега. Праўда, характар у хлопца такі, што ён мінуты не змог пастаяць на месцы. То крычаў нешта сябрам уніз, то аддаваў загады. Аказваецца, Алег цяпер замяняе майстра. Аловак ледзь паспяваў за яго рукамі.

Пакуль мы малявалі, Валя Собаль расказала нам пра маладую пару — Льва і Таню Какуевых. Пяць гадоў назад яны пазнаёміліся ў Маскоўскім політэхнічным інстытуце. Абое паступалі на факультэт электрафізікі. Потым працавалі на заводзе пад Яраслаўлем. Зараз тут. Льва нельга ўбачыць без Тані, а Таня не ступіць кроку без яго.

Калі мы зайшлі ў апаратарскую першага цэха, Леў нешта рабіў ля аднаго з прыбораў. Іх, гэтых прыбораў, тут шмат. Усе сцены — суцэльная панель. На ёй за шклом у невялічкіх шафачках паўзе міліметроўка, па якой самапісцы выводзяць рознакаляровым чарнілам складаную сетку графікаў. Таня была з другога боку панелі. Леў папрасіў:

— Таня, зацісні левы болт.

Правер кантакт. Так. Усё ў парадку. Пачнем праверку.

Таня выйшла з-за панелі. Паставіла на стол маленькую скрынку, падключыла правадкі да прыбораў, і яны абое пачалі параўноўваць паказанні з табліцай. Прытым, так захапіліся, што і не заўважылі, як мы іх малюем. А калі пачалі разглядаць накіды, Таня далікатна ўзяла Лёву за падбародак і павярнула галаву на профіль.

— Не, Лёва. Кірпацінка ў цябе крыху меншая.

Нам прыйшлося ўдакладніць малюнак.

На двары, амаль ля ўваходу ў апаратарскую, каля адчыненага люка мы ўбачылі чырвоны сцяжок. Падыходзім, заглядваем. Там, унізе, у чорнай глыбіні, *бачна спіна чалавека. Вось* ён разагнуўся, узяўся за скобы, паволі падняўся на паверхню, скінуў супрацьгаз, абцёр рукавом успацелы лоб і, нібы сам сабе, сказаў:

— Гатова.

Міша Юрэшка ладзіў каналізацыю, па якой ідуць прамысловыя адыходы. Пакуль хлопец адпачываў, нам удалося зрабіць некалькі замалёвак. Мы папрасілі яго крыху папазіраваць, але ён замахаў рукамі:

— Ну, што вы... Мы ж далі камсамольскае слова, што да вечара закончым рамонт. Кожная хвіліна на ўліку. А заўтра свята, сорамна будзе людзям у вочы глядзець.

Назаўтра сапраўды было свята. Дзень выдаўся сонечны. У маладзёжным парку на невялікай палянцы чатыры магутныя «мазы» з адкінутымі бартамі ўтваралі сцэну. Не было даклада. Не было мітынгу. Свята пачалося песняй. Яна разносілася з дынамікаў па ўсім лесе. Спявалі муляры і бетоншчыкі, арматуршчыкі і мантажнікі. Нэля Бараноўская і Саша Клячко цудоўна выканалі польку. Да слёз *смяяліся слухачы*, *калі* электрык Раман Галкін чытаў пра Васіля Цёркіна.

На спартыўных пляцоўках спаборнічалі валейбалісты. У другім месцы разыгрывалі латарэю. Весела было да самай ночы. А калі над лесам у светлым летнім небе замільгалі першыя зоркі, на беразе Дзвіны ўспыхнуў велізарны касцёр. Будаўнікі адпачывалі, каб заўтра ў добрым настроі ўзысці на рыштаванні, каб хутчэй закончыць будаўніцтва аднаго з першынцаў беларускай хіміі — Полацкага нафтаперапрацоўчага.

Ф. БАРАНОЎСКІ,
І. КРАЎЧАНКА,
мастакі.

ГЭТЫХ ДЗЁН НЕ ЗМОЎКНЕ СЛАВА

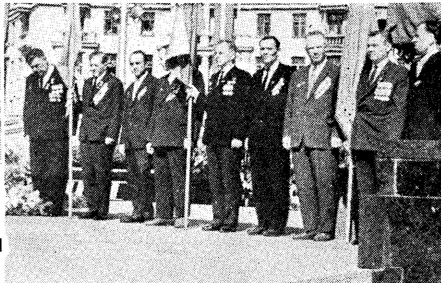

20 ГЕРАІЧНЫХ, МІРНЫХ ГОД

Дваццаць мірных, дваццаць стваральных і плённых год гераічнай працы за тваімі плячыма, Беларусь. У дні, калі вярстаўся гэты нумар нашага часопіса, рэспубліка ў святочным убранні. На вуліцах вёсак, на плошчах малых і вялікіх гарадоў свята. Свята дваццацігоддзя вызвалення ад фашысцкай нечысці. Яно вылілася ва ўсенародны трыумф. На граніцы трох братніх рэспублік, на Кургане дружбы сустрэліся былыя партызаны Беларусі, Расійскай Федэрацыі і Літвы. Іх з кветкамі і песнямі сустрэлі працоўныя навакольных раёнаў. На Капыльшчыне ля абеліска васемнаццаці героям Лаўскага бою сабралася больш дзесяці тысяч працоўных. Іх сустрэлі былыя партызанскія камандзіры генерал Ф. Ф. Капуста і Н. А. Шастапалаў, Т. Е. Яроменка і ўдзельнікі Лаўскага бою Калчэнка, Жыгалковіч, Рагожнікаў.

Свята ўсюды, свята і ў нашай роднай сталіцы, у Мінску.

Яшчэ задоўга да трэцяга ліпеня да помніка Перамогі прыходзілі мінчане, дэлегацыі Валгаграда і Масквы, Ленінграда і героі Брэсцкай крэпасці, Украіны, Літвы, Латвіі і Эстоніі, Чэхаславакіі, Францыі і Варшаўскага ваяводства. Людзі ідуць, каб на хвіліну схіліць галовы ля падножжа помніка тым, хто загінуў за вызваленне краіны, над тымі, хто аддаў сваё жыццё за вызваленне свету ад карычневай чумы. Помнік абрастае кветкамі. Яны ружовым дыванам лажацца на яго граніт. Ложацца маленькім букецікам з рук дзяўчынкі, якая не ведае жахаў вайны. Ложацца вялізнымі вянкамі ад тых, хто прайшоў яе дарогамі.

Ля падножжа помніка, над вечным агнём у ганаровай варце застылі гвардзейцы. Нашчадкі тых, хто падняў сцяг Перамогі.

Да помніка ідуць маршалы-героі І. Х. Баграмян і К. К. Ракасоўскі, С. К. Цімашэнка і С. І. Рудэнка, генерал-палкоўнікі А. С. Бурдэйны і В. А. Пянькоўскі, Марэсьеў і Фёдараў, Валянціна Грызадубава і яе саратніцы Федуценка, Маркава, Мельнікава.

Іх сустракаюць партызанскія героі — камандзіры В. І. Лівенцаў і А. Я. Андрэеў, В. З. Корж і Н. П. Пакроўскі, С. Г. Жунін і другія.

Мінута маўчання. Калона праслаўленых воінаў крочыць на Цэнтральную плошчу. Наперадзе аксаміт вялізнага сцяга. На ім вобраз У. І. Леніна. Як сімвал міру яго нясе першы беларускі шахцёр Герой Сацыялістычнай Працы А. В. Селіванаў. Яго асістэнты такія ж героі мірных дзён. Калона плыве паміж квяцістых берагоў людской плыні. Дарога ўслана кветкамі.

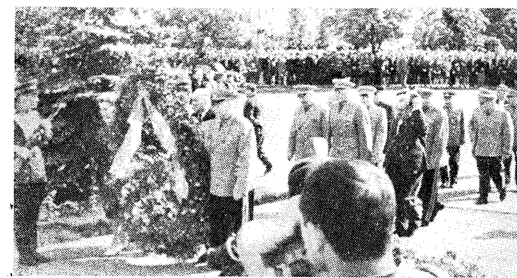

Цэнтральная плошча — як тое блакітнае мора. Яно мерна гойдаецца, радуецца і быццам хвалюецца... Тут моладзь і дзеці, старэнькія бабулі і тыя, хто толькі што прыйшоў ад варштатаў і з рыштаванняў.

Пачынаецца мітынг. Успамінае былыя паходы і вялікую дапамогу войскам ад партызан Беларусі маршал К. К. Ракасоўскі. Выступае Герой Сацыялістычнай Працы бульдазерыст С. М. Місуноў і камсамолка з радыёзавода Бондарава. Гучаць з трыбуны словы першага сакратара Камуністычнай партыі Беларусі К. Т. Мазурава.

«...Ад рук гітлераўскіх катаў у Беларусі загінула 2 мільёны 200 тысяч чалавек, больш 380 тысяч было загнана на катаргу ў Германію. Гарады былі ператвораны ў руіны, спалены вёскі. Трэцяя частка насельніцтва засталася без даху. Фабрыкі і заводы былі зруйнаваны, у сёлах не было ні жывёлы, ні машын...»

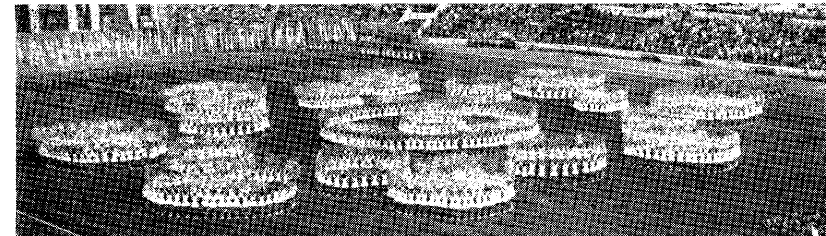

Не пазнаць сёння Беларусі! У якім толькі канцы свету не ўбачыш нашага зубра на капоце магутнага самазвала. Дзе толькі не працуе блакітны трактар «Беларусь». З дзевяці гігантаў вялікай хіміі ў краіне на нашай зямлі ўжо ўступілі ў строй пяць. Адноўлены вёскі, прыгажэйшымі сталі гарады. І гэта справа тых, «...хто са зброяй у руках змагаўся на франтах Айчыннай вайны і ў партызанскіх атрадах. Гэта яны, змяніўшы вінтоўку і аўтамат на кірку і сякеру, на штурвал аўтамабіля і трактара...»

Гэта з імі плячом да пляча змагаліся за аднаўленне нарадажэнцы сорак першага і пасляваенных год.

А свята прадаўжаецца. Яно ў скверах і парках, на шырокіх вуліцах, на возеры і стадыёнах.

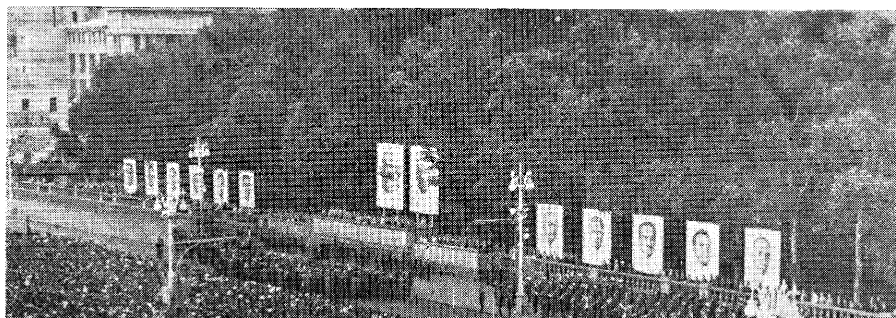

З ВІНТОЎКАЙ І АЛОЎКАМ

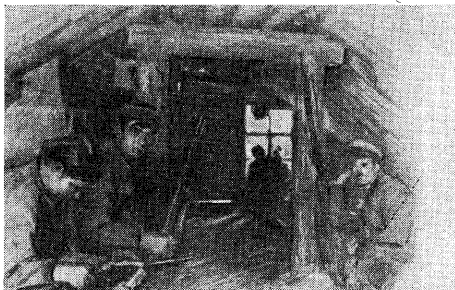

Наша 8-ая Рагачоўская партызанская брыгада базіравалася ў быхаўскіх, усакінскіх і клічаўскіх лясах. Калі выдавалася вольная часіна, я браўся за аловак. Амаль пасля кожнай баявой аперацыі, у якой мне даводзілася прымаць удзел, я рабіў эскізы, сціплыя замалёўкі.

Увесь мой мастацкі багаж складаўся з кішэннага саморобнага альбомчыка, аскабалка алоўка і кавалачка гумкі. Паперу дастаць было цяжка. Часам разведчыкі даставалі нам паперу, галоўным чынам — шпалеры. А неяк мне падарылі нават альбом для сямейных фатаграфій з прарэзамі на ражках. Гэта была рэч!

Жаданне працаваць было заўсёды, хоць маляваць даводзілася ў розных абставінах. Маляваў, седзячы на кані, калі брыгада рухалася спакойным крокам; маляваў у нарадзе...

Пасля няўдалай спробы з'яднацца з рэгулярнай арміяй пад Быхавам мы пад раніцу фарсіраваным маршам выходзілі з акружэння. На прывале ў лесе я назіраў такую карціну: змучаныя людзі спалі на снезе, прыхіліўшыся адзін да аднаго або да дрэў, тут жа стаялі коні са стомлена апушчанымі галовамі... Кастры амаль патухлі, толькі маленькія струменьчыкі дыму падымаліся ўгару, а сняжынкі, павольна кружачыся, падалі і падалі; людзі і коні віднеліся праз снежную пеляну. Я дастаў свой альбом і пачаў замалёўваць гэты прывал.

На рамяні граната, праз плячо сумка з патронамі і трохлінейка. Так я хадзіў і на баявыя аперацыі. Усе свае малюнкі я насіў у заплечным мяшку ў вокладцы фотаальбома. І нават на вокладцы маляваў. Аднойчы я ледзь не развітаўся з усім сваім скарбам і нават з жыццём.

4 сакавіка 1944 года на досвітку мы прачнуліся ў лясной зямлянцы. Змянілі вартавога і пачалі збірацца на засаду каля шашы. Але вораг, карыстаючыся ранішнім туманам і тым, што ведаў наш пароль, падышоў да зямлянкі і да вартавога...

Немцы разлічвалі ўзяць аднаго-двух разведчыкаў, але напароліся на аддзяленне з ручным кулямётам. Кулямёт нас выручыў. Вартавы Васіль Казлоў быў паранены ў абедзве рукі, кулямётчык Іван Шкораў у ступню. І мне дасталося. Давялося ўцякаць, і я не паспеў нават ухапіць свой заплечны мяшок. Пасля таварышы расказалі, што малюнкі яны сабралі каля зямлянкі. Сёе-тое, праўда, прапала.

Некаторыя з гэтых малюнкаў — «У партызанскай зямлянцы», «На прывале» і «Прывялі языка» — знаходзяцца ў Дзяржаўным мастацкім музеі БССР. Малюнак «У партызанскай зямлянцы» я рабіў проста з натуры, а для малюнкаў «На прывале» і «Прывялі языка» спачатку накідваў схему задуманай кампазіцыі на маленькім лістку, потым гэтую схему лёганька алоўкам пераносіў на вялікі лісток, выбіраў натуру і тады ўжо маляваў у ліст. Пазіравалі партызаны з вялікім задавальненнем. Усе яны намаляваны з партрэтным падабенствам.

На малюнку «Прывялі языка» я намаляваў і свой аўтапартрэт — у левым кутку, у кепцы з муштуком у роце. Казалі, што я не падобны на сябе. Калі паджыла правая рука, я намаляваў партызанскі шпіталь-зямлянку, сваіх баявых сяброў Шкорава і Казлова (яны

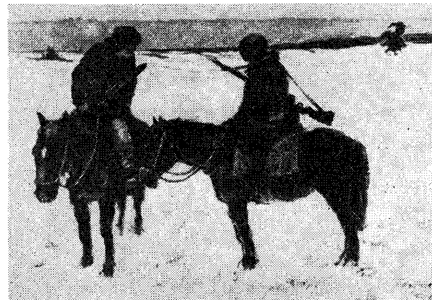

БОЙ У ЗАБОР'І

Стаяла позняя восень. Нізка плылі воблакі. Імжыла.

Апускалася ноч, цёмная і маўклівая. Лясной сцяжынкай крочылі двое — Міхаіл Дубра і Пятро Лукашонак.

— Вось і рэчка Сінюха,— ціха загаварыў Міхаіл.— Адсюль да Забор'я — рукой падаць. Я пайду ў вёску, а ты застанешся тут, пад гэтай хвояй...

— Зразумела,—шэптам адказаў Пятро, выціраючы змакрэлы ад дажджу твар.

І хлопцы абняліся, па-мужчынску, моцна паціснулі адзін аднаму рукі.

Неўзабаве Пятро пачуў усплёскі вады. Гэта Міхаіл пераплыў Сінюху. Пятро ўявіў сабе ледзяную ваду і міжволі скалануўся.

Панура шумеў стары бор, плёскалася ў берагі недалёкая рака. Раптам — нямецкая гамонка... І хутка дзве постаці паказаліся на ўзбярэжжы Сінюхі, крочылі па сцежцы паўз рэчку.

— У-у, нелюдзі! — вылаяўся Пятро, мацней сціскаючы аўтамат. Імгненна рука намацала спускавы кручок.

Тым часам немцы падышлі да моста. Ім насустрач, нібы з-пад зямлі, выйшаў чалавек. Чыркнула запалка. Відаць, закурылі. Потым дзве постаці аддзяліліся і пасунуліся да вёскі.

«Змена вартавых»,— скеміў Пятро і з палёгкай уздыхнуў. Кінуў позірк у бок хаты, на якую паказваў яму Міхаіл, адыходзячы. У гэты момант ён пачуў, як затрашчала ламачча. Пятро хапіўся за аўтамат.

— Гэта я,— ціха азваўся Міхаіл.— Усё выведаў, як мае быць. Хадзем!

Хлопцы крочылі хутка, нацянькі. Калі на ўсходзе занялася барвовая зара, яны ўжо былі ў Гарадзілавічах. Паснедалі ў дзеда Мацяса і апоўдні вярнуліся ў лагер. У невялікім будане з імі гутарылі камандзір, камісар і начальнік штаба атрада.

— Разведка прайшла ўдала,— дакладваў Міхаіл Дубра.— У заборскім гарнізоне семдзесят пяць немцаў. Яны амаль усе ў будынку былой пагранічнай заставы. Але некаторыя раскватараваны ў хатах латышоў. Ёсць у вёсцы мясцовая ахова — дваццаць пяць паліцаяў. Агнявыя кропкі сканцэнтраваны ў кардоне і на пагорку ў канцы вёскі. Узбраенне — два мінамёты, два станковыя і дзесяць ручных кулямётаў, у салдат аўтаматы і вінтоўкі.

— Звесткі дакладныя? — перапытаў камандзір атрада Уладзімір Сімацкі.

— Можаце не сумнявацца, таварыш камандзір! Міхаіл Гром, бацька разведчыка Сашкі, чалавек надзейны: ён усё добра выведаў і расказаў нам...

— Тады, хлопцы, дзякую. Адпачывайце...— Сімацкі ўстаў з калодкі, на якой сядзеў, прайшоўся па будане. Ён быў стройны, у гімнасцёрцы, падпяразаны шырокім рамянём, на якім вісеў пісталет, а з левага боку планшэтка. З-пад шапкі выбівалася пасма чорных валасоў. Яго прыгожы твар быў задуменны.

Калі камандзіры і палітрукі сабраліся, Сімацкі падрабязна азнаёміў іх з планам аперацыі, даў кожнаму заданне.

У буданчык убег камандзір трэцяга ўзвода Кастусь Мацкевіч і паведаміў, што атрад пастроены. Сімацкі разам з ім накіраваўся да строя. Ён абвёў вачыма партызан. Вось высокі юнак — камсорг атрада Андрэй Наваеўскі. Побач — разведчыкі-камсамольцы Пятро Лукашонак, Васіль Яўсееў, Мікола Дзянісёнак і Сяргей Мацкевіч. Недалёка ад іх — Міхаіл Дубра і Іван Казлоў. Крыху далей стаялі вусатыя дзядзькі: Фадзей Бекіс, Антон Аржанік, Піліп Дзенісёнак, а ў канцы — медыцынская сястра Феня Зашчырынская. Блізкія і родныя сэрцу людзі! Усіх іх з'яднала святая помста лютаму ворагу, які паганіў савецкую зямлю.

— Размова мая будзе кароткая,— сказаў Сімацкі.— Заўтра выступаем у паход. Будзем граміць нямецкі гарнізон у Забор'і. Камандзіры ўзводаў растлумачаць задачу кожнаму. А цяпер вячэрайце, правярайце зброю і адпачывайце. Дарога далёкая — набірайцеся сіл...

Размаўляючы, мы з Сімацкім падышлі да штабнога будана. Было чутна, як

ляжаць на нарах) і медсястру з урачом. Малюнак, мне ўдаўся, але, на жаль, прапаў.

У пачатку лета 1944 года адзначалася двухгоддзе нашай брыгады. К таму часу мая папка папоўнілася, і камісар атрада П. Мальцаў прапанаваў мне наладзіць выстаўку. Але паўстала пытанне: дзе і як? Пра памяшканне не было чаго і думаць, шчыт заказаць не было дзе. Але мы знайшлі выхад. Я нарэзаў лазовых пруткоў, расшчапіў іх, уставіў у расколіну малюнкі і на лыкавых вяровачках развешваў іх па сасонніку.

Відовішча было цікавае. Ад лёгкага ветрыку ўся экспазіцыя калыхалася, і каля лісткоў, прытрымліваючы іх знізу, тоўпіліся ўзброеныя людзі, уважліва ўглядаючыся ў малюнкі. Гэта былі першыя гледачы маёй першай персанальнай выстаўкі.

Многа малюнкаў я падарыў сваім таварышам. Прынясе, бывала, хто-небудзь лісток паперы і папросіць намаляваць на памяць, я і намалюю. Так і паехалі мае малюнкі ў Сярэднюю Азію, на Каўказ і ў іншыя мясціны.

Пазней я раздабыў крыху каляровых алоўкаў і выканаў імі тры эскізы: «Партызаны чытаюць зводку калгаснікам», «Разгром гарнізона Рэкта» і «Абстрэл эшалона». Малюнак партызана Н. Часнаева я зрабіў на шпалерах графічным алоўкам. Малюнкі «Маці партызана», «Разведчыкі», «Чытаюць навагодні загад» і іншыя зроблены па накідах майго кішэннага альбомчыка ўжо ў Мінску.

Запас уражанняў і назіранняў ад усіх гадоў вайны велізарны, хоць не часта даводзіцца звяртацца да яго — клічуць сучасныя сюжэты.

Сяргей **РАМАНАЎ**,
мастак.

пляскоча ручай каля лагера. Валя і Віва— дочкі камандзіра — падбеглі да бацькі і наперабой пачалі абдымаць яго. Трохгадовую Віву ён узяў на рукі, прытуліў да грудзей і пяшчотна пацалаваў яе чарнявую галоўку. Чатырохгадовая Валя стаяла побач, трымаючыся за бацькаву планшэтку. Дзяўчынкі спяшаліся расказаць пра свае ўражанні і лясныя навіны.

— Мы ягады знайшлі, дужа смачныя,— лепятала Віва.

— Тата, а ў ручаі вада — светлая! — шчабятала Валя.

Тым часам падышла камандзірава жонка Франя. Цёпла ўсміхаючыся, яна ўзяла дзяўчынак і павяла ў будан.

— Дык да сустрэчы ў Красове,— Сімацкі падаў мне руку.— Бывай!

— Да сустрэчы,— адказаў я і пайшоў папярэдзіць разведчыкаў, каб рыхтаваліся да паходу ў вёску Красова, што ля самага возера Асвея.

Назаўтра пад вечар, калі ўвесь атрад прыйшоў у Красова, мы рушылі ў Прошкі, што за пяць кіламетраў ад гарнізона. Дабраліся туды ноччу. На кароткай нарадзе камандзіраў і палітрукоў узводаў Сімацкі яшчэ раз напомніў задачу.

— Пачатак аперацыі, — дадаў ён, — у сем гадзін. Збор у Красове. Калі ж здарыцца што-небудзь, будзем адыходзіць самастойна. Не трацьце марна патроны, беражыце людзей.

... Ускраек лесу шчыльна падступае да заборскіх гародаў. Тут і сканцэнтраваліся партызаны другога і трэцяга ўзводаў і разведчыкі. Адсюль — рукой падаць да гарнізона, дзе заселі фашысты.

— Сем гадзін,— ціха паведамляе Сімацкі камандзірам узводаў Аляксандру Верашчагіну і Кастусю Мацкевічу.— Галоўнае — падавіць іх мінамёты і станкачы, закідаць гранатамі кардон!..

Першай на нямецкія кулямёты пайшла група камуніста Антона Аржаніка. Неўзабаве пачуліся выбухі гранат — адзін, другі, трэці... Затрашчалі аўтаматы, працаваў партызанскі «максім», раз-пораз білі нашы мінамёты...

Група разведчыкаў пад камандай камсамольца Міхаіла Дубры ўварвалася ў акопчык нямецкіх мінамётчыкаў. У рукапашнай схватцы перабілі фашыстаў і захапілі мінамёт, некалькі аўтаматаў. Антон Аржанік са сваёй групай закідаў гранатамі разлікі варожых станковых кулямётаў.

Бой разгараўся. Дзве групы партызан пад камандаваннем Аляксандра Верашчагіна і Кастуся Мацкевіча штурмавалі кардон. Тут заселі афіцэры і вялі ўраганны аўтаматны агонь. Адважны камсамолец Васіль Яўсееў па-пластунску прабраўся да кардона і даў некалькі залпаў запальваючымі кулямі. Загарэўся дах. Немцы не вытрымалі раптоўнага партызанскага ўдару. У вышыню паляцелі дзве белыя, потым — чырвоная ракеты: фашысты прасілі дапамогі.

У другім канцы кардона немцы заселі ў падвале і праз амбразуры вялі моцны аўтаматны агонь. Каб хутчэй падавіць апошнія агнявыя кропкі праціўніка, Сімацкі загадаў закідаць амбразуры гранатамі, і сам першы кінуў «лімонку». Адзін за адным пачуліся моцныя выбухі. Забушавала полымя, паляцелі ў паветра абломкі.

— Не выпусціць жывым ніводнага фрыца! — прагучаў голас Сімацкага. Ён першы ўзняўся на ўвесь рост, на хаду даў аўтаматную чаргу і бягом кінуўся на фашыстаў. За камандзірам рынуліся ў атаку ўсе.

У тую ж хвіліну з амбразуры шуганула аўтаматная чарга. Рукі Сімацкага прыціснуліся да грудзей, па твары цяклі струменьчыкі крыві. Сабраўшы апошнія сілы, ён кінуў гранату ў той бок, адкуль страчыў аўтамат.

Узрушаныя смерцю сваіх баявых таварышаў, партызаны штурмам узялі кардон. Гітлераўскі гарнізон у Забор'і больш не існаваў.

Ужо зусім сцямнела, калі народныя мсціўцы вярталіся ў лагер.

* * *

Квітнее цяпер Асвейшчына — цудоўны край блакітных азёр і зялёных бароў. Недалёка ад вёскі Забор'е на стыку трох братніх рэспублік — Расійскай Федэрацыі, Беларусі і Латвіі — ля самай рэчкі Сінюхі савецкія людзі насыпалі высокі курган. На ім пасадзілі галінасты дуб. Ад кургана ідуць прысады: у кірунку Расійскай Федэрацыі — клёны, у кірунку Беларусі — белыя бярозкі і Латвіі — ліпы. На ўскрайку лесу, побач з латышскай вёскай Забор'е, стаіць слуп. На ім надпіс: «Тут 17 кастрычніка 1942 года пры разгроме фашысцкага гарнізона смерцю храбрых загінуў У. У. Сімацкі, камандзір партызанскага атрада імя Жданава».

Сяргей ЖВІРБЛЯ,
былы начальнік штаба партызанскага атрада.

ЧАТЫРЫ ПЕРАГОНЫ

Ля ўваходу ў бліндаж за сталом сядзеў малады чалавек, чарціў карту. Чарціў і насвістваў вясёлыя трэлі. Яны адгукнуліся побач у арэшніку... Прагучалі зверху, з вершаліны дуба... Потым іх зноў высвістваў малады чалавек.

Тады я зразумеў: ён працаваў, слухаў птушак і пераймаў іх бестурботны спеў.

Мы пазнаёміліся:

— Старшына Стрэпетаў,— назваў ён сябе.

Разгаварыліся. Пра гарматы і генералаў, пра атакі і ваенную тапаграфію.

Я спытаўся:

— А да вайны вы таксама займаліся картамі і чарчэннем?

— Не, я скончыў Акцюбінскі эксплуатацыйны тэхнікум.

— І каго ж вы хацелі эксплуатаваць? — спытаў я, усміхнуўшыся.

Старшына адклаў аловак і глянуў на мяне.

— Я хацеў стаць машыністам, паравозным машыністам...— І, падумаўшы, дадаў: — Памочнікам я наездзіў ужо без ста кіламетраў дваццаць пяць тысяч!

Ён задумаўся, глядзеў некуды ў далячынь. Можа з акцюбінскіх стэпаў данёсся да яго свісток паравоза?

А потым сказаў:

— Ведаеце, калі мы ехалі сюды, я не ўтрымаўся. Падняўся на паравоз... Машыніст кажа: «А ты ездзіў?» Я кажу — ездзіў. «А ну, запампуй інжэктар!» Я зрабіў. А гэта не кожны здолее. Хто не ездзіў — не зробіць. Ну, ён і пусціў мяне да топкі. І я, ведаеце, паліў ч а т ы р ы перагоны!

Старшына шчасліва ўсміхнуўся.

Недзе грымнулі гарматы. Недзе праляцеў самалёт. Шэранькая птушка ў арэшніку зноў засвістала сваю песеньку. Стрэпетаў паўтарыў следам за ёй і зноў заняўся картай...

Мы тады стаялі ў абароне.

Аляксандр **ДЗІТЛАЎ**.

ЭСТАФЕТА ЗАЛАТЫХ ЗОРАК

Кожны год у Дзень перамогі ў Тэатры Савецкай Арміі ў Маскве можна ўбачыць не зусім звычайны малюнак: людзі горача абдымаюцца, моцна паціскаюць адзін аднаму рукі. Людзі гэтыя амаль аднаго ўзросту, толькі адны — у ваенных кіцелях, другія — у цывільных касцюмах. Усё гэта былыя лётчыкі 5-га штурмавога авіяцыйнага корпуса, якім у часе вайны камандаваў Герой Савецкага Саюза Мікалай Пятровіч Каманін.

Сярод баявых сяброў тут можна сустрэць і гамяльчаніна Рыгора Кірылавіча Дзенісенку — высокага чарнавалосага мужчыну з Залатой Зоркай на грудзях. Падпалкоўнік запасу, кавалер дзевяці баявых ордэнаў, Рыгор Кірылавіч цяпер вучыць лётнаму майстэрству юнакоў і дзяўчат у Гомельскім авіяцыйна-спартыўным клубе.

Адразу пасля вайны, дэмабілізаваўшыся з арміі, Дзенісенка працаваў начальнікам Саратаўскага аэраклуба ДТСААФ. На гэтай пасадзе яму і давялося ўпершыню сустрэцца з будучым касманаўтам Юрыем Гагарыным, тады вучнем Саратаўскага рамеснага вучылішча. Рыгор Кірылавіч прымаў Юрыя ў аэраклуб, а потым праз год выпускаў яго ў першы самастойны палёт...

І вось год назад, у Дзень перамогі, зноў сустрэліся выхаванцы авіяцыйнага корпуса. Хтосьці з ветэранаў падлічыў, што за гады вайны гэта баявое злучэнне дало краіне 48 Герояў Савецкага Саюза! Сам камандзір корпуса Мікалай Пятровіч Каманін, як вядома, за выратаванне чалюскінцаў атрымаў Залатую Зорку нумар два. Яго баявы вучань Рыгор Кірылавіч Дзенісенка ўзнагароджаны Залатой Зоркай № 9045. А вучань Дзенісенкі — першы ў свеце лётчык-касманаўт Юрый Аляксеевіч Гагарын удастоены Залатой Зоркі пад нумарам 11 175.

У кабінеце у генерал-лейтэнанта М. П. Каманіна і сустрэліся героі-лётчыкі трох пакаленняў. Але лепш за ўсё пра гэта раскажа сам Рыгор Кірылавіч:

— Мы доўга гутарылі з Юрыем Аляксеевічам. Не бачыліся цэлых дзесяць год! Успомнілі, вядома, былых курсантаў Саратаўскага аэраклуба. Большасць з іх — ваенныя лётчыкі... Юрый Аляксеевіч многа і цікава расказваў пра свой палёт у космасе.

Я прапанаваў сфатаграфавацца. Гагарын ахвотна згадзіўся. Мікалая Пятровіча ў кабінеце не было, і мы сфатаграфаваліся ўдваіх. У гэты час адчыняюцца дзверы, і заходзіць Герман Сцяпанавіч Цітоў. Юрый Аляксеевіч пазнаёміў нас і прапанаваў зрабіць здымак на памяць утраіх. Калі ж настаў час развітацца, Гагарын пашкадаваў, што няма ў яго пад рукамі сваёй фатаграфіі. Яму хацелася падарыць аўтограф мне. У партфелі ў мяне аказаўся свежы нумар часопіса «Советский Союз». На яго старонках і зрабіў ён памятны надпіс: «Дзенісенку Рыгору Кірылавічу на памяць аб Саратаўскім аэраклубе. З удзячнасцю і павагай Гагарын. 18.05.63».

1934, 1944 і 1964. Розныя гады. Экспедыцыя па выратаванню экіпажа парахода «Чалюскін». Вялікая Айчынная вайна. Эра пакарэння космасу. Як эстафету, нясуць савецкія лётчыкі свае подзвігі і перамогі ад аднаго пакалення да другога.

Рыгор РАЗІНСКІ.

Для фотамататараў № 6, жнівень, 1964.

ПАПАЎНЕННЕ

На мінскім аэрадроме ішлі заняткі парашутыстаў. Калі адна група пастроілася, кіраўнік аб'явіў, што зараз паявіцца фотакарэспандэнт рэспубліканскай газеты, і з гэтага выпадку ўсім трэба быць асабліва падцягнутымі, строя не парушаць, пабочных размоў не заводзіць, і наогул пастарацца ва ўсіх адносінах бліснуць перад госцем.

Праз некалькі хвілін да іх падышоў юнак з фотаапаратам, прывітаўся.

— Значыць, я магу працаваць? — звярнуўся ён да кіраўніка заняткаў.

— Калі ласка! Што вам трэба паказаць?.. Нас звычайна здымаюць так: «Курсанты атрымліваюць заданне на прыжкі», або «Укладка парашутаў», або «Сябры віншуюць з удалым прызямленнем!» Гэта вам падыходзіць? — у голасе кіраўніка не было і цяню іроніі. Ён праяўляў шчырую гатоўнасць памагчы такім жа чынам, як гэта ўжо рабілася многа разоў.

— Што вы? — усклікнуў юнак і густая сарамлівая чырвань заліла яго шчокі. — Навошта мне паказваць? Я буду здымаць рэпартаж па ходу

М. Гераймовіч. Размова аб дысцыпліне.

Е. Вольская. Гонар цэха.

Больш дваццаці чалавек, не адрываючыся ад сваіх асноўных заняткаў, атрымалі падрыхтоўку фотажурналіста. Апрача гэтай спецыяльнасці, факультэт падрыхтаваў аператараў аматарскіх кінастудый, мастакоў-афарміцелей, радыёдыктараў... Будучым інжынерам інстытут памог добра падрыхтавацца да грамадскай работы.

С. Шаўчэнка. Тэрміновы выклік.

заняткаў. Гэта вам не перашкодзіць?

Заняткі пайшлі сваім ходам. І юны карэспандэнт спакойна прыступіў да сваёй справы.

Так будучы прыборабудаўнік, студэнт політэхнічнага інстытута Сяргей Шаўчэнка пачаў свой першы вялікі рэпартаж па спецыяльнаму заданню рэдакцыі газеты «Знамя юности».

Шаўчэнка — адзін з тых студэнтаў інстытута, якія на працягу двух гадоў вучыліся адразу на двух факультэтах: машынабудаўнічым і факультэце грамадскіх прафесій.

С. Шаўчэнка. Рэпартаж з лекцыі.

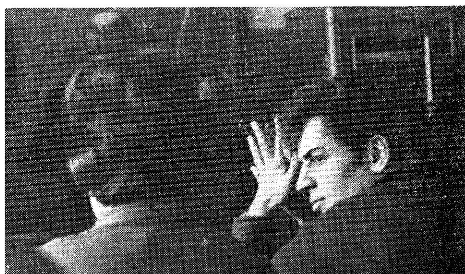

Вопыт першага ў краіне факультэта грамадскіх прафесій заслугоўвае ўвагі. Да падрыхтоўкі студэнтаў дэканат прыцягнуў многія арганізацыі, многіх спецыялістаў.

Фотажурналісты мелі магчымасць практыкавацца ў газетах «Знамя юности» і «Советский инженер». Заняткі па курсу фатаграфіі і журналістыкі вёў вопытны журналіст А. І. Мызнікаў. Яму памаглі супрацоўнікі рэспубліканскіх рэдакцый, карэспандэнты маскоўскіх часопісаў, якія прыязджалі ў Мінск.

Заліковая праверка ведаў прайшла паспяхова.

Вiншуем маладых фотажурналістаў з актыўным уступленнем у жыццё!

А. Мызнікаў. Новыя палімеры.

СЯМІГОДКА Ў ДЗЕЯННІ

Падведзена рыса яшчэ пад адным этапам у развіцці беларускай фатаграфічнай творчасці. Пяты раз дэвіз «Сямігодка ў дзеянні!» сабраў у адно лепшыя работы і прафесіяналаў і аматараў — усіх, хто займаецца самым масавым, самым аператыўным відам выяўленчага мастацтва.

Галоўная задача выстаўкі — адлюстраваць творчую працу савецкіх людзей, якія самааддана выконваюць планы сямігодкі, будуюць камуністычнае грамадства. Задача гэта зразумета ўдзельнікамі выстаўкі шырока, у адпаведнасці з патрабаваннямі часу. Панарамы будоўляў і лірычныя пейзажы, партрэты і жанравыя сцэнкі — нічога не забыта.

Адкрыццё выстаўкі ў дні святкавання 20-годдзя вызвалення Беларусі ад фашысцкай акупацыі надало ёй асаблівае значэнне. Дваццаць гадоў беларускі народ заняты стваральнай працай. Няма такога кутка ў рэспубліцы, дзе б не адбываліся карэнныя змены ва ўмовах жыцця, у свядомасці і характары людзей. За ўсім гэтым пільна сочаць сучасныя летапісцы. Узброеныя фотаапаратамі, яны стараюцца падмеціць галоўныя рысы сучаснасці, адлюстраваць іх у вобразных здымках і потым публічна расказаць пра ўбачанае. Так кожная фотавыстаўка «Сямігодка ў дзеянні» становіцца не толькі сродкам паказу поспехаў фатаграфічнай творчасці, але і вялікай трыбунай для публіцыстаў.

Вельмі радасны факт — прысутнасць на стэндах работ многіх маладых аўтараў. Больш чвэрці аўтараў удзельнічаюць у рэспубліканскім аглядзе ўпершыню.

У наступным выпуску нашага фотаклуба будзе дадзены шырокі агляд усіх раздзелаў выстаўкі, аналіз заўваг наведвальнікаў і рашэнне журы аб узнагародах за лепшыя работы.

Ю. Іваноў. Да сустрэчы.

ЗАПРАШЭННЕ ПРЫНЯТА

Запрашэнне на паляванне з фотаапаратам, зробленае чытачом нашага часопіса Валянцінам Ждановічам, адразу ж знайшло жывы водгук. У рэдакцыю паступаюць пакеты са здымкамі птушак, звяроў, жывёл, зробленыя ў натуральных умовах. Гэта своеасаблівы фатаграфічны спорт не толькі пашырае нашы ўяўленні аб прыродзе, але і развівае пільнасць фотааматара, яго эстэтычныя запатрабаванні.

Вось некалькі новых работ аматараў фатаграфічнага палявання.

П. Наватараў (Мінск) зрабіў цікавую серыю пра кемлівую курыцу і бесклапотную гаспадыню.

Яго зямляк Я. Гедрановіч заўважыў незвычайную сустрэчу кацяняці з вужамі. Ён назваў свой здымак «Што рабіць?»

Брэсцкі фотааматар М. Сацута паэтычна перадаў вячэрні палёт бусла, які затрымаўся дзесьці на балоце да самага змяркання.

Як бачыце, трафеі фотапаляўнічага могуць быць вельмі разнастайныя.

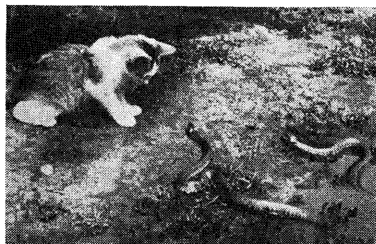

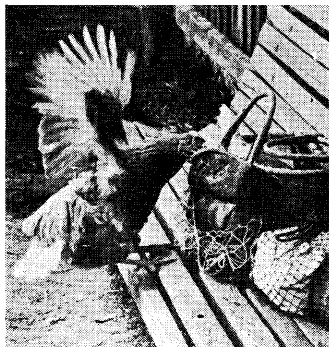

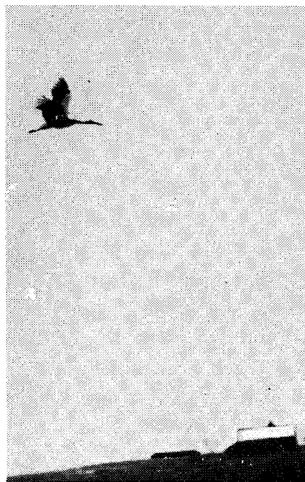

НА ТУРЫСЦКІХ АРБІТАХ

Праз некалькі тыдняў пасля таго, як стала вядома пра вынаходніцтва фатаграфіі, з Францыі ў Егіпет было адпраўлена некалькі пудоў унікальнага грузу. У старанна запакаваных чамаданах з тоўстай скуры знаходзіўся груваскі і прымітыўны (з нашага пункту гледжання) рыштунак, з дапамогай якога прадпрыймальны мастак Вернэ вырашыў стварыць першую ў гісторыі чалавецтва фатаграфічную выстаўку.

Падарожжа ў краіну пірамід удалося на славу! Калекцыя дагератыпаў, створаная Вернэ, у хуткім часе была паказана ў Парыжы і зрабіла на публіку велізарнае ўражанне.

Прыклад парыжаніна хутка знайшоў водгук у многіх краінах. Фатаграфаванне ў часе падарожжаў стала не проста модным заняткам. Пейзажы, жанравыя сцэны, этнаграфічныя партрэты і многія іншыя віды фатаграфіі адразу ж сталі неабходнасцю, элементам сучаснай культуры, сродкам пазнання свету.

Вельмі многае ў гэтых адносінах зрабілі рускія аматары фатаграфіі, пра работу якіх неаднаразова з вялікай задушэўнасцю пісаў вядомы рускі крытык Стасаў.

Цяпер мала хто ведае, якой складанай справай было фатаграфаванне ў падарожжах 80-х—90-х гадоў, калі ствараліся першыя рускія фотаальбомы, першыя айчынныя фотавыстаўкі. Мастацтвазнаўца С. Марозаў у кнізе «Руская мастацкая фатаграфія» расказвае пра гэта так:

«Партатыўных камер не было. Адпраўляючыся на экскурсію або ў падарожжа, фатограф браў з сабой груваскі апарат, цяжкі трыножнік, чорнае пакрывала. Шкляныя пласцінкі вялікага памеру старанна, асцярожна ўпакоўваліся ў асобную скрынку. Патрэбна была, апрача таго, складная палатка для лабараторных работ. Бралі яшчэ буталь з калодзіем і слоікі з рознымі солямі для надання адчувальнасці пласцінкам. Уся гэтая маёмасць пагружалася ў экіпаж. На месцы здымання фатограф шукаў памяшканне для паходнай лабараторыі або расстаўляў палатку проста ў полі. У цемнаце ён рыхтаваў пласцінку, зараджаў касету і толькі пасля гэтага мог прыступіць да здымання...»

Наш сучаснік, які падарожнічае з партатыўным апаратам на плячы, мае магчымасць, вярнуўшыся дамоў, паказаць сотні, а то і тысячы здымкаў, якія часцей за ўсё робяцца ім «з лёгкасцю незвычайнай». Аднак іменна апошняя акалічнасць часцей за ўсё і псуе справу. Азнаямленне з фатаграфічнымі «трафеямі» нават вопытных турыстаў часта не прыносіць задавальнення, бо цікавыя расказы аб тым, як праходзіла падарожжа, суправаджаюцца паказам такіх выпадковых і ва ўсіх адносінах шэрых фатаграфій, што самім іх аўтарам становіцца няёмка. «Гэта знята проста так...», «гэта не вельмі цікава...», «гэта выпадкова...» — просячы прабачэння, гавораць у такіх выпадках аўтары.

Чаму ж так адбываецца? Адказ можа быць толькі адзін: фатаграфія помсціць тым, хто не хоча вывучаць яе дасканала. Пагардай да фатаграфіі многія безразважна збядняюць сябе! Гутарка ідзе не толькі пра тэхніку здымання, але і пра ўменне хутка разумець абставіны, пра ўменне бачыць.

З увагі на просьбы многіх чытачоў, мы ўводзім у нашым фотаклубе новы раздзел, дзе будуць друкавацца здымкі з падарожжаў — далёкіх і блізкіх. Аўтарскія разважанні і каментарыі да здымкаў памогуць чытачам ацаніць усё цікавае і навучыцца не паўтараць чужыя памылкі. Разам з тым, здымкі з падарожжаў будуць і інфармацыяй аб тым, што адбываецца на турысцкіх арбітах, якія перасякаюць лясы, моры і долы ўсіх кантынентаў.

Начны прыгарадны цягнік бярэ старт. У ім незвычайныя пасажыры—юнакі і дзяўчаты ў турысцкіх касцюмах. Мноства рукзакоў: імі завалены ўсе лаўкі, усе месцы. Прасторна толькі вясёламу расказу, смеху, песні. У адным з вагонаў знайшоўся куточак і нам, групе мінчан, якіх запрасілі ленінградскія сябры наведаць скалы. Цягнік імчыць нас на Карэльскі перашыек. Жаданне паглядзець скалы, пра якія так многа чулі, расце па меры набліжэння да станцыі Кузнечная.

СКАЛЫ, СКАЛЫ!..

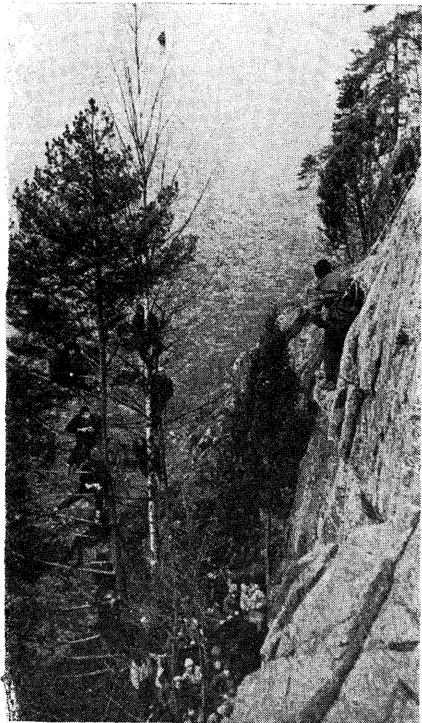

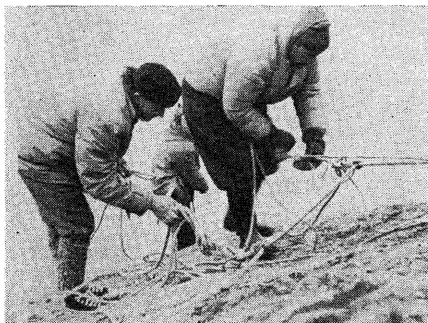

У 6 гадзін раніцы наш «экспрэс» прыбыў на маленькую станцыю—155-ы кіламетр на поўнач ад Ленінграда. Адразу ж групамі ўсе накіраваліся ў дарогу, да скал, да таго месца, якое, нібы магніт, прыцягвае моладзь. Нам трэба было прайсці дваццаць кіламетраў з цяжкімі рукзакамі за плячыма. Шлях не лёгкі, але прыемны. Навокал—абуджаная паўночная прырода. А калі лес, расступіўшыся, адкрыў нам вялікую паляну, мы ўбачылі няспынны паток людзей. Не відаць канца, не відаць і пачатку, як мы ні стараліся дагнаць пярэдніх.

І вось мы стаім ужо на валунах. Унізе — возера, праз строй маладых бярозак відзён супрацьлеглы бераг. Бераг скал! Потым падыходзім бліжэй да берагу і перад намі маляўнічае возера—Ястрабінае. На некалькі кіламетраў уздоўж берагу відны палаткі. Некаторыя з іх проста ў скале. Скалы ўзвышаюцца адна над адной. Тут спаборнічаюць тыя, хто ўмее лазіць па скалах.

Абсталяваўшы палаткі і наспех перакусіўшы, мы ідзём знаёміцца з жыхарамі скал. Іх тут многа. Некалькі тысяч! Кожная група абсталёўвае лагер, які з'яўляецца часцінкай вялікага палатнянага горада ў лесе...

А на наступны дзень:

— Суддзям падрыхтавацца!

— Гатовы!

— На страхоўцы падрыхтавацца!

— Гатовы!

— Удзельніку падрыхтавацца!

— Гатоў!

— Старт.

Традыцыйныя спаборніцтвы аматараў лазання па скалах на першынство спартыўных таварыстваў Ленінграда пачаліся. Сярод удзельнікаў многа гасцей з розных гарадоў краіны. Мы — балельшчыкі. Але і некаторыя з нас не ўтрымліваюцца ад спакусы паспрабаваць свой спрыт па вучэбнаму маршруту. Забраўшыся на дрэвы, мы ўважліва сочым за кожным крокам тых, хто спаборнічае.

Адны спаборнічаюць, другія гатуюць абед, трэція заняты выстаўкай «Сучасны жывапіс», паказам касцюмаў турыста, «праектуюць» помнік турысту, гуляюць у валейбол, футбол. І ўсе дружаць з песняй. У турыстаў свае песні. Кажуць, што кожная група мае нават свой гімн.

Кожны лагер мае свой флаг, свой арыгінальны дэвіз і кліч, з дапамогай якога члены лагера пазнаюць сваіх жыхароў на адлегласці...

Зноў цягнік імчыць нас, але ўжо ў кірунку Ленінграда. Мы з удзячнасцю ўсяму і ўсім пакідаем скалы. І кожны з нас доўга будзе жыць успамінамі пра гэтыя некалькі дзён, будзе памятаць начныя кастры, сяброў...

Барыс ЗУБЕНКА.
Фота аўтара.

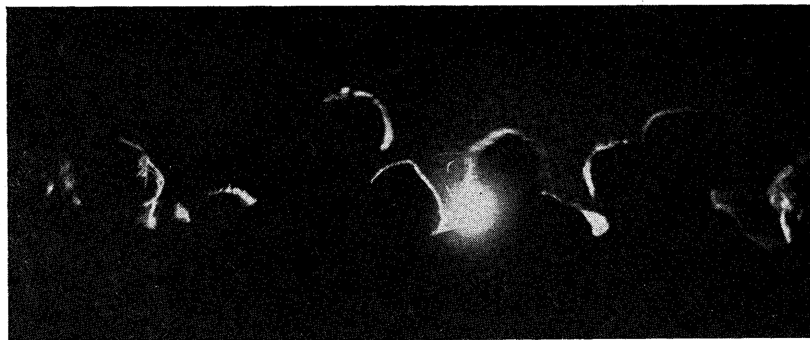

Валянцін Скрыпачоў (Віцебск). Крос. Серыя з двух здымкаў: 1. Толькі перамагчы.

КОНКУРС «МОЙ ТАВАРЫШ»

2. Хто ж першы?

Міхаіл Папоў (Брэст). Цягнік пайшоў на Маскву.

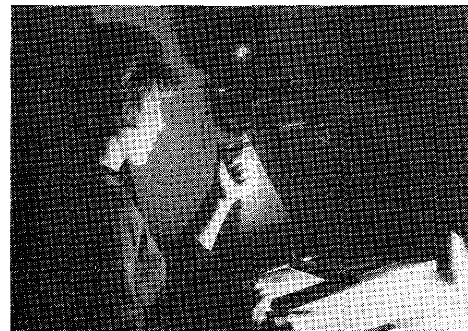

Мікалай Сацута (Брэст). Першы здымак.

Мікалай Ігнатовіч (Брэст). Чэмпіён чэмпіёнаў.

Іван Марцінкевіч. На чарвяка.

У СВЕЦЕ МАЎКЛІВАСЦІ

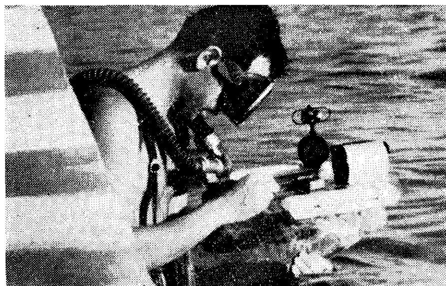

1

2

На гэтых дзвюх старонках мы друкуем работы мінчаніна інжынера Аляксандра Бушылы, які свой летні адпачынак прысвячае падводнаму спорту. Пра сваё захапленне ён расказвае:

— Гэта адбываецца вельмі хутка. Надзеўшы маску, ласты, трубку і ненадоўга апусціўшыся ў падводны свет, захапляешся ім назаўсёды. Так было з усімі нашымі аматарамі падводнага спорту. Першыя спаборніцтвы на першынство рэспублікі былі ў нас праведзены ў 1960 годзе на возеры Нарач. З таго часу штогод мы збіраемся там і праводзім, як нам здаецца, лепшыя дні нашага жыцця. Там жа зроблены і здымкі, пра якія коратка я магу расказаць.

3

4

Вось Генадзь Басінкевіч рыхтуецца да падводнага слалама. У руках у яго компас з аквапланам. (Фота 1).

Так выглядае падводны фатограф за работай. (Фота 2).

На трэцім фота студэнтка політэхнічнага інстытута Эда Агароднікава на дыстанцыі падводнага слалама.

Асабліва задавальненне дастаўляе нам падводнае паляванне. (Фота 4).

На групавым здымку — энтузіясты падводнага спорту: (злева направа) інжынер Яўген Цярэшка, урач Леў Іваноў, трактаразаводзец Леў Цюрын. Справа — аўтар гэтай заметкі.

Рэдакцыя з задавальненнем прадоўжыць публікацыю падводных фатаграфій, прысланых чытачамі з азёрных і марскіх глыбінь, са свету маўклівасці.

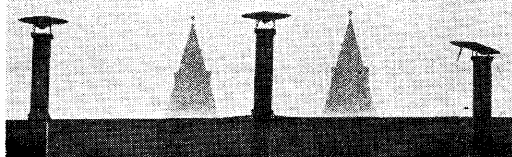

ЦІКАВАЕ Ў ЗВЫЧАЙНЫМ

На занятках фотагуртка часта ўзнікаюць размовы аб тым, што цікавыя здымкі можна зрабіць нібыта толькі ў нейкіх асаблівых умовах. Так гавораць часцей за ўсё тыя, хто не ўмее бачыць цікавае ў звычайным.

У спрэчцы з такімі людзьмі адных слоўных абвержанняў, вядома, недастаткова. Для выхавання назіральнасці неабходна як мага часцей паказваць цікавыя фатаграфіі, створаныя на самым звычайным матэрыяле.

Вельмі пераканальны прыклад у гэтых адносінах мы знайшлі на старонцы чэхаславацкага часопіса «Свет у вобразах». У своеасаблівым фотарэпартажы расказваецца пра... камінара, які цэлымі днямі бачыць перад сабой толькі коміны, коміны... Але калі яго работа яму не абыякавая, калі ён умее бачыць свет па-свойму, яго ўражанні складваюцца ў паэтычны вобраз. Нават спусціўшыся на зямлю, ён працягвае любавацца комінамі... знаходзячы іх адлюстраванні ў дажджавых лужынах.

Фатаграфіі Іржы Чэрвенага суправаджаюцца дасціпным літаратурным эцюдам, у аснове якога ляжаць пражскія назіранні. Вось ён.

У кожным вялікім горадзе ёсць многа мясцін, дзе звычайнаму смяротнаму няма чаго рабіць, і таму ён можа ўявіць сабе вельмі рамантычныя рэчы: што ў сутарэнні опернага тэатра жыве фантом, а за перагародкай пошты — гномы, што на стрэхах старых камяніц вечарамі сядзяць студэнты з доўгімі люлькамі ў зубах і ўсё пра нешта спрачаюцца, а па балконах і мансардах блукаюць героі вядомых твораў.

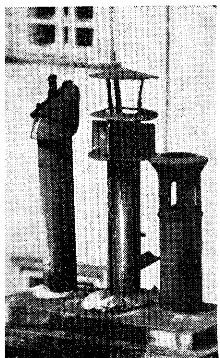

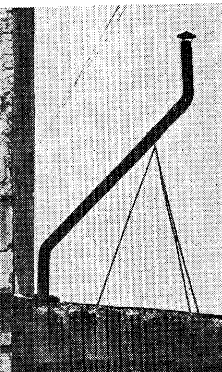

Карацей кажучы, апрача празаічнага свету нашых дарог на працу і ў магазін і нашых прагулак па парку, у горадзе ёсць, прынамсі, яшчэ адзін свет — і ён значна цікавейшы, бо невядомы і таямнічы. Кавалачак яго вы можаце ўгледзець, калі ваша акно выходзіць у правільным кірунку — на агароджу, да якой час ад часу прывозяць, ну, дапусцім, бочкі з невядомым вам змесцівам; або на двор, дзе цэлымі месяцамі не бывае ні душы, а потым нехта прынясе, ну, скажам, лесвічку, паставіць яе і зноў — пуста; або на стрэхі, да комінаў, антэн і грамаадводаў, у каралеўства, населенае камінарамі, дахаўшчыкамі, кошкамі і іншымі казачнымі істотамі.

Іменна там, высока над нашым штодзённым светам, як вераб'і ў карнізах, гняздзяцца ў сваіх майстэрнях мастакі. Яны апраўдваюцца, што гэта нібыта з-за святла і іншых такіх празаічных прычын, але я думаю, што ў сапраўднасці іх захапіў той іншы свет, той другі горад у горадзе, тое кацінае, вераб'інае і камінарскае каралеўства, пра якое яны не хочуць гаварыць нам. Што зробіш? Калі хто-небудзь па-сапраўднаму нешта палюбіць, то заўсёды стараецца пакінуць гэта для сябе.

Ш. С. З.

БЕЛАРУСКАЯ ФОТААПАРАТУРА

Расказвае член рэдакцыйнага савета фотаклуба «Маладосць», начальнік спецыялізаванага канструктарскага бюро па фотаапаратуры Ігар Барысавіч Прыезжаў:

— Нараджэнне беларускай фотапрамысловасці адносіцца да 1957 года, калі быў выпушчан першы беларускі фотаапарат «Смена-2». Хутка была арганізавана вытворчасць фотаапаратаў «Смена» (1958 г.), «Эстафета» (1959 г.) і фотадальнамера «ДФ» (1959 г.).

З 1960 года ў сістэме Беларускага Саўнаргаса пачынае працаваць спецыяльнае канструктарскае бюро па фотаапаратуры. Ствараецца першая ў краіне універсальная павелічальна-рэпрадукцыйная фотаўстаноўка «Беларусь-СБ-1» (1960 г.), потым фотаапараты «Смена-М» і «Смена-2М» (1961 г.), «Школьнік» (1962 г.), «Весна» (1962 г.), «Весна-2» (1963 г.) і павелічальна-рэпрадукцыйная фотаўстаноўка «Беларусь-2» (1963 г.).

У 1964 годзе з'явяцца першыя беларускія зменныя аб'ектывы «Гелиос-44» і «Индустар-61» і першыя ў краіне фотаапараты «Чайка» і «Эра-кампакта» з фарматам кадра 18×24 мм (кінакадр).

У канструкцыі фотаапарата «Эра-кампакта» прымянена аўтаматычная ўстаноўка экспазіцыі.

Мяркуецца таксама выпусціць мех для макраздымкі да фотаапаратаў тыпу «Зенит».

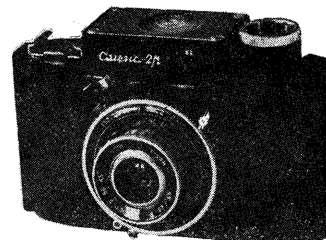

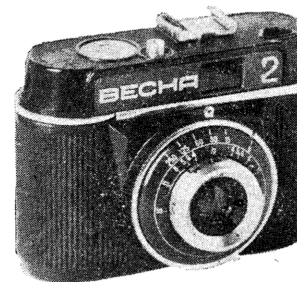

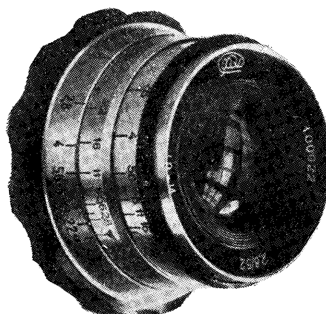

«ГЕЛИОС-44»

Аб'ектыў для фотаапаратаў тыпу «Зенит»
Фокусная адлегласць 5,8 см
Светасіла 1:2
Бугал поля адлюстравання 40°
Рабочая адлегласць аб'ектыва — 45,2 мм
Аб'ектыў мае прыстасаванне для папярэдняй устаноўкі дыяфрагмы (дыяфрагміраванне да ўпору).
Злучэнне з камерай разьбой М 39×1
Даўжыня аб'ектыва з вечкам — 62 мм
Найбольшы дыяметр аправы — 60 мм
Вага — 0,220 кг.

«ИНДУСТАР-61»

Аб'ектыў для фотаапаратаў тыпу «ФЭД-2», «ФЭД-3», «Зоркий»
Фокусная адлегласць — 5,2 см
Светасіла — 1:2,8
Вугал поля адлюстравання — 45°
Рабочая адлегласць аб'ектыва — 28,8 мм
У аб'ектыве ўжыта лантанавая оптыка.
Даўжыня аб'ектыва — 52 мм
Найбольшы дыяметр аправы — 55 мм
Вага — 0,125 кг

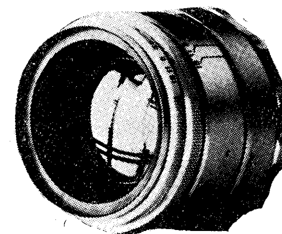

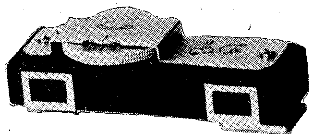

«ДФ»

Прыстаўны дальнамер для бездальнамерных фотаапаратаў
База — 51 мм
Дыяпазон вымярэння адлегласцей ад 1 м да ~
Поле візіра 20° × 12°
Поле дальнамера 7° × 4°30'
Габарыты — 78 × 25 × 30 мм
Вага — 82 г

ХАРАКТАРЫСТЫКА НАЙБОЛЬШ РАСПАЎСЮДЖАНЫХ ФОТААПАРАТАЎ ВЫТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСКАГА САЎНАРГАСА

	«Смена-2»	«Весна-2»
Фармат кадра	*24 × 36 мм*	*24 × 32 мм*
Тып плёнкі	35-мм кінаплёнка	35-мм кінаплёнка
Марка аб'ектыва	Т-22 М	Т-43
Светасіла	1 : 4,5	1 : 4
Фокусная адлегласць	40 мм	40 мм
Вуглавое поле зроку	55°	52°
Наводка	вярчэннем усяго аб'ектыва (мяжа факусіроўкі ад 1,3 м да ∞)	вярчэннем усяго аб'ектыва (мяжа факусіроўкі ад 1,2 м да ∞)
Затвор	цэнтральны, за аб'ектывам; сінхракантакт і аўтаспуск	цэнтральны, за аб'ектывам; сінхракантакт
Вытрымкі	В, 1/8, 1/15, 1/30, 1/60, 1/125 і *1/250 сек*	В, 1/15, 1/30, 1/60, 1/125 *і 1/250 сек*
Відашукальнік	аптычны; павелічэнне 0,42х	без сферычнай оптыкі; павелічэнне 1х
Корпус	*пластмасавы; задняя сценка знімаецца*	*металічная з пластмасавымі вечкамі*
Габарыты	120 × 75 × 57 мм	98 × 72 × 57 мм
Вага	*320 г*	*290 г*
Касета	стандартная, пластмасавая або металічная	
Адлік кадраў	аўтаматычны	
Транспарціроўка плёнкі	ажыццяўляецца галоўкай перамоткі	

АД РЭДАКЦЫІ

Напамінаем усім нашым чытачам і карэспандэнтам, што здымкі для часопіса пажадана друкаваць на глянцавай паперы, размерам не звыш 18 × 24 см. У тым выпадку, калі якасць адбітку або яго кадрыроўка не будуць задавальняць рэдакцыю, мы папросім вас на кароткі час прыслаць нам негатыў.

Па ўмовах паліграфічнай вытворчасці падрыхтоўка чарговага нумара часопіса заканчваецца за паўтара месяца да выхаду яго ў свет. Гэта трэба ўлічыць пры пасылцы фатаграфій, якія адлюстроўваюць поры году: пейзажы, жанравыя сцэны на адкрытым паветры і г. д.

У пісьмах не забывайце ўказваць поўнасцю сваё імя, імя па бацьку, прозвішча і дакладны адрас.

Жадаем вам творчых поспехаў!

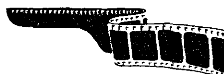

ПАЯДЫНКІ З ЦЕМРАЙ

У ПОРПЛІШЧЫ

Старэнькі «газік» падскокваў і каціўся па асфальце, час ад часу спыняючыся на прыпынках. Пасажыры размаўлялі пра сёлетнюю капрызлівую вясну, пра космас і падзеі ў Афрыцы, пра цэны і тавары ў глыбоцкіх крамах.

Дзядзька ў чорным пінжаку раптам загаварыў пра баптыстаў:

— Страшэнныя цемрашалы... За веру гатовы бацьку глотку перагрызці і брата жыўцом з'есці. Не любяць іх нашы вяскоўцы...

— Порплішчы,— абвясціў шафёр.

Я развітаўся з суседам, выйшаў з машыны і накіраваўся ў школу. Школа размешчана якраз недалёка ад прыпынку, у цэнтры сяла. Тут жа сельсавет, клуб, крамы, сталовая, пошта...

УРОК

У школе быў перапынак. Настаўнікі ў такі час, як звычайна, заняты сваім клопатам. Адны правяралі сшыткі, другія — праглядалі свежыя газеты і часопісы, шукалі цікавыя навіны, каб на ўроках падзяліцца імі з вучнямі, трэція падбіралі наглядныя дапаможнікі. Перад самым званком у настаўніцкі пакой увайшоў Каюм Сапежка. Ледзь прыжмураныя блакітныя жывыя вочы і сціснутыя вусны надавалі яго твару суровы выраз.

Пасля знаёмства і кароценькай гутаркі мы пайшлі з Каюмам Міхайлавічам на ўрок у шосты клас. Я сеў за столік, які стаяў каля шафаў з прыборамі ў апошнім радзе, каб схавацца ад цікаўных вучняў і не перашкаджаць ім слухаць урок.

Заняткі праходзілі ў фізкабінеце, заставленым рознымі прыборамі, дыяграмамі, стэндамі. На маім стале ляжала новая, змайстраваная з бляхі мадэль касмічнай ракеты.

Тэма ўрока: «Ціск газаў. Помпы». Каюм Міхайлавіч, як нейкі чараўнік, адразу захапіў вучняў. Нават і я неўзабаве адчуў сябе не госцем, а вучнем. І ўпершыню горача пашкадаваў, што ў мяне не было калісьці такога цудоўнага выкладчыка фізікі.

Нікога Каюм Міхайлавіч не выклікаў да дошкі. Ён па-сяброўску спытаў аб тым, хто чаго не зразумеў, рыхтуючыся да ўрока.

— Назавіце галоўныя ўласцівасці газаў.

Вучні адказалі.

— Дзе на практыцы ўжываецца ціск газаў? У падручніку гэта не сказана, а ведаць трэба.

І клас зноў падняў рукі. Не ўрок, а сапраўдны форум, дзе вучні свабодна абменьваюцца сваімі назіраннямі і ўменнем разбірацца ў з'явах прыроды, жыцця.

Вось адказвае дзяўчынка ў цёмна-блакітнай сукенцы з піянерскім гальштукам:

— Ціск газаў скарыстоўваецца ў камерах веласіпедаў, аўтамабіляў, футбольных мячоў.

Пасля «форуму» Каюм Сапежка ў дзённікі і класны журнал паставіў адзнакі: чацвёркі і пяцёркі тым, хто набраў больш балаў у гэтым своеасаблівым спаборніцтве, і пачаў тлумачыць новую тэму «Святло і цемра», выкрываючы казкі «свяшчэнных пісанняў» аб прыродзе дня і ночы.

НЕ АБРАЗЫ І МАЛІТВЫ...

Айцец Тарарака лічыць сябе амаль святым. Калісьці ў маладосці ён працаваў касірам, потым загадчыкам бальнічнай гаспадаркі. Але яго заўсёды цягнула туды, дзе можна мець свежую капейку. Так ён стаў царкоўным служкай. Ішоў час. Генадзь Тарарака дабраўся да царкоўных ключоў.

Здарылася гэта *пасля* аднаго малебна.

— Парафіяне! Хто колькі можа, хай паможа,— звярнуўся былы порплішчанскі поп Пазняк да прысутных.— Божы храм разбураецца. Трэба грошы на рамонт.

Сабралі. Пазняк паклаў грошыкі ў сваю кішэнь, адрамантаваў уласны асабняк і падаўся загараць пад чарнаморскія нябёсы.

Яшчэ далей за свайго папярэдніка пайшоў цяперашні бацюшка Генадзь Тарарака.

— Няўжо мы будзем бедаваць без божай студні, рабы божыя?— звярнуўся ён да веруючых.— Збяром грошы на свяшчэнны калодзеж.

І веруючыя сабралі.

На гэтыя сродкі выкапалі студню ля папоўскай хаты, прывялі ў парадак двор, збудавалі новую прыбіральню. З выпадку ўсяго гэтага пасля малебна арганізавалі выпіўку.

Вось для якіх карыслівых мэт айцец Тарарака прымазаўся да алтара.

А як сустрэў бацюхна тых, хто пасля адкрыцця святой студні зайшоў, каб набраць вады? Ён проста загадаў замкнуць калодзеж, бо спалохаўся, каб паломнікі выпадкова не забрудзілі ваду ў студні.

— У мінулым годзе пасля вялікадня, — расказвае ўрач порплішчанскай бальніцы *Мікалай Аляксандравіч Ласянкоў*,— даставілі ў цяжкім стане хворага айца Тарараку і яго жонку, спявачку з царкоўнага хору. Бацюхна хварэў страўнікам, а яго кабета — гастрытам пасля посту. Вядома, урачы іх вылечылі ад хваробы.

— Лячыліся ў нас верхаводы баптысцкай секты з вёскі Дзядкі — прасвітар Гарасім Курэц, яго «брат» Канстанцін і іх «сястра» Надзежда Антрахімовіч, — працягваў размову *Мікалай Ласянкоў*.— Не цудатворныя абразы і малітвы памаглі ім стаць на ногі, а дактары, якіх яны не раз да гэтага абзывалі братамі сатаны.

ПОШУКІ «ЗАЛАТОГА МЕЧА»

— Цяжка, вельмі цяжка нам давялося рабіць першыя крокі ў атэістычнай прапагандзе,— успамінае Каюм Міхайлавіч Сапежка.— Ксяндзы і свяшчэннікі ўмеюць яшчэ адурманьваць слабых людзей. Пасля вайны настаўнікі нашай школы цвёрда вырашылі ўзяць атэістычнае выхаванне ў свае рукі. У гэтай справе нас падтрымалі камсамольцы і актывісты. Людзі пацягнуліся да ведаў. Часцей пачалі заглядваць у клуб, у кіно, у хату-чытальню. Рады веруючых таялі. Заставаліся толькі самыя ўпартыя фанатыкі.

... Аднойчы ў вёсцы Чачукі набожныя сяляне ў час навальніцы бачылі, як страла маланкі ўвайшла ў зямлю. Пасля дажджу двое з іх, схапіўшы рыдлёўкі, накінуліся на тое месца, дзе ўдарыла маланка, і пачалі капаць грунт, каб адшукаць «свяшчэнны меч» Ільі-прарока. Мужчынам здавалася, што яны вось-вось адкапаюць у зямлі «залаты божы меч», за які можна будзе атрымаць шмат грошай. Але дарэмна яны калупаліся ў зямлі. Сорамна ім было глядзець у вочы аднавяскоўцам. І насмешак не абабрацца.

На другі дзень Каюм Сапежка паехаў у Чачукі, знайшоў тых мужчын, доўга і шчыра з імі гаварыў, а пасля на электрамашыне паказаў сакрэт «вырабу боскіх мечаў» — штучна ўтварыў маланку.

Дзядзькі пачухалі патыліцу, папрасілі настаўніка не пісаць у газету аб тым, як яны капаліся ў полі. А на развітанне далі слова не хадзіць больш у царкву і не верыць у бога.

НЯДЗЕЛЬНІК

Выдаўся цудоўны дзень. Ля клуба сабраліся сельскія актывісты. Да іх падышлі Каюм Сапежка і старшыня порплішчанскага сельсавета.

— Хто з намі ў Сарокі паедзе? Разбіраем даўно зачыненую там трухлявую царкву на дровы.

Сярод жадаючых быў і трактарыст порплішчанскага саўгаса Павел Курэц. Трагічна склаўся лёс яго сям'і. Паўлавы бацькі былі закаранелымі баптыстамі ў вёсцы Дзядкі. *Яны зацягнулі хлопца ў сваё дзікае кодла. Ні ў клуб, ні ў школу, ні на танцы не пускалі яго, прывучалі толькі да біблії.*

Прасвітары баптыстцкай секты Падрэз і Курэц імкнуліся ўсімі сіламі зрабіць з хлопца прапаведніка. Але ў гэтую справу ўмяшаліся атэісты. Доўга і асцярожна падбіралі яны ключы да Паўлавага сэрца. *То кніжку прынясуць пасля задушэўнай гутаркі, то брашуру ці часопіс. І пачалі ў вясковага юнака праясняцца і вочы і розум.* Неўзабаве Павел Курэц пакінуў лагер фанатыкаў, зразумеў, *што праўду нясуць атэісты, а не святыя ханжы і двурушнікі, якія прапаведуюць адно, а ў жыцці робяць другое. Успомніў ён і пачварныя малюнкі, што бачыў на зборышчах «святых братоў».*

Павел пайшоў вучыцца на курсы механізатараў і стаў працаваць трактарыстам ў родным саўгасе. Неўзабаве яго як перадавога працаўніка і ваяўнічага атэіста прынялі ў шэрагі камуністычнай партыі.

Колькі насыпалі праклёнаў і пагроз бацькі і сваякі ў адрас «грэшнага» сына-бязбожніка! Яны выракліся яго.

А колькі Каюму Сапежку і яго паплечнікам давялося папрацаваць, каб вырваць з цемрашальскага асяроддзя баптыстаў іншых вясковых хлопцаў, такіх як Антон Піўцэвіч. Ён працуе цяпер механізатарам у меліярацыйнай гаспадарцы на Віцебшчыне. Праз некаторы час закончыць порплішчанскую школу і будзе механізатарам камсамолец Віктар Падрэз, бацькі якога таксама — баптысты.

— Пасля школы паеду з сябрамі Сяргеем Курдзекам і Віктарам Сямёнавым паступаць у Мінскі інстытут механізацыі сельскай гаспадаркі,— расказвае аб сваіх марах Віктар Падрэз. **Такіх, як ён,** у вёсцы Сарокі вельмі многа. Таму і прапанавалі яны зачыніць царкву.

І, нягледзячы на праклёны рэлігійных фанатыкаў, нядзельнік прайшоў цудоўна. Павел Курэц, закасаўшы рукавы, памагаў сябрам Аліноўскаму, Жызнеўскаму і іншым грузіць на машыну трухлявыя бярвэнні разабранай царквы.

НАСУСТРАЧ НОВЫМ ТРАДЫЦЫЯМ

Цяжка даводзіцца цяпер папу Тарараку: не ўтрымаць малітвамі веруючых — адмаўляюцца яны ад царквы. Не прыручыш іх званамі ды і свечкамі і не завабіш у дні прастольных свят цалаваць аблупленыя шчарбатыя абразы, святыя крыжы. Атэісты, на чале з Каюмам Сапежкам, смела адчыняюць дзверы новым звычаям і савецкім традыцыям. Маладыя адмаўляюцца ісці ў царкву вянчацца, бабулі — лячыцца ў шаптух, царкоўных і баптысцкіх шарлатанаў.

Так, летась шасцідзесяцігадовая баптыстка Надзежда Палікарпаўна Антрахімовіч і сёлета бабуля з вёскі Цяцеравіцы Аляксандра Міхайлаўна Яцкоўская спрабавалі лячыцца ў знахарак «свяцонай вадзіцай», малітвамі і заклінаннямі. Не памагло. Яцкоўскай шарлатаны апалілі скуру. Толькі дактары порплішчанскай бальніцы выратавалі бабуліна жыццё.

Сабраліся ў школе ўдзельнікі клуба атэістаў.

— Правядзем свята зімы замест старой масленіцы,— вырашылі яны.

— Нічога з гэтага не атрымаецца,— звягаў назаўтра цемрашал Ладышэўскі.

Як ні імкнуліся царкоўнікі і іх падпявалы накшталт Ладышэўскага перашкодзіць святу зімы, яно ў Порплішчах удалося на славу. У царкву ніхто не зазірнуў. Вясковая моладзь пайшла за атэістамі. Да позняй ночы каталіся юнакі і дзяўчаты з гары на санках, на тройцы. Разыгрываліся віктарыны, праводзіліся **конкурсы.** Пераможцам уручаліся прызы. Вакол не сціхалі смех, музыка...

А як раней праходзілі рэлігійныя святы? Пачыналіся з малітваў, цалавання абразоў, а заканчваліся п'янкай і панажоўшчынай.

— Калі і далей так моладзь будзе танцаваць пад музыку бязбожніка Сапежкі, мы жабракамі пойдзем па хатах,—скардзіліся Чычуковіч і Галіяш, касір і стараста порплішчанскай царквы.

І гэта сапраўды так. У той дзень, калі Масква віншавала герояў космасу Андрыяна Нікалаева і Паўла Поповіча, поп Тарарака, сабраўшы ў царкве старэнькіх бабуль, загаласіў з амбона.

— Закупіце імшу. Пакладзіце на свяшчэнны алтар грошы. Усемагутны бог засцеражэ вашы пасевы і агароды ад засухі пякучай...

Але жыхары Порплішчаў адмовіліся закупляць імшу. Недалёка той час, калі боскія слугі сапраўды застануцца без капейкі. Гэты дзень прыбліжаюць Каюм Сапежка і яго паплечнікі ў нялёгкай, але пачэснай справе: Ніканор Сясіцкі, Франц Вайцяховіч, Леакадзія Мажорава, Мікалай Ласянкоў, Зінаіда Сабалеўская, Уладзімір Мажораў і іншыя. Шмат яшчэ дзесяцігоддзяў давядзецца ім вытрымаць паядынкаў з царкоўнымі цемрашаламі. Але яны пераможуць.

Калі я збіраўся ехаць дамоў, яны рыхтавалі чарговы атэістычны вечар «Чалавек, бог і космас».

* * *

Над Порплішчамі плыве ціхі летні вечар. Закончыўся працоўны дзень настаўніка Каюма Сапежкі, але дадому ён не спяшаецца: яшчэ раз старанна правярае кінаапарат, перамотвае стужкі навукова-папулярных фільмаў. На агеньчык да Сапежкі ў фізкабінет збіраюцца людзі — цікава паслухаць гутарку, паглядзець новы фільм.

На вуліцы цепліня. Аднекуль з-за вышчарбленых зубцоў лесу пырснулі апошнія вогненныя праменьчыкі сонца і раскалолі на момант цемру, што насоўвалася на вёску. Каюм Сапежка моўчкі прайшоў па зале, спыніўся каля акна, услухаўся ў свае думкі. За акном дзесьці знічка вогненным хвастом апісала траекторыю і пагасла. Праз некалькі хвілін Каюм Міхайлавіч раскажа пра яе прысутным — так патрабуе яго другое прызванне: выяўнічага атэіста.

Алесь КУЗНЯЦОЎ.

в. Порплішчы
Глыбоцкага раёна.

Сапраўдная кніга, як тая крыніца, — невычэрпная. Чытаеш, перачытваеш і кожны раз адкрываеш для сябе нешта новае. Такая кніга жыве доўга, яе шануе чытач, яна мае шырокае прызнанне грамадскасці. Кнігі, якія вы бачыце тут на здымку, выйшлі ў 1962 і 1963 гадах. Іх чыталі летась, перачытваюць сёлета. Яны адзначаны Дзяржаўнымі рэспубліканскімі літаратурнымі прэміямі — імя Янкі Купалы (у галіне паэзіі) і імя Якуба Коласа (у галіне прозы).

Гэта: «Працяг размовы» Янкі Брыля, «Трэцяя ракета» Васіля

ІХ ВАРТА ПРАЧЫТАЦЬ

Быкава, «Чатыры стыхіі» Сяргея Дзяргая і «Смага» Кастуся Кірэенкі. Іх варта прачытаць кожнаму маладому чалавеку, каб адчуць подых часу, наогул, і чым жыве сёння наша літаратура, у прыватнасці. Так. У гэтых чатырох кнігах замалёўкі, нарысы, апавяданні, вершы, аповесці — самыя аператыўныя жанры, да якіх звяртаюцца тыя пісьменнікі, што жывуць сённяшнім днём, яго турботамі. Духоўнае жыццё народа, які будуе камунізм, не стаіць на месцы. Яно ўвесь час у руху да пазнання новага, да адкрыцця нязведанага, да ўдасканалення, да прагрэсу. І іменна гэтую адметную рысу часу маюць заўсёды на ўвазе тыя, хто аддае сваю музу бескарыслівому служэнню народу.

У кнізе Янкі Брыля «Працяг размовы» вельмі выразна адчуваецца імкненне пісьменніка не адлучаць свой лёс ад лёсу народа. І таму так шмат у ёй думак і пачуццяў, якія ўласцівы не аднаму Я. Брылю, а ўсім, хто жыве, а не «існуе» ў наш час, жыве вялікім, сапраўдным жыццём. Пільная ўвага да чалавека, не зважаючы на пасаду, якую ён займае, любоў да працаўніка і нянавісць да абібока, радасць за тое, як чалавек паспяхова перамагае цяжкасці на сваім шляху да мэты, захапленне плёнам яго часам нечалавечых намаганняў, і побач — гнеўнае асуджэнне ўсяго паказнога, фальшывага, абурэнне рознымі прыстасаванцамі і дзялкамі — такі ў агульных рысах абсяг праблем, што закрануты ў гэтай кнізе. «Працяг размовы» — гэта жывое ўвасабленне пісьменніцкага роздуму над тымі праблемамі, якія паставілі перад намі XX і XXII з'езды камуністычнай партыі, калі адносіны да чалавека сталі разглядацца як адно з найпершых і найважнейшых пытанняў дзейнасці савецкай дзяржавы.

У апавяданні «Пад гоман вогнішча» былыя партызаны Андрэй і Арцём успамінаюць сваё нядаўнае жыццё сціпла, без вонкавага захаплення значнасцю зробленага, нібы ўвесь час нячутна паўтараючы: «Што я — адзін такі?» Мы разам з аўтарам слухаем гэта звычнае, простае, а бачым куды большае — гераічнае, трагедыйнае, эпахіяльнае. Аўтар яшчэ раз паказаў сваё ўменне так весці апавяданне, каб не назаляць чытачу прасталінейнасцю, а прымусіць яго задумацца над фактамі, якіх так шмат у брылёвай кнізе і якія адабраны так умела і «высвечаны» так глыбока, што вымагаюць для свайго адлюстравання самых простых і шчырых слоў. І іменна гэтым: «Не трэба толькі шумных слоў, не трэба імі абражаць непаказную, народную сціпласць сапраўдных людзей» кіраваўся пісьменнік, ведучы свой шчыры «Працяг размовы» з чытачом.

У кнізе «Працяг размовы» вельмі выразна відаць імкненне Я. Брыля ўвасобіць самыя адметныя рысы часу ў хвалюючых мастацкіх вобразах, якім жыць вечна. Той жа клопат і ў Васіля Быкава — аўтара аповесці «Трэцяя ракета», вядомай нашаму чытачу па яе першай публікацыі на старонках «Маладосці». У кнігу, адзначаную прэміяй імя Якуба Коласа, уваходзіць і яшчэ адна аповесць пісьменніка «Здрада».

У абодвух гэтых аповесцях мы сустракаем звычайнага чалавека на вайне, сустракаем у звычайных абставінах ратных будняў, але паказанага з пазіцый сённяшняга дня, калі за рамкамі мастацкага адлюстравання не застаецца ўвесь трагізм ваеннага часу. Пісьменнік-франтавік піша пра перажытае, піша з тым эмацыянальным напалам, які здольны ўзрушыць самага «бывалага» чалавека, і ўзрушыць перш за ўсё суровай праўдай вайны, дакладна ўзноўленым вобразам часу.

Марамі пра мірнае жыццё жывуць у «Трэцяй ракеце» пяцёра салдат на чале са старшым сержантам. У кожнага гэтая мара свая, і кожны таму паўстае перад чытачом у сваім непаўторным аблічы. Свая яна і ў санінструктара Люсі, якая «працуе» на вайне нароўні з мужчынамі. Але пісьменнік акцэнтуе ўвагу не на гэтай роўнасці лёсу жанчыны і мужчыны, што ўгатавала ім вайна, а якраз на тым адметным жаноцкім, што прыносіць у акоп так шмат святла і радасці. І як жа ненавідзіць пісьменнік, а разам з ім і мы, Лёшку Задарожнага — вылюдка, які бачыць у Люсі толькі аздобу свайго жыцця.

Унутраны паядынак паміж Лазняком, гатовым дзеля выратавання дзяўчыны на самы гераічны подзвіг, і Задарожным з яго брыдкімі, цынічнымі намерамі пададзены з такой драматычнай напружанасцю, што мы яшчэ раз пераконваемся ў сіле таленту Васіля Быкава, як пісьменніка-аналітыка, тонкага псіхолага. Гэтая рыса мастакоўскай індывідуальнасці выразна адчуваецца і ў аповесці «Здрада». Глыбокая, ваяўнічая праўда пра вайну ў кнізе «Трэцяя ракета» прагучала з новай сілай, і гэта, мусіць, дало падставу аднаму з удзельнікаў чытацкай канферэнцыі ў Ваенна-палітычнай акадэміі імя У. І. Леніна назваць «Трэцюю ракету» — настольнай кнігай кожнага савецкага афіцэра.

Добрае веданне франтавога быту, яснасць ідэйных пазіцый, высокая ўвага да законаў кампазіцыі прынеслі багаты плён не толькі В. Быкаву, але і ўсёй савецкай літаратуры. Яго «Трэцяя ракета» называецца сярод лепшых здабыткаў мінулага творчага года.

Кожны з пісьменнікаў імкнецца зрабіць свой уклад у агульную справу ідэйнага ўзбраення народа, маральнага забеспячэння яго барацьбы за пабудову камунізма. Адзін гэта ўмее зрабіць больш гучна, нават з некаторай прыхільнасцю да «самарэкламы», іншы ж сціпла робіць сваю высакародную справу і не карыстаецца асаблівай увагай крытыкі. Такая доля выпала і Сяргею Дзяргаю — паэту самабытнаму, крыху нават стыхійнаму і па-добраму супярэчліваму. Супярэчлівасць гэтая ў яго смелым абыходжанні з традыцыйнымі сюжэтамі і вобразамі, якія ён умее прымусіць загучаць па-сучаснаму.

Кніга «Чатыры

стыхіі» — узор майстэрства сучаснага скарыстання лепшых здабыткаў народнай паэзіі. Іменна гэтым яна прываблівае перш за ўсё. Ад народнага вобраза ідзе паэт і да тых смелых асацыяцый, што ўласцівы яго філасофскім вершам. І тут выразна відаць дасканалае валоданне паэтам самымі запаветнымі скарбамі беларускай мовы і веданне помнікаў культуры іншых народаў свету. Нават у такой, здавалася б, традыцыйнай ад пачатку да канца паэме, як «На прадвесні», паэт выявіў сваю глыбокую эрудыраванасць і ў пытаннях гісторыі, і ў пытаннях народнай паэтыкі.

У С. Дзяргая не сустрэнеш голых эксперыментаў дзеля арыгінальнасці, яго пошукі прадыктаваны сур'ёзнай мастацкай мэтай, — імкненнем больш пранікнёна і праўдзіва перадаць сучаснае жыццё і складаны духоўны свет сучасніка. У кнізе «Чатыры стыхіі» філасофская лірыка — не філасафічная ўяўнасць, не глыбакадумнае абсмоктванне нязначнай думкі, а — сама жывая філасофія жыцця. Каб пераканацца ў гэтым, дастаткова прывесці хоць бы такі прыклад:

Сляза заўсёды горкая,
А пот салоны,
А кроў чырвоная,
І гора — чорнае.
Ёсць, праўда, слёзы шчасця,
І ў гэтых слёзах — слодыч...
Ды хіба гэта слёзы?

. . . .

Яшчэ ёсць пот халодны,
Пот баязліўца...
Але хіба пакрые ён кашулю
Срэбрам солі?
Ёсць кроў блакітная...
Гнілых арыстакратаў...

. . . .

Не, гэта ўсё не тое...

Такі моцны сплаў традыцыйнага вобраза з сучаснай думкай можа зрабіць толькі сапраўдны майстар — адзін з многіх на вялікім шляху народа ад мінулага праз сённяшні дзень у будучыню.

Ёю, светлай камуністычнай будучыняй, жыве лірычны ґерой вершаў Кастуся Кірэенкі «Смага». Усё тое добрае, чым багаты працоўны чалавек, найярчэй раскрываецца ў яго справах. Пра справы нашага сучасніка — стваральніка будучыні і напісаны вершы зборніка «Смага».

Паэт як бы збірае па драбочку думкі, пачуцці, жаданні мільёнаў, каб з іх скласці абагулены вобраз героя нашых дзён, таго, хто на рыштаваннях будоўлі, за станком у цэху, за рулём трактара ў полі ці схіліўся над мікраскопам у лабараторыі. К. Кірэенка піша пра важнае, значнае, што хвалюе не аднаго яго, хвалюе, калі не ўсіх, то, прынамсі, многіх.

У зборніку «Смага» К. Кірэенка выявіў сваю высокую партыйную празорлівасць, як паэт з акрэсленым поглядам не толькі на сённяшнюю, але і нашу заўтрашнюю рэчаіснасць. Імкненне ж паглыбіцца ў чалавечы змест жыцця стала яшчэ мацнейшым, рамантызм паэта набывае тую заземленасць, без якой немагчыма сёння раскрыць усю складанасць і непаўторнасць зместу эпохі.

Прысуджэнне высокіх званняў лаўрэатаў купалаўскіх і коласаўскіх прэмій чатыром актыўным дзеячам беларускай літаратуры супала з гадавінай чэрвеньскага Пленума ЦК КПСС, на якім былі вызначаны задачы пісьменнікаў у барацьбе за нашы ленінскія, камуністычныя ідэалы. Кожны, хто прачытае кнігі, удастоеныя Дзяржаўных рэспубліканскіх узнагарод, яшчэ раз пераканаецца ў тым, што беларускія пісьменнікі знаходзяцца на самым пярэднім краі вялікага змагання за камунізм і што адзіным крытэрыем іх творчасці з'яўляецца «жыццёвая праўда, якой бы суровай яна ні была, выражаная ў мастацкіх вобразах з пазіцый камуністычнага светапогляду». (Л. Ільічоў).

Віншуючы Янку Брыля, Васіля Быкава, Сяргея Дзяргая і Кастуся Кірэенку з высокім званнем лаўрэатаў купалаўскіх і коласаўскіх прэмій, хочацца пажадаць, каб гэты пачэсны спіс папаўняўся штогод аўтарамі новых кніг, вартых нашага часу.

Уладзімір ЮРЭВІЧ.

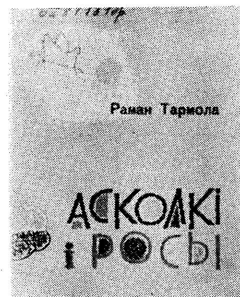

ЧЭРПАЦЬ З ГЛЫБІНЬ

Раман Тармола. Асколкі і росы. Выдавецтва «Беларусь». Мінск, 1964.

Адной з прыкметных асаблівасцей сённяшняй маладой паэзіі з'яўляецца яе падкрэсленае імкненне да філасофскага асэнсавання жыцця, настойлівая спроба пашырыць выяўленчыя магчымасці мастацкага слова. Гэтымі рысамі адзначаны і творчыя пошукі Рамана Тармолы, які нядаўна выдаў першую кніжку сваіх вершаў «Асколкі і росы». У вершах маладога паэта ярка адбіліся тыя тэндэнцыі, якія назіраюцца ў творчасці і іншых яго літаратурных равеснікаў — паэтычнага папаўнення апошняга прызыву.

У адрозненне ад сваіх папярэднікаў, тых, чыя грамадзянская сталасць загартавана ў гарніле Вялікай Айчыннай вайны, зараз у літаратуру прыходзяць людзі, светапогляд якіх сфармаваўся ўжо ў мірны час. Пара грозных выпрабаванняў, небывалы драматызм падзей Айчыннай вайны настроілі на адпаведны лад і музы, надоўга вызначыўшы пафас нашай паэзіі, пафас сцверджання непахіснай моцы і веліч духу савецкага чалавека. Іншая справа сёння, калі лінія агню праходзіць праз чалавечыя сэрцы, калі за знешне спакойным разгортваннем мірнага будаўніцтва трэба ўмець разгледзець напружанасць барацьбы за будучыню, калі мастаку належыць здабываць свае вобразы з «артэзіянскіх людскіх глыбінь...». Натуральна, што пастаўленая перад паэзіяй самім часам задача мастацкага асэнсавання глыбінных працэсаў, якія адбываюцца ў духоўным жыцці народа, вымагае ад працаўнікоў паэтычнага фронту нястомна абнаўляць свае арсеналы сродкаў выяўленчасці. Справа тут зусім не ў супрацьпастаўленні так званых «традыцыяналістаў» у літаратуры і «наватараў», а ў заканамерным развіцці мастацкага мыслення, якое ў кожную новую эпоху павінна ўзняцца на ступень вышэй. Інакш бы паэзія наогул страціла свой сэнс і мы не мелі б права называць яе «ездой в незнаёмое...» І вельмі добра, што гэта ўсведамляюць тыя, хто толькі пачынае сваю дарогу ў невядомае.

Ёсць гэтае ўсведамленне і ў творчасці Рамана Тармолы. І калі малады паэт усклікае: «Куды, сцяжынка нетаптаная, павернеш? Куды цябе я зараз пракладу?» — мы адчуваем, што гэта не проста рытарычныя пытанні, а роздум аб сваім месцы ў страі, спроба вызначыць кірунак сваіх пошукаў. Пахвальна, што ў маладога паэта такія дзёрзкія парыванні, што ён повен рашучасці ісці «непратаптанай сцяжынкай». Праўда, сцяжынка гэтая, як мы ўбачым, даволі часта будзе збочваць у напрамку, які не дае паэтычнага плёну. Але пра гэта крыху ніжэй. Найбольш цікавыя ў зборніку вершы («Бацькаўшчына», «Балада», «Маміны крокі не забываюцца» і некаторыя іншыя) гавораць аб тым, што ўдача спадарожнічае паэту тады, калі ён звяртаецца да асабіста перажытага, добра прачулага, калі паўнакроўная сама жыццёвая фактура яго твораў. Па-сапраўднаму, па-чалавечы хвалюе верш «Балада». Далёкае водгулле

вайны, якое пададзена ў ім праз прызму дзіцячага ўспрыняцця, зусім натуральна асацыіруецца з чэрвеньскай навальніцай, якая трывожыць бестурботныя сны немаўлят. І калі чытаеш радкі, якія нечакана і так арганічна ўваходзяць у тканіну верша, «Недзе некаму гром збівае труну», міжволі ўздрыгваеш, уражаны страшэннай праўдай, якая адкрыта, смела, асветлена яркім, як блеск маланкі, паэтычным вобразам. Змест і форма ў гэтай мастацкай знаходцы гэтак сплаўлены, што іх не раздзеліш, не раскладзеш «на часткі». Гэта і ёсць адзнака сапраўднай паэзіі. Не ва ўсім бездакорны верш «Балада» (крыху зацягнуты, празмерна рытарычная канцоўка), але рэальнасць жыццёвай асацыяцыі, праўдзівасць дэталей дапамаглі аўтару «абразок» з дзіцячых успамінаўператварыць у карціну з абагуленым гучаннем, прасякнутую сцверджаннем ідэй чалавечнасці і міру.

Улюбёнасцю ў родныя краявіды, святлом юнацкіх летуценняў, высакароднай прагай вялікіх, патрэбных людзям спраў, адчуваннем шырокіх гарызонтаў жыцця напоўнены верш «Бацькаўшчына». Прываблівае гэты верш і тым, што ў ім аўтар імкнецца асэнсаваць гармонію натуральнага характва прыроды і здабыткаў чалавечых рук:

Матораў гул аднойчы на
дасвецці
Уліўся ў песні жней
і салаўя.

Гэты шырокі, аналітычны погляд на свет паэт сцвярджае і наступнымі радкамі:

Не могуць сёння вочы быць
пустымі,
Бо вельмі многа бачаць
нашы вочы.

Чытаеш такія радкі і пранікаешся радаснай упэўненасцю, што лірычны герой, з якім табе выпала спаткацца, чалавек актыўнай, дзейснай натуры, неспакойнай і багатай душы, што сустрэчы з ім будуць цікавымі. Услед за ім хочацца ісці, верачы, што падарожжа гэтае адкрые шмат новага... Але першыя ж вароты гэтага падарожжа насцярожваюць: вельмі ж прыгожа, вельмі разумна любіць выказвацца ваш спадарожнік! Тое, што ў вас абудзіць проста прыемнае пачуццё, напрыклад, птушыная песня, у вашага субяседніка абавязкова выкліча доўгую тыраду красамоўства:

Песню слухаем:
я,
дрэва,
сонца яркае.
Я, — шапку зняўшы з тае
прычыны,
Дрэва, —
крону схіліўшы зялёнай
хмаркай,
Сонца, —
рассунуўшы промнямі
аблачыны.

Ці не занадта напышліва і мудрагеліста? У тым, што наш субяседнік грашыць схільнасцю бліснуць прыгожым слоўцам, памудрагельстваваць з любога выпадку, мы ўсё больш пераконваемся, гартаючы старонкі кніжкі, так сказаць, працягваючы падарожжа з ім... Вам зноў чуюцца варыяцыі знаёмай птушынай мелодыі:

Жаваранак не баіцца за свой
голас,
Жаваранак спявае з промнем
у пары,
Ім падпяваць пачынае
жытнёвы колас.

А далей наш слых кране нечакана рэзкая нота:

Вунь крумкач на яліну ўзлез
І каркае:
ка-р-р-р, ка-р-р-р...

І вось галасы ўжо безымянных крылатых спевакоў:

Птушкі дадому ляцяць.
Селі.
Галінкі нясмела кратаюць,
Слаба прабуюць свае галасы.

Такім чынам, гучыць цэлая харавая капэла, якою старанна дырыжыруе аўтар...

У многіх вершах Р. Тармолы паліць несцерпная гарачыня («Бульбоўнік вяне ў полі — спёка», «Сонечны патоп цягнуўся сорак дзён, сорак начэй», «Гарачыня невыносная...» «І сонца не шкадуе жару...»). Зразумела, што высокая тэмпература не вельмі спрыяе бадзёраму, рабочаму настрою, і таму паэт пачынае, так сказаць, рассыпаць грамы і маланкі, як вестуны навальнічных ліўняў («У чэрвені гром не грымеў, а роў», «Бліскавіца і гром!», «Над светам занесены бліскавіцы, як фінкі», «Збоку чыркнула бліскавіца». «Але тут супакойліва гром зароў...», «Скрыжавалі рапіры ў небе маланкі», «Маланка неба расчарціла на клеткі»).

Мы зусім не хочам сказаць, што ўсе гэтыя выразы няўдалыя. Некаторыя з іх даволі арганічна ўваходзяць у паэтычную тканіну вершаў. І ўсё ж такое вялікае скапленне громаў і маланак выклікае рэальную небяспеку, што чытач, аглушаны і аслеплены імі, страціць усялякую здольнасць успрымаць і тыя творы паэта, якія ўжо не пахнуць навальніцай. У зборніку «Асколкі і росы» шмат вершаў, прысвечаных і іншым з'явам прыроды: першаму снегападу, веснавому крыгалому, дрэвам і кветкам, світанням і змрокам.

Прырода прыцягвае ўвагу паэта галоўным чынам як матэрыял для роздуму над тымі сацыяльнымі пытаннямі, якія яго хвалююць, для паэтычнага сцверджання ідэй чалавечнасці, сяброўства, справядлівасці і беражлівасці да ўсяго прыгожага ў жыцці. Такі аўтарскі падыход да з'яў прыроды, вядома, не новы: у гісторыі літаратуры ёсць нямала бліскучых узораў філасофскай пейзажнай лірыкі. Але бяда ў тым, што Р. Тармола ў пагоні за «філасафічнасцю» недастаткова дбае аб жыццёвай каларытнасці малюнка, таму не заўсёды яму ўдаецца дасягнуць той ступені мастацкай пераканальнасці, калі думка нараджаецца як вынік эмацыянальнага асваення рэчаіснасці. Складваецца ўражанне, што лірычны герой паэта ідзе не сваімі нагамі, ступаючы па цвёрдым грунце жыцця, а дыбае на хісткіх хадулях надуманых філасофскіх збудаванняў... Але звернемся да прыкладаў. Вось невялічкі верш «Зялёнае сонца», які мы прыводзім цалкам:

Наліваецца елка зялёным
сокам,
Распускае іголкі зялёным
сонцам,
Сагравае маё маладое сэрца.
Толькі гэтае сонца зусім не
пякучае,
Толькі гэтае сонца заўсёды
пахучае.
Аднаго больш балюча, што
тапор нечы
Сонца гэтае можа ссекчы...

Напісана даволі тэхнічна, у вобразе ёсць свая логіка развіцця. І ўсё ж гэты верш не здольны пасапраўднаму крануць душу. Справа ў тым, што дрэва, якое прывабіла зрок паэта, тут выступае толькі як аголены сімвал аўтарскай ідэі, твор аказаўся ў выніку пазбаўлены жывой мастацкай «плоці». Гэтакая ж псеўдапаэтычнасць, калі пэўная прыкмета адвольна, без мастацкага абгрунтавання, бярэцца ў аснову пабудовы вобраза, псуе і верш «Чырвоны». Наўрад ці была падстава параўноўваць клён... са сцягам толькі таму, што паэту здалося, быццам восеньскі колер кроны дрэва блізкі да колеру крыві. Каб неяк падмацаваць гэтае параўнанне, аўтар уводзіць у верш радкі, у якіх паведамляецца, «нібыта шэпча кожны ліст аб тым, як у вясновы ранак вясковы першы актывіст быў кулаком закатаваны». Няўжо паэт не адчувае, што гэта штучна прыцягнута дзеля эфектнасці адвольнай вонкавай асацыяцыі?

Імкнучыся ў што б там ні стала прымусіць верш гучаць па-філасофску, Р. Тармола часамі ўзводзіць такі хітры слоўны гушчар, у якім заблытваецца сам, парушаючы ўсялякую логіку развіцця думкі. Так, у адным з вершаў, параўнаўшы пражэктарныя промні з волатаўскімі рукамі, якія здольны «абняць свет цэлы», пагладзіць Месяц і дастаць да любой зоркі, паэт ускліквае:

Адно святло.
А дзе цяпло?
Дзе цяпло, як ад гулкай
грубкі?
Калі саграюць нават гукі?
Вераць Месяц і зоркі
толькі ў чалавечыя рукі.

Захапіўшыся гульнёй слоў, паэт не падумаў, што такое супрацьпастаўленне проста недарэчнае: любы здабытак чалавечай працы, у тым ліку і такое тэхнічнае дасягненне, як пражэктар, з'яўляецца вынікам дзейнасці розуму і рук людзей...

І яшчэ адна заўвага. Тармола шмат увагі аддае музычнай арганізацыі верша, інструментоўцы радка, шырока выкарыстоўваючы і алітэрацыі, і ўнутраныя рыфмы, і рытмічныя паўзы. На жаль, паэт часамі злоўжывае слоўным гукапісам, забываючы, што той ці іншы фармальны прыём апраўданы толькі тады, калі ён не з'яўляецца самамэтай, а нясе ў сабе пэўную ідэйна-мастацкую нагрузку. У вершы «Восеньскі роздум» мы чытаем:

На прыход у восені столькі
прычын!
Значна больш,
значна больш,
Чым на гэты боль
У мяне.

Пагоня за эфектнай рыфмай проста прыводзіць аўтара да сэнсавай недакладнасці. Грашыць супраць граматыкі дзеля звонкасці радка паэт і ў такім сказе: «Прашу: на свой настрой мяне настрой...»

Ці трэба даводзіць, што вонкавае аздабленне мае сэнс толькі тады, калі надзейнае само збудаванне, калі з трывалага матэрыялу яго падмурак і сцены.

Пераадоленне тэматычнай аднастайнасці, большы давер да ўласнага жыццёвага вопыту, паглыбленне ў вялікі свет чалавечых дум і адчуванняў, у складаную праўду века, без чаго ўрэшце самая віртуозная слоўная тэхніка — толькі пустая гульня, — вось той шлях, які зможа прывесці маладога паэта да сапраўднага творчага плёну.

Паўлюк СУБОТКА.

У ПУШКІНСКІМ ЗАПАВЕДНІКУ

Сяло Міхайлаўскае. Дом А. С. Пушкіна.

У любую пару года прыгожа выглядаюць гэтыя мясціны. Прырода беражліва захавала да нашых дзён сваю невыказную прыгажосць. Стаяць у летнім убранні двухсотгадовыя ліпы, старэйшыны Міхайлаўскага парку, пасаджаныя яшчэ пры Ганібалах. Перад намі ліпавыя «прысады Керн», тут кожнае дрэва памятае прагулкі паэта-выгнанніка з жанчынай, якой ён прысвяціў вядомы ўсяму свету верш «Я помню чудное мгновенье».

Тут, у «глушы лясоў сасновых», былі напісаны творы, поўныя любві да жыцця, веры ў светлую будучыню свайго народа. У Міхайлаўскім нарадзілася звыш ста паэтычных твораў Пушкіна, у тым ліку «Вёска», трагедыя «Барыс Гадуноў», тут закончана паэма «Цыганы», напісаны паэма «Граф Нулін», «Вакхічная песня», «Зімовы вечар», «Жаніх». Тут Пушкін працаваў над «Арапам Пятра Вялікага», «Сцэнамі з рыцарскіх часоў». Тады ж быў напісаны

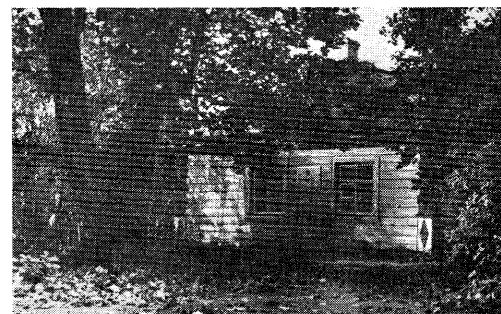

Дамок няні.

Ліпавая алея.

верш «Зноў я наведаў...», у якім Пушкін нібы падводзіць вынікі сваёй шматгадовай дружбы з роднымі мясцінамі. Дастаткова гэтага кароткага пераліку, каб зразумець, што такое «міхайлаўскі перыяд» жыцця і творчасці вялікага паэта і чаму для нас такія дарагія гэтыя мясціны.

Пушкінскі дом стаіць у цэнтры Міхайлаўскага, звернуты адным бокам да ракі Сароці, другім — да вялікага круга ля партэра. Да нядаўняга часу Дом-музей знаёміў з жыццём і творчасцю вялікага паэта, пачынаючы ад яго ліцэйскіх год і канчаючы апошнімі днямі ў Пецярбурзе. Цяпер экспазіцыі створаны занава і прысвечаны толькі жыццю Пушкіна ў Міхайлаўскім.

Асабістых рэчаў Пушкіна захавалася мала — більярдныя шары з кіем, кіёк, прывезены з Адэсы, чарніліца... Тут сабраны партрэты, карціны, скульптура, ілюстрацыі, кнігі, рэпрадукцыі малюнкаў паэта.

Рэпрадукцыі з рукапісаў Пушкіна і іншыя шматлікія дакументы расказваюць аб рабоце паэта над «Вясной». «Барысам Гадуновым», «Яўгеніем Анегіным», у IV раздзеле якога, паводле слоў Пушкіна, ён паказаў сваё жыццё ў Міхайлаўскім.

На ўсход ад Дома-музея, напалову схаваны сярод кустоў бэзу, язьміну і жоўтай акацыі, пад цяністым старым клёнам стаіць дамок няні, Арыны Радзіёнаўны. Тут праводзіў ссыльны паэт доўгія зімовыя вечары. Дамок няні быў спалены гітлераўцамі ў 1944 годзе і цяпер адноўлены ў ранейшым выглядзе.

Сядзіба і парк у Міхайлаўскім займаюць каля дваццаці гектараў. У парку добра захаваліся прысады з ліпы і елак. Хіба можна прайсці міма адноўленай нядаўна на старым падмурку альтанкі ва ўсходняй частцы парку! Тут паэт любіў адпачываць. Вось яшчэ яго любімы куток — «востраў адзіноты» пасярэдзіне сажалкі.

Старая лясная дарога вядзе ў Трыгорскае. Па ёй ездзіў конна і хадзіў да сваіх сяброў апальны паэт. Трыгорскае сёння — стары парк на адным з трох узгоркаў. І тут шмат каштоўных рэліквій. Ля самай кручы над Сароццю стаіць лаўка, якую яшчэ пры Пушкіне называлі «канапай Анегіна».

На галоўных прысадах раскінула галіны елка-шалаш вышынёй у шматпавярховы дом. Ёй — два з паловай стагоддзі. Пад елкай адпачываў Пушкін — і тады яна была такой жа вялізнай. Любаваўся паэт і «сонечным гадзіннікам» — дванаццаццю дубамі, якія стаялі вакол лужочка (захавалася толькі пяць.) Трохсотгадовы «дуб адзіноты» ўзвышаецца над палянай, як волат.

Трыгорскае. Лаўка Анегіна.

Побач з Трыгорскім паркам старажытнае гарадзішча Вароніч. Гэта некалі быў стратэгічны пункт, які абараняў подступы да Пскова. Тут праходзіў Дзмітры Самазванец са сваім войскам. Пушкін пісаў у першапачатковым варыянце загалоўка трагедыі «Барыс Гадуноў»: «Писано бысть Алексашкою Пушкиным на городище Ворониче...»

Яшчэ здалёк прыцягвае ўвагу маляўнічая Саўчына Горка — другі старажытны ўзгорак на беразе Сароці. Да самых апошніх дзён паэт марыў набыць Саўчыну Горку, якая належала мясцовым памешчыкам, і пабудаваць сабе тут «хаціну». Цяпер на Саўчынай Горцы вырас пасёлак, дзе жывуць супрацоўнікі запаведніка.

За Сароццю, на паўночным беразе возера Кучане, цямнее Пятроўскі парк — усё, што засталося ад сядзібы продкаў паэта Ганібалаў. Пушкін часта бываў у Пятроўскім. На поўдзень ад парку цягнуцца высокія ўзгоркі. У самым іх цэнтры стаіць Святагорскі манастыр.

У так званым «брацкім корпусе», манастыры, адкрыта пастаянна дзеючая выстаўка «Сусветнае значэнне Пушкіна». Тут можна бачыць кнігі Пушкіна, выдадзеныя амаль на ўсіх мовах свету. Сярод іх — кніга «Выбраныя творы Пушкіна» на беларускай мове, выдадзеная ў 1949 годзе.

Ля сцяны Успенскага сабора — магіла паэта. Над магілай — строгі белы каменны абеліск. На мармуры — урна пад пакрывалам. Пазначаны імя, даты нараджэння і смерці. Побач магіла дзеда і бабкі паэта — Іосіфа і Марыі Ганібалаў, а таксама яго маці Надзеждзы Осіпаўны.

Нізка схіліўшыся над магілай, да самага падножжа абеліска звісаюць зялёныя дрэвы. Не зарастае народная сцяжынка да магілы вялікага песняра.

Мікола ЖЫГОЦКІ.

СТРАКАТЫЯ ЗАМЕТКІ

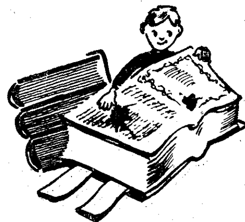

Гісторыя звычайных **чарнільных плям** пачалася адразу ж з узнікненнем чарніла, г. зн. прыкладна пяць тысяч гадоў таму назад. Рэдка здараецца, каб які-небудзь старажытны рукапіс не быў «упрыгожаны» плямай.

Палова жыхароў зямнога шара ніколі ў жыцці не бачыла снегу.

СТРАКАТЫЯ ЗАМЕТКІ

Касманаўты сцвярджаюць, што з борта спадарожніка Зямлі Сонца выглядае моцна сплюснутым, а пры ўваходжанні спадарожніка ў цень Зямлі па форме робіцца падобным нават... на сардэльку. Прычына гэтай з'явы: сонечныя прамені пры праходжанні іх праз зямную атмасферу скрыўляюцца.

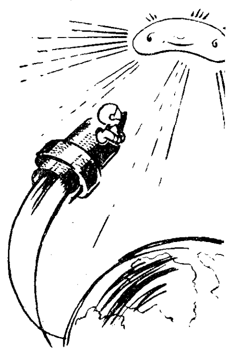

У ЗША сканструяваны падскурны мікраскоп, які дазваляе аглядаць глыбока размешчаныя тканкі арганізма без хірургічнага ўмяшання. Для гэтага выкарысталі іголку для падскурных ін'екцый, якая запаўняецца незвычайна тонкімі шклянымі валокнамі — **светаводамі** (у іголцы іх змяшчаецца каля 10 000). Частка валокнаў служыць для падсветкі, частка — для перадачы адлюстравання ў мікраскоп.

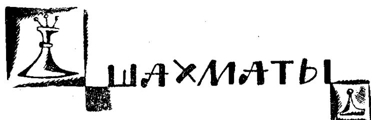

пад рэдакцыяй
гросмайстра СССР
Аляксея СУЭЦІНА

ВУЧЫЦЕСЯ АНАЛІЗАВАЦЬ

Актывіст шахматнага гуртка Багушэўскага дома піянераў Сяргей Шмурадка ад імя членаў гуртка просіць даць параду, як навучыцца аналізаваць шахматныя пазіцыі. Тэма гэтая амаль невычэрпная, і таму паспрабуем асвятліць толькі самыя асновы шахматнага аналізу.

* * *

Нашы чытачы часта пытаюцца: «Ці пажадана паказваць вынікі аналізу каму-небудзь з моцных шахматыстаў? Як кантраляваць самога сябе ў аналізе? Які павінен быць крытэрый аналізу? Ці можна даваць урокі па аналізу?»

Вельмі карысна паказаць вынікі аналізу больш вопытнаму шахматысту. Аналіз шахматных пазіцый найбольш плённы, калі ў вас ёсць дастойны апанент. Таму побач з індывідуальным аналізам карысна аналізаваць сваю гульню разам з сябрам, роўным па сіле або нават вышэйшай кваліфікацыі. Не трэба захапляцца групавым аналізам, гэта вядзе да марнай траты часу.

Цяпер пра галоўнае—пра сутнасць шахматнага аналізу. Такі вялікі спецыяліст, як М. Батвіннік, лічыць, што прамы шлях да шахматнага майстэрства ляжыць праз майстэрства шахматнага аналізу. Але што ж такое майстэрства шахматнага аналізу? Каб высветліць гэтае пытанне, разбяромся, як шахматыст мысліць.

У працэсе гульні шахматыст разлічвае варыянты, імкнучыся разгадаць самыя глыбокія таямніцы пазіцыі. Для гэтага трэба ўмець правільна **вылучыць** мінімальную колькасць магчымасцей, імкнучыся разлічыць кожную з іх на максімальны лік ходаў. Шахматыст, па сутнасці, у працэсе практычнай гульні перш за ўсё займаецца аналізам пазіцый, якія ўзнікаюць. Праўда, ён не можа бачыць на дошцы фігуры—аналіз гэты вядзецца толькі ў думках і абмежаваны часам на абдумванне ходаў. Але сэнс аналітычнага мыслення тут ідавочны. Адсюль зразумела, што аналіз у хатніх умовах павінен быць у сваёй аснове падобны на мысленне пры аналізе ў часе гульні. Розніца толькі ў вольным карыстанні часам ды ў наяўнасці перад вачыма фігур на дошцы. Тут жа адзначым, што ні часам ні фігурамі не трэба злоўжываць. Наадварот, хатні аналіз трэба па магчымасці набліжаць да ўмоў практычнай гульні.

Каб навучыцца аналізаваць у думках, мысленна, вельмі карысна рашэнне задач і эцюдаў на дыяграмах, чытанне шахматных кніг без дошкі. Гросмайстар А. Котаў рэкамендаваў у свой час аналізаваць пазіцыі, якія насычаны камбінацыйнымі матывамі, не рухаючы на дошцы фігуры і абмяжоўваючы сябе адпаведным часам.

Пасля заканчэння такой работы ўсе разлічаныя варыянты старанна і дакладна запісваюцца, потым правяраюцца на дошцы. Карысна таксама пракаменціраваць якую-небудзь вядомую камбінацыйную партыю і потым параўнаць свае каментарыі са зробленымі якім-небудзь вядомым аналітыкам. Гэта—добры самакантроль правільнасці вашага шахматнага мыслення.

Вучыцца аналізаваць трэба сістэматычна, нарошчваючы цяжкасці ад аналізу да аналізу. Вельмі карысна паступова абмяжоўваць да мінімуму ліміт часу на абдумванне варыянтаў. Трэба адначасова павышаць хуткасць мыслення, кемлівасці, арыентацыі ў дадзеных абставінах, гэта значыць—усё тое, што неабходна кожнаму шахматысту ў практычнай барацьбе.

Адсюль і канкрэтны характар заданняў па аналізу. Для неспрактыкаваных шахматыстаў гэта можа быць рашэнне ўсё больш складаных шахматных камбінацый або задач. Спачатку даецца лягчэйшае заданне, потым цяжэйшае і яшчэ цяжэйшае. Свае вынікі карысна запісваць у дзённік.

Побач з гэтым, трэба рабіць аналіз сыграных партый. Свае партыі пажадана каменціраваць, адзначаючы асабліва паваротныя, вузлавыя моманты барацьбы, насычаныя камбінацыйнымі матывамі. Свае партыі заўсёды больш зразумелыя за іншыя, няхай нават больш дасканалыя партыі майстроў. Але як вызначыць аб'ектыўнасць аналізу сваіх партый? Самай жа цяжкай заўсёды бывае самакрытыка.

Па-першае, трэба прымусіць сябе з асаблівай увагай адносіцца да прайграных партый. Зразумела, з гэтымі партыямі звязаны далёка не прыемныя ўспаміны, але поспех росту якраз і залежыць ад таго, як хутка знікнуць недахопы ў вашай гульні і мысленні. Прасцей жа за ўсё ўбачыць свае недахопы ў прайграных партыях.

Па-другое, ніколі не трэба саромецца паказваць партыі, нават прайграныя, свайму трэнеру, старэйшым таварышам. «Адзін розум добра, а два—лепш»,—гаворыць прымаўка, і тут яна больш чым спатрэбіцца.

Апрача варыянтнага разліку, трэба гарманічна развіваць майстэрства ацэнкі пазіцый. «Ацэначныя» здольнасці—гэта тая база, на якой трымаецца варыянтны разлік. Гэта—компас; калі хочаце—радыёлакатар, ён улоўлівае кірунак, у якім трэба весці варыянтныя пошукі.

Але бадай самае галоўнае і самае цяжкае—навучыцца ацэньваць гаму пазіцый. Для гэтага вельмі карысны метад «сенсацый». Што гэта значыць? Калі знешнія адзнакі сведчаць пра неабходнасць такога вось плана, але... патаемныя спружыны пазіцыі (яе дынаміка) па сутнасці патрабуюць іншага, часам дыяметральна працілеглага рашэння, трэба ўмець зрабіць правільны, хоць, здавалася б, зусім нечаканы ход. Тут вельмі патрэбны парада і дапамога трэнера. Але і самім можна шукаць усялякія «парадоксы» ў гульні—яны навучаць вас многаму. Тут усё залежыць ад «пільнасці вока» ігрока.

Асобная размова—аналіз адкладзеных партый. Тут ужо справа не толькі ў шліфоўцы свайго шахматнага мыслення, а перш за ўсё ў вывучэнні ўсіх тонкасцей пазіцыі. Як сказаў паэт, «в грамм добыча, в год—труды...»

Вось адзін прыклад з практыкі аўтара гэтых радкоў.

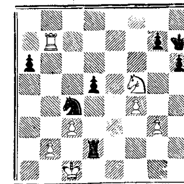

Гэта—пазіцыя маёй адкладзенай партыі з Тайманавым (чорныя) на апошнім XXXI чэмпіянаце СССР. Перавага белых не выклікае сумнення. Але як яе рэалізаваць?!.

Зразумела, найбольш актыўным ходам чорных тут будзе:
1. ... Крg6 (ён і быў зроблен у партыі). Цяпер не дасягае мэты 2. Кh4 + з-за 2. ... Крh5, 3. b3, Ка5, 4. Кр : d2 К : b7, і гульня пераходзіць у роўнае заканчэнне. Здавалася, што з гэтай мэтай лепш 2. Ке7 + Крh5, 3. b3 Ка5, 4. Кр : d2 К : b7, 5. К : d5, але і тады пры дапамозе 5. ... Крg4! чорныя атрымліваюць небяспечную гульню. Аб'ектыўна, больш моцным будзе 2. g4!, але і тут яснага шляху да мэты няма...

І раптам (о, радасць!) знайшлося зусім парадаксальнае рашэнне: 2. Ке7 + Крh5, 3. Кg8!! Цяпер пагражае 4. Л:g7 і мат 5. Кf6х!

Не ратуе чорных і 3. ... g5 з-за 4. f5! Зноў матавая пастка ясна відаць. Вядома, выбар спыняецца на гэтым варыянце, тым больш, што ён мае элемент нечаканасці, а гэта—важная псіхалагічная падмога. І сапраўды, калі я сыграў 3. Кg8!!, партнёр, які менш за ўсё чакаў такога павароту справы, схапіўся за галаву і думаў 50 мінут, так і не знайшоўшы абароны. **(Ці была яна, прапануем падумаць нашым чытачам—гэта наша заданне: ацаніце вынікі манеўра 3. Кg8!!)** У выніку Тайманаў трапіў у цэйтнот і пасля: 3. ... Л : b2!, 4. Л : g7! (але не 4. Л : b2 К : b2, 5. Кр : b2 Крg4, і шанцы толькі ў чорных) 4. ...Лb6. 5. f5! Ке5, 6. f6 Кd7, 7. f7 Кf8, 8. Ке7 Лd6, 9. g4+ Крh4, 10. Кf5+ чорныя здаліся.

Аналізуючы адкладзеную пазіцыю, трэба ўлічваць і псіхалагічны элемент нечаканасці.

Для развіцця аналітычных здольнасцей (асабліва для шахматыстаў, якія не маюць магчымасці часта сустракацца з праціўнікамі ў турнірах) карысна гуляць па перапісцы. Гульня ж па перапісцы — гэта, па сутнасці, бясконцая чарга як быццам бы адкладзеных пазіцый: тут ёсць на чым адточваць свае аналітычныя здольнасці.

Падводзячы вынікі размовы, скажам, што сродкамі для развіцця майстэрства аналізу, апрача практычнай гульні, з'яўляюцца: рашэнне задач, эцюдаў і камбінацый, гульня па перапісцы, самастойны аналіз розных пазіцый вядомых майстроў, другіх шахматыстаў і сваіх партый. Ну, а сродкамі кантролю будуць — сумесная праца з сябрамі, кансультацыя ў трэнера, партнёры ў гульні і партнёры ў гульні па перапісцы. Трэба памятаць, што майстэрства аналізу — самае галоўнае для добрага шахматыста, для развіцця ягонага мыслення. І самае цяжкае, бо патрабуе сістэматычнай і доўгай шліфоўкі.

Прапануем знайсці наступную камбінацыю:

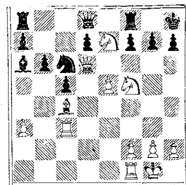

Ход белых (2 ачкі).

Рашэнні дасылайце на адрас нашай рэдакцыі.

Для цікаўных

...Вядомаму французскаму фізіку і хіміку, ганароваму члену Расійскай Акадэміі навук Ж. Л. Гей-Люсаку, які займаўся вывучэннем уласцівасцей газаў, для доследаў спатрэбіўся тонкасценны посуд, які вырабляўся толькі ў Аўстра-Венгрыі. Заказ вучонага быў выкананы, але на граніцы налічылі за ўвоз яго такую велізарную пошліну, што вучоны не змог яе заплаціць. Посуд адаслалі назад.

Выратаваў Гей-Люсака яго больш практычны сябар Аляксандр Гумбальт. Ён загадаў старанна закаркаваць увесь посуд, заліць коркі сургучом і зноў адаслаць Гей-Люсаку з надпісам на скрынях: «Нямецкае паветра. Абыходзіцца асцярожна».

Колькі ні перагортвалі таможныя чыноўнікі правілы і інструкцыі, яны не знайшлі такога пункту, які б дазваляў накласці на паветра пошліну. Так шкляны посуд ужо ў выглядзе тары пераехаў праз мяжу.

...У часе першай сусветнай вайны вядомы пісьменнік Яраслаў Гашак згінуў без вестак. Пра яго смерць хадзілі самыя неверагодныя чуткі. У Празе, вядома, ужо без ведама аўтара, была выдадзена яго кніга «Два тузіны апавяданняў». Вярнуўшыся на радзіму, пісьменнік атрымаў аўтарскія экземпляры кнігі і, маючы патрэбу ў грошах, стаў прадаваць іх знаёмым па дваццаць крон, а з аўтографам — па шэсцьдзесят.

Аднойчы, калі Гашак прадаваў сваю кніжку ў папулярным пражскім кафэ, да яго падышоў нейкі коміваяжор, які ўпарта імкнуўся ўбіцца ў асяроддзе літаратараў. Трымаўся ён вельмі бесцырымонна, раскідаўся грашыма направа і налева і звяртаўся да Гашака на «ты», хоць пісьменнік не быў з ім нават знаёмы. Убачыўшы, што Гашак прадае нейкія кнігі, праныра тут жа звярнуўся да яго:

— Прадай і мне адну кніжку. Колькі яна каштуе?

— Дваццаць крон, а з аўтографам — шэсцьдзесят.

— Мне, вядома, з аўтографам і з якім-небудзь прыемным прысвячэннем, як даўняму сябру...

Гашак нешта напісаў, паклаў грошы ў кішэню і падаў кніжку коміваяжору. На тытульным лісце той прачытаў:

«Кніга 20 крон
Аўтограф 40 крон
Усяго: 60 крон
з удзячнасцю атрымаў

Яраслаў Гашак».

Усмешкі Маладосці

Мы прывыклі чытаць і чуць пра салігорцаў толькі добрае. І гэта правільна. Поспехі будаўнікоў першынца беларускай хіміі вядомы ўсім. Але ж, як і ў кожным шматтысячным калектыве, тут трапляюцца і тыя, хто блытаецца пад нагамі, перашкаджае ісці наперад. Каб вымесці гэтых носьбітаў старой маралі, салігорскія камсамольцы і завялі сваю «Камсамольскую мятлу». Першы раз яе пусцілі ў ход 15 мая мінулага года. З таго часу выйшла амаль восемдзесят нумароў. Мятлу «вяжуць» дружна і дасціпна. Таму мяце яна добра. Часта на яе старонках змяшчае свае малюнкі Леанід Ліцвінаў, а подпісы да іх складае камсамольскі работнік Тацяна Дрэнь. Сёння «Камсамольская мятла» ў гасцях у «Маладосці».

ВОСЬ КАСА!

Ішоў па вуліцы Ігнат.
«Зелля» выпіў вельмі шмат.
Выплятаў за кругам круг
І прыплёўся ён на луг.
Расцягнуўся на ўвесь рост
І карове гладзіць хвост:
— Вось каса!.. Аж глянуць люба...
Ты Маруся? А мо Люба?..
Як завуць цябе, скажы ты?—
Дамагаецца сярдзіта.

БЮРАКРАТ

Стук у дзверы — хтось ідзе.
Бюракрат пачуў адразу,
Ды усё ж на «добры дзень»
Аніякага адказу.
Вочы ўпяліў у паперу,
Да стала нібы прырос.
— Зачыніце добра дзверы! —
Буркнуў сам сабе пад нос.
А калі ж узняў ён вочы,
Дык адразу знікла злосць:
Перад ім быў не рабочы,
А яго жаданы госць.
— Братка родны! Гэта ты?
Ах, нарэшце хоць прыехаў!
Падыдзі хутчэй сюды!..
Ну, а брату не да смеху...

Тацяна ДРЭНЬ.

ЛОСЬ Еўдакія нарадзілася ў 1929 годзе ў вёсцы Старына Ушацкага раёна. Скончыла Мінскі педагагічны інстытут імя Горкага і Вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве. Выдала зборнікі вершаў «Сакавік», «Палачанка», «Людзі добрыя», «Купалка», «Абутая елачка».

НАВУМЕНКА Іван нарадзіўся ў 1925 годзе ў г. п. Васілевічы Гомельскай вобласці. Кандыдат філалагічных навук. Выкладае беларускую літаратуру ў Беларускім дзяржаўным універсітэце імя У. І. Леніна.

І. Навуменка аўтар зборнікаў: «Семнаццатай вясной», «Хлопцы-равеснікі», «Верасы на выжарынах», аповесці для дзяцей «Вайна каля Цітавай копанкі», рамана «Сасна пры дарозе».

ГРАМОВІЧ Іван нарадзіўся ў 1918 годзе на Міншчыне. Пачаў друкавацца ў 1935 годзе. Выдаў кнігі: «Апавяданні», «Першае верасня», «Агні пяцігодкі», «Шырокія азёры», «Запаветны камень», «У лесе, на палянцы», «Рына-Марына» і іншыя.

МАКАРЭВІЧ Васіль нарадзіўся ў 1939 годзе ў вёсцы Купленка на Міншчыне. Пасля заканчэння дзесяцігодкі працаваў лесарубам у Архангельскай вобласці.

У 1964 годзе скончыў аддзяленне журналістыкі Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна. У 1963 годзе выдаў першы зборнік вершаў «Вогненная камета».

Дзяцінства і юнацтва **Сяргея ГРАХОЎСКАГА** прайшло ў м. Глуску.

У 1935 годзе ён скончыў Мінскі педагагічны інстытут. Працаваў у рэдакцыях газет, быў лесарубам, настаўнічаў у школах Беларусі і Сібіры.

С. Грахоўскі — аўтар зборнікаў вершаў «Дзень нараджэння», «Ад вясны да вясны», «Чаканне», «Сёння і заўтра», «Табе зайздросціць сонца».

У апошні час ён падрыхтаваў да друку кнігу празаічных твораў.

У НАСТУПНЫМ НУМАРЫ:

Уладзімір КАРАТКЕВІЧ. ДЗІКАЕ ПАЛЯВАННЕ КАРАЛЯ СТАХА.
Прыгодніцкая аповесць.

Аляксандра ЗАХАРЭНКА. ЧАТЫРЫ ТАМЫ МУЖНАСЦІ.
Дакументальная аповесць.

Вершы Рыгора СЕМАШКЕВІЧА, Уладзіміра ВЕРАМЕЙЧЫКА, Яраслава ПАРХУТЫ і балгарскіх паэтаў.

Фотаклуб «МАЛАДОСЦЬ»

Мастацкі рэдактар Я. Раманоўскі. Тэхрэдактар І. Краўчанка. Карэктар Л. Таўлай

«Молодость»
Ежемесячный литературно-художественный и общественно-политический журнал Центрального Комитета ЛКСМ Белоруссии и Союза писателей БССР.

Рукапісы, аб'ёмам да аркуша, не вяртаюцца.

Адрас рэдакцыі: Мінск, вуліца Карла Маркса, 40. Тэлефоны: 93 854 — сакратарыят, 93 592 — аддзелы паэзіі і прозы, 93-892 — аддзелы публіцыстыкі і мастацкага афармлення; 93-775 — фотаклуб «Маладосць».

Фармат паперы 70×108 $^1/_{16}$. Фізіч. друк. арк. 10. Умоўн. друк. арк. 13,7. Вуч.-выд. арк. 14,5. Тыраж 6.500. Цана 40 кап.
АТ 05325. Здадзена ў набор 1/VII.64 г. Падпісана да друку 31/VII.64 г. Зак. 313.

Друкарня выдавецтва «Звязда», Мінск, Ленінскі праспект, 79.

Леў.

Буйвалы.

Г. Лойка.

Маладыя рысі.

«Звяры».